

სვანური ენის სახელმძღვანელო

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Proceedings of the Institute of the Georgian Language

Varlam Topuria

A Course of the Svan Language

(A brief review of grammar, conversational materials
with the glossary, texts with translations)

The book completed and prepared for publication by
Guram Topuria and Iza Chantladze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქართული ენის ინსტიტუტის შრომები N1

ვარლამ თოფურია

სვანური ენის სახელმძღვანელო

(მოკლე გრამატიკული მიმოხილვა, სასაუბრო მასალები მცირე
ლექსიკონითურთ, ტექსტები და მათი თარგმანები)

წიგნი დაასრულეს და გამოსაცემად მოამზადეს
ვარლამ თოფურიამ და იზა ჩანტლაძემ

სვანური ენის სახელმძღვანელო გამოდის პირველად. შესაბამისი სა-
ლექციო კურსი იკითხება საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების ჰუმან-
ნიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტებზე. წინამდებარე პუბლიკაცია გან-
კუთვნილია არა მხოლოდ სტუდენტებისათვის, არამედ საზოგადოდ ქარ-
თველოლოგებისა და კავკასიოლოგებისათვის.

რედაქტორები: ქეთევან მარგიანი-დადვანი
ქეთევან მარგიანი-სუბარი
ივანე ლეჟავა

რეცენზენტები: ირინე მელიქიშვილი
ეთერ სოსელია
რუსუდან ასათიანი
ვინფრიდ ბოედერი

The textbook of the Svan language is published for the first time. The course is delivered at almost all Humanities faculties of different universities in Georgia. The following publication will be beneficial not only for students, but also for Kartvelologists and Caucasiologists in general.

Editors: **K. Margiani-Dadvani**
K. Margiani-Subari
I. Lezhava

Critics: **I. Meliqishvili**
E. Soselia
R. Asatiani
V. Boeder

წინასიტყვაობა

აკადემიკოს ვარლამ თოფურიას “სვანური ენის სახელმძღვანელო” თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის ქართველურ და კავკასიურ ენათა განყოფილებების სტუდენტ-ასპირანტებისთვის მომზადდა 1957-1965 წლებში როგორც ახალი ქართული ენის კათედრის შრომების N7 ტომი.

“სვანური ზმნის” მეორე გამოცემის წინასიტყვაობაში (ვ. თოფურია, შრომები, I, თბილისი, 1967, გვ. XXIII), რომელიც დათარიღებულია 1965 წლის დეკემბრის თვით, ნათქვამია: “მედგენილია და სასტამბოდ მზადდება სვანური ენის სახელმძღვანელო (გრამატიკული მიმოხილვა, საუბრები, ტექსტები, ლექსიკონი)”. სამწუხაროდ, ბატონმა ვარლამმა ვეღარ დაასრულა ქართველოლოგიაში ყველა სახელმძღვანელოს შორის ყოველმხრივ გამორჩეული, ესოდენ დიდი რუდუნებით შექმნილი ნაშრომი და ვეღარც მის გამოცემას მოესწრო.

დიდხანს მუშაობდა წინამდებარე წიგნის დასრულებასა და კორექტირებაზე ცნობილი კავკასიოლოგი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი **გურამ თოფურია** — ბატონი ვარლამის ვაჟი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერც მან იხილა სახელმძღვანელოს პუბლიკაცია.

სათაყვანებელი მოძღვართმოდგრის მოწაფეებსა და მოწაფეთა მოწაფეებს არანაირი ძალა და ენერჯია არ დაგვიშურებია იმისთვის, რომ ეს წიგნი სანიმუშო ყოფილიყო ყოველგვარი თვალსაზრისით. დავამატეთ ზოგი ტექსტი თუ სასაუბრო მასალა, რომელთა დედანში გადატანა-გადათეთრება ავტორმა ვეღარ მოასწრო.

ნაშრომში წარმოდგენილ ტექსტებს ახლდა შესაბამისი ლექსიკონიც, მაგრამ, დიდი მოცულობის გამო (434 გვ.), გადავწყვიტეთ მისი ცალკე გამოცემა; სამაგიეროდ, სვანურ ტექსტებს, ენის უკეთ შესწავლის მიზნით, დავურთეთ პწკარედი (ძირითადად) ქართული თარგმანები, რომლებიც თავიდანვე არ ყოფილა გათვალისწინებული სახელმძღვანელოში.

რამდენადმე შეეცვალეთ ორთოგრაფიაც; მორფემათა ზღვარზე წარმოქმნილ ზოგ სიტუაციათა აღსანიშნავად, წინამდებარე ნაშრომზე დაყრდნობით, ჩვენ შემოგვაქვს ორი ახალი სიმბოლო — **წ** და **ჭ**, ურომლისოდაც დღემდე არსებულ პუბლიკაციებში არაერთი გაუგებრობაა. მათ შესაბამის ბგერებს დისტინქციური ღირებულება აქვს; შდრ. **აღა** “ეს”, **აღწ** (<აღა+ა)?

“ეს?”, **აღა** (< ალა+ა) “ეს, აი!”, ერთი მხრივ, და **ეჟე** (< ეჟა+ე < ერ < ერე)

“ის, რომ”, **ეჟე** (< ეჟა+ე) “ის, ე!”

კომპიუტერული შესაძლებლობის გათვალისწინებით სახელმძღვანელოს დედნის **ვ** გრაფემა ყველგან შეცვლილია **ჟ** ასოთი, რადგანაც ქართული კბილბაგისმიერი ბგერის შესაბამისი ფონემა მხოლოდ ცაგერის რაიონის მოსაზღვრე სვანურ (ლენტეხურ) სოფლებშია დადასტურებული და იქაც ქართულის გავლენით.

სხვათა სიტყვა სვანურში, ძირითადად, მესამეპირისეული კონსტრუქციით გადმოიცემა. ჩვენ შევეცადეთ ქართულ თარგმანებში ფრჩხილებში გვეჩვენებინა შესაბამის ზმნათა თუ ნაცვალსახელთა ფორმები, რომ სვანური ტექსტები უფრო ადვილად გასაგები ყოფილიყო.

დასასრულ, უღრმესი მადლობის გრძნობით გვინდა მოვიხსენიოთ ქალბატონები **ნანა თოფურია** და **დოდო აბაშიძე**, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი, ასოცირებული პროფესორი **დარეჯან თვალთვაძე**, სრული პროფესორები **დამანა მელიქიშვილი** და **შუქია აფრიდონიძე** გულწრფელი თანადგომისათვის წინამდებარე წიგნის გამოცემასთან დაკავშირებული არაერთი პრობლემის გადაწყვეტისას.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის დირექტორის ბატონ **ნუგზარ წიკლაურისა** და ამავე გამომცემლობის რედაქტორის ქალბატონ **ცირა ჯიშკარიანის** დიდი ამაგი. სწორედ მათი დამსახურებაა პოლიგრაფიული თვალსაზრისით ძალზე რთული სახელმძღვანელოს გამოცემა.

საპატიო პროფესორი

ასოცირებული პროფესორი

მეცნიერი თანამშრომელი

ფილოლოგიის მეცნ. დოქტორი

იზა ჩანტლაძე

ქეთევან მარგიანი-დადვანი

ქეთევან მარგიანი-სუბარი

ივანე ლეჟავა

ნ ა კ ვ ე თ ი I

მოკლე გრამატიკული მიმოხილვა

ზოგადი ცნობები

1. სვანური ენა ერთ-ერთი ძირითადი წევრთავანია იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახისა. ქართული, ზანური (მეგრულ-ჭანური) და სვანური ერთად შეადგენენ ამ ოჯახის ქართველურ (იბერიულ, სამხრულ) ენათა ჯგუფს. სვანები თავიანთ თავს უწოდებენ შ უ ა ნ ა რ 'ს (მხ.რ. მ უ შ უ ა ნ, მ უ შ უ ნ ი სვანი), ხოლო ენას — ლ უ შ ნ უ ნ ი ნ 'ს; დანარჩენი ქართველები მათ ეძახიან ს ვ ა ნ ე ბ ს (მხ. რ. ს ვ ა ნ ი, აქედანაა გვარები: სვანი, სვანიძე, სვანაძე, სვანიშვილი), ან შ ო ნ ე ნ 'ს (ზან. მხ. რ. შ ო ნ ი, აქედანაა გვარი შონია), ენას — ს ვ ა ნ უ რ ი ე ნ ა, ზან. შ ო ნ უ რ ი ნ ი ნ ა.

2. რაოდენობა. სვანურ ენაზე მეტყველებენ სვანები, რომელთა საერთო რაოდენობა 34.547 სულია (6092 კომლი)¹.

3. სვანეთი. სვანები სახლობენ სვანეთში, რომელიც მდებარეობს დასავლეთ საქართველოში კავკასიონის მთის ძირას და გარშემორტყმულია რაჭის, ლეჩხუმ-სამეგრელოსა და აფხაზეთის ქედებით. იგი იყოფა ორ ნაწილად: ზემო სვანეთად (მესტიის რაიონი) და ქვემო სვანეთად (ლენტეხის რაიონი). ზემო სვანეთი გასდევს მდ. ენგურის, ხოლო ქვემო სვანეთი — მდ. ცხენისწყლის ზემო წელს².

საბჭოთა ეპოქამდე ზემო სვანეთის შვიდი საზოგადოება (უშგული, კალა, იფარი, მულახი, მესტია, ლენჯერი და ლატალი) შეადგენდა თავისუფალ სვანეთს, ხოლო ექვსი საზოგადოება (ბეჩო, ცხუმარი, ეცერი, ფარი, ჩუბენევი და ლახამულა) — სადადეშქელიანო სვანეთს (მფლობელი დადეშქელიანი). ამჟამად გაბატონებულია სახელწოდება ლატალსა და ბეჩოს შუა მდებარე ბალის უღელტეხილის მიხედვით — ბალსზემო სვანეთი და ბალსქვემო სვანეთი. რაც შეეხება ქვემო სვანეთს, მისი შემადგენელი სამი საზოგადოება (ლაშხეთი, ჩოლური და ლენტეხი) ეკუთვნოდა დადიანს და ერქვა ამიტომაც სადადიანო სვანეთი.

ბერძენ მწერალთა ცნობებით, სვანები სახლობდნენ იმავე ტერიტორიაზე, რომელიც ახლა უჭირავთ, ჯერ კიდევ II საუკუნეში ჩვენს ერამდე. ქართული ისტორიული წყაროებით, ტოპონიმიკითა და ლეჩხუმურისა თუ რაჭულის ზოგი ინტონაციური და ლექსიკურ-გრამატიკული მონაცემებით გამოირკვა, რომ ისინი მკვიდრობდნენ აგრეთვე ლეჩხუმში და რაჭის მთიან

¹ ცხადია, იფლისხმება მონაცემები 1965 წლამდე (ი. ჩ.).

² კოდორის ხეობის სვანური სახელმძღვანელოში არ განიხილება (ი. ჩ.).

ნაწილში მდ. რიონის სათავესთან. სვანეთის გარდა სვანები ცხოვრობენ საკმაო რაოდენობით აფხაზეთში და რამდენიმე კომლი — სამეგრელოში.

4. სვანური ენა ქართველთა უძველესი ტომის — სვანების — მეტყველებაა. იგი ქართველური ენაა, ფუძეენისაგან გამონაყოფი. დაშორება მომხდარა დიდი ხნით ადრე. მიუხედავად ამისა, მასში კარგად არის შემონახული ქართულ-ზანურთან საერთო ძირები და გრამატიკული სტრუქტურა. მეტად მნიშვნელოვანია მასში დაცული არქაიზმები.

სვანური უმწერლობო ენაა, იგი სვანთა სატომო, საშინაო მეტყველებაა. ქართველ ტომთა საერთო სალაპარაკო, სამწერლობო და სახელმწიფო ენა ყოველთვის იყო, არის და იქნება ქართული.

5. სვანური ენის შესწავლის მოკლე ისტორია. სვანური ენის ლექსიკური მასალები პირველად აქვს ფიქსირებული ი. გიულდენშტედტს (221 სიტყვა); იგი განმეორებული აქვს ი.კლაპროტს (142 სიტყვა და აგრეთვე ფრაზეოლოგია). მასალა ლაშხურ კილოზეა.

გრამატიკული მიმოხილვა პირველად წარმოადგინა გ. როზენმა ლაშხურ კილოზე. შემდეგ იგი გამოიყენეს ფ. ბოპმა, ალ. ცაგარელმა და ფრ. მიულერმა.

ი. ბართოლომეის ჩანაწერები ბალსზემოურია, ხოლო რ. ფონ ერკერტის გამოქვეყნებული ლექსიკურ-გრამატიკული ნიმუშები — მხოლოდ უმგულური.

ამის შემდეგ უმგულური კილოკავი ფართოდ იყო გამოყენებული ბესარიონ და ივანე ნიჟარაძეების მეოხებით როგორც გრამატიკული მიმოხილვისათვის, ისე ტექსტებისათვის. მ. ზავადსკის საკმაოდ ვრცელი გრამატიკული დახასიათება, მ. ჯანაშვილის “ქართულ გრამატიკაში” მოცემული შედარებანი, თავისუფალი სვანის (ბეს. ნიჟარაძის) “მოკლე მიმოხილვა სვანური გრამატიკისა”, ივ. ნიჟარაძის “რუსულ-სვანური ლექსიკონი” და “Сборник материалов”-ის X, XVIII და XXXI ტომებში გამოქვეყნებული ტექსტები თითქმის მთლიანად უმგულურს ემყარება.

ა. დირი მ. ზავადსკის შრომის საფუძველზე ახასიათებდა სვანურს.

ბ. უსლარმა პირველმა აღნიშნა გ. როზენის შრომის ნაკლი და, თავის მხრივ, მოგვცა “Грамматический очерк сванетского языка” იფარული მეტყველების (ბალსზემოური კილოს) მიხედვით.

ა. გრენის “Грамматические заметки” ამჟღავნებს ავტორის სრულ უმწეობას როგორც ტექსტის ჩაწერაში, ისე გრამატიკულ ანალიზშიც. საგულისხმოა აქ ისაა, რომ **პირველად არის მოხმობილი ჩოლურული კილოკავი.**

ა. სტოიანოვის შეკრებილი მასალა ბალსქვემოურია.

ამგვარად, სვანური დიალექტებიდან ყველაზე უფრო ხშირად იყენებდნენ უმგულურს, ნაკლებად — ლაშხურს, ბალსზემოურს, იშვიათად — ბალსქვემოურსა და ჩოლურულს. სრულებით არ ყოფილა დაკვირვების ობიექტად ლენტეხური. ესა თუ ის დიალექტი გამოცხადებული იყო მთელ სვანურ

ენად. დავსძენთ, რომ არც ტექსტები და არც მიმოხილვები სანდო და დამაკმაყოფილებელი არ არის.

სვანურის მეცნიერული შესწავლის დასაბამი და განვითარება დაკავშირებულია ნ. მარის სახელთან. მან დაადგინა სვანურის ოთხი ძირითადი კილო და კილოკავ-თქმები, უჩვენა მათი დაყოფის საფუძველი (ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი, სხვაობა ბრუნებასა და უღლებაში და ლექსიკური თავისებურებანი), აღნიშნა სვანურის ნარევი ბუნება და მასში შემავალი ფენები, გაარკვია სვანურის მიმართება სხვა ქართველურ ენებთან, მოგვცა ზოგი ფონეტიკური შესატყვისობა და სვანურ-რუსული ლექსიკონის შედგენის ნიმუში.

შემდეგ სვანურის შესწავლა გააღრმავა და გააფართოვა ა. შანიძემ. მან დააზუსტა სვანურ დიალექტთა დაყოფა და მისი საფუძველი, ჩოლურულს მიუჩინა კუთვნილი ადგილი, კილოებს დაარქვა შესაბამისი სახელები (ბალს-ზემოური, ბალსქვემოური, ლაშხური, ლენტეხური), რომლებიც შევიდნენ მეცნიერულ ხმარებაში. მთავარი ისაა, რომ ა. შანიძემ დაადგინა ორი ფონეტიკური კანონზომიერება და უჩვენა მათი მოქმედების არეალი, ძალა და მნიშვნელობა ფონეტიკა-მორფოლოგიისათვის როგორც სვანურ, ისე სხვა ქართველურ ენათა განვითარების ისტორიაში. ესაა: რედუქცია და უმლაუტი. ფასეულია ავტორის სხვა გამოკვლევებიც ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით, სადაც სვანურის მონაცემებს თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს.

მომდევნო თაობის წარმომადგენლებმა ფართოდ გაშალეს სვანურის კვლევა-ძიება როგორც ფონეტიკაში, ისე გრამატიკასა და ლექსიკაში ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით, შეისწავლეს დიალექტური თავისებურებანი კილოკავებისა და სხვა. მოკლედ აღვნიშნავთ ძირითად შრომებს:

ს. ჯანაშიამ გამოავლინა სვანურ-ადიღეური (ჩერქეზული) მორფოლოგიური და ლექსიკური პარალელები და, რაც არსებითია, პირველმა მოგვცა ბრუნების კლასიფიკაცია, სადაც გამოყოფილია სამი ბრუნება: ქართველური (ორგანული), “უცხო” და ნარევი (ჰიბრიდული). კლასიფიკაციას საფუძვლად უძევს ბრუნვის ექსპონენტთა წარმომავლობა. მოთხრობითი ბრუნვის -მ სუფიქსი მიჩნეულია ჩერქეზულიდან მომდინარედ ფუნქციითაც და მატერიალურადაც.

არნ. ჩიქობავა შეეხო ფუძის საკითხს და აღნიშნა სვანურ სახელთა ორფუძიანობა ბრუნების დროს. ამოსავლად მიიჩნია სახელობითი, მოთხრობითი და, შეიძლება, მიცემითიც.

ორივე ავტორის გამოკვლევებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბრუნების შემდგომი კვლევისათვის. გარდა ამისა, არნ. ჩიქობავამ ვრცლად გააშუქა ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით სახელთა ფუძის აღნაგობა და საწარმოებელ ფორმანტთა ადგილი და ფუნქცია, შედარებით ლექსიკონში შეიტანა ქართულისა და ზანური სიტყვების სვანური შესატყვისობანი.

კ. დონდუამ რამდენიმე მნიშვნელოვანი შრომა მიუძღვნა სვანურის ნათესაურ სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოებას, ინკლუზივ-ექსკლუზივს,

მოთხრობით ბრუნვასა და სხვა საკითხებს. აღსანიშნავია, რომ ავტორი მკაფიოდ უჩვენებს მოთხრობითის -დ და -მ ნიშანთა დიფერენცირებული ხმარების კანონზომიერებას და უარყოფს -მ ფორმანტის სესხებას ადილეური (ჩერქეზული) ენიდან. მას იგი სვანურ ნიადაგზე წარმოშობილად თვლის.

გ. როგავა სვანურის მონაცემებს ფართოდ იყენებს ისტორიულ-შედარებითი ფონეტიკისა და ლექსიკისათვის. მეტად საყურადღებოა მის მიერ მოცემული ფარინგალურ ხშულთა ისტორიული შედგენილობა და რეფლექსები, ბგერითი შესატყვისობები და მათი კვალიფიკაცია, ზოგი სიტყვის ეტიმოლოგია.

ს. ყენტმა გამოაქვეყნა ექსპერიმენტული გამოკვლევა სვანური ენის ფონეტიკის ძირითად საკითხებზე. მასში შესწავლილია სვანური ბგერითი სისტემა პალატოგრაფიისა და რენტგენოგრაფიის მეთოდებით და განხილულია ბგერები ფონეტიკურ და ფონოლოგიურ მთლიანობაში. ცდაა გრძელი ხმოვნების წარმოშობის ახსნისა, აქცენტუაციის ბუნების გარკვევისა და მახვილის ადგილის დადგენისა, ყურადღება გამახვილებულია ფონეტიკურ პროცესებზე. მოცემულია ხმოვანთა და თანხმოვანთა კლასიფიკაცია. მეორე შრომაში წარმოდგენილია მარცვლის აგებულება ქართველურ ენებში. ამ გამოკვლევებით ავტორმა გარკვეული წვლილი შეიტანა სვანურის კვლევაში.

ვ. თოფურიამ მონოგრაფიულად შეისწავლა სვანური უღვლილების სისტემა, გამოყო ყველა კილოს მიხედვით ზმნის კატეგორიები და უჩვენა მათი წარმოებისა და ნაზმნარ სახელთა წარმოქმნის საშუალებები, ასევე განიხილა ბრუნების სისტემა (ტიპები, ბრუნვები და მათი ნიშნები, ფუძე), გამოავლინა უმლაუტის შედეგად მიღებული მეორეული ე და ი (რომელთაც არ ძალუძთ უმლაუტის გამოწვევა) და სხვა ფონეტიკურ პროცესთა კვალი, აგრეთვე ბგერითი შესატყვისობანი...

სიამოვნებით უნდა აღვნიშნოთ ახალგაზრდა ენათმეცნიერთა ნაყოფიერი კვლევა-ძიება სვანური ენის სტრუქტურისა. თინ. შარაძენიძემ ვრცლად გააშუქა სახელთა ბრუნების საკითხები ორფუძიანობის, ბრუნვის ნიშანთა და ბრუნების კლასიფიკაციისა, გამოყო ხუთი ტიპი და მათი დაბოლოებანი, გამოარკვია მრავლობითი რიცხვის წარმოება და ნიშნები, დაწვრილებით განიხილა უარყოფითი ნაწილაკები და შეისწავლა რამდენიმე კილოკავი.

მ. ქალდანმა გამოიკვლია ბალსქვემოური დიალექტის მთავარი კილოკავებისა (ლახამულურის, ეცერულის, ბეჩოურის) და ლენტეხური კილოს ფონეტიკური თავისებურებანი, ზოგი მორფოლოგიური სხვაობანი, ცხადყო **ჟ**-ს გენეზისი, სვანური ტოპონიმიკა ლეჩხუმში და სხვა.

ზ. ჭუმბურიძემ ვრცლად განიხილა ლენტეხური კილოს ბგერითი სისტემა და ფონეტიკური პროცესები.

არ. მარტიროსოვმა გააანალიზა ნაცვალსახელი ქართულთან და ზანურთან შედარებით.

ნ. აბესაძემ შეისწავლა სვანური ჰიპოტაქსის საკითხები: რთული ქვეწყობილი წინადადების სახეობანი, მაქვემდებარებელი კავშირები, მათი ადგილი და შედგენილობა, აგრეთვე თანდებულები და სხვა.

თ. ზურაბიშვილმა საგანგებო შრომა უძღვნა ზედსართავ სახელთა ხარისხს, ვრცლად გააშუქა უფროობითი, აღმატებითი, თანაბრობითი და ოდნაობითი ხარისხების, მათი წარმოებისა და გენეზისის საკითხები ქართველურ ენებში.

გ. მაჭავარიანმა განიხილა ზმნის ძირითადი კატეგორიები ქართველურ ენებში, სადაც სვანურს სათანადო ადგილი უჭირავს; საგანგებოდ შეეხო ფუძედრეკადი ზმნების ხმოვანთა მონაცვლეობას, ბრუნვათა -მ ფორმანტის წარმოშობას ჩვენებითი ნაცვალსახელისაგან, გარდა ამისა, ხმოვანთა კლასიფიკაციას და მათ შესატყვისობას, ზოგი სიტყვის ეტიმოლოგიას და სხვა.

თ. გამყრელიძემ თავის მონოგრაფიულ ნაშრომში სიბილანტთა შესატყვისობებთან დაკავშირებით განიხილა სქ/სგ კომპლექსიანი ფორმები და პირისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ქართველურ ენებში.

აღ. ონიანმა შეისწავლა სვანურის იდიომატიკა ქართულთან შეფარდებით, შეეხო აგრეთვე გრძელი ხმოვნის გენეზისს, ქართ. -ლ და სვან. -შ თანხმოვანთა შესატყვისობას და ზოგ სხვა საკითხს.

გ. კაჭარავამ გააანალიზა ზმნისართები ქართულთან და მეგრულთან შედარებით და უჩვენა მათი შედგენილობა და ჯგუფები.

სვანურის მონაცემები ხშირად აქვთ გამოყენებული ცნობილ ქართველ ენათმეცნიერებს ქართულ და სხვა კავკასიურ ენათა პრობლემების გაშუქებისას (გ. ახვლედიანს, ქ. ლომთათიძესა და სხვ.).

გ. კლიმოვმა რეკონსტრუქციის თვალსაზრისით განიხილა საერთო-ქართველური ენის ბგერითი სისტემა, ბრუნების პრობლემა და შეადგინა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.

უცხოელთაგან რამდენიმე ენათმეცნიერი იკვლევდა და იკვლევს სვანურს. გ. დეეტერსმა გამოაქვეყნა ვრცელი გამოკვლევა ქართველურ ენათა ზმნის შესახებ, სადაც ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით ღრმად არის გაანალიზებული ლაშხური კილოს მასალები და წამოყენებულია საყურადღებო დებულებები.

კარლ ჰორსტ შმიდტმა თავის მონოგრაფიაში მოგვცა ცდა ქართველური ფუძეენის ბგერათსისტემის რეკონსტრუქციისა და იქვე წარმოგვიდგინა ქართველურ ენათა შედარებითი ლექსიკონი. შრომაში მრავალი საკითხია გაშუქებული საენათმეცნიერო ლიტერატურასა და საკუთარ დაკვირვებებზე დაყრდნობით, დახასიათებულია თითოეული ბგერა და წარმოდგენილია მათი შესატყვისობანი.

სვანური ენის მონაცემები გამოყენებული აქვთ ცნობილ ქართველოლოგს ჰანს ფოგტს და ბასკოლოგ რენე ლაფონს.

სვანურ ელემენტებს ეძებს ვ. აბაევი ოსურ ენაში.

ზემოდასახელებულ შრომებს დიდი მნიშვნელობა აქვს სვანური ენის სტრუქტურის აღწერით და ისტორიულ ასპექტში შესწავლისათვის.

სვანურის ყოველმხრივი კვლევისადმი ესოდენ უაღრესი ინტერესი გამოწვეულია მისი განსაკუთრებული ღირებულებით ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი შესწავლისა და ფუძეენის აგებულების რეკონსტრუქციისათვის. სვანურში დაცული არქაიზმები და მოგვიანებით მიღებული ინოვაციები, რთული ფონეტიკური პროცესები, სტრუქტურული სხვაობანი, დიალექტური თავისებურებანი, სხვა ენათა სუბსტრატის არსებობა და დიალექტთა ნარეობა ხელშესახებ მასალას იძლევა კერძო და ზოგადენათმეცნიერული საკითხების წამოსაყენებლად და გადასაჭრელად. ამ მხრივ ბევრი რამ გაკეთდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი საკითხია შესასწავლი და გასაშუქებული.

გამოკვლევათა გვერდით მოგვეპოვება ტექსტები. კრებულში “Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа” გამოქვეყნებული მასალა საყურადღებოა, მაგრამ, შეუფერებელი გრაფიკისა და ჩაწერის სიზუსტის დაუცველობის გამო, ნაკლოვანია. სანდოა ნ. მარის რედაქციით გამოქვეყნებული არსენ ონიანის ლაშხური კილოს ტექსტები და მცენარეების სახელწოდებათა კრებული; სვანურ პროზაულ ტექსტთა სერიიდან გამოსულია I ტ. — ბალსზემოური კილო, II ტ. — ბალსქვემოური კილო, III ტ. — ლენტეხური კილო (იბეჭდება) და აგრეთვე სვანური პოეზია, I ტ. (ქართული თარგმანითურთ)³.

ხალხური სიმღერები ინტერდიალექტურია. კუთხური თავისებურებები არეულია. მასალები შეკრიბეს და დაბეჭდეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიამ, მ. ქალდანმა, მ. გუჭეჯიანმა და ა. დავითიანმა.

ნ. დიალექტები. როგორც ზემოთ ითქვა, სვანურში ოთხი ძირითადი კილოა: ზემო სვანეთში — ბალსზემოური და ბალსქვემოური, ქვემო სვანეთში — ლაშხური და ლენტეხური (**ჩოლურული, ძირითადად, ლაშხურს ეკედლება**). ბალსზემოურს აქვს ორი კილოკავი, ბალსქვემოურს კი — ოთხი. მათ შორის სხვაობა ვლინდება ფონეტიკასა და ფონეტიკურ მოვლენებში, გრამატიკულ და ლექსიკურ თავისებურებებში.

³ ბუნებრივია, სხვა პუბლიკაციები დასახელებული არაა, რადგანაც ყოველი მათგანი გამოვიდა 1965 წლის შემდეგ (ი. ჩ.).

ფონეტიკა

7. ვოკალიზმი. სვანური ენა განსაკუთრებით მდიდარია ხმოვნებით. საერთოსვანურია ექვსი ხმოვანი: **ა ე ი ო უ** და **გ**. ყველა ხმოვანი, **გ**-ს გამოკლებით, არტიკულაციურად და აკუსტიკურად ქართულისას ჰგავს: **ა** უკანა დაბალი ღია და ფართო ხმოვანია, **ე ი** შუა ვიწრო ხმოვნებია, მაგრამ **ე** წინა და **ო** უკანა რიგისა; ხოლო **ი უ** დახურული ვიწრო მაღალი ხმოვნებია, ოღონდ **ი** წინა და **უ** უკანა რიგისა. ამათგან ლაბიალიზებულია **ო უ**, ხოლო **გ** დელაბიალიზებული **უ** ხმოვანია. იგი ხშირად უმლაუტიანი **უ**-ს შედეგია: **უ > უ̄ > ი > გ**, მაგრამ მიიღება სხვა გზითაც, სახელდობრ, **ი**-ს ნარედუქციალია: **ი > გ**, ან კიდევ თანხმოვანთგასაყარია. ყველგან მეორეული ჩანს. იშვიათად ძირშიც გვხვდება: **ძღღღ** “დიდი”; “ძალიან”. მახვილიანი **გ** იქცევა **რ**-დ (**აკგ**□**ლ** “დაკეტე”, მაგრამ **აკი**□**ლ** “დაკეტა”).

სვანურ კილოებში ეგვევ ხმოვნები არის გრძელიც და უმლაუტიანიც: **ა ა̄ ა̄ ა̄**, **ა̄ ა̄ ა̄ ა̄** და **უ უ̄ უ̄ უ̄**. არტიკულაციურად უკანასკნელნი განსხვავდებიან ჩვეულებრივისაგან: ენა წამოწეულია მაგარი სასისაკენ და ამის გამო შემცირებულია სარეზონანსო არე. **ა̄, ა̄** იხრება **ე**-საკენ, მაგრამ უფრო **ა** არის, ვიდრე **ე**; **ა̄, ა̄** უფრო ხშირად იშლება **უ̄ე** და **უ̄ე**-დ და ასედაც ისმის, ოღონდ ბალსქემოურში (ეცერულსა და უფრო ლახამულურში) დელაბიალიზდება და რჩება მარტო **ე** (**გუ̄ე** > **გე** “გოჭი”); ასევე **უ̄, უ̄** უფრო მეტად წარმოდგენილია **უ̄ი, უ̄ი**-დ, ოღონდ **უ̄** წყვილბაგისმიერ ბგერათა მეზობლად ან იკარგვის, ან მეტათეზისი მოსდის, ლახამულურში კი **უ̄ი** ხშირად დელაბიალიზდება და რჩება **ი**. ეს **ი**-ც მეორეულია, მაგრამ მეორეულ **ე**-სა და **ი**-ს უმლაუტის გამოწვევა შეუძლია იმავე ლახამულურში.

ხ მ ო ვ ა ნ თ ა კ ლ ა ს ი ფ ი კ ა ც ი ა

ჟ̄ ჟ̄ ი ო̄	გ გ უ უ̄
ჰ̄ ჰ̄ ე ე̄	ო ო̄

ა ა̄

ა ა̄

დიალექტთა მიხედვით ასე ნაწილდება:

ბალსქემოურში 18 ხმოვანი: **ა ე ი ო უ გ ა ე ო ო̄ უ̄ გ**

ა ო̄ უ̄ ა ო̄ უ̄

ლაშხურში 12 ხმოვანი: **ა ე ი ო უ გ ა ე ო ო̄ უ̄ გ**

ბალსქემოურსა და ლენტეხურში ცხრა-ცხრა: **ა ე ი ო უ გ**

ა ო̄ უ̄

ნაზალობა სვანურისთვის დამახასიათებელი არ არის, თუმცა ნაზალური **ა** ხმოვანი შეინიშნება ლენტეხური კილოს სოფელ ფაყის მეტყველებაში და ისიც მოხუცთა წარმოთქმით **ან**- პრევერბთან **ნ**-ს შესუსტების გამო (**ან**ღრი “მოღის”); ამჟამად თითქმის აღარ ისმის. სამაგიეროდ, ნაზალიზაცია აქტიურად მოქმედია ლახამულურში. მას იწვევს მეზობელი **ნ** ან **მ** და ნაზალიზდე-

ბა ჩვეულებრივ **ა**, შემდეგ **ე**, **ო** და **უ**. ნაზალური **ა** და **ე** იხრება **ო**-საკენ, ხოლო **ო** — უსაკენ (ეს მოვლენა ტაბულაში არ არის აღნიშნული).

გ რ ძ ე ლ ი ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი: ექვსივე გრძელი ხმოვანი დაცულია ბალსზე-მოურსა და ლაშხურში (ბალსზემოურში უმლაუტიანიც: **წ**, **ჩ**, **ჭ**), სხვაგან — არა; მაგრამ ეს მოვლენა საერთო სვანური რომ იყო, ჩანს შემდეგიდან: რედუქციას არ ექვემდებარება და ლენტეხურში არც უმლაუტდება. სვანურში ორივე სახის სიგრძე გვაქვს: **natura longa syllaba** და **positione longa syllaba**. პ ი რ ვ ე ლ ი, ბუნებრივი გრძელი ხმოვნები მოიპოვება მრავალ ძირსა და ფორმანტში: **მარე** “კაცი” (შდრ. **მარე** “მაგრამ”), **ლარე** “სათიბი”, **იმერწლ** “იღრუბლება”, **თაშწარ** “ყველიანი” (**თაშ** “ყველი”) და სხვა. მ ე ო რ ე, პოზიციური გრძელი ხმოვნები მიღებულია კომბინაციურ ნიადაგზე: აფიქსი-სეული და ფუძისეული ან პრევერბთა ხმოვნების შერწყმით (**ხ-ა-გ** < ***ხ-ა-გ-გ** “ადგას”, **ქაჩად** < **ქა+აჩად** “წავიდა”); შიგნხმოვანთა შეერთებით (**ღოკუნ** < ***ღიაკონ**); მარცვლის ან **ჰ**-ს ამოღებით (**ყწარ** < “ყავარ-ი”, **ჯირა** < **ჯიჰრა** “მუხა”); გაუმარცვლოებული **უ** და **ი**-ს გავლენით (**ხოჩაუ** < **ხოჩაუ** “კარგიმცა”); ვარაუდობენ აგრეთვე მეზობელი მყდერი, განსაკუთრებით ნარნარა თანხმოვნების გავლენას და მახვილის ზემოქმედებას.

გრძელ ხმოვანთა კომბინაციური გზით წარმოშობა, ზოგიერთ ძირში მათი არამყარი მდგომარეობა (**ზურწლ**, მრ. **ზურწლწარ** “ქალები”; ლშხ. **მურყუამ** = ბზ. **მურყუამ** “კოშკი”), ხალხურ სიმღერებში სიგრძის უგულებელყოფა და მათი ფონეტიკური ხასიათი საფუძველს აძლევს მკვლევართა ერთ ნაწილს, რომ სიგრძე ხმოვნებისა ჩათვალოს მეორეულ, არაისტორიულ მოვლენად სვანურისათვის. მაგრამ არის საწინააღმდეგო მოსაზრება, რომელიც ემყარება შემდეგს: სვანურს ახასიათებს ბუნებრივი გრძელი ხმოვნები, რაც მახვილით, ჩვეულებრივ, არაა გამოწვეული, რადგანაც სიტყვაში შეიძლება იყოს ორი და სამი გრძელი ხმოვანი; სიგრძე საერთოქართველური ჩანს, რამდენადაც ერთსა და იმავე პირობებში ხმოვანი ზოგ სიტყვაში იკუმშება და ზოგში არა (ბალ-ი — ბლის, მაგრამ ქალ-ი — ქალის). ამდენად, ხმოვანთა სიგრძე ისტორიულია, პირველადია და საერთოქართველური.

8. კონსონანტიზმი. თანხმოვანთა სისტემა ემთხვევა ძველი ქართული-სას. ამჟამად გვაქვს 30 თანხმოვანი. ესაა ანბანის მიხედვით: **ბ გ დ (ვ) ზ თ კ ლ მ ნ ე ა ბ უ რ ს ტ ზ ფ ქ ღ ყ უ ჩ ც ძ წ ჭ ხ ჯ ჳ**.

სვანური ენის თანხმოვანთა სისტემისათვის დამახასიათებელია — სამე-ულები, წყვილულები და ცალეულები. წარმოების ადგილის მიხედვით ეს თანხმოვნები იყოფა: ბაგისმიერებად, წინა-, შუა- და უკანანისმიერებად, ფარინგალებად და ლარინგალად; სახმო სიმთა მდგომარეობის მიხედვით: მჟღერებად, ფშვინვიერებად და აბრუპტივებად (მკვეთრ ხშულებად); შედგენილობით — მარტივად და რთულად (რთულია აფრიკატები); მჟღერი თანხმოვნები სვანურში უფრო კარგად ძლებს, ვიდრე ქართულში როგორც

ანლაუტში, ისე აუსლაუტში. ამის შედეგია ნასესხებ სიტყვათა ყრუ ბგერების
მქლერებად გადმოცემა: **ზანგლჶგ** < ზან-ზალ-აკ-ი “ზარი” და სხვა.

სვანურში არტიკულაცია უკანაა და უფრო დახურული, ამიტომაც, რომ კარგად არის შენახული ფარინგალები **ჰ, ყ**. მეექვსე სამეული დეფექტურია: აკლია მუდერი ფარინგალი. ვარაუდობენ, რომ იგი შემორჩენილია ზოგიერთი სვანის ამა თუ იმ სიტყვის წარმოთქმაში, მაგრამ მოქმედი ბგერა არ არის და ფონოლოგიური ფუნქცია არა აქვს. უკანა არტიკულაციით აიხსნება აგრეთვე **ჟ**-ს წინ **ლ** და **გ**-ს განვითარება, **გ, კ** თანხმოვნის კომპლექსების წარმოქმნა.

ჟ ძირისეულია, თუ **ლ**-, **უ**-ს რედუქციით მიღებული წყვილბაგისმიერი თანხმოვანია. იგი გაბატონებულია მთელ სვანურში, ოღონდ ლენტეხურში მის გვერდით კბილბაგისმიერი **ვ** თანხმოვანიც გვევლინება, უპირატესად — ქართულიდან ნასესხებ სიტყვებში. **ტექსტებში ვ ასოს ხმარება ტექნიკური სიადვილით არის გამართლებული.**

ღ უმარცვლო **ი**-ა; იგი დიფთონგის კომპონენტი და მიღებულია **ი**-საგან რედუქციით, მახვილის გადანაცვლების შედეგად; **ჰ**-ს მონაცვლეა ან კიდევ ნაწილაკია, ენკლიტიკად ქცეული.

9. დიფთონგი: სვანურში ორივე სახის დიფთონგია გავრცელებული: აღმავალიცა და დამავალიც. მას ქმნის ხმოვანი **+ ღ** (უმარცვლო **ი**) და **ჟ** (უმარცვლო **უ**). აღმავალია: **ღემდ** “ათი”, **ღგემ** “დგამს”... დამავალი: **ნაღ** “ჩვენ”, **ნაჟ** “კარგიმც”... **ღ** და **ჟ** სხვადასხვა წარმოშობისაა (ნაწილაკია, **ჰ**-ს მონაცვლეა და სხვ.). დიფთონგებად მიაჩნიათ უმლაუტის შედეგი **ჟე, ჟი**, მაგრამ ეს სხვაგვარად კვალიფიცირდება.

10. ხმოვნის შემართვა. დიფთონგთან დაკავშირებულია ზოგჯერ სიტყვის თავკიდური ხმოვნის შემართვა. იგი ორგვარია სვანურში: მაგარი და ფშვინვიერი. მაგარი შემართვა ახასიათებს შორისდებულებს: **ცაბ, ცოხ, ცოტ**..., ფშვინვიერი შემართვა კი ძალიან გავრცელებულია ზემოსვანურში საკუთარ და ნასესხებ სიტყვებში: **ჰაღურდ** (|| **ნაღურდ**) “სულ”, **ჰარაყ** “არაყი”, **ჰაჟ** “ეზო”... **ჰ** ქვემოსვანურში ან **ღ**-ით (**ლ**-ს წინ **ჟ**-თი) იცვლება, ან იკარგება: ლშხ. **ღაღურდ, არაყ, ...ჰოკერ**, ლშხ. **ჟოკერ** “ძირი”, “ძირს”; “ბოლო”, “ბოლოს” და სხვა.

11. სიტყვის აგებულება. ისტორიულად სიტყვის ძირის მოდელი უმთავრესად სამგვარია: **C, CV, CVC**, ხოლო სხვა სახე (**CCVC, CVCC**,...) მეორეული წარმოშობისაა და მათი ახსნა შეიძლება ფონეტიკურ (ფიზიოლოგიურ) თუ მორფოლოგიურ ნიადაგზე. სვანური ვერ ითმენს თანხმოვანთა დაჯგუფებას თავში. თუ ასეთი რამ მოსალოდნელია რედუქციის შედეგად ან სხვა მიზეზით, მაშინ თანხმოვანთა შორის ჩაერთვის ნეიტრალური ხმოვანი **გ** ან თავში დაერთვის **ა, ჰა** თუ **ი** (“მრგვალი” > **მგრგჟალ, მგჰმე** “მთიბავი”..., **ჰაყბა, აყბა** < “ყბა” და სხვ.). ბოლოში თანხმოვანთა თავმოყრა ასატანია. მას ქმნის ბოლოკიდური ხმოვნის მოკვეცა (**ლ > ჟ**) და თანხმოვნის ფორმან-

ტის დართვა... (**გარგალა** > **გარგლა** “ლაპარაკი”, **ბეფშუშუ** “ბავშვით”, **უცხუ** < “უცხო”...). ჰარმონიული კომპლექსები მთლიანად რჩება (**ძღ**, **ცხ**, **წყ**, **ჯღ**, **ჩხ**, **ჭყ**...). ხმოვანთა მოკვეცა გამოწვეულია მახვილით.

12. მახვილი. მახვილი სვანურში უფრო მკაფიოა, ვიდრე ქართულში. იგი დინამიკურია (ინტენსიურია) და მოძრავი. მას განსაზღვრული ადგილი არა აქვს. იგი გვხვდება სიტყვის თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც (**ქათალ** “ქათამი”, **ღრმდულ** “მთვარე”, **ხოკლანთხა** “უმაღლესი”) ძირის, აფიქსების, პრევერბისა თუ თანდებულის ხმოვანზე. მოძრავი რომ არის, ამას ნათელყოფს მახვილის გადანაცვლება ძირიდან სუფიქსზე, სუფიქსიდან — სუფიქსზე და ა. შ. (**ღრმდულ** — ნათ. **ღომდულანშ** “მთვარისა”, **ქათალ** — მრ. **ქათლარ**, **ტენნი** “ბრუნდება” — **ატან** “დაბრუნდა”).

მახვილის სიძლიერეზე მეტყველებს მისი გავლენა მომდევნო ხმოვანზე — რედუქციას იწვევს, სიგრძეს უკარგავს ან კვეცს (**ხოსგუჯ** “უბრძანე”, მაგრამ **ხოსგუჯე** “უბრძანა”, **ღრმდულად** “გავუცვალე”, მაგრამ **ღრმდულად** “გაუცვალა”... **კაბ** < კაბა, **კალუ** < კალო...). შეიძლება მახვილის ზემოქმედებით წინა ხმოვანიც შეიკუმშოს (**დედფალ** < დედოფალი). თუ კომპოზიცია, მახვილს ორივე კომპონენტი ატარებს, ოღონდ პირველი წევრის მახვილი მეორეხარისხოვანია (**ღეზუბ-ღერთე** “საჭმელ-სასმელი”...).

გრძელი ხმოვანი თუა, მახვილი მასზე იგულისხმება (**ღარე** “სათიბი”, **ან-მარან** “მოემზადა”).

ვარაუდობენ, რომ სვანურის აქცენტუაცია ნარეგია. მახვილი შეიცავს რამდენიმე მომენტს. მათგან მუსიკალური უფრო ადრინდელია, ვიდრე — დინამიკური. არის ფრაზის მახვილიც, მაგრამ ეს საკითხები დამატებით შესწავლას საჭიროებენ.

ფონეტიკური პროცესები. ფონეტიკური ცვლილებებიდან აღსანიშნავია: რედუქცია, უმლაუტი, აბლაუტი, ასიმილაცია, დისიმილაცია, მეტათეზისი, ბგერათა ჩართვა თუ დაკარგვა, სუბსტიტუცია და სხვა.

13. რედუქცია საერთოქართველური ბგერითი პროცესია. მას სინკოპე-საც უწოდებენ. იგი მოდებულია მთელ სვანურს, ოღონდ ლენტეხურში ძალზე შესუსტებულია. მის გამომწვევად მიჩნეულია დინამიკური მახვილი. მართლაც, სადაც მახვილი ინტენსიურია, იქ რედუქციაც მოქმედა. წესები ასეთია:

1. რედუქციას იწვევს ხმოვნით გათავებული პრეფიქსი ან ხმოვნით დაწყებული სუფიქსი. თუ პრეფიქსი უმოქმედოა (გრძელ ხმოვანს ვერ კუმშავს), მაშინ სუფიქსია ძალაში.

2. რედუქცია მოსდის ექვსივე არაგრძელ ხმოვანს. უკვალოდ ქრება **ა** და **გ**, აგრეთვე ლაშხურში **ე** და **ი** (გარდა გარკვეული შემთხვევებისა), კვალს ტოვებენ **ე** და **ი** წინა ხმოვნის გაუმლაუტებით, ხოლო მარცვალს კარგავენ **ო** და **უ** და იქცევიან **ჟ**-დ.

3. რედუქციას არ განიცდის ერთმარცვლიანი ძირი თუ ფუძე გაორმარცვლიანების შემთხვევაში, აუცილებელია გასამმარცვლიანება. გაორმარცვლიანებისას რედუქცია შეინიშნება ზოგიერთ გარდამავალ და II ჯგუფის ვნებითი გვარის ზმნათა I და II პირის ფორმებში და ისიც ბალსზემოურში და **-ემ** თემის ნიშნიან ზმნებში ლახამულურის ნამყო უწყვეტელში.

4. იკუმშება, ჩვეულებრივ, ერთი ხმოვანი, იშვიათია ორი ხმოვნის ერთდროულად სინკოპირება.

5. რედუქცია მეორეული, გვიანდელი მოვლენაა. თავდაპირველად სრულხმოვნობა უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი, რასაც ადასტურებენ ხალხური სიმღერები და სვანეთში შედგენილი ისტორიული წყაროები.

14. უმლაუტი. არსებითი მნიშვნელობისაა აგრეთვე სვანურში (ლაშხურის გამოკლებით) უმლაუტი, რომელიც ზოგჯერ მორფოლოგიურ ფუნქციასაც ასრულებს. ვიწროვდება უმთავრესად **ა** ა, შედარებით ნაკლებ **ო** ო და **უ** უ. აუმლაუტებენ შეკუმშული ან მოკვეცილი **ი** და **ე** და აგრეთვე არსებული **ი** (უშგულურის გამორიცხვით) და **ე**, ბალსზემოურის გარდა. მაგ.: **ხამ** < ***ხამ-ი** “ლორი”, **აში** < ***აშინი** “წვავს”; **ხამარ** < **ხამარ-ე** “ლორები”, ლნტ. **აშეჩე** “აბერებს”; ბზ **ტჟლდა** “იძახდა” (მდრ. **ტული** “იძახის”) და სხვა.

პირველი პირის **ჟ** ნიშანი ზმნის ფუძის მომდევნო **ე** და **ი** ხმოვნებთან ერთად (**ჟე**) იქცევა **ჟ'**დ, **ჟი** კი **ჟ'**დ: **პჟრნი** “ვფრენ”, **კჟდე** “ვჟლეტ”.

უმლაუტი ლაშხურ კილოსაც ახასიათებდა. ამის მაჩვენებელია სახელის ფუძისეული და ზმნის პრევერბისეული **ა**-ს ქცევა **ე**-დ (**დაშდეჟ** > **დეშდეჟ** “დათვი”; **აღშიხან** > **ედშიხან** “დაიწვა”). აღსანიშნავია, რომ **ა** > **ე** ზოგ სახელში ბალსქვემოურშიც გავრცელებულია, ზმნის პრევერბში კი – ცხუმარულ კილოკავში. ჩანს, უმლაუტი მთელ სვანურს ჰქონდა, ყველაზე ადრე ლაშხურში მეჩერდა.

უმლაუტი სპეციფიკური მოვლენაა და, როგორც ირკვევა, მეორეული წარმოშობისა ჩანს სვანურ ნიადაგზე. იგი გარდამავალი საფეხურია ქართულსა და მეგრულში არსებული ნაწილობრივი ასიმილაციისა (**ე** **ი** **ტ** **ან** **ა**, ნაცვლად **ა** **ი** **ტ** **ან** **ა**-სი).

გაუმლაუტებული ხმოვნები პალატალურია და მათ მეზობლობაში მყოფი წინამავალი თანხმოვნები პალატალობის ელფერს იძენენ, ხოლო **გ კ ქ** — ფოტაციას: **გარგლი** (ისმის: **გარგლი** “ლაპარაკობს”), **ქამ** (ისმის: **ქამ** “გარეთ”).

15. აბლაუტი (გარდახმოვანება). აბლაუტად არის მიჩნეული II ჯგუფის ზმნებში **ი** და **ე**-ს მონაცვლეობა, თუმცა დღეს მათ მხოლოდ მორფოლოგიური დანიშნულება აქვთ. აბლაუტია უდავოდ **ე > ა**-დ ბევრ შემთხვევაში (ვნებითი ზმნების წყვეტილის ფორმებში). მისი აღრევა **ა > ე**-სთან შესაძლებელია, მაგრამ განსხვავებას გვიჩვენებენ ნასესხები სიტყვები და ხმოვანთშესატყვისობა (მაგ.: **ქონაბ < ქონება**). იგი გავრცელებულია მთელ სვანეთში.

16. ასიმილაცია. უმლაუტი ნაწილობრივი ასიმილაციაა ხმოვნებისა, მაგრამ არის სხვა შემთხვევებიც უფრო ხმოვნებისა, ვიდრე თანხმოვნებისა. ადგილის, მიმართულებისა თუ რავგარობის მიხედვით გვხვდება: კონტაქტური და დისტანციური, პროგრესული და რეგრესული, სრული და ნაწილობრივი ასიმილაცია. დავასახელებთ ზოგიერთს.

სასხვისო ქცევის **ო**- თავსართი სრულად იმსგავსებს პრევერბისეული **ა**-ს და ზოგან **ე** ხმოვანს ლენტეხურის გამოკლებით (**ოთქემე < ლნტ. აოთქემე** “დაუთიბა”).

თანხმოვანთა ასიმილაცია შედარებით სუსტია მუღერობა-სიყრუის მიხედვით. ესაა: **ჟოშოხჟ** (< **ჟოშოლხჟ** “ოთხი”), **აფხნეგ < ამხნაგი**, **ესხრი < ესლრი** “მიღის” და სხვა.

პრევერბის **დ (ად-)** და **ს (ეს-)** ზეპირმეტყველებაში იშვიათად ემსგავსება ზმნის თავკიდურ თანხმოვანს და აბრუპტივებთან **დ** ისმის **ტ**-დ და **ს** ფშვინვიერ **ჭ, ჩ, შ** -სთან — **შ**-დ: **ატყიმე < ადყიმე** “დაახრჩო”... **ეშჭუნენ < ესჭუნენ** “დაბრუნდა”. წარმოების ადგილის მიხედვითაა მიღებული **ხეხჟ** (< **ჰეხჟ**, ქვს. **დებჟ** “ცოლი”), **ხოხჟრა** (< **ხოჰჟრა** “უმცროსი”, **მაჰჟრენე** “ყველაზე უმცროსი”) და სხვა.

ყურადღებას იქცევს **ეჯ** ნაცვალსახელის **ჯ** ელემენტის დამსგავსება რთულ სიტყვებში თავკიდურ თანხმოვანთან ან კიდევ სუფიქსთან: **ეჩქა < ეჯქა** “მაშინ”, **ეჩხენ < ეჯხენ** “იქიდან”... **ეჯკალი < ეჯკალი** “იმისთანა”... **ეჩა < *ეჯშა** “მისი” და სხვა.

საგანგებოდ აღსანიშნავია წყვილბავისმიერ **ჟ** თანხმოვნის მიერ პრევერბისეული თუ ფუძისეული **ე** ხმოვნის დამსგავსება და **ო**-დ ქცევა. ასეთია პირველი პირის სუბიექტური **ჟ** პრეფიქსის ან **ხჟ-** და **ო₁ გჟ-** ნიშანთა, აგრეთვე მოქმედებითი ბრუნვის **-შჟ** სუფიქსის **ჟ** ელემენტი: **ოთკალაჟ < ლნტ. ათჟაკალაჟ** “გავლეწე”, **ჩოსსგუ < ბზ. ჩჟესსგუ** “დავჯექ”, **დინოჟ < ლშხ. დინაჟჟ** “გოგოთი”...

17. დისიმილაცია ნარნარა თანხმოვნებისა (**რ — რ > რ — ლ, ნ — ნ > ლ — ნ**) ყველაზე უფრო გავრცელებულია ქვემოსვანურსა და ნაწილობრივ ბალსხემოურში. იგი მოსდის მრ. რიცხვის **-არ** დაბოლოებას, უქონლობის **-ურ** და ქონების **-არ** სუფიქსს. მაგ. **ქორარ || ქორალ**, ლშხ. **ქორალ** “სახლები”; **თეთრულ || ბქვ. თეთრურ** “უფულო”; ბზ. **როგუნალ || ბქვ. როგუნარ** “ცერცვიანი”; **კალუნენ < კანონი; ანბანუნ < ქართ.** ამბავ “სიტყვა”.

ძალიან გავრცელებულია დისიმილაციური გამჟღერება: ორი ყრუ თანხმოვნიდან პირველი ან შემდეგი მჟღერდება და გვაქვს რეგრესული ან პროგრესული სახეობა: სისხლ-ი > **ზისხ**, კოწახური > **გოწხირი**; ჭაბუკი > **ჭაბუგუნ**, ტახტი > **ტანხ** და სხვ. ამათვე უნდა განეკუთვნებოდეს კომპლექსები **სდ/შდ, სგ/შგ**, რომელთა პირვანდელი სახე შემონახულია ლენტეხურში. მათს პრიმარობას ადასტურებს ქართულიდან და სხვა ენიდან შესული სიტყვები: **დანდუნ > ლნტ. დანდუნ** “დათვი”, **შგურ > შკურ** “სირცხვილი”, შდრ. **ქრისდე** “ქრისტე”, **კოშგი** “კოშკი”, **სგელ** “სქელი”, **ლემესგ**, ლნტ. **ლემესკ < ჩერქეზ.** მ პ ს კ პ და სხვა. არის საწინააღმდეგო მოსაზრება, რომ ლენტეხური წარმოგვიდგენს მეორეულ საფეხურს — მჟღერის გამკვეთრებას.

18. მეტათეზისი. ყველაზე უფრო ხშირად მეტათეზისი მოსდის **უნ** ბგერას. **S₁ უნ**, ნაცვლად პრეფიქსისა, ინფიქსად გვევლინება თანხმოვნით დაწყებულ ზმნებში (**ტუნისხ** “ვაბრუნებ”). ეგვევ მდგომარეობაა ლენტეხურში **ა-**, **ან-**, **ას-** პრევერბიან ზმნებში (**ატუნისხ** “დავბრუნდი”). ნაუმლაუტევი **უნ** (უნი კომპლექსისა) წყვილბაგისმიერებთან გადასმის (**პასისუნ < პასუნ < პასუნ-ი**, მაგრამ **ანგუნლეს < ანგლან**). ლენტეხურში პირის ნიშნები მეტათეზისის შედეგად **შიგ** ექცევა **ას-** პრევერბში: **აღს-ხრიდ** “მოვდივართ”, **ამსულუნა**, **აგს-სულუნა** “მიმაქვს”, “მიგაქვს”. ფუძეებშიც არაა იშვიათი თანხმოვანთა გადასმა: **კიბდენ < კილობანი, კალხმარ, მხ. კალმარ** “თევზი” და სხვა შემთხვევები.

19. ფონეტიკურ პროცესთა ერთდროული მოქმედება. სვანურშიც ორი, სამი ფონეტიკური მოვლენა ერთმანეთსაა ერთდროულად გადახლართული, რის გამოც სიტყვა შორდება პირველ სახეს. ასეთია, მაგ., ასიმილაცია რედუქციის შემდეგ: **ხატკლებ < ლნტ. ხადაკლებ** “ენანება”, **ხაშხა < ხაჟახა** “ჰქვია”...

დაკარგვა ასიმილაციის შემდეგ: **ლოჰოდა || ლოხოდა < ლოჰოდა < *ლა-ხ-ო-ჰოდა** “მიუცია”, **ოხჰერა > ოჰერა** “უხმია”...

რედუქციის შემდეგ ასიმილაციისა და ბგერის დაკარგვის მაგალითია: ბქვ. **ანჰი** “დაკლა”, მაგრამ **ლანსა < *ლანსა < ლანჰი** “საკლავი” და სხვა.

20. პალატალიზაცია. თანხმოვანთა შერბილებას იწვევს უმლაუტიანი ხმოვანი, მაგრამ გაპალატალეზა აკუსტიკურად იმდენად სუსტია ამჟამად,

რომ პალატალიზებულთა ვარიანტებად მიჩნევა ჭირს და ამიტომაც თანხმოდანთა კლასიფიკაციის ტაბულაში არაა შეტანილი. ერთადერთი, რაც თვალში ეცემა კაცს, არის უკანაენისმიერი **გ ქ კ** სამეულის ღოტაცია (იხ. § 14).

პალატალიზაცია თავის დროზე მოქმედი უნდა ყოფილიყო, ამას ადასტურებს ამავე სამეულის წინაენისმიერად ქცევა და გააფრიკატება (მაგ. **ჩუ** = ქვე, **ჭიშხ** = მეგრ. კ უ ჩ ხ - ი “ფეხი”, **ეჯა** = იგი და **ო₂გ** ყოველთვის **ჯ**-დ არის წარმოდგენილი სვანურში და ითვლება პირის ნიშნად). ზოგ კილოკავში **ჯ > ძ**. პალატალიზაციის გზით გააფრიკატების პროცესი ამჟამად მოქმედი არ არის.

21. ლაბიო-ველარიზაცია გულისხმობს წყვილბაგისმიერი **ჟ**-ს წინ სამეულის ერთ-ერთი **გ ქ კ** თანხმოვნის განვითარებას: **გჟეში**, **გოში** < ქართ. სა-**გს**-ე, **ღჟაჭარ** (< **ვაჭარ**). ეს პროცესიც ამჟამად შეჩერებულია. საგულისხმოა, რომ ქართ. შიშინა თანხმოვნებს სვანურში შეესატყვისება შიშინა თუ სისინა + უკანაენისმიერ თანხმოვანთა კომპლექსი: **შგ, სგ = შ** (იშგჟიდ = შვიდი, **ხე-სგუ = შვ**-ენის...) და სხვ. ამ მოვლენას ხსნიან **სგ** კომპლექსის მომდევნო **ჟ** ფონემის არსებობით.

22. აფრიკატიზაციის ადრინდელი საფეხურის ნიმუშები ზემოთ იყო დასახელებული პალატალიზაციასთან დაკავშირებით. სხვა შემთხვევები კერძო ხასიათისაა და უფრო ნასესხებ სიტყვებს შეეხება: **საჯენ** (“საჟენი”), **იცხ** < “მსხალი”... **ბერეჟ** || **ბერეჯ** “რკინა” და სხვა.

23. დეზაფრიკატიზაცია უმთავრესად ზანური ფენის სიტყვებს მოსვლია და შემდეგ შეჩერებულია: **ჟედ** < მეგრ. **ჯ** **ო** **ღ** **ო** **რ** **ი** “ძალი”, **ჭაშ** = მეგრ. **კ** **ო** **ჩ** **ი** “კაცი” და სხვა. აქვე მოსაყვანია აფრიკატთა გასპირანტება თანხმოვანთან მეზობლობაში: **ტკიც**, მაგრამ **ტკისდ** || **ტკიცდ** “ნამდვილად”, მარწყვი > ბასყ და მისთ.

24. არ ვეხებით ბგერის დაკარგვას, ისეთსაც კი, როგორცაა: ფორმანტისეული **ჟ**-ს გაქრობა ფუძისეულ **ჟ** ან **უ** და ფორმანტ **ო**-სთან (**კჟეც** < **კჟეჟეც** “გკენესი”, **გუღჟა** < **გჟუღჟა** “გვაქეს” ან კიდევ პრევერბის ხმოვნის დამსგავსების შემდეგ: **ოტგხ** = ლნტ. **ატუხ** < **ა-ტუგხ** “დავაბრუნე”); **ო₁ გჟ**-პრეფიქსის **გ** ელემენტის დაკარგვა ლახამულურში (**ქაჟტაბა** “გავითლია”) და სხვა. არ ვეხებით არც **ბგერის განვითარებას**, არც **სუბსტიტუციისა** თუ სხვა მოვლენათა შემთხვევებს, თუმცა შესაბამისი მასალა ბევრიცაა და საინტერესოც.

მორფოლოგია

25. მეტყველების ნაწილები. სვანურ ენაშიც სიტყვები იყოფა ფორმაცვალებად და ფორმაუცვლელად. ფორმაცვალებადია ყველა სახელი (არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი, ნაცვალსახელი) და ზმნა. სახელი ბრუნებადია, ზმნა — უღვლილებადი. ფორმაუცვლელია ზმნისართი და დამხმარე სიტყვები: თანდებული და კავშირი. მათვე განაკუთვნიებენ შორისდებულსა და ნაწილაკებს. ნაწილაკები ცალკეც იხმარება და სიტყვასთან შერწყმითაც.

ს ა ხ ე ლ ი

26. არსებითი სახელი. არსებით სახელს ორი კატეგორია აქვს: ბრუნვა და რიცხვი. გრამატიკული კლასისა თუ სქესის კატეგორია მისთვის უცხოა. ბრუნვა ექვსია: სახელობითი, მიცემითი, მოთხრობითი, ვითარებითი, ნათესაობითი და მოქმედებითი. მათ თავ-თავისი ფორმანტები აქვთ. წოდებითს დაბოლოება არ მოეპოვება და ამიტომ ბრუნვად არ ითვლება.

სვანური ბრუნვა მეტად რთულია. იგი განსხვავდება ქართულ-ზანურისაგან ორფუძიანობითა და ბრუნვათა დაბოლოების მრავალფეროვნებით.

დაბოლოებათა და ფუძის მიხედვით გამოყოფენ ოთხ, ზოგი კიდევ ხუთ ტიპს. ეს ტიპები დამოკიდებულია დიალექტებზე.

ფუძე ორგვარია: ბოლოთანხმოვნიანი და ბოლოხმოვნიანი. პირველი მეტია რაოდენობით. იგი ჩვეულებრივ ხმოვანმოკვეცილია, ეს ხმოვანი ფორმანტია თუ ფუძისეული. თანაც ასეთი ფუძე უმლაუტიანია (**ხჰმ** “ღორი”) ან უუმლაუტო (**გარჯ** < “გარჯა”). უმლაუტიანს მოკვეცილი აქვს სახელობითის დაბოლოება **-ი** ან **-ე**, ხოლო უუმლაუტოს — ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი **-ა** ან **-ო** ქცეულია **ჟ** -დ. სამივე ხმოვანი **-ი**, **-ე**, **-ა** გამოვლინდება ნათესაობით ბრუნვაში.

ზოგად სახელთან **-ე** ბოლო და ზოგი შიგნიხმოვნიანები, აგრეთვე ზოგი **-ა** ბოლოკიდურიანი და ზოგიც ბოლოთანხმოვნიანები ხასიათდებიან ორფუძიანობით: ერთია სახელობითისა და მეორეა მიცემითის ფორმა, რომელიც ფუძედ არის გამოყენებული სხვა ბრუნვებისათვის.

განარჩევნ ბრუნების ოთხ სისტემას: ქართველურს, ადიღეურს (ჩერქეზულ-დაღესტნურს), სვანურს (ძველ ქართულ-კავკასიურსა) და ნარეგს (ჰიბრიდულს).

კილოთა მიხედვით ბრუნების სისტემა ყველაზე მარტივია ქვემოსვანურში, გამარტივების ტენდენციას უნიფიკაციის გამო ავლენს ბალსზემოური, ყველაზე უკეთ შემონახულია ზემოსვანურში, განსაკუთრებით — ბალსქვემოურში.

27. ქართველური სისტემა

ბრუნების ტაბულა

	ბზ., ლნტ.	ბქვ.	ლშხ.	
სახ.	ხამ	ხამ	ხამ	“ღორი”
მიც.	ხამ-ს	ხამ-ს	ხამ-ს	
მოთხ.	ხამ-დ	ხამ-ემ	ხამ-დ	
ვით.	ხამ-დ	ხამ-დ	ხამ-დ	
ნათ.	ხამ-იშ	ხამ-ემ	ხამ-იშ	
მოქ.	ხამ-შჷ	ხამ-შჷ	ხამ-შჷ	

ასეთივეა უმლაუტო ბაბ “მღვდელი”, ვარვ “ხახა”, ქათალ “ქათამი” და სხვები, ოღონდ ნათესაობითში აქვს -ჲ-შ, რომლის -ა ფუძისეულია და -შ < -იშ კი — სუფიქსი. ამათგან -ი ელემენტი დაკარგულია და მისი კვალი ფუძის -ა-ს გაუმლაუტებით ჩანს.

ამ ტიპისაა -ა, -ი, -ო და -უ ბოლოხმოვნისა სახელები:

	ბზ., ლშხ.	ბქვ.	ლნტ.	
სახ.	ღინა	ღინა	ღინა	“გოგო”
მიც.	ღინა-ს	ღინა-ს	ღინა-ს	
მოთხ.	ღინა-დ	ღინა-დ	ღინა-დ	
ვით.	ღინა-დ	ღინა-დ	ღინა-დ	
ნათ.	ღინაშ ღინა-შ¹¹	ღინაშ	ღინა-შ	
მოქ.	ღინაშჷ ღინა-შჷ	ღინაშ	ღინა-შჷ	

ამგვარად, ქართველური სისტემის დამახასიათებელია: ერთფუძიანობა, ქართული და ზანური სუფიქსები. ესაა:

სახ.	-ი / -ე
მიც.	-ს
მოთხ.-ვით.	-დ
ნათ.	-იშ / -ემ (გიმ — გიმ-ემ “მიწისა”, დეც-ემ “ცისა”...)
მოქ.	-შჷ

ამათგან სახ. -ი ან -ე, მიც. -ს და ვითარ. -დ საერთო-ქართველური და-ბოლოებაა, -იშ/-ემ — ზანური; მოქ. -შჷ უკავშირდება ნათესაობითს.

ქართველურ სისტემას ქმნიან: ბოლოთანხმოვნისათა უმეტესობა, ბოლო-ხმოვნისანი -ე-ს გამოკლებით, საკუთარი სახელები და მრავლობითი რიცხვის ფორმები.

¹¹ გრძელი ხმოვნების შემცველი ფორმების სემანტიკა ყველგან პირობითია (ი. ჩ.)

28. ადილეთური სისტემა შედარებით კარგადაა დაცული ბალსქვემოურ-ში (ეცერულ-ლახამულურში), რიგიანადაა შემონახული ბალსქვემოურში (მოხუცთა მეტყველებაში), სუსტადაა ქვემოსვანურში:

	ბქვ.	ბზ.	ლნტ.	ლშხ.
სახ.	მარე	მარე	მარე	მარე “კაცი”
მიც.	მარა	მარა	მარე-ს მარა-ს	მარა-ს
მოთხ.	მარემ	მარა-დ მარემ მარემნემ	მარე-დ მარა-დ	მარა-დ
ვით.	მარა-დ	მარა-დ	მარე-დ მარა-დ	მარა-დ
ნათ.	მარემ	მარემ-იშ	მარე-იშ მარემ-იშ	მარემ-იშ
მოქმ.	მაროშუ	მაროშ	მარე-შუ მარა-შუშუ	მარა-შუ

აქ მიცემითის ნიშნად ვარაუდობენ -ა სუფიქსს. იგი ერწყმის მოთხრობითში -ემ ნიშანს და ე გრძელდება, მოქმედებითში -შუ ბოლოსართთან ასიმილაციის გამო ა>ო.

ნიშნათა ცხრილი ასეთია:

მიც. -ა

მოთხ. -ა-დ, -ემ (< ა + ემ)

ვით. -ა-დ

მოქ. -ოშ (< ა + შუ)

ნათ. -ემ-იშ (< ა + ემ + იშ) || -მ-იშ (< -ემ-იშ)

თვით -ე წარმომდგარია ფუძის -ა-ს ასიმილაციით სახ. -ი-სთან: -ა + ი > ეი > ე. ამდენად, ორფუძიანობა ისტორიულად არაა გამართლებული.

ამ ტიპს მისდევს -ე- შიგნიხმოვნიანი სახელები, ოღონდ სახელი მიცემითში გამოავლენს -შ ელემენტს და გაჰყვება ყველა ბრუნვაში.

	ბქვ.	ბზ., ქსვ.	ბზ.
სახ.	შედ	შედ	“ძალი”
მიც.	შაღ-შ	შედ-ს შაღშ	
მოთხ.	შაღ-შ-ემ	შედ-დ შაღ-შ-ემ	
ვით.	შაღ-შ-დ	შედ-დ შაღ-შ-დ	
ნათ.	შაღ-შ-ემ	შედ-იშ შაღ-შ-ემ შედ-მ-იშ	ლშხ. შედ-ემ
მოქ.	შაღ-შ-შუ	შედ-შუ შაღ-შ-შუ	

ასეთია რიცხვითი სახელებიდან: **ეშხუ** “ერთი”, **დორი** “ორი”; არსებითი სახელებიდან: **ლემესგ** “ცეცხლი”, **ღერბეთ** “ღმერთი” და სხვა სახელებიც, სადაც -ემილებულია -ა-საგან სახელობითის -ი სუფიქსის გავლენით: **შაღ + ი > შედ**. -შ ერთვის სხვა სახელებსაც: **ვან** “ხარი”, **ჩაჟ** “ცხენი” და უმლაუტი არა აქვთ

(**ვანჷ, ჩანჷ**). ამათვე განაკუთვებენ უმლაუტო და უნიშნო სახელებს: **თხუმ** “თავს”, **ფურ** “ძროხას”, **ლგც** “წყალს”, **ჰგშხ** “ფეხს” და სხვა.

ნიშანთა სქემა ასეთია:

მიც. **-ჷ**
 მოთხ. **-ჷ-ემ**
 ვით. **-ჷ-დ**
 ნათ. **-ჷ-ემ-იშ**
 მოქ. **-ჷ-შ**

ეს **-ჷ** მიჩნეულია მიცემითი ბრუნვის ნიშნად და, ამის გამო, ცალკე ტიპად არის გამოცხადებული.

ცალკე ტიპად არის გამოყოფილი ისეთი სახელებიც, რომელთაც მიცემითში **-მ** დაერთვის და გასდევს სხვა ბრუნვებშიც. მაგ.:

	ბქვ.	ბზ.	ქსვ.
სახ.	ხოშა	ხოშა	ხოშა
მიც.	ხოშა-მ	ხოშამ	ხოშა-ს ლშხ. ხოშამ
მოთხ.	ხოშ-ემ	ხოშემ ხოშემნემ	ხოშა-დ
ვით.	ხოშა-მ-დ	ხოშამ-დ	ხოშა-დ, ლშხ. ხოშამ-დ
ნათ.	ხოშ-ემ	ხოშემ-იშ	ხოშა-იშ ხოშ-ემ-იშ, ლშხ. ხოშემ-იშ
მოქ.	ხოშომჷ	ხოშამ-შჷ	ხოშა-ჷ-შჷ, ლშხ. ხოშა-ჷშ ხოშამ-შჷ

ამ ტიპისაა **-ა-ზე** დასრულებული გაქვავებული უფროობითი ხარისხის ფორმები (**ხოჩა** “კარგი”, **ხოხურა** “უმცროსი...”), რაოდენობითი რიცხვითი სახელები (**არა** “რვა”, **ჩხარა** “ცხრა”) და ნაცვალსახელიც (**ჷოშა** “რამდენი”).

დაბოლოებათა ცხრილი ასეთია:

მიც. **-Vმ**
 მოთხ. **-ემ, -ამ-დ, -ამ-ნემ**
 ვით. **-Vმ-დ**
 ნათ. **-ემ-იშ**
 მოქ. **-ამ-შჷ**

ადილური სისტემის დამახასიათებელია: 1. **ო რ ფ უ ძ ი ა ნ ო ბ ა** (სახ. და მიც. ფუძეთა გამოყენება), აგრეთვე მოთხ. და ნათ. საზიარო ფორმა, რაც მას დალესტურ ენებთან აკავშირებს: 2. **-ჷ** და **-მ (-Vმ)** არტიკლთა დართვა, რაც მას **-მ** ელემენტთა მოდელითაც და ფორმანტის მატერიალური ნაწილითაც ადილურ ენებს ამსგავსებს.

აქ გამოყოფილი სამივე ტიპი ბრუნვის დაბოლოებათა მიხედვით ერთ (ადილურ) სისტემად არის გამოცხადებული იმის გამო, რომ ყველგან მიცემითის სუფიქსია **-ა**, ხოლო ნათ.-მოთხრობითისა — **-ე**. **-მ** განმსაზღვრელი ნიშანია ადილურის ტიპისა, ხოლო **-ჷ**, რომელსაც მიც. ნიშნად თვლიან, შეიძლება იყოს ან ფუძისეული, ან **მ**-ს ბადალი. აქაც მიცემითში **-ა**-ს გვავა-

რაუღებინებს ხალხურ სიმღერებში დაცული ფორმები და ნათესაობითში გამოვლენილი -**წ** დაბოლოებაც (**თხუიმ** “თავი”, მიც. **თხუმ** < ***თხუმა**: **თხუმა-ს**; **ჭიშ** “ფეხი”, მიც. **ჭეშ** < **ჭეშ-ა**, ნათ. **ჭეშწაშ**; **ჩაჟ** “ცხენი”, მიც. **ჩაჟ-ჟ**, მაგრამ ნათ. **ჩაჟაშ** (სოფლის სახელია).

29. სვანური (ძველი ქართველური) სისტემა არაა პროდუქტიული. გადმონაშთად გვაქვს მიცემითსა და ვითარებითში -**ნ**, ნათესაობითში -**ინ** და ისიც ნაცვალსახელებში, ზმნისართებსა და ზოგ სინტაქსურ ნაერთში (სინტაგმაში). მაგ. **ლეთნ ი ლადან** “დღე და ღამეს”; **ჩიდ მაჩენე || ჩინ მაჩენე** “ყველაზე უკეთესი”; **დიდაბინ გოშია** “დიდებით სავსეა” და სხვა.

30. ნარევი (ჰიბრიდული) სისტემა უფრო გავრცელებულია ბალსზე-მოურში, ნაკლებ — ქვემოსვანურში. იგი ჩანს მოთხ. და მიცემითში: **მარემ-ნემ** < **მარა+ემ+ნ+ემ** “კაცმა”, ლშ. **ღერბათს** “ღმერთს” და სხვა.

ამგვარად, სვანურში ბრუნება თითქოს ძალზე დამორებულია ქართულ-ზანურს, მაგრამ ისტორიულად იგი ძალიან ახლოს დგას მათთან და ერთ საერთო სისტემას ქმნის.

31. მრავლობითი რიცხვი. მრავლობითი რიცხვის კატეგორიის გამოსახატავად სვანურს საგანგებო ნიშნები აქვს: -**არ** (დისიმილაციით -**აღ**), -**აღ** (ლშ. -**ელ**, ბქვ.-**ოლ**), -**ა**, -**უ**, -**ირ**, -**ედუ** და **ლა-** — **ა**. ესენი განაწილებულია ფუძეთა მიხედვით:

ნათესაურ სახელთა (ტერმინთა) საწარმოებლად გამოყენებულია ადგილისა და იარაღის (ინსტრუმენტის) აღმნიშვნელი აფიქსები: **ლა-** — **ა**: **ხენუ** “ცოლი” — **ლან-ხენუ-ა** “ცოლები”, **ჭაშ** “ქმარი” — **ლა-ჭაშ-ა** “ქმრები” და სხვა.

-**ედუ** სულ რამდენიმე სახელს ახლავს: **ფუსნ** “ბატონი” — **ფუსნ-ედუ** “ბატონები”.

-**ირ** ერთ სახელშია დადასტურებული: **გეზალ** “შვილი” — **გეზალ-ირ** “შვილები”.

-**უ** სისტემატურად მოეპოვება -**აღ** სუფიქსიან სახელებს: **ქუითრაღ** “ქურდი” — **ქუითრა-უ** “ქურდები”.

-**ა** პროფესიის, ხელობის სახელებთან და აქტიურ მიმღებებთან გვხვდება: **მეჯუგ** “მეჯოგე” — **მეჯუგ-ა** “მეჯოგეები”...

-**ა** და -**ე** ბოლოხმოვნიაწებს -**აღ** (-**ელ**, -**ოლ**) ახასიათებთ: **ღინა** — **ღინ-აღ**, **ღინ-ელ**, **ღინ-ოლ** “გოგოები”; **მარ-აღ**, **მარ-ელ**, **მარ-ოლ** “კაცები” და სხვა.

-**არ** მოუღის ბოლოთანხმოვნიაწებსა და -**ო** და -**უ** ხმოვნიაწებს (ფუძეში არსებულ **რ**-სთან დისიმილაციის გამო გვაქვს -**აღ/აღ** ბზ.-ქვემოსვანურში); ფუძის უმლაუტი არ ჩანს: **ხამ-არ** “ღორები”, **თხუმ-არ** “თაგები” და სხვა (აქ არ ვეხებით ფუძეში გამოვლენილ თანხმოვნებს: **თე** “თვალი” — **თე-რ-აღ**

“თვალეები”). სახელობითის სუფიქსია მოკვეცილი -ე, რომლის კვალი უმლა-უტში ჩანს და რომელიც გამოვლინდება ნათესაობითში. -ე შემონახულია ხალხურ სიმღერებში, იბრუნება ქართველური სისტემით: **ხამ-წარ** (< **ხამ-არ-ე**), მიც. **ხამ-წარ-ს**, მოთხ.-ვით. **ხამ-წარ-დ**, ნათ. **ხამრ-ე-შ**, მოქმ. **ხამწარ-შტუ**. რიცხვის ნიშანთა მრავალფეროვნებას თავისი ახსნა მოეპოვება.

32. არსებით სახელთა წარმოქმნა. ბევრი არსებითი სახელია წარმოქმნილი ორი ძირითადი საშუალებით — აფიქსაციითა და კომპოზიციით. აფიქსაციით იწარმოება არსებითი სახელი სახელისგანაც და ზმნის ფუძისგანაც. საწარმოებელი ელემენტებია პრეფიქსი, სუფიქსი ან უფრო მეტად პრეფიქს-სუფიქსი. დიალექტებს შორის სხვაობა ფონეტიკურია. აქ დავასახელებთ ზოგიერთს:

ზმნის ფუძისაგან მიიღება უმთავრესად ა ბ ს ტ რ ა ქ ტ უ ლ ი სახელები:

1. -ა სუფიქსი განყენებულ არსებით სახელს წარმოქმნის, უმთავრესად II ჯგუფის ზმნათა ფუძისაგან: ბზ. **დევ-ა** (**დაგ-ა**) “ქრობა”, **გარგლ-ა** < **ლნტ. გარგალ-ა** “ლაპარაკი”...

2. ამავე შინაარსისაა **მა-** — **[-ა]** აფიქსებიანი ნაზმნარი სახელები: **მა-სტუნ-ა** > ბქვ., **ლნტ. მასტუნ** “ტკივილი” (**ხო-სტუნ-ი** “სტკივა”), **მა-ხალ** “ცოდნა” (**ხ-ო-ხალ** “იცის”)...

3. **-ობ** (ქართ. **-ობ-ა**) ხშირად ენაცვლება -ა სუფიქსს: **ლშხ. ცჸერ-ა = ცჸერ-ობ** “მიტოვება”, **ქაჩ-ობ** “ჭრილობის მიყენება”... შეიძლება დაერთოს არსებით სახელსაც: **მუს-ობ** “თოვლობა” (**მუს** “თოვლი”). იშვიათად შემონახულია სრული სახე **-ობ-ა**.

4. აქვე შეიძლება შემოვიტანოთ **ლი-** — **-ე**, **ლი-** — **-ი** ან ბოლო ხმოვნის მოკვეცივით ნაწარმოები მასდარიც: **ლი-მჩ-ე** “ბერება” (< **მეჩი** “მოხუცი”), **ლიღრწლ** “მღერა” (< ***იღრწლ-ე** “მღერის”).

ზოგი მიმღეობაც სუბსტანტივადაა ქცეული (იხ. ნაზმნარი სახელები).

5. ზედსართავ სახელთაგან ასუბსტანტივებს **ნა-** — **-ი** აფიქსები: **ნა-ბგ-ი** “სიმაგრე”, “ძალა” (< **ბგვი** “მაგარი”), **ნწ-ფშირ-ი** “სიმრავლე” (< **ფშირ** “მრავალი”...). ამგვარივეა უარყოფითი მიმღეობისაგან წარმოქმნილი აბსტრაქტული სახელები: **ნა-ჟ-კალ-ჟ-ი** < **ლნტ. ნა-ჟ-კალ-აჟ-ი** “უღეწველობა” (< **ჟ-კალ-აჟ-ა** “უღეწვა”)...

არსებით სახელთაგან ნაწარმოები სუბსტანტივები საკმაოდ ბევრია.

6. პ რ ო ფ ე ს ი ი ს, ხ ე ლ ო ბ ი ს სახელთა წარმოსაქმნელად გამოყენებულია მოქმედებითი გვარის მიმღეობის **მე-** — **-ი** აფიქსები: **მე-ლც-ი** “მეწყლე” (< **ლიც** “წყალი”), **მე-ჩწჟ-ი** “მხედარი, მეცხენე” (< **ჩწჟ**). შედარებით იშვიათადაა გამოყენებული **მე-** — **-ი** ან **მა-** — **[-ი]**: **ლნტ. მეჩწჟ** “მხედარი”, **მა-თხჟმ-ი** “მეთაური” (< **თხჟიმ** “თავი”).

7. კ ნ ი ნ ო ბ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი ძალიან გავრცელებულია სვანურში (კერძოდ — ლაშხურში) და ქართული ენის მთის კილოებში (რაჭულში, ფშაურში და სხვაგან).

სუფიქსებად გამოყენებულია **-გლდ** (< **-ილდ**), **-ჟ-**სთან შერწყმით ან ასიმილაციით — **-ულდ**, **-ოლდ**, **-დ** ელემენტის მოკვეციტ — **-გლ||-ილ**. ყველა მათგანი **-ა** სუფიქსიანი იყო. იშვიათად გვაქვს **-წდ: მწლ-გლდ** “მელუნა” (< **მწლ** “მელა”), **გწნ-ილდ** “ხარუკა” (< **გწნ**), **შყწჟულდ** “მწყერუნა” (< **შყწჟჟ+გლდ**),... **გიცლწდ** “ვერძუნა” (< **გიცწრ**),... **-გლ**, **-ილ-ს** ხშირად კნინობითის ფუნქცია დაკარგული აქვს: **დაგ-გლ** (მრ. **დაგწრ**) “თხა”... ზოგჯერ **-გლდ**, **-ოლდ** გრძლად ისმის.

8. არსებით სახელს დართული **-წ-ფ**, ბქვ. **-წ** გამოხატავს **მ ო ყ ვ ა რ უ ლ ს**, **ხ ე ლ ო ბ ა ს**; მაგ.: **ლელწა** “ხორცის მოყვარული, მეხორცე” (**ლელწ** “ხორცი”)... ეგევე დაბოლოება აქვს **-ა** სუფიქსიან II ჯგუფის აბსტრაქტულ სახელებს და უდრის **-ია-თი** ნაწარმოებ ქართულ ფორმებს: **ვეფწა** “კბენია”, “მკბენარა”... ეს წარმოქმნა ძალიან გავრცელებულია, ხშირად იგი ადამიანის, გვარის დაცინვას, შერქმეულ მეტსახელს აღნიშნავს. ამ ფორმის შემცველი სიმღერაა ცნობილი.

9. კრებითობის აღმნიშვნელია **-რა** ბოლოსართი, რომელიც უმთავრესად იხმარება მცენარეთა სახელებთან: **იცხ** “მსხალი” — **იცხ-რა** “მსხლობა”; “მსხლის ფქვილი”, **ჰად** “იელი” — **ჰად-რა** “იელის ბუჩქი”...

10. ვინაობა-სადაურობის აფიქსებია **მგ-** — **-ი**, რომლებიც კარგადაა დაცული ბალსქვემოურში, სხვაგან **-ი** მოკვეცილია. მაგ.: **წწნ** “სამეგრელო” — **მგწწნ**, ბქვ. **მგ-წწნ-ი** “მეგრელი”, **შჟწწნ** “სვანეთი” — **მჟშჟწწნ**, ბქვ. **მჟშჟწწნი** || **მჟშჟწწნი** (< **მგ-შჟწწნ-ი**) “სვანი”...

33. ნაწარმოებ სახელებს განეკუთვნება **რთული სიტყვები** ფუძის განმეორებით (რედუბლიკაციით), უცვლელად ან აბლაუტით, სხვადასხვა ფუძის შეერთებით (კომპოზიციით). მაგ.: **ყორწ-ი-ყორწ** “კარდაკარ”, **კალწრ-კულწრ** “კალელ-კულელები”, **ღჟწწწწ-წედწწწ** “ღვინო-წედაწწწ” და სხვა მრავალი.

34. **წედსართავი სახელი** სვანურშიც შინაარსობრივად ორი ჯგუფისაა: ვითარებითი, პირველადი, და მიმართებითი, სუბსტანტივებისგან წარმოქმნილი.

ვითარებითი წედსართავების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ისინიც ნაწარმოებია. ამას ცხადყოფენ აფიქსები, რომლებიც რედუქციას იწვევენ: **წგრ-წწ-ი** < **წგრ-წწწ-ი** “წითელი”, **თჟეთწწ** < **თჟეთწწწ-ე** “თეთრი”, **მა-ხ-ე** “ახალი”, **მგ-ცხ-ი** “ცივი”... ორივე ჯგუფის წედსართავი იბრუნება ცალკეც და მსაზღვრელადაც. ცალკე აღებული წედსართავი არსებითი სახელის ფუნქციას ასრულებს და იბრუნება შესაბამისი ფუძის მიხედვით, ხოლო მსაზღვრელი სამი ტიპისაა სინტაქსური თვალსაზრისით: ატრიბუტულია, მაგრამ უბრუნველი, შეთანხმებულია ბრუნვაში და მართული. რიგის თვალსაზრისით პირდაპირია

და ინვერსიული. დღევანდელ სვანურში გაბატონებულია პირდაპირი რიგი: ჯერ მსაზღვრელი და შემდეგ — საზღვრული.

ატრიბუტული პირდაპირი რიგის ზედსართავებიდან უ ბ რ უ ნ ვ ე ლ ი ა ბოლოთანხმოვნიანი, -ი, -უ და -ა ბოლოხმოვნიანი სახელები, ხოლო -ე ბოლო და შიგნიხმოვნიანები ფუძეს -ა-თი წარმოადგენენ, მაგრამ ბრუნვის ნიშანს არ დაირთავენ. -ა ბოლოხმოვნიანთაგან ადილურ -**Vi** არტიკლს დაირთავენ გაქვაებული უფროობითი ხარისხის ზედსართავი და რიცხვითი სახელები, მაგრამ აქაც არის ტენდენცია ფუძის გათანაბრებისა და უბრუნველად წარმოადგენისა. მრავლობით რიცხვში მსაზღვრელი არ იხმარება.

ტ ა ბ უ ლ ა მ ს ა ზ დ ვ რ ე ლ თ ა ბ რ უ ნ ე ბ ი ს ა
უბრუნველია

სახ. **დამბაღ ქორ** “დაბალი სახლი” **მაშირი შუკუ** “ფართო გზა” (“**შუკა**”)

მიც.	“ ქორ-ს	“ შუკუ-ს
მოთხ.	“ ქორ-დ	“ შუკუ-დ
ვით.	“ ქორ-დ	“ შუკუ-დ
ნათ.	“ ქორ-აშ	“ შუკუ-ეშ
მოქ.	“ ქორ-შუ	“ შუკუ-შუ

მაგრამ:

სახ.	მახე დოშდულ “ახალი მთვარე”	ხოჩა მარე “კარგი კაცი”
მიც.	მახა დოშდულ-ს	ხოჩამ მარა
მოთხ.	მახა დოშდულ-დ	ხოჩამ მარ-ემ მარა-დ
ვით.	მახა დოშდულ-დ	ხოჩამ მარა-დ
ნათ.	მახა დოშდულ-აშ	ხოჩამ მარ-ემ-იშ
მოქმ.	მახა დოშდულ-შუ	ხოჩამ მარ-ოშ

ინვერსიული რიგი იშვიათია. თუ შეგვხვდა, ორივე სახელი იბრუნება.

მართული მსაზღვრელი პირდაპირი რიგისაა თუ ინვერსიულისა, უცვლელად დგას ნათესაობითში, ოღონდ -**შ** ელემენტი დაცულია ბალსქვემოურში და ინვერსიულ რიგში, სხვაგან მოკვეცილია.

სახ.	ბაჩა ქორ “ქვის სახლი”	ქორ ბაჩა-ა-შ “სახლი ქვის”
მიც.	ბაჩა ქორ-ს	ქორ-ს ბაჩა-ა-შ-ს¹
მოთხ.	ბაჩა ქორ-დ	და სხვა...
ვით.	ბაჩა ქორ-დ	
ნათ.	ბაჩა ქორ-ა-შ¹	
მოქ.	ბაჩა ქორ-შუ	

აქედან ჩანს, რომ მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნებისას სვანური ახალ ფორმებს წარმოგვიდგენს ძირითადად, ადრინდელი ვითარება დაცულია -**ე** და **ზოგ -ა** ბოლოხმოვნიანებთან. ეტყობა, გამარტივების, გათანაბრების ტენდენცია ძლიერია.

35. ხარისხი. ხარისხის წარმოება შეიძლება ორი საშუალებით, ესაა: აღწერიითი (ანალიზური) და ორგანული (სინთეზური). პირველისათვის გამოყენებულია ზმნისართები: უფრო, ძალიან, ყველაზე უფრო, ფრიად, მეტად და სხვ., მეორისათვის კი — აფიქსები. ამოსავალია ვითარებითი ზედსართავი. სვანურში ხარისხი ორია: უფროობითი (შედარებითი) და აღმატებითი. შედარებითის ფორმანტებია პრეფიქსი **ხო-** და სუფიქსი **-ა**. რედუქციის გამო ფუძე იცვლება. მაგ.: **წგრნი — ხოწრანა** “უფრო წითელი”, **მაშრი — ხომშარა** “უფრო ფართო” და სხვა.

უფროობითი ხარისხის ხუთი ფორმა გაქვევებული სახითაა მოღწეული, მათი ამოსავალი ფუძე არაა შენახული. ესენია: **ხოჩა** “კარგი”, **ხოშა** “უფროსი”, იგივეა, რაც “ხუცესი”, **ხოხურა** “უმცროსი”, **ხოლა** “ცუდი” და **ხოღრა** “მდარე”. ფორმანტთა გენეზისი გარკვეულია: **ხ-** III პირის ობიექტური თავსართია, **-ო-** — სასხვისო ქცევის ნიშანი, **-ა** — საწარმოებელი სუფიქსი. ასევეა ხანმეტ ქართულში: **ხ-უ-ც-ე-ღ-ს-ი**. ამდენად სვანურმა შემოგვინახა ძველი ვითარება.

აღმატებითი ხარისხი სპეციფიკურია სვანურისათვის. მისი აფიქსებია: **მა-** — **-ე:** **მა-წრან-ე** “ყველაზე უფრო წითელი”, **მა-მშარ-ე** “ყველაზე უფრო ფართო”... გაქვევებული **ხოჩა** ტიპის ფორმები აღმატებით ხარისხში გამოივლენენ **-ენ** სუფიქსს: **მაჩენე** “ყველაზე კარგი”, **მაშენე** “ყველაზე დიდი”, “უფროსი”, **მაჭურენე** “ყველაზე უმცროსი”, **მაღენე** “ყველაზე ცუდი” და **მაღრენე** “ყველაზე მდარე”; **მა-** — **-ე** აფიქსების შესატყვისად თვლიან მეგრულში თანაბრობითის ფორმანტებს **მა-** — **-ა** (**მაშხუა** “სიმსხო”).

თანაბრობითი ფორმის აფიქსებია იგივე, რაც მეგრულში (**მა-** — **-ა**), ოღონდ **-ა** ბოლოსართი მოკვეცილია (იგი გამოვლინდება ნათესაობითში) და ჩნდება **-ჟ:** **მა-წრან-ჟ** (მოწითალო, ნათ. **მაწრანაჟ**).

ოდნობითი ფორმა, რომელიც ხარისხად არის მიჩნეული ქართულსა და მეგრულში (მო-შავ-ო... წა-წით-ალ-ო...), სვანურშიც გვხვდება **მე-** — **-ა** აფიქსებით (**მე-წრან-ა** “მოწითალო”), მაგრამ, რამდენადაც არც აქ და არც თანაბრობითთან შედარება არ ხდება, მათ ხარისხად არ ცნობენ.

ხარისხიან ფორმებს სინტაქსური ძალა აქვთ: მოითხოვენ შესადარებელ სახელს ვითარებით ბრუნვაში, რომლის ბოლოსართები **-დ** და **-ნ** ერთმანეთს ენაცვლებიან: **ეჯა ხონსგლა ლი მერმა-დ || მერმა-ნ** “ის მეორეზე უფრო სქელია”; **ჩი-დ მაჩენე || ჩი-ნ მაჩენე** “ყველაზე უკეთესი”...

36. მიმართებითი ზედსართავი მეორეულია. იგი წარმოქმნილია უმთავრესად არსებითი სახელისაგან. მის ფუნქციას ასრულებს აგრეთვე ყველა სახის მიმღობა, თუ ის გასუბსტანტივებული არ არის. აფიქსები აქაც მიმღობისაა და ამდენად საერთო სიტყვაწარმოებაა ნაზმნარ და ნასახელარ სახელებში:

1. ქ ო ნ ე ბ ი ს გამოსახატავად ხშირადაა გამოყენებული მიმღეობის ლგ-თავსართი და მოკვეცილი -ი (ან -ე) ბოლოსართი და უდრის ქართულ -იან, -ოვან, -ოსან სუფიქსებს. მაგ.: ლგ-ჴან “ხარიანი”, ლუ-თხუმი (< ლგ-თხუმი-ი) “თავიანი”; უმლაუტი მიგვანიშნებს, რომ მოკვეცილია -ი (ან -ე) სუფიქსი.

ქონების აღმნიშვნელია აგრეთვე -ჰრ, -ჰრ, -ჰრ (დისიმილაციით -ჰლ, -ჰლ, -ჰლ) სუფიქსი. ფუძის უმლაუტი არ ჩანს, სუფიქსს უთუოდ მოკვეცილი აქვს -ე ან -ი ბოლოსართი. მაგ.: თაშ-ჰრ “ყველიანი” (< თაშ “ყველი”), როგუჰლ “ცერციანი” (< როგუ “ცერცი”). ზოგჯერ ასეთი წარმოქმნილი სიტყვა გეოგრაფიულ, ჰურჭლის ან იარაღის სახელად არის ქცეული: იფჰრ სოფლის სახელია (< იფ “კაპიტი”).

2. უ ქ ო ნ ლ ო ბ ი ს სახელის სუფიქსია -ურ (დისიმილაციით -ულ). დაერთვის უმლაუტო ფუძეს: თხუმი-ურ “უთავო” (თხუმი “თავი”), თეთრულ “უფულო” (< თეთრ “ფული”). მატერიალურად უდრის მეგრ. -ურ სუფიქსს და ფუნქციით ქართ. უ- — -ო, უ- — -ურ, მეგრ. უ- — -ე აფიქსებს.

3. დ ა ნ ი შ ნ უ ლ ე ბ ი ს აფიქსებია ლე- —*-ი(-ე) და ლა- —*-ა. პროდუქტიულია პრეფიქსები, მოკვეცილია სავარაუდო სუფიქსები, რომელთა კვალი — პირველისა (ი-სი) — წინა ხმოვნის გაუმლაუტებაში გამოიხატება, მეორისა (-ა-სი) — უმლაუტობაში: ლე-ფჰუ “საქუდე” (მასალა: ფაჰუ “ქუდი”), მაგრამ ლა-მეჰუ “სამზეო”, “აღმოსავლეთი” (მიჰუ “მზე”). ლა- პრეფიქსიანი აღნიშნავს უმთავრესად ადგილს, ჰურჭელს: ლა-შეჰუ “გოდორი” (< შიჰუ “ზურგი”), “საზურგი”. ამავე ლა- — -ა აფიქსით იწარმოება ნათესაურ ტერმინთა მრ. რიცხვი.

ლე-სთან ზოგჯერ იხმარება -გრ-ი სუფიქსი: ლე-ჴშ-გრ-ი “საქმრო” (ჴაშ “ქმარი”).

4. ს ა დ ა უ რ ო ბ ი ს სადერივაციო ნიშნები ლგ- (ლუ-) — -უ დაერთვის გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელებს და გვიჩვენებს არაადამიანთა წარმომავლობას: ჴან “სამეგრელო” — ლგ-ჴნ-უ || ლუ-ჴნ-უ “მეგრული”, შუჴან “სვანეთი” — ლუ-შნ-უ “სვანური”, რჴის¹² “რუსი” — ლუ-რს-უ “რუსული”...

¹² რჴს ფორმა ვარლამ თოფურის ვარსკვლავით აქვს წარმოდგენილი (ვ. თოფურია, შრომები, II, 2002, გვ.172). ჩვენ ის მოვხსენით, რადგანაც შესაბამისი ძირი, ოღონდ ნათესაობითი (და არა სახელობითი) ბრუნვის ფორმით გვხვდება როგორც “სვანური პროზაული ტექსტების” პირველ ტომში (რჴს-იშ — 5,2 || რჴს-ი — 4,36; 5,1,3,6,7,— კალა; 22,36 — მულახი, რჴს-ი — 3,30,32 — კალა “რუსეთის”), ისე “სვანურ პოეზიაში” (რჴის-ი — 64,3,20 — ლენჯერი). იგივე ვითარებაა თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაშიც. (შდრ. ბზ. რჴის, მურჴის; ბქ. მურჴის; ქს. მურჴს — “რუსი” — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, “სვანური ლექსიკონი”, 2000) — ი. ჩ.

ამავე მნიშვნელობისაა ბალსქვემოურში გავრცელებული მგ- — -ერ აფიქ- სიანი ეგევე სახელები: მგ-ზნ-ერ “მეგრული”...

37. რიცხვითი სახელი, ძირითადად, ორგვარია: რაოდენობითი და რი- გობითი. რ ა ო ღ ე ნ ო ბ ი თ ი, თავის მხრივ, მარტივია ერთიდან ათამდე (და ასი), რთულია ათიდან ასამდე და ასის შემდეგ. თვლის სისტემა შერეუ- ლია: ერთეულობითია ათამდე (ჩართვით), ათეულობითია ოცამდე და შემ- დეგ ათობითია ბალსზემოურსა და ლაშხურში, ოცობითია ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში.

1. რ ა ო ღ ე ნ ო ბ ი თ ი რიცხვითი სახელები

1 ეშხუ

2 ძორი, ძერუ, ლნტ. ძერბი

3 სემი

4 ჟოშთხჷ, ჟოშთხჷ

5 ჟონჷშიდ, ბქვ., ლშხ. ჟონჷშიდ, ლნტ. ჟონჷშიტ

6 უსგჷა უსკჷა

7 იშგჷილ იშკჷილ

8 არა

9 ჩხარა

10 ძეშდ ძეშტ

11 რქეშდეშხუ ძეშტეშხუ

13 ძეშდსემი...

20 ძერჷეშდ ძერბეშტ (= ორათი)

ოცეულსა და ერთეულს შორის იხმარება კავშირი ი “და”:

21 ძერჷეშდეშხუ ლნტ. ძერჷეშტიეშხუ

24 ერჷეშდიჟოშთხჷ ძერჷეშტიჟოშთხჷ

ათობითია

ოცობითია

ბზ. ლშხ.

ბქვ.

ლნტ.

30 სემეშდ ძერჷეშდეშდ ძერბეშტიეშტ

31 სემეშდეშხუ ძერჷეშდეშდეშხუ ძერბეშტიეშტიეშხუ

40 ჟოშთხჷძეშდ ჟრინრქეშდეშდ ჟრინძერბეშტ

50 ჟონჷშიდძეშდ ჟრინრქეშდეშდეშდ

60 უსგჷაშდ სუმინძერჷეშდ

70 იშგჷილაშდ სუმინძერჷეშდეშდეშდ

80 არაშდ ჟოშთხჷერჷეშდ | ჟოშთხუნერჷეშდ

90 ჩხარაშდ ჟოშთხჷერჷეშდეშდეშდ

100 აშირ აშირ

1965 ბზ. ეშხუ ათას ჩხარა აშირ უსგჷაშდეშდეშდეშდ,

ბქ. ,, ,, ,, ,, სუმინძერჷეშდეშდეშდეშდ

გაურკვეველი რაოდენობის გამომხატველია ზედსართავი სახელები: **ხუჯა** “ბევრი”, **ფიშირ** “მრავალი”, **კოჭოლ** “ცოტა” და სხვა.

2. რ ი გ ო ბ ი თ ი რიცხვითი სახელები წარმოიქმნება რაოდენობითისაგან **მე-** — **ე** აფიქსით (მაგრამ არა ყველასგან, “პირველისთვის” გამოყენებულია ან **პირჟელ** ან ზოგჯერ **მწკატი**, რომელსაც სხვა მნიშვნელობაც აქვს): **მერმე**, ბქვ. **მერმე**, ლნტ. **მერბე** “მეორე”; **მესმე**, ბქვ. **მესმე**, ლნტ. **მესემე** “მესამე” და ა.შ. ბალსზემოურში **მე-** გრძელია **მე-რმე**-ს ანალოგიით.

3. წ ი ლ ო ბ ი თ ი ს სამიოდე ფორმა გვაქვს სვანურში. საწარმოებელი აფიქსებია **ნა-** — **-ი**, რაც მოგვაგონებს ქართულს: **ნამსმი** “ნასამალი”, **ნაჟშ-თხტი** “ნაოთხალი”, **ნაჟხუშტი** “ნახუთალი”.¹³

“ნახევარი” სვანურად არის **ხენსგა**.

რიცხვითი სახელი ბრუნებადია. იბრუნება ცალკეც და მსაზღვრელადაც შესაბამისი ტიპის მიხედვით.

ეშხუ, **აერუ**, **სემი** და რიგობითი რიცხვითი სახელი იბრუნება **-ე** ბოლო და შიგნიხმოვნიანთა მსგავსად; **უსგუა**, **არა**, **ჩხარა** მიჰყვება **ხ ო შ ა** -ს ტიპს, დანარჩენი უცვლელია.

რიცხვით სახელთან არსებითი მხოლობითში დგას, მაგრამ **სემი**, **ჩხარა**-სთან “ძმა” დასმულია მრავლობით რიცხვში და ძალზე გავრცელებულია ზღაპრებში: **სემი ლახუბა**, **ჩხარა ლახუბა** (= “სამი ძმები”, ცხრა ძმები”); სხვა სახელები იშვიათად გვხვდება მრავლობითში: **სემი გეზალ**, **აეშდ მარე** (“სამი შვილი”, “ათი კაცი”), მაგრამ **სემი დინწლ** (“სამი გოგოები”) და სხვა.

38. ნაცვალსახელი სემანტიკის თვალსაზრისით იყოფა იმავე ჯგუფებად, როგორადაც ქართულში.

პ ი რ ი ს ნაცვალსახელია: **მი** “მე”, **სი** “შენ”, **ალა**, **ალე**, **ალი** “ეს”, **ეჯა** (**აჯა**) “ის”, **ნაჟ**, **ნა** “ჩვენ”, **სგაჟ**, **სგა**, **სკა** “თქვენ”, **ალაჟ** “ესენი”, **ეჯაჟ** “ისინი”, **მინ** “თვითონ ისინი”.

ჩ ვ ე ნ ე ბ ი თ ი ა III პირის ნაცვალსახელი, ოღონდ ხმოვანმოკვეცილი: **ალ** “ეს”, **ეჯ** “ის” (მრ.-ში არ იხმარება), **ამკალი** (“ამ ყალიბის”), **ამგვარ** “ამ-

¹³ თანამედროვე სვანებს წილობითის ორგანული წარმოება ეუცხოებათ. ის არც პუბლიკაციებში ჩანს, გარდა სვანური ანდაზებისა, რომლებიც ჩაწერილია ალექსი (ალი) დავითიანის მიერ ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულურ კილოკავზე (**ნა-ხნისგ-ჟე** ესერ მწჟა, **ნა-ჟოშთხ-ულ** მწჟანდეს — ნანახევრალი რა ჩანს, ნაოთხალი რა ჩანდესო — ალ. დავითიანი, სვანური ანდაზები, 1973, გვ.116; ლეჟური ესერ **ნა-ოშთხ-ულ-იშ** მგნთი, ოდო მგხნისგის მოდმაგდ ესერ ხოჭირ — საწყალი ნაოთხალის მონაწილე, თორემ მენახევრეს მაინც არა უჭირსო — იქვე, გვ. 55) — ი. ჩ.

გვარი”, “ამისთანა”, **ეჯკალი** (“იმ ყალიბის”), **ეჯგუშარ** “იმგვარი”, “იმისთანა”, **ამიშთან** “ამისთანა” და სხვ.

კ უ თ ვ ნ ი ლ ე ბ ი თ ი ა: **მიშგუ**, **მიშკუ** “ჩემი”, **ისგუ**, **ისკუ** “შენი”, **მიჩა** (< **მიჯშა**) “მისი”, **ეჩა** (< **ეჯშა**) “მისი”, **ამიშ** “ამისა”, **ეჩიშ** “იმისა”, **ნიშგუე** (“ჩემი და მისი/მათი”) და **გუშგუე**, **გუშკუე** (“ჩემი და შენი/თქვენი”) “ჩვენი” (ზემოსვანურში გარჩეულია ინკლუზივისა და ექსკლუზივის ფორმები), **ისგუე**, **ისკუე** “თქვენი”, **ალმარეშ** “ამათი”, **ეჯმარეშ** “იმათი”, **მინეშ** “მათი”. უკანასკნელი მაგალითებიდან ჩანს მათი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმისგან წარმომავლობა.

კ ი თ ხ ვ ი თ ი ა: **მარ** “ვინ”, **მან** “რა”, ხედა “რომელი”, **მანკალიბ**, **იმკალი** “რა ყალიბის”, **მაგუშარ** “როგორი”, **ჟოშა** “რამდენი”, **იმსგიშ** “სადაური”...

კ ი თ ხ ვ ი თ - კ უ თ ვ ნ ი ლ ე ბ ი თ ი ა: **იშა** “ვისი”, **იმშა** “რისა”.
უ ა რ ყ ო ფ ი თ ი ნაცვალსახელი შედგენილია: შეიცავს უარყოფით ნაწილაკსა და კითხვით ნაცვალსახელს: **ღარ** (< **დე-მარ**) “არავინ”, **დეშმარ** “ვერავინ”.

უარყოფით ნაწილაკებში შემავალი **-მა** (**მადმა**, ლნტ. **მანდმა** “არ”, “არაფერი”, **დეშმის**, **დეშმის**, **დეშამ** “არაფერს”, **ნამა**, **ნომა** “ნურაფერს...”), **-სა** (**დეშა** “არა”, “არ”) წარმომობით ჩვენებითი ნაცვალსახელი ჩანს.

მ ი მ ა რ თ ე ბ ი თ ი ნაცვალსახელი შედგება კითხვითი ნაცვალსახელისა და **-ჟან** ნაწილაკისაგან: **მერჟან** “ვინც”, **მანჟან** “რაც”, **ხედჟან** “რომელიც”, **ჟოშჟან** “რამდენიც”...

უ რ თ ი ე რ თ ო ბ ი თ ი : **უმსჟარ** “ერთმანეთს”, **უმსჟარე თხჟიმ** “ერთმანეთი”

გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ი თ ი ა: **მანგ** “ყველა”, ბზ. **ჯა**, ბქ. **ჯი**, ლშხ. **ჯე** “თვითონ”, **იმგენ** “სხვა”.

გ ა ნ უ ს ა ზ ღ ვ რ ე ლ ო ბ ი თ ა დ ითვლება: **მერხი** “ზოგი”, **-ჟანლე** ნაწილაკიანი კითხვითი ნაცვალსახელები: **იერჟანლე** “ვილაც”, “ვინმე”, **ხედჟანლე** “რომელიმე”, “რომელიდაც”, **ჟოშჟანლე** “რამდენიმე” და სხვა.

39. ნაცვალსახელი **იბრუნება**, მაგრამ ზოგი მათგანი თავისებურებას იჩენს. დავასახელებთ მთავარს.

პირის ნაცვალსახელი **მი**, **სი**, **ნან** და **სგან** არ იბრუნება. იგი წარმოადგენს უძველეს საფეხურს. **ალა** და **ეჯა** იბრუნება, მაგრამ შერეული სახე აქვს, როგორც დამოუკიდებელი (ქვემდებარედ ან დამატებად) ხმარებულს:

სახ.	ალა	ეჯა
მიც.	ალას ამის ამენ	ეჯას ეჩას ეჩენ , ეჯენ
მოთხ.	ამნემ	ეჯნემ

ვით.	ამნარ ^ღ	ეჯნარ ^ღ
ნათ.	ამოშ	ეჩოშ
მოქ.	ამნოშჷ	ეჯ/ჩნოშჷ

ა ლ ა ნაცვალსახელს ფუძე ეცვლება ქართულის მსგავსად. მიც. ამენ ფორმა ფუძედაა გამოყენებული ყველა ბრუნვაში.

სახ.	ძარ (< ძერ) “ვინ”	მანა “რა”
მიც.	ძან	იმ
მოთხ.	ძარდ	იმნემ
ვით.	იშანდ	იმნარდ
ნათ.	იშა	იმშა
მოქ.	იშეშჷშჷ იშანშჷშჷ	იმნოშჷ

ფუძეს იცვლის აგრეთვე განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი მანგ.

სახ.	მანგ
მიც.	ჩნ ჩი, ლშხ. ჩნს
მოთხ.	ჩიემ
ვით.	ჩიდ ჩინ ჩინარდ
ნათ.	ჩნმიშ (ჩიანშ)
მოქ.	ჩინოშჷ ჩიეშჷშჷ ჩიანშჷშჷ

სრულიად თავისებურად იბრუნება ხედა, რომლის ნათ. ფორმაა აღებულ-ლი მიცემითში და მას ემყარება ყველა სხვა ბრუნვა ვითარებითის გამოკლებით.

სახ.	ხედა
მიც.	ხედანშ
მოთხ.	ხედანშემ ხედა-დ
ვით.	ხედანარდ ხედა-დ
ნათ.	ხედანშიშ
მოქ.	ხედანშჷ

რაც შეეხება სხვა ნაცვალსახელებს, ისინი იბრუნვიან ამა თუ იმ ტიპის მიხედვით, ოღონდ აქა-იქ ვლინდება ორი და მეტი ფორმანტი. მსაზღვრელად გამოყენებულნი პირდაპირ წყობაში არსებულ წესს იცავენ, ოღონდ მიშგუ და ისგუ (სახელობითის გარდა) მიშგუა და ისგუა ფორმით იხმარება: მიშგუა მუს “ჩემს მამას”, ისგუა დაჩუირდ “შენმა (“შენს”) დამ” და სხვა მრავალი.

ზმნა

40. სვანური უღვლილები სისტემა ქართველურია. ზმნას იგივე კატეგორიები მოეპოვება, რაც ქართულსა და ზანურს. ესაა: პირი, რიცხვი, დრო, კილო (უღვლილების კატეგორიები) და ასპექტი, გვარი, ქცევა, კონტაქტი (წარმოქმნის კატეგორიები). **ქართველური ზმნის მექანიზმი საერთოდ რთულია, მაგრამ სვანურისა — განსაკუთრებით.** მას მეტი აქვს ინკლუზივ-ექსკლუზივის ფორმები, თურმეობითი I და II, მყოფადუსრული და სხვა. ეს ბადებს საკითხთა წყებას მათი გენეზისისა და პირველადობის შესახებ.

41. პირი. სვანური ზმნა პოლიპერსონალურია. მასში ასახვას პოულობს როგორც სუბიექტის პირი (ქვემდებარე), ისე პირდაპირი და ირიბი ობიექტის პირი (დამატება), ოღონდ ირიბი განსხვავდება პირდაპირისაგან III პირში **ხ-** თავსართის გამოყენებით.

42. სუბიექტური პირის ფორმანტები გარჩეულია ფუძის მიხედვით. ხმოვნით დაწყებულ ფუძესთან პირის ნიშნები უფრო სრულადაა წარმოდგენილი, ვიდრე თანხმოვნით დაწყებულთან, ისტორიულად კი ეს ნიშნები ერთი წარმოშობისაა.

ს უ ბ ი ე ქ ტ უ რ ი პ ი რ ი ს ნ ი შ ა ნ თ ა ს ქ ე მ ა

ხმოვნით დაწყ. ფუძესთან	თანხმოვნით დაწყ.ფუძესთან
I პ. ხჟ- , ლნტ. მ-	ჟ-
II პ. ხ-	—
III პ. ლ-	—, ან სუფიქსები -ხ, -ა, -ე

გარაუდობენ, რომ II პირის თავსართი **ჰ-** იყო, რომელიც შერწყმულია **ად-** პრევერბის **დ-**სთან და აქცევს მას **-თ-დ(ად+ჰ->ათ-)**.

I პირის **ჟ** ნიშანი ინფიქსია. III პირის **ლ-** პრეფიქსი შემონახულია სამ ზმნაში: **ლ-ი** “არის”, **ლ-ჰსჟ** “იყო” (**ლ-ესჟ**) “იყოს” და **ლგგ** “დგას”. იგი მომდინარეობს **ნ-**საგან.

-ხ სუფიქსი მახასიათებელია კავშირებითის III პირისა, **-ა-** — ნამყო უწყვეტლისა და **-ე** — ნამყო წყვეტილისა.

43. რიცხვი. სუბიექტურ პირთა მრავლობითობა გამოხატულია სუფიქსებით: I და II პ. — **-დ** ბოლოსართით და III პ. — **-ხ** ნიშნით. I პირი განარჩევს ინკლუზივსა და ექსკლუზივს ყველა კილოში. ინკლუზივის ნიშანია **ლ-** (თანხმოვანთან **ლგ-**) და ექსკლუზივისა — **ხჟ-** ან **ჟ-**.

I პ. ხჟიდგე “ვიქრობ”	დჟიგე “ვაქრობ”
II პ. ხიდგე	დიგე
III პ. იდგე	დიგე
I-II პ. ლიდგედ	ლგდგედ

I-III პ.	ხუიღგედ	ღუიგედ
II პ.	ხიდგედ	დიგედ
III პ.	იდგებ	დიგებ

პირისა და რიცხვის აფიქსთა სქემა ასეთია:

I პ.	ექსკლ.	ხუ-, უ-	ლ ნ ტ.	მ- — -ღ
I პ.	ინკლ.	ლ-, ლ-გ-		— -ღ
II პ.		ხ-, *ჰ-		— -ღ
III პ.		ლ-, —, -ს, -ა, -ე		ლ- — -ხ

ფონეტიკური პროცესებით გამოწვეული ცვლილებები განხილულია სათანადო ადგილას.

44. ობიექტური პირი. პირდაპირი თუ ირიბი ობიექტის თავსართებია: I პირისა **მ-**, II პირისა **ჯ-**, ხოლო III პირისა პირდაპირისათვის ნული, ირიბისათვის — **ხ-** (ვარაუდობენ, რომ ისტორიულად **ჰ-** იყო). პირდაპირ ობიექტსაც უნდა ჰქონოდა თავსართი **ლ-**, რომელიც გადმონაშთის სახით გვაქვს ზმნებში **ლა-ლ-ემ** “შეჭამა”, **ლა-ლ-ემ** “დალია”; ფიქრობენ, რომ სხვა ზმნებში **ლა-** პრევერბის შემდეგ **ლ > ღ**, მაგრამ ადრინდელი პრეფიქსი დაცულია ბალსქვემოური დიალექტის ერთ-ერთ თქმაში: **ლა-ნ-თ-ე > *ლა-ლ-თ-ე > ლა-ღ-თ-ე** “მომკა”.

45. რიცხვი. ობიექტური პირიც განარჩევს ზემოსვანურში ინკლუზივსა და ექსკლუზივს, რომელთაც სათანადო პრეფიქსები აქვთ: ინკლუზივს — **გუ-** (იგივე ქართ. **გუ-**) და ექსკლუზივს — **ნ-**. ქვემოსვანურში სხვაობა მოშლილია და გაბატონებულია ქართულთან საერთო **გუ-**. მათ მრ. რიცხვის ნიშანი არ სჭირდებათ. II და ინვერსიულ ზმნათა III პირი იყენებენ **-ხ** სუფიქსს (III პ. სუბიექტის ნიშანს მსგავსად ზანურისა), ხოლო III პირი არაინვერსიულ (პირდაპირობიექტიან) ზმნებში ნიშნით არ არის აღნიშნული:

I პ.	მამარე	“მამზადებს”	მაცა	“მყავს”
II პ.	ჯამარე		ჯაცა	
III პ.	ამარე		ხაცა	
I-II პ.	გუამარე		გუაცა	
I-III პ.	ნამარე		ნაცა	
II პ.	ჯამარეხ		ჯაცახ	
III პ.	ამარეხ		ხაცახ	

ობიექტური პირის ნიშანთა სქემა

I პ.	მ-	მ-გ-	გჟ-	გუ- (გჟ+გ)
			ნ-	ნ-გ-
II პ.	ჯ-	ჯ-გ-	ჯ- — -ნ,	ჯ-გ- — -ნ
III პ.	—	—	—	—
	*ჰ-,	ხ-	*ჰ- — -'ნ',	ხ- — -'ნ'

ჯ-, როგორც ცნობილია, ქართულ-ზანური პალატალიზებული გ პრეფიქსია, -გ- თანხმოვანთგასაყარია.

ინკლუზივისა და ექსკლუზივის შესახებ ერთმანეთის გამომრიცხველი ორი მოსაზრებაა გამოთქმული. ზოგი მკვლევრის აზრით, იგი მეორეულია. ამით აიხსნება მათი განურჩევლობა ქვემოსვანურში, არეულად ხმარება უმგულურსა და ხალხურ სიმღერებში, გ- ელემენტის ფონეტიკური განვითარება ჟ-ს წინ ქართულში. მაგრამ, სხვების აზრით, იგი საერთო-ქართველურია: კარგადაა შემონახული, დღესაც ცოცხალია და პრაქტიკულადაც პროდუქტიული სუბიექტურ ფორმებში მთელ სვანურში, გარჩეულია ნ- და გჟ-კუთვნილებითს ნაცვალსახელებში (ნიშგჟეა და გჟიშგჟეა); გადმონაშთის სახით დაცულია მ- და გჟ-ს დაპირისპირება ძველ ქართულში. გჟ-ს შემორჩენა და ნ-ს დაკარგვა ქვემოსვანურში ქართულის გავლენით შეიძლება აიხსნას. ს ა კ ი თ ხ ი შ ე მ დ გ ო მ ძ ი ე ბ ა ს მ ო ი თ ხ ო ვ ს.

46. პირთა მიმართება. აბსოლუტურ გარდაუვალ ზმნაში მხოლოდ სუბიექტური პირია და მისი ნიშნები; პირთა მიმართება შეიძლება გვექონდეს მხოლოდ გარდაუვალ-რელატიურ და გარდამავალ-რელატიურ ზმნებში. პირველი ორპირიანია და მეორე — ორპირიანი ან სამპირიანი.

III პირის სუბიექტს ობიექტად მოუდის I, II ან III პირი; II პირისას — I ან III, ხოლო I პირისას — II ან III პირი. თუ სუბიექტის თავსართია წარმოდგენილი, მაშინ ობიექტის ნიშანი არ ჩანს, ხოლო, თუ ობიექტის პრეფიქსია, მაშინ სუბიექტის თავსართი გამორიცხულია. ეს ამჟამად; ისტორიულად კი აბსოლუტურ ზმნას სუბიექტი ეუფლებოდა და რელატიურ ზმნას — ობიექტი, ამ მხრივ ქართველურ-სვანური დაღესტნურ ენებს უკავშირდებოდა თავისი მოდელით. მაგ.:

ხჟ-ა-ლჟტ მი ეჩას “ვუყვარვარ მე მას” — აქ S1-ის თავსართია ხჟ-, მაგრამ მოსალოდნელი O₃-ს ხ-ს არსებობა გამორიცხულია: **მ-ა-მნარ-ე სი მი** “მამზადებ შენ მე” — აქ O₁ ნიშანია მ-, მაგრამ მოსალოდნელი S₂ ხ- არ ივარაუდება.

ს ქ ე მ ა

რელატიურ-გარდაუვალი				რელატიურ-გარდამავალი			
პ.							
S	O	S	O	S	Oპ.	S	Oირ.
I პ.	II პ.		ჯ-		ჯ-		ჯ-
I პ.	III პ.	ხჟ-	-	ჟ-		ხჟ-	
II პ.	I პ.		მ-		მ-		მ-
II პ.	ექსკლ.	ნ-	ნ-		ნ-		ნ-
II პ.	III პ.	ხ-			ხ-		

ობიექტურ ფორმანტთა ცვლილებები გაშუქებულია თავის ადგილას.

47. ზმნათა კლასიფიკაცია. სვანური ზმნა ტიპოლოგიურად არ განირჩევა ქართულ-ზანურისაგან. აქაც დიფერენცირება ხდება პირის, აგებულები-სა და გარდამავლობის მიხედვით. მორფოლოგიური თვალსაზრისით ზმნა ერთპირიანი, ორპირიანი ან სამპირიანია. პირველი აბსოლუტურია, სხვები — რელატიური. ზოგის გამოკლებით (**ლი** “არის”, **ესღრი** “მიდის”), აბსოლუტური ზმნის რელატიურად გადაქცევა შეიძლება.

ა გ ე ბ უ ლ ე ბ ი თ ზმნა სუბიექტური ან ობიექტური წყობისაა. აბსოლუტური ყველა სუბიექტური წყობისაა და იწყება სუბიექტური ნიშნებით, რელატიური ორივე წყობისა შეიძლება იყოს: სუბიექტური ან ობიექტური. უკანასკნელს ობიექტის პრეფიქსები მოუდის: **მ-ალაჲტ** შდრ. **ხჟ-ალაჲტ** “მიყვარს” “ვუყვარვარ”. ასეთია უმეტესობა, მაგრამ ბევრი ზმნა, სემანტიკური თავისებურების გამო, მხოლოდ ერთი წყობითაა წარმოდგენილი: **ხჟაჯნი** “ვხნავ” (მაგრამ არა **მაჯნი** “მხნავს”), **მაჟხა** “მქვია” (მაგრამ არ იხმარება **ხჟაჟხა** “ვჰქვივარ”).

ს ი ნ ტ ა ქ ს უ რ ი თვალსაზრისით ზმნა იყოფა გარდამავლად და გარდაუვლად. გარდამავალ ზმნას ახლავს ბრუნვაში მართული სუბიექტი და მართულივე ერთი (პირდაპირი) ან ორი (პირდაპირი და ირიბი) ობიექტი. ამის მიხედვით ზმნა ერთობიექტიანია ან ორობიექტიანია. გარდაუვალ ზმნასთან გვაქვს სუბიექტი სახელობითში (ბრუნვაუცვლელი) და ობიექტი, თუ ასეთი მოეპოვება, — მიცემითში (ირიბი). გარდაუვალია ვნებითი და ე. წ. საშუალი გვარის ზმნები. გარდაუვალ ზმნებში განარჩევენ დინამიკურსა და სტატიკურს, მაგრამ ეს ცნებები ყველა მკვლევარს ერთგვარად არ ესმის. დინამიკურია **დეგნი** “ქრება”, **ანღრი** “მოდის”, ხოლო სტატიკურია **ლგგ** “დგას”, **აჟჟრე** “წევს” და სხვა. ამ დაყოფის შესაბამისად გვაქვს აბსოლუტურ-გარდაუვალი, რელატიურ-გარდაუვალი და რელატიურ-გარდამავალი ზმნები. უკანასკნელი მოქმედებითი გვარისაა, პირველი-მეორე — ვნებითი ან საშუალი გვარისა.

48. ზმნის ჯგუფები. ზმნები სამ ჯგუფად იყოფა. პირველ ჯგუფს შეადგენენ გარდამავალი ზმნები, რომლებიც ვნებითს აწარმოებენ **ი-** ან **ე-** თავსართით. მეორე ჯგუფს განეკუთვნება ფუძედრეკადი ზმნები, რომელთაც აბლაუტი ახასიათებთ: მოქმედებითისათვის **-ი-** (დიგე “აქრობს”) და ვნებითისათვის **-ე-** (დიგნი “ქრება”). მესამე ჯგუფს ქმნიან საშუალო ზმნები და აგრეთვე **-ა** სუფიქსიანი სტატიკური ფორმები (**სგურ** “ზის”, **ხასგურ** “აზის”, **ხაჟხა** “ჰქვია” და სხვა).

49. პრევერბი. პრევერბს დრო-კილოთა წარმოებასთან მჭიდრო კავშირი აქვს და ამიტომ ადრე განვიხილავთ. პრევერბის ძირითადი ფუნქცია სვანურშიც, როგორც ქართულსა და ზოგ სხვა ენაში, მოქმედების მიმართულების ან სივრცეში საგნის ადგილმყოფობის აღნიშვნაა. ესაა მისი პირვანდელი ფუნქცია. შემდეგ მას დაეკისრა სრული ასპექტის გამოხატვა, მყოფადსრულის წარმოება და აგრეთვე ზოგი ძირის მნიშვნელობის შეცვლა. ეს ყველა მეორეული, გვიანდელი ფუნქციაა.

პრევერბი სვანურშიც ორგვარია: მარტივი და რთული. მარტივია სულ რვა. ოთხი ძირითადია და ოთხი — თანდებულთან საზიარო. ძირითადია: **ან-**, **ად-/ა-**, **ეს-**, ქსვ. **ას-**, **ლა-**, ხოლო პ რ ე ვ ე რ ბ-თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი ა **ჟი-**, **ჩუ-/**, **სგა-**, ლნტ. **სკა-**, ბქვ. **ისგა-**, **ქა-**. მათი შერწყმით (თანდებულ-პრევერბი + ძირითადი პრევერბი) მიიღება რთული ზმნისწინი.

ან- აღნიშნავს მიმართულებას იქიდან აქეთ, I პირისაკენ, და უდრის ქართ. **მო-**ს. ამდენად იგი თითქოს ორიენტაციის მაჩვენებელია (**ან-დრი** “მოდის”).

ად-/ა- და **ეს-/ას-** ან’ის მოპირისპირება, საიქეთოა, III პირისაკენ მიმართულებას გამოხატავს, მაგრამ ორიენტაციას არ უჩვენებს, უდრის ქართ. **მი-**, **და-**, **გა-**, **წა-**ს (**ეს-დრი** “მიდის”, **აღვიდ||ადდე** “წაიღო”, **შდრ. ა/ანვიდ** “მოიტანა”).

ლა-ც საიქეთოა, უდრის ქართ. **შე-**ს, ზოგჯერ **მი-**, **წა-**ს.

პრევერბ-თანდებულთაგან ერთმანეთის საპირისპიროა **ჟი-** და **ჩუ-**, **სგა-** და **ქა-**. **ჟი-** აღნიშნავს მიმართულებას ქვევიდან ზევით, ხოლო **ჩუ-** — ზევიდან ქვევით; **ჟი-** შეესატყვისება ქართ. **ზე-**ს, მეგრ. **ჟი-**ს, ხოლო **ჩუ-** ქართ. **ქვე-**ს (იგი მტკიცებით ნაწილაკადაც არის გამოყენებული). **სგა-** გამოხატავს მიმართულებას გარედან შიგნით, როგორც ქართ. **შე-** და **ქა-**, პირიქით, — შიგნიდან გარეთ და უდრის ქართ. **გა-**ს.

პრევერბები საკმაო ცვალებადობას განიცდიან ფონეტიკურ ნიადაგზე.

1. პრევერბთა თანხმოვნითი ელემენტი **ნ-**, **დ-**, **ს-** (ლენტეხურის გამოკლებით) არ ჩანს I და II პირის ობიექტურ და ინკლუზივის **ლ-** თავსართებთან, ხოლო **ნ-** ქრება სუბიექტურ და III პირის ობიექტურ თავსართებთან, **-დ-** იქცევა **-თ-**დ, **-ს-** ელემენტი კი დაცულია (ლენტეხურში ობიექტურ პრეფიქსებთანაც და ინფიქსად გვევლინება: **ა-ჯ-ს-უ-დჟ-ე** “მიგაქვს”).

2. **ჟი-**ს **ი** იკარგება ხმოვანთა წინ (**ი-**ს გამოკლებით) და აპოსტროფით აღინიშნება, **ჩუ-**ს რედუქცია მოსდის **ა-** და **ე-** ხმოვანთა წინ და იქცევა **ჩჟ-**დ,

ო-ს წინ უ ელემენტი იკარგება, სგა- და ქა- ერწყმის მომდევნო ხმოვანს და გრძელდება ბალსზემოურსა და ლაშხურში, ხოლო ელიზია მოსდის ბალსქვემოურ-ლენტეხურში (ლშხ. ქადკუარ — ბქ. ქადკუარ, ლნტ. ქადაკუარ < ქა-ად-ა-კუარ “გადაავდო”).

პრევერბთა შერწყმით მიღებულია:

ჟი+ან- > ჟ’ან- = აღმო-, ამო-

ჟი+დ- > ჟ’ად-, ჟი+ა- > ჟ’ა = ა-, ზე-, მი-, და- გა-, წა-

ჩუ+ნ- > ჩუან = ჩამო-, დამო-

სგა+ან- > სგან-, სგ’ან-, ლნტ. სკ’ან- = შემო-

ქა+ეს- > ქეს-, ქ’ეს-, ლნტ. ქა+ას- > ქ’ას = გა-, და-, წა-

და სხვა მრავალი.

50. კილო სამია: თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი. ამათგან საგანგებო ნიშნები მოეპოვება კავშირებითს, სხვებს — არა. თხრობითსა და კავშირებით კილოებს თავ-თავისი დრო აქვთ.

51. დრო. ძირითადი დროა აწმყო, ნამყო და მყოფადი. ორ უკანასკნელს სისრულის მხრივ თავისი სახეობა აქვს. მორფოლოგიური და სინტაქსური თვალსაზრისით **დრო-კილოებს** სამ სერიად ყოფენ:

I სერიაში შედის ორი ძირითადი დრო: აწმყო და მყოფადი. აწმყოს ფუძისგან იწარმოება ნამყო უწყვეტელი, კავშირებითი I, მყოფადუსრული, თურმეობითი I და II — ყველა ქმნის აწმყოს წრეს. მყოფადსრულისაგან წარმოიქმნება პირობითი (ხოლმეობითი) და შეადგენს მყოფადის წრეს. I სერიას ახასიათებს ერთი ამოსავალი ფუძე და ერთნაირი სინტაქსური კონსტრუქცია: სუბიექტი სახელობითში და ობიექტი (პირდაპირიც და ირიბიც) მიცემითში.

II სერიაში შედის ნამყო წყვეტილი (აორისტი) და კონიუნქტივი II. მათგან მიიღება ბრძანებითი კილოს ფორმები. ფუძე ათემატურია. სინტაქსურად ორი კონსტრუქცია განიჩევა ზმნის გარდამავლობის მიხედვით: გარდაუვალთან სუბიექტი სახელობითშია და ობიექტი (ირიბი) მიცემითში, ხოლო გარდამავალთან სუბიექტი მოთხრობითშია და პირდაპირი ობიექტი — სახელობითში, ირიბი კი — მიცემითში.

III სერიას შეადგენს შედეგობითი I (რეზულტატიური I), შედეგობითი II, ანუ ნამყო წინარეწარსული (რეზულტატიური II) და კავშირებითი III. ფუძე შერეულია (იხმარება I სერიისაგ და მეორისაგ). კონსტრუქცია ინვერსიულია: სუბიექტი მიცემითშია, პირდაპირი ობიექტი — სახელობითში, ირიბი იქცევა უბრალო დამატებად, ხოლო არაინვერსიულ გარდაუვლებთან სუბიექტი სახელობითშია და ირიბი ობიექტი — მიცემითში.

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი თ ი გ ვ ა რ ი

I ს ე რ ი ა

52. აწმყო. აწმყო ერთგზისია. მისი ფუძე დამთავრებულია -**ე**, -**ი**, -**ა** სუფიქსებით ან ნულით. უკანასკნელი შედეგია -**ი** ან -**ე** სუფიქსის მოკვეცისა, რასაც ადასტურებს ფუძის ხმოვნის გაუმლაუტება (**იღრწლ < იღრწლე** “მღერის”, **ხოჟუნედ**, ლმხ. **ხოჟოდ** “უძღვის”). ფუძე აწმყოში უცვლელია პირისა და რიცხვის ფორმებში. ძირითადი ნიშანი -**ი** უნდა ჩანდეს, -**ე** ბოლოთუ შიგნით ხმოვანია, უნდა იყოს მიღებული ფუძისეული **ა**-სა და -**ი** სუფიქსის კონტრაქციით (**აკრ-ე < აკრა + -ი** “აღებს”; **გგემ < *გგამ-ი** “დგამს”), ხოლო **ხ ა ე ხ ა** ტიპის ზმნებში -**ა** I რეზულტატიურის ნიშანია.

53. ნამყო უწყვეტელი რთული წყობისაა. იგი იყენებს აწმყოს ფუძეს. მისი ძირითადი სუფიქსებია -**ა**, -**და**, -**გნ**, -**გდ**. -**ა** გვევლინება -**ე** სუფიქსიანებთან, -**და** კი -**ი** და ნულსუფიქსიანებთან; ეცერულში III პირში -**ი** სუფიქსიანები -**ჟ**’ს ირთავენ; -**ა** და -**და**-ს პარალელურად შეიძლება იყოს -**გდ**, -**გნ**, -**დ**, ერთვის ქონება-გრძნობის ზმნებს (*verba sentiendi*). I და II პირის ფორმა განსხვავდება III პირისაგან, რომელიც მრ. რიცხვში ფუძედაა გამოყენებული. I და II პირს დაბოლოებად მოუდის ბზ., ლნტ. -**წს**, -**დწს**, ბეჩ. -**ასგჟ**, -**დასგჟ** ან -**წსგჟ**, -**დწსგჟ** (უფრო გამარტივებული სახით -**წსჟ**, -**დწსჟ**), ეცერულში კი სულ მოკვეცილია. უმლაუტი გამოწვეულია, ალბათ, -**ი**-ს დაკარგვით, რომელიც წარმოდგენილია ლაშხურში I და II პირის -**ის** დაბოლოებაში.

ფორმანტთა ნაირგვარობასთან ერთად სირთულეს ქმნის ფუძეში მომხდარი ფონეტიკური ცვლილებები: -**ი** იკვეცება ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურში, ამასთანავე, ბალსზემოურში წინა ხმოვანი უმლაუტდება და ერთმარცვლიან ფუძეში ხმოვანი გამოვლინდება (**აწნი** “ხნავს”, **აწწნდა** “ხწავდა”); -**წლ**, -**წლ** სუფიქსი უმლაუტს კარგავს, -**ე**-ს შემცველი თემატური სუფიქსები: -**იწლ**, ეცრ. -**ელ**, -**ემ**, -**ერ**, -**წსგი**, -**წშგი**, -**წლი**, ეცრ. -**ესგ/ისგ**, უშგ. -**ელ-ი** უწყვეტელში -**იწლ**, ეცრ. -**ალ** სახეს იღებს, სხვა ბოლოსართებში ბალსზემოურში უმლაუტიანი -**ა** მოგვევლინება, რაც მოკვეცილ -**ი** სუფიქსთან ასიმილაციის შედეგია, ეცერულში კი -**ა** ჩანს (**გგამდა < გგამიდა**, შდრ. ეცრ. **გგამ** “აგებდა”; **ხოლწშგდა < ხოლწშგიდა**, შდრ. ეცრ. **ხოლწშგჟ** “ართმევდა”).

54. კონიუნქტივი¹⁴ I. საწარმოებელი სუფიქსია -**დე**, რომელიც დაერთვის აწმყოს ან ნამყო უწყვეტლის ფუძეს, რაც დამოკიდებულია კილოსა და

¹⁴ ვარლამ თოფურია, ჩვეულებრივ, კ ო ნ ი უ ნ ქ ტ ი ვ ს იყენებდა, თუმცა ტექსტში ზოგჯერ დღეს გავრცელებული ტერმინიც (კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი თ ი) გვხვდება (მაგალითად იხ. §51) არა მხოლოდ კილოს აღსანიშნავად (ი. ჩ.).

ზმნის ფუძეზე. III პ. ნიშანია -ს ბოლოსართი. ბალსზემოურში (უშგულურის გამოკლებით) -ე სუფიქსიანებთან -დე-ს ე იკვეცება და საკომპენსაციოდ წინა -ე გრძელდება, სხვა ფუძეებს -დედ მოუდით; ლენტეხურში ფუძის -ე იკვეცება და წინა ხმოვანი უძლავდება, ლაშხურში ფუძის ე და ი იკარგება და კავშირებითის ნიშნად -დე-ს გვერდით -გდე-ც გვაქვს, მაგრამ ბალსქვემოურში უწყვეტლის -ა და -ი სუფიქსიანებს იგივე -დე ერთვის.

-დე სუფიქსში შეერთებულია უწყვეტლის -დ და კავშირებითის -ე ნიშნები, რასაც ადასტურებს -ე-ს დამოუკიდებელი გამოყენება უწყვეტლის -გდ და ბალსქვემოურში -გნ სუფიქსებთან. ბზ. -დედ მიღებული ჩანს -ედ და -დე სუფიქსთა კონტამინაციით.

კავშირებითი I-ის წარმოება გენეტურად საერთოა ქართულთან და მეგრულთან.

55. მყოფადუსრული მნიშვნელობით უდრის რუსულ შედგენილ მყოფადს (буду читать) და მეგრულ ი ე უ ა ფ უ (“იქნება”) მეშველზმნიან კავშირებითს (“წერდეს იქნება”). მისი ფორმანტებია -უნ-ი, ლშხ. -გნ-ი, ხოლო გარდაუვალ ზმნებთან ბზ., ლნტ. -ინ-ი, რომელიც დაერთვის -ე ან -ი მოკვეცილ აწმყოს ფუძეს. ფონეტიკურ მოვლენათაგან აღსანიშნავია: თუ ფუძე არ იკუმშება, მაშინ სუფიქსებს მოსდით რედუქცია და ჩვეულებრივ უ > უ, რომელიც წყვილბაგისმიერებთან იკარგება, ხოლო ამოღებული -ი- უძლავდება იწვევს. გარდა ამისა, -წლ/-წლ უძლავდება კარგავს, ხოლო ბზ., ეცრ. -იწლ/-ელ, -ერ, -წსგ-ი, -წლ-ი თემატური ნიშნების ე/ე > ბზ. ა, ა, ა და ეცრ. -ა’დ.

56. თურმეობითი I (заглазное I) რელატიური ზმნაა, აღნიშნავს უნახაობის აქტს და ითარგმნება თ უ რ მ ე ნაწილაკიანი ნამყო უწყვეტლით. საწარმოებელი სუფიქსებია ბქ. -უნ-ა და ბზ., ქსვ. -ინ-ა, დაერთვის სუფიქსმოკვეცილ აწმყოს ფუძეს. როგორც რელატიურ ფორმას პრეფიქსად აქვს ა- ქვემოსვანურში და I და II პირს დაერთვის მეშველი ზმნა. თავკიდური -უ- თუ -ი- შეიძლება შეიკუმშოს და დარჩეს კვალი უ ან -ი-ს ამოღებით (ხამწრ-ინ-ა||ხამწრ-ნ-ა, ბქვ. ხამარ-უნ-ა “უმზადებდა თურმე”, შდრ. ლნტ. ხახატან-უნ-ა “უხატავდა თურმე”).

57. თურმეობითი II აბსოლუტური ზმნაა, რთული შედგენილობისა. იგი გამოხატავს უნახაობის აქტს, გადმოსცემს სხვისგან განაგონს, ითარგმნება დიალექტური ფორმით: ნა- პრეფიქსიანი მიმღეობა + მეშველი ზმნა. წარმოება ასეთია: აწმყოს ფუძეს დაერთვის პრეფიქსები ლგ- + მწ- და სუფიქსები -უნ + -ე ან მარტო -ე. ამათგან ლგ- — -ე ნამყოს მიმღეობის აფიქსებია, რასაც ადასტურებს ბოლოს მეშველი ზმნის დართვა და თავში ძირითადი პრევერბის გამოყენების შესაძლებლობა. მწ- დაცულია ლენტეხურში, იშვიათად სხვაგანაც, ა-ს უ მ ლ ა უ ტ ი ა უ ხ ს ნ ე ლ ი ა; მას კუმშავს ლგ- თავ-

სართი, **-უნ** სუფიქსი მოკვეცილი **-ე**-ს გავლენით, გაუმლაუტებულია და წარმოდგენილია **-ჟნ**, **-ჟინ** ან **-ინ**-ის სახით.

-ე-ს შემონახვისას **-უნ > -ჟნ** და ბზ., ეცრ. **-ჟ** დაიკარგება, დარჩება მარტო **-ნ**. ბზ., ლშხ. III პირის ნიშანი **ლ-** ეკვრის **-ე** სუფიქსს და აგრძელებს მას. უსუფიქსო ფორმები გავრცელებულია ლენტეხურში, შედარებით ნაკლებადაა სხვაგან. მათ მეშველი ზმნა III პირში არ სჭირდებათ (**ლგმწზ**, **ლგმწ** “მინავალა”). ლენტეხურში, **-ე**-ს მოკვეცის გამო, ფუძის ხმოვანი გაუმლაუტებულია: **ლგმწჟჩ ლი** “ჭრიდა თურმე”.

მეშველი ზმნა შეიძლება იყოს ნამყოშიც და იშვიათად კავშირებით I-შიც. პრევერბთაგან უფრო ხშირად გამოყენებულია თანდებულ-პრევერბი, ძირითადი ზმნისწინი ნაკლებადაა (**აღმწზ < ან-ლგმწზ** “მონავალა”, **ელმწზ < ეს-ლგ- მწზ** “მინავალა”).

58. მყოფადსრული აღნაგობითაც და განსაკუთრებით მნიშვნელობით ემთხვევა პრევერბიან ქართულ და რუსულ მყოფადს. იგი იწარმოება სამი საშუალებით:

1. ძირითადი პრევერბი + აწმყოს ფუძე;
2. აწმყოს ფუძე + სუფიქსი;
3. პრევერბი + აწმყოს ფუძე + სუფიქსი.

გარდა ამისა, ზოგი ზმნის აწმყოს ფორმა მყოფადის მნიშვნელობითაც გვევლინება.

პირველი საშუალებით (პრევერბი + აწმყოს ფუძე) მყოფადს აწარმოებენ II ჯგუფის, ძირმონაცვლე და ზოგი ორთემიანი ზმნა (**ატხე**, **ატხე** “დააბრუნებს”, აწმყო: **ტიხე**; **აღკჟანხე** “გააგდებს”, აწმყო: **აკვანხე**; **ლწათგრე**, ლშხ. **ლწათგრე** “დაღვს”, აწმყო: **ითრე**, **გთრე**... ნამყო წყვეტილი: **ლაწშ**, **ლაწშ** “დალია”...). ზოგჯერ ანალოგიით შეიძლება გაჩნდეს **-ინ-ე** სუფიქსი.

თუ ზმნის აწმყოს ფუძეს **-ინ-ე** ბოლოსართი აქვს, მყოფადში **-ი-** ელემენტი იკუმშება და ფუძეში აღდგება შეკუმშული უმლაუტიანი ხმოვანი (**ანცხჟანხე** “მოიტაცებს”, აწმყო — **იცხჟანხე**, ლნტ. **იცხჟანხე**).

მეორე საშუალება (**-ი**, **-ე** მოკვეცილი აწმყოს ფუძე + სუფიქსი) ნაკლებ გავრცელებულია. სუფიქსებად გამოყენებულია **-ინ-ე** ან **-ი** (**ხწ/აძგრ-ინ-ე**, ლნტ. **ხაძგრ-ნ-ე** “აძგერებს”, აწმყო **ხწ/აძგრი**; **ხწ/ამნ-ი** “აჭმევს”, აწმყო **ხწ/ამნ-ე**).

მესამე საშუალება (აწმყოს ფუძესთან პრევერბისა და სუფიქსის ერთდროული გამოყენება) ყველაზე უფრო გაბატონებულია სვანურში. სუფიქსებიდან ძალიან გავრცელებულია **-ი**, ბქვ. **-ისგ** (> || ბეჩ. **-ის**). პირვანდელი ჩანს **-ისგ** (**აღხატჟ-ი < ლნტ. აღხატჟჟ-ი**, ბქვ. **აღხატჟ-ისგ** || ბეჩ. **აღხატჟ-ის** “დახატავს”, აწმყო **ახტჟჟი**).

მეორე სუფიქსია **-ინ-ე**, რომლის სინკოპირებული სახეა **-ნ-ე**. ამოღებული **-ი-** ფუძის ხმოვანს აჟმლაუტებს (**ადვან-ნ-ე**, ლშხ. **ჩუედვანე** “მოხნავს”, შდრ. **ან-ჯბ-ინ-ე**, ლშხ. **ან-ჯაბ-ნ-ე** < ლნტ. **ან-აჯაბ-ნ-ე** “მოხარშავს”); ეგვე **-ნ-ე** დაერთვის **-ენ-ი** სუფიქსებმოკვეცილ ზმნებს (**ათლანე** “დააწებებს”, აწმყო: **ალწ-ენ-ი**), რასაც ადასტურებენ პარალელური ფორმები: **ათლანე** და ზსვ. **ადგლწინე** და **-ენ-ი** სუფიქსების გვერდით **-ი** ან **-ე** ბოლოსართის ხმარება ზოგიერთ კილოში ერთსა და იმავე ზმნაში (ლშხ. **აკრენი**, მაგრამ ზსვ. **აკრე** “აღებს”; მყოფადში ლშხ. **ჩუადკარნე** < ლნტ. **ადაკარნე** “გააღებს”; ბზ., ლშხ. **ალჯ-ენ-ი**, ბქვ., ლნტ. **გ/ალჯ-ი** “რგავს”, “კრავს”, მყოფადში **ან-ლჯ-ნ-ე** “შეკრავს”, **ათ-ლჯ-ნ-ე** “დარგავს”).

არის შემთხვევები, როცა ბზ., ქვსვ. **-ი** ბოლოსართს ენაცვლება **-ნ-ე** (**ანმწრ-ი** || **ანმწრნე** “მომზადებს”; ბზ., ლნტ. **ლწაზუები** || **ლწაზუებნე**, ლშხ. **ლეაზობი** || **ლეაზობნე** “შეჭამს”). უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქ **-ნ-ე** ანალოგიითაა გაჩენილი.

მესამე სუფიქსია **-ე**, რომელიც ბალსზემოურში **-(ი)ნე**’ს გვერდით იხმარება (**ვდლწ-ნ-ე** || **ვდლწ-ე** “დაირგავს”).

59. პირობითი თავისი წარმოებით მყოფადისეული ნამყო უწყვეტელია, მნიშვნელობითაც უდრის ქართულის მყოფადისეულ ნამყოს, ანუ ხოლმეობითს. ნამყო უწყვეტლის ნიშნებში სხვაობაა დიალექტთა მიხედვით **-ი** ან **-ისგ** სუფიქსიან ფორმებში: ბზ. **-ის** იხმარება, ბქვ. **-ისგ**-ის ადგილას **-ასგუტ**, ლნტ. **-ოლ**, ხოლო ლაშხურში I და II პირში ყველგან ერთვის **-ინ**, მაგრამ III პირში — **-ა** სუფიქსი, რომელიც წინა **ი** ხმოვანს კუმშავს.

-ემ, **-ერ** და სხვა ორთემიანი ზმნები ბზ. **-(ი)ნე**-ს დართვასთან ერთად ფუძის **-ე**-ს წარმოგვიდგენენ **-ვ**-ს (ეცრ. **ა**) სახით და იყენებენ ბოლოსართ **-უტ**-ს (**ვან-კად-ნ-ა**, ეცრ. **ვან-კად-უტ** “აიღებდა”). ვარაუდობენ, რომ ბალსზემოურში აქ აბლაუტი კი არ არის, არამედ — სუფიქსისეული **-ა**-ს გამოვლენა.

პირობითი იწარმოება **-ი** მოკვეცილი მყოფადუსრულისგან **-ოლ**, **-ოლ** სუფიქსის მეშვეობით, ოღონდ ეცერულში **-ი** მოკვეცილია I და II პირში (ზოგან **-უნ** უმლაუტიანია), III პირს კი **-ი**-ს შემდეგ **-უტ** ახლავს.

II ს ე რ ი ა

60. ნამყო წყვეტილის მოდელი სავსებით ქართულისებურია. მასში შედის პრევერბი (მარტივი ან რთული) + პირის ნიშანი + მაქცევაარი + ზმნის ფუძე + **-ე** სუფიქსი ან ნულნიშანი. **-ე** ნამყო წყვეტილის საწარმოებელი სუფიქსია, ოღონდ I და II პირში მოკვეცილია და წინა ხმოვანი გაუმლაუტებელია (ლაშხურის გამოკლებით), III პირში კი დაცულია, მაგრამ იწვევს წინა ხმოვნის რედუქციას (ლენტეხურის გამოკლებით) ორ და მეტმარცვლიანებ-

ში. მაქცევრებიდან ზემოსვანურსა და ლაშხურში ყველა ნიშანი, ლენტეხურში კი მხოლოდ **ი-** არის ამოღებული, ამიტომ ლენტეხურის ჩვენება და ხალხური სიმღერების მონაცემები ფრიად მნიშვნელოვანია აღრინდელი ფორმის აღსადგენად.

I პ.	ოთხატაჲ	< ლნტ. ათჷანატაჲ “დავხატე”
II პ.	ათხატაჲ	ათანატაჲ
III პ.	ადხატაჲ-ე	ადანატაჲე

ნულსუფიქსიანები ქართულ მ ო კ ა ლ ტიპის ზმნებს მოგვაგონებენ, სადაც I და II პირში ნიშანი არ ჩანს, ხოლო მესამე პირში ფუძის ხმოვანი უმლაუტიანია, რაც გვავარაუდებინებს **-ე** სუფიქსის მოკვეცას. ეს ნაგულისხმები **-ე** ქართ. **-ა-**ს შესატყვისი უნდა იყოს. ამ ტიპს შეადგენენ I ჯგუფის ერთი ნაწილი და II ჯგუფის თითქმის ყველა ზმნა. ა მ ა თ, თ უ მ ა ქ ც ე ვ ა რ ი ა რ ა ა ქ ვ თ, პრევერბად მოუღიოთ **ა-**, რომელიც I და II პირში მახვილს ატარებს, III პირში კი მახვილი გადადის შიგნითა ხმოვანზე.

I პ.	რღაფ “შევღებე”	ხრჷყრ “ვუყავ”
II პ.	აღაფ	ხაყრ
III პ.	აღაფ	ხაყრ, ლნტ. ხაყრ

-ე სუფიქსიან ზმნათა გარკვეული ნაწილი პრევერბს არ იყენებს და მაინც სრული ასპექტისაა. ამ მხრივ ემთხვევა ქართულს და ამტკიცებს, რომ პრევერბის ფუნქცია — სრული ასპექტის გამოხატვა — მეორეულია.

აღსანიშნავია, რომ გარდაუვალი ზმნები, რომელთაც ნამყო უწყვეტელში **-გნ, -ღა,** ეცრ. **-ჷ** სუფიქსი მოუღიოთ, **რ** და **ნ** მონაცვლეა ან **-რნ, -ონ** ელემენტი გამოევილინებათ, ნამყო წყვეტილის შინაარსის გადმოსაცემად პრევერბს დაირთავენ და მიიღება ასეთი ფორმულა: პრევერბი + ნამყო უსრული = ნამყო წყვეტილს. აშკარაა, რომ აქ სრულ ასპექტთან უფრო გვაქვს საქმე, ვიდრე — წყვეტილის თავისებურ წარმოებასთან (**ხალტგნდა** “უყვარდა” — **ლახლატგნდა**¹, ლშხ. **ლახლატგნდა**¹ < ლნტ. **ლახლატგნდა** “შეუყვარდა”; აწმყო: **ხალატ** “უყვარს”. **ხაჷანდა** “სწყინდებოდა” — **ახჷანდა** < ლნტ. **ჷ'ახაჷანდა** “მოსწყინდა”; აწმყო: **ხაჷარ** “სწყინდება”).

ნამყო წყვეტილის სუფიქსთა ტაბულა

პირი	ფუძეში	სუფიქსი	ფუძეში	სუფიქსი
I პ.	უმლაუტი	— < -*ე	ფუძე	
II პ.	უმლაუტი	— < -*ე	ფუძე	
III პ.		-ე	უმლაუტი	— < -*ე

61. კონიუნქტივი II მთლიანად იმეორებს ნამყო წყვეტილის -ე მოკვეცილ ფუძეს და საწარმოებლად იყენებს -ა, -ე ან -ი სუფიქსს. მხ. რ. III პირის ნიშანია -ს. ბოლოსართები ასეა განაწილებული:

-ა ერთვის ნამყო წყვეტილის -ე სუფიქსიან ზმნებს (**ადკალჷ-ა-ს** < ლნტ. **ადაკალაჷ-ა-ს** “გალეწოს”); -ე სუფიქსი აწარმოებს II ჯგუფის ზმნებს, რომელთაც ფუძეში **გ** ან (**ჟგ >**) **უ** ექნებათ (**ადგგ-ე-ს** “გააქროს”, **აკუშ-ე-ს** “გატეხოს”), ხოლო -ი მოუღიოთ ნულნიშნიანებს, **აღწფ** (“მეღება”) ტიპისას (**აჯნ-ი-ს** “მოხნას”, **ანჯბ-ი-ს** “მოხარშოს”, ნამყო წყვეტილში: **აჯწწ, ანჯწბ**).

II ჯგუფის ზმნებთან -ე სუფიქსის პარალელურად იხმარება -ა (ბზ.), -ი (ლნტ.) და -ა ან -ი (ლშხ.) (ბქვ. **ადგგ-ე-ს**, ბზ. **ადგგ-ა-ს**, ლნტ. **ადგგ-ი-ს**, ლშხ. **ადგგ-ი-ს** || **ადგგ-ა-ს** “გააქროს”).

I ჯგუფის ზმნები, -ი სუფიქსის გარდა, -ე-ს და ბალსზემოურ-ქვემოვანურში -ა-საც ხშირად იყენებენ (**წთგშ-ე-ს**, ბზ., ლნტ. **წთგშ-ა-ს** || ლნტ. **წთგშ-ი-ს** “აირჩიოს”).

ბალსზემოურსა და ლენტეხურში შეიძლება კონიუნქტივი II-ს -ი ნიშანი მოიკვეციოს და მისი კვალი ჩანდეს ფუძის ხმოვნის გაუმლაუტებით ან **გ-ს** გადასვლით -ი-დ (ბზ. **ქ'რთჷჷელის > ქ'რთჷჷელ-ს** “გაუძღვეს”).

ნამყო უწყვეტლისაგან პრევერბით განსხვავებული სრული ასპექტის (-გწ, -დ... სუფიქსიანი) ზმნები კონიუნქტივ II-ს პრევერბითვე განარჩევენ კონიუნქტივი I-საგან (**ხალტგწდღღღს, ხალტგწგწს** “უყვარდეს”, მაგრამ **ლახლატგწდღღღს, ლახლატგწგწს** “მეუყვარდეს”).

კონიუნქტივ II-ის სუფიქსთა შორის -ე ძირითადი და ყველაზე ადრინდელი ჩანს; -ი ეგების პერმანსივის სუფიქსი იყოს; -ა ა ს ა ხ ს ნ ე ლ ი ა ქ ა რ თ უ ლ შ ი ც და ს ვ ა ნ უ რ შ ი ც, ი გ ი მ ე ო რ ე უ ლ ი ა.

62. ბრძანებითი კილო აქვეა განხილული და არა ცალკე იმის გამო, რომ მას საკუთარი წარმოება არა აქვს და თანაც იყენებს თხრობითი და კონიუნქტივი კილოს ფორმებს. შინაარსობრივად ბრძანებითი სამგვარია: კატეგორიული (წართქმითი), თხოვნითი და უკუთქმითი.

კ ა ტ ე გ ო რ ი უ ლ ი (წართქმითი) ბრძანებითი II პირისათვის მიმართავს ნამყო წყვეტილის ფორმებს, ოღონდ ნაცვალსახელები არ იხმარება; თავკიდურ ხმოვანზე დასმული მახვილის გავლენით ზმნის ბოლო მარცვალში თანხმოვანი ხშირად იკვეცება. თუ ზმნას ნამყო წყვეტილის წარმოება არ ძალუძს, მაშინ ნამყო უწყვეტლის ფორმაა აღებული (**ჩჷათხატწ/აჷ**, ლნტ. **ჩჷათახატწჷ** “დახატე”, მაგრამ **სგურდწს, სგურდ** “იჯექ”).

III და მრ. რ. I პირისათვის სვანური, ახალი ქართულის მსგავსად, იყენებს კავშირებითი II-ის შესაბამის ფორმებს (**ჩჷალხატჷ-ა-დ** < ლნტ. **ჩჷალახატჷ-ა-დ** “დავხატოთ”, **ჩჷადხატჷ-ა-ს** < ლნტ. **ჩჷადახატჷ-ა-ს** “დახატოს”).

თ ხ ო ვ ნ ი თ ი ბრძანებითი ემყარება ნამყო უწყვეტლის ფორმებს: **სი ლოცს ხიოლდჷს ი მეკვრალდჷს** — “შენ ლოცულობდე (“ლოცვას ი-ქმ-ოდ-ე”) და მეხვეწებოდე”. თ ა ვ ი ს ი მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ი თ ა და ნ ა წ ი ლ ო ბ რ ი ვ ა ღ ნ ა გ ო ბ ი თ ს ვ ა ნ უ რ ი მ ო გ ვ ა გ ო ნ ე ბ ს ფ შ ა უ რ ხ ე ვ ს უ რ უ ლ-თ უ შ უ რ ს.

უ კ უ თ ქ მ ი თ ი ბრძანებითი ორგვარია: აკრძალვითი და უარყოფითი. პირველი იყენებს აკრძალვის **ნომ**, ლშხ. **ნომ**, ბზ. **ნომის** და **ნემ** ნაწილაკსა და აწმყოს ფორმას (**ნომ** || **ნემ ხიო** “ნუ შვრები”, **ნომ** || **ნემ იო** “ნუ შვრება”, ასეა მრ.რიცხვშიც). მეორე (უარყოფითი) ბრძანებითი ხმარობს ნაწილაკს **ნომა**, **ნოსა**, ლნტ. **ნომა** || **ნოსა** || **ნო** (“არ”) და კავშირებით II-ს (**ნომა ჩუემინეს**, ლნტ. **ნომა** || **ნოსა** || **ნო** ჩომინეს “არ ქნას”, ეცრ. **ნომა ჩემნედ** “არ ქნათ”).

III ს ე რ ი ა

63. III სერიაში მოქმედებითი გვარის ზმნების დრო-კილოთა ფორმები ინვერსიულია: ქვემდებარე მიცემითშია, დამატება — სახელობითში. წყობა, ჩვეულებრივ, ობიექტურია, შეიძლება სუბიექტურიც იყოს, ქცევა სასხვისოა. გარდაუვალი რელატიური ზმნები ა- პრეფიქსიანია. საშუალო გვარის გრძობა-ქონების გამომხატველი ზმნებიც ინვერსიულია, სხვა საშუალო და აგრეთვე ვნებითი გვარისა — არა. უკანასკნელთან ქვემდებარე სახელობითშია, დამატება კი — მიცემითში. მიცემითში დასმული სახელი ქვემდებარედაა გაგებული (თუ ირიბ დამატებად), III პირი ობიექტური თავსართით აღინიშნება.

64. შედეგობითი (რეზულტატიური) I წარმოებით ქართულისაგან ძალიან განსხვავდება, მაგრამ ჰგავს მეგრულისას. მისი საწარმოებელი სუფიქსი ყველა ზმნასთან არის -ა, რომელსაც ქვსვ. I და II პირში დაერთვის მეშველი ზმნა აწმყოში და ლაშხურში -ა გრძელდება (**მიმარ-ა**, **მიმარ-ა** “მიმზადებია”). ა- პრეფიქსიან გარდაუვალ და აწმყოს სტატიკურ ფორმებს -ა ბოლოსართის წინ ხშირად ჩაერთვის -ენ/-ენ სუფიქსი (**ხახლ-ენ/ენ-ა**, ლნტ. **ხახლ-ა** “სცოდნია”; **ხა/ამთქუ-ენ-ა** “სჩვევია”, აწმყო **ხა/ამთქუა**). II ჯგუფის მოქმედებითი გვარის ზმნათა ი გრძელდება (**ოხუკიდა** “აულია”, **ოთკუნიშა** “გაუტეხია”).

საფუძვლად აღებულია, ჩვეულებრივ, II სერიის ზმნათა საერთო ფუძე, თუმცა აწმყოსიც არაა გამორიცხული, მეტადრე ლენტეხურში. II სერიის ფუძე თვალსაჩინოდ ჩანს ძირმონაცვლე და და ორფუძიან ზმნებში (**ხოქუთა**, **ხოქუთა** “მოუპარავს”, აწმყოში **იქუთერ**, ნამყო წყვეტილში **აღქუით**, ლშხ. **ელქუით-ე**; **ხოქუა**, **ხოქუა** “უთქვამს”, მაგრამ **რაქუ**, **რაქუე** “თქვა”, შდრ. **ხოგა**, ლნტ. **ხოგემა** “აუგია”, აწმყოში: **გ/აგემ** “აგებს”).

65. შედეგობითი (რეზულტატიური) II იგივე ნამყო წინარეწარსულია (პლუსკვამპერფექტი) და შინაარსობრივად ქართული თურმეობითი II-ის ბადალია. მთლიანად ემყარება რეზულტატიურ I-ს, ოღონდ -ა სუფიქსის ნაცვლად დაირთავს ყველა პირში -წნ, ლშხ. -ან/-ენ, ეცრ. -ან, ბეჩ., ლნტ. -ან სუფიქსს (**ხოხტაჟწნ**, ლშხ. **ხოხტაჟწნ/ენ**, ეცრ. **ხოხტაჟწნ < ლნტ. ხოხტაჟწან** “დაქეხატა”). უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ ფორმანტის უნიფიკაციასთან გვაქვს საქმე: I და II პირში მოსალოდნელი იყო ბალსზემოურში -წნ, სხვა დიალექტებში კი — -ენ. დავსძენთ, რომ შეიძლება ქვემოსვანურში I და II პ. მეშველი ზმნის ნამყოს ფორმა დაიმატოს (**ოთქაჩწნ/ენ-ხჟეს** “დავჭროდი”); -ენ || -ენ სუფიქსი ხშირად უგულვებელყოფილია: **ათხატჟწნ**, **ათხატჟწნ/ენ**, ეცრ. **ათხატჟწან < ლნტ. ათხატაჟწან**, თუმცა პარალელურად დასამშვებია **ათხატჟწენ-ან**, ეცრ. **ათხატჟწენან** “დახატოდა”.

ყურადღებას იქცევს -ა სუფიქსიანი სტატიკური ზმნები. ისინი, კონიუნქტივი II-ის სუფიქსის დართვის გარდა, ა- თავსართს ცვლიან ვნებითის ე-პრეფიქსით და ბოლოში ხშირად იმატებენ ბალსზემოურსა და ლაშხურში ნამყო უწყვეტლის -და ნიშანს (**ხეჟწწნ/და**, ლშხ. **ხეჟწწნ/და**, ეცრ. **ხეჟწწან** “ერქვა”, აწმყო: **ხაჟხა**, ლშხ. **ხაჟხა** “ჰქვია”). არის შემთხვევები, რომ -წნ, -ან, -ან, -ან სუფიქსს ენაცვლება ნამყო უწყვეტელში გამოვლენილი -ონ ან -გნ ბოლოსართი (ბზ. **ხეჟწწნ/და**, ლშხ. **ხეჟწწან**, მაგრამ ლნტ. **ხაბაჟწნ/და**, ეცრ. **ხეჟწწან** “ეგონა”). გარდა ამისა, შეიძლება პარალელურად გვქონდეს როგორც ა- და ვნებითის ე- თავსართი, ისე იმავდროულად სუფიქსებიც (ბზ. **ხეჟწწნ/და** || **ხაბაჟწწან** “ეგონა”). ამას თავისი ახსნა მოეპოვება.

-ა სუფიქსიანი სტატიკურ ზმნებს აწმყოს მნიშვნელობა მიენიჭა და ნამყო წინარეწარსულს — ნამყო უწყვეტლისა, რაც სათანადო -გნ || -გნ-და სუფიქსით გამოიხატა, ხოლო ა- თავსართიან და -წნ || -ან || -ან || -ან ბოლოსართიანებს — ნამყო წინარეწარსულისა (**ხამდეღწნ** “შეიძლო”), რაც პოულობს თავის ანალოგს ქართულში: ჰგონია — ეგონა და ჰგონებია — ჰგონებოდა.

66. კონიუნქტივი III თავისი სუფიქსით ვნებითი გვარის ნამყო წყვეტილს ჰგავს. ესაა: ბზ. ლშხ. -ენ || ბქვ. -ენ-ე; აქაც მხ. რ. III პირის მაჩვენებელია -ს ბოლოსართი; ფუძედ იყენებს ნამყო წინარეწარსულს (**ათქაჩენს**, ეცრ. **ათქაჩენს** || **ათქაჩენეს** < ლნტ. **ათქაჩენს** “დასჭროდეს”). ბალსქვემოურში -ენ სუფიქსს კავშირებითის საერთო -ე ნიშანი ახლავს (ეცრ. **ათკუშურენს** || **ათკუშურენეს** ან კიდევ გასაძლიერებლად — ე: **ათკუშურენესე** “დამსხვრეოდეს”). ლაშხურში ერთვის კავშირებითი I-ის -დე, -დეღ ან -ე სუფიქსი (**ათმეჩენდეს** “დაპბერებოდეს”).

საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ კავშირებითი III იშვიათად იხმარება. მის ნაცვლად -უ (> უ), ბქვ. -ოჟ, -უჟ, -ოღ “მცა” ნაწილაკიანი ნამყო წინა-

რეწარსულია გამოყენებული. ამ მხრივ იგი ქართულს ემთხვევა, ოღონდ შესაბამისი -მცა ნაწილაკი ამჟამად აღარ გვხვდება.

67. მეშველი ზმნის დართვა. ქვემოსვანურში მეშველი ზმნის აწმყოს ფორმები დაერთვის ყველა ზმნის I სერიის დრო-კილოებს I და II პირში, ხოლო ნამყოს ფორმები — II და III სერიისას. ლაშხურში წინამავალი ხმოვანი გრძელდება (**ხოტხეხუი**, ლნტ. **ხუტხეხუი** “ვუბრუნებ”, **ოთკალაჟ-ხუეს** < ლნტ. **ათუკალაჟ-ხუეს** “გავლევ”). თუ ზმნას ნამყო უწყვეტელში სუფიქსი აქვს, მაშინ მეშველი ზმნა არ იხმარება (**ხუამარის** “ვამზადებდი”, ლნტ. **ხუარდას**, მაგრამ **ხუარდ-ხუეს** “ვიყავი”).

68. ასპექტი ორგვარია: სრული და უსრული. სრული ასპექტი გამოხატულია პრევერბით მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნებთან I სერიის მყოფადის წრისა და II და III სერიის დრო-კილოთა ფორმებში. არის ერთი ნაწილი ზმნებისა, რომელნიც უპრევერბოდაც აღნიშნავენ სრულ ასპექტს (**რჷჷჷ** “თქვა”, **ხოს-გჷჷჷ** “უბრძანა”), ამას კი გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ასპექტის ისტორიისათვის, ერთი მხრივ, და პრევერბის მეორეული ფუნქციის მტკიცებისათვის, მეორე მხრივ. საშუალო ზმნებთან პრევერბი ასპექტს არ უჩვენებს.

უთუოდ გადმონაშთია, რომ თხოვნითი ბრძანებითისათვის გამოყენებული ნამყო უწყვეტლის ფორმები მრავალგზისობის გაგებას იძლევიან.

ვ ნ ე ბ ი თ ი გ ვ ა რ ი

ვნებითი გვარი კონსტრუქციითა და წარმოებითაც ქართულისას ემთხვევა. იგი კონვერსიული ფორმაა მოქმედებითი გვარისა და ერთი პირით ნაკლებია მასზე. I ჯგუფის ზმნათა ვნებითის საწარმოებლებია **ი-** ან **ე-** თავსართი. **ი-**ნიანი ფორმა აბსოლუტურია, ერთპირიანია და მიიღება მოქმედებითის ორპირიანისაგან, ხოლო **ე-**ნიანი რელატიურია, ორპირიანია და წარმოქმნილია სამპირიანისაგან. **ი-** ან **ე-** თავსართი ივარაუდება I და II სერიაში.

II ჯგუფის ფუძედრეკად ზმნათა ვნებითი ხმოვნის აბლაუტითა და სუფიქსებით გადმოიცემა (მოქმედებითის **ი-/ე-**ს ენაცვლება **-ე-**).

I ს ე რ ი ა

69. ვნებითს **აწმყოში** ბოლოსართად მოუდის **-ი**, რომელიც შეიძლება ზოგჯერ მოკვეცილი იყოს და ეს ფუძის უმლაუტით გამოიხატოს, ზოგ ზმნაში კი შეიძლება **-ა** სუფიქსი შეენაცვლოს (**იგჷში** “ივსება”, **ხეგჷში** “ეგსება”, უდრ. **ხეშან** “ასხია”, **ირი** || **ირა** “იქნება”). **-წლ**, **-იწლ** ფორმანტიან ზმნებს აქაც ბოლოსართად უნდა ჰქონოდათ **-ე** სუფიქსი, რომელიც დაცუ-

ლია ხალხურ სიმღერებში და ზოგიერთ ზმნაში (სიმღერის **ხელღუაჟღე > ხელღუაჟღ** “ემშობიარება”; **ხელჩე**, ლნტ. **ხელეჩე** “მწყისი”, “ემწყემსება”).

ლენტეხურში II ჯგუფის ზმნათა **-ი** სუფიქსის წინ I სერიაში გვევლინება **-ენ-** ფორმანტი, რომელიც რედუქციას არ ექვემდებარება (ლნტ. **ტენ-ენ-ი > ზს.**, ლშხ. **ტენ-ნ-ი** “ბრუნდება”). ეგვევ ზმნები შეიძლება იწარმოოს მოქმედებითი გვარისაგან ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურში **ი-** ან **ე-** პრეფიქსით, აწმყოში **-ი** ბოლოსართის დართვითა და ფუძის **ი-**ს გაგრძელებით (**ი-ტინ-ი** “იბრუნება”); რაც შეეხება ორთემიან ზმნებს (**-ემ**, **-ერ** და სხვა სუფიქსიანებს), ისინი ვნებითში თემის ნიშნებს ხშირად იკვეცენ, მაგრამ შეიძლება დაცულიც ჰქონდეთ განსაკუთრებით მაშინ, თუ **ე-** თავსართიანებს მოქმედებითის, აქტიური მნიშვნელობა აქვთ (**ხეჭუთი** || **ხეჭუნი/ითი** “ეპარება, ანუ მის მიმართ ხდება პარვა”, მაგრამ **ხეჭუთერ** “ჰპარავს”).

70. ნამყო უსრულში I ჯგუფის ზმნათა ვნებითს **-ი** ან **-ა** ბოლოსართი ეკვეცება უკვალოდ და დაერთვის **-ოლ** || **-ოლ** ბალსზემოურსა და ლაშხურში. ბეროურში **-ი** რჩება და ნამყო უწყვეტლის ნიშანი ემატება; ამ მხრივ ბეროური და ეცერული სავსებით ემთხვევა სათავისო ქცევის ფორმებს, ოღონდ I და II პირში ვნებითში ფუძის ბოლო ხმოვანი უმლაუტიანია და **-უ** შეიძლება აქაც დაემატოს. **-დას**, **-და** ხშირად ახლავს **-ოლ** || **-ოლ** სუფიქსის შემდეგ ბალსზემოურსა და ლენტეხურში, ხოლო ლშხ. III პირში (**იშნოლ** ‘და’, ლნტ. **იშხოლდა**, ბერ. **იშხიდა**, ეცრ. **იშხიუ** “იწვებოდა”; ეცრ. **ხიქან** ‘უ’, **ხიქნოლდას**, ლშხ. **ხიქნოლ** “იჭრებოდი”), **-ი** ან **-ე** მოკვეცილებს მხოლოდ ნამყო უწყვეტლის ნიშანი ახლავთ, მაგრამ უმლაუტი არა აქვთ **-ე** მოკვეცილთ (**ხეშანდა**, ლშხ. **ხეშანდა** “ესხა”, მაგრამ **ხეგვრალ** ‘და’ “ეხვეწებოდა”...).

რაც შეეხება II ჯგუფის ვნებითებს, ისინი I ჯგუფის აქტივთა მსგავსად აწარმოებენ ნამყო უწყვეტელს, მხოლოდ ლაშხურში დაირთავენ **-ოლ** სუფიქსს (**ტენენ** ‘და’, ბერ. **ტენნიდა**, ეცრ. **ტენნიუ**, ლშხ. **ტენნოლ** ‘და’ “ბრუნდებოდა”).

71. კონიუნქტივი I იყენებს ნამყო უწყვეტლის ფუძესა და კონიუნქტივი I-ის ცნობილ **-დედ**, **-დე** სუფიქსებს, III პ. ნიშნად **-ს** ბოლოსართს (**იშნოლდედ-ს**, ქსვ. **იშნო/ოლ-დე-ს**, ბქვ. **იშხი-დე-ს** “იწვებოდეს”; II ჯგუფის ზმნების ვნებ.: **ტენენ-დედ-ს**, ლშხ. **ტენნოლ-დე-ს**, ლნტ. **ტენენ-დე-ს**, ბქვ. **ტენნი-დე-ს** “ბრუნდებოდეს”).

72. მყოფადუსრული. ვნებითებში იმავე **-უნ-ი > -უნ-ი**, ლშხ. **-გნ-ი > -ნ-ი** სუფიქსებს ვხედავთ, რაც აქტივში გვქონდა, ოღონდ აქ ვნებითობას გამოხატავს **ე-** ან **ი-** თავსართი, ფუძე ნამყო უსრულისაა უნიშნოდ. II და ზოგი I ჯგუფის ზმნები ჩაირთავენ **-ოლ** || **-ოლ** სუფიქსს (ბზ. **ხეჭუდიანლ-უნ-ი**, ბერ.

ლშხ. ხეჭუდიელ-ნ-ი < ლნტ. ხეჭუდიელ-ნ-ი “ეკითხებოდეს იქნება”, მაგრამ ლშხ. იშხ-რლ-ნ-ი “იწვოდეს იქნება”). II ჯგუფის ვნებითათვის ნამყო უწყვეტ-ლის ფუძეს ერთვის -ჟნ-ი ბალსზემოურსა და ლენტეხურში და -ენ სუფიქსს აბლაუტი მოსდის ბალსზემოურში (ბზ. ხეტხანჟნი, ლნტ. ხეტხენჟნი “უბრუნდებოდეს იქნება”, იტხანჟნი, ლნტ. ტეხენ^რჟნი “ბრუნდებოდეს იქნება”). ამათ მისდევს -ემ მოკვეცილი ზმნებიც ბზ.-სა და ქვსგ.-ში (იგ^რლ-ნ-ი || ლშხ. იგ^რლნი, ლნტ. იგ^რემ^რლნი “იდგმებოდეს იქნება”...). ბალსქვემო-ურში I ჯგუფის ზმნათა ამ ფორმებს ვნებითის გაგების ნაცვლად მოქმედები-თის სასხვისო ქცევის მნიშვნელობა აქვთ (ხემარუნი “უმზადებდეს იქნება”).

73. თურმეობითი I და II მოქმედებითი გვარის თურმეობითთაგან გან-სხვავდება -რლ||-ოლ სუფიქსით, რომლის ჩართვის გამო -ინ-ა||-უნ-ა იკუმე-ბა. II ჯგუფის ვნებითებში -რლ, -ოლ ჩნდება ქვემოსვანურსა და ბალსქვემო-ურში, ოღონდ მასთან ერთად ლაშხურში დაცულია -ენ, რომელიც არაა ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში; პარალელურად ლენტეხურში გვევლინება -ენ და ბალსზემოურში (-ენ >) -ჟნ, -ოლ სუფიქსის გარეშე (ბზ. ხაკუშჟნ-^რჟნი, ლნტ. ხაკუშჟნ-ნა || ხაკუშჟნ-ოლ-ნა, ბქ. ხაკუშჟნ-ოლ-ნა, ლშხ. ხაკუშჟნ-რლ-ნა “უტყდებოდა თურმე”).

თურმეობით II-ში ყველა კილო იჩენს -რლ || -ოლ სუფიქსს, სხვა მხრივ ეს ფორმები აქტივისას ჰგავს. ეცერულში -ემ-ს აბლაუტი არ ახასიათებს (ბზ. ლემჟამ^რლჟნ || ლემჟემ^რლნჟნ^რ ‘ლი’, ლნტ. ლემჟბენოლ ‘ლი’ “იბმებოდა თურმე”).

II ჯგუფის ზმნათა ვნებითებში -რლ || -ოლ არ ერთვის ბზ., ლნტ. ფორ-მებს, ოღონდ ბალსზემოურში ფუძის ე > ჟ; -ენ შემონახულია მხოლოდ ლენ-ტეხურში (ბზ. ლემტჟანჟინ ‘ლი’, ლნტ. ლემტეხენ ‘ლი’, ლშხ. ლემტე-ხ^რლნჟლი || ლემტეხ^რლინ, ბქვ. ლემტეხ^რლინ || ეცრ. ლემტეხ^რლნჟ ლი “ბრუნდებოდა თურმე”).

74. მყოფადსრული I ჯგუფის ზმნათაგან ასეთი ფორმულით იწარმოება: პრევერბი + აწმყოს ფუძე + -ი სუფიქსი, ხოლო თავსართები ი- და ე- ამოღე-ბულია და პრევერბის ა- ელემენტი უმლაუტიანია, ლნტ.-ში ე- დაცულია (ჟდ-შიხ-ი, ლშხ. ედ-შიხ-ი “დაიწვება”, მაგრამ ჟთშიხი, ლშხ. ეთ-შიხ-ი < ლნტ. ჟთეშიხ-ი “დაეწვება”). II ჯგუფის ზმნათა ფორმულა უფრო მარტივია: პრევერბი + აწმყოს ფუძე (ჟ/ანტეხენი < ლნტ. ან-ტეხენი “მობრუნდება”).

რელატიურ-გარდაუვალი ზმნების ნაწილი ვნებითებს ე- — -ი აფიქსებით აწარმოებს, ზოგიც -ჟნ/-ენ-ს ჩაირთავს. ესენი თუმცა ფორმით აწმყოა, მაგ-რამ მნიშვნელობა მყოფადისა აქვთ (ხელტი < ლნტ. ხელჟტი “ეყვარება”, ხე-ღუჟენი “ექნება”). თუ ამათ პრევერბი დაერთო, სრული სახისა იქნება

(ლანსლანტი “შეუყვარდება”). -ემ სუფიქსიანი მარტივდება და შეიძლება -რლ ჩაერთოს (აღვი || ად-გრლ-ი, ლშხ. ედვი || ედგრლი “დაიდგმება”). სუფიქსი -ი ზოგიერთ ზმნაში შესაძლებელია -ა-ს შეენაცვლოს ეცერულის გამოკლებით (ხნარი || ხნრა “ექნება”).

ჩანს, მყოფადსრულში ბოლოსართია -ი (და არა -ისგ).

75. პირობითი მყოფადსრულისა და მყოფადუსრულისაგან განსხვავდება მხოლოდ სუფიქსით: -ი-ს ნაცვლად -რლ || -ოლ ახასიათებს. ნამყო უწყვეტლის -დს, -და არ დაერთვის, ეცერულში კი მოქმედებითი გვარის ნამყო უწყვეტლის ფორმა, I და II პირში -ი მოკვეცილია, მაგრამ III პირში -ი დაცულია და -ჟ დაერთვის.

პირობითი განსხვავდება მყოფადუსრულისაგან: ლშხ. ხეტხენრლ-რლ, ბზ. ხეტხენრლ “უბრუნდებოდეს იქნებოდა”, ხოლო მყოფადსრულისაგან: ადშინრ/ოლ, ლშხ. ედ-შინრლ, ეცრ. ადშინიჟ “დაიწვებოდა”. ლენჯერულსა და, როგორც ძველი ტექსტებიდან ჩანს, უმეტესად თქმაში წარმოდგენილია -წლ (ადშინწლ).

II ჯგუფის ზმნების ვნებითი სრული სახის ნამყო უსრულია¹⁵ ეცერულსა და ქვემოსვანურში; მყოფადსრულის -ი-ს ადგილას -ოლ სუფიქსს ირთავს ბეჩოურში; -დს, -და შეიძლება დაემატოს ლენტეხურში, ხოლო მეშველი ზმნა I და II პირში ლაშხურში (ბზ. ანტხენ, ლნტ. ანტხენრდა¹, ეცრ. ანტხენიჟ, ბეჩ. ანტხენოლ, ლშხ. ანტხენრლდა¹ “მობრუნდებოდა”).

II ს ე რ ი ა

76. ნამყო წვეტილი, ი- ან ე- პრეფიქსის გარდა, ირთავს -ენ სუფიქსსაც, რომელიც იცვლება ბალსზემოური ზმნის I და II პირში -ან-ად, ხოლო III პირსა და მრ. რიცხვში -ან, ლშხ. -ან, ბეჩ., ლნტ. -ან და ეცრ. -ან სახით; ე- პრეფიქსი დაცულია ლენტეხურში (II პ. ბზ. ათშინან, ლშხ. ეთშიხენ, ბქვ. ლნტ. ათშიხენ; III პ. ბზ. ადშინან, ლშხ. ედშინან, ბეჩ. ადშინან, ეცრ. ადშინან “დაიწვა”; ბზ. ათშინან < ლნტ. ათეშიხან “დაეწვა”).

თავისებურებათაგან აღსანიშნავია ის, რომ შესაძლებელია ლაშხურში III პირის ფორმას ნამყო უწყვეტლის -და სუფიქსი დაერთოს, ზოგიერთ ზმნაში -ან, -ან, -ან ბოლოსართი მოეკვეცოს და გაუმლაუტება არ გამოიწვიოს (ადკაფ, ბეჩ., ლნტ. ადკაფ, ლშხ. ედკაფან “წაიქცა”).

ზოგი ამ ტიპის ზმნა I და II პირშიც არ ივლენს -ან || -ენ სუფიქსს (ლაშხურის გამოკლებით) და ფუძისეულ გრძელ ხმოვანს ამოკლებს, ხოლო არაგრძელ ხმოვანს კუმშავს ვნებითის ე- პრეფიქსის გავლენით, III პირში ფუძე

¹⁵ გვეჩვენება, რომ რამდენადმე უხერხული ელფერი დაჰკრავს გამოთქმას სრული სახის ნამყო უსრული (ი. ჩ.).

სრულად არის წარმოდგენილი უშუღაუტოდ და გრძელი ხმოვნით (II პ. ათელკ, ბქვ. ლნტ. ათელკ, ლშხ. ეთლაკენ; III პ. ათლაკ, ლნტ. ათელაკ, ლშხ. ეთლაკან “წააწყდა” ან II პ. ადკაფ, III პ. ადკაფ, ლშხ. ეთკაფენ, ედკაფან “წაიქცა”).

გამოსარკვევია -ენ-ის წარმომავლობა.

II ჯგუფის აბსოლუტური ფორმები ფუძეში ე-ს გამოივლენენ, რომელიც ბალსზემოურში შეკუმშულია მახვილის გავლენით; III პირსა და მრ. რიცხვში აბლაუტის გამო ე-ს ადგილას გვაქვს ბზ., ეცრ. ა, სხვაგან ა (II პ. ატხ < ატეხ “დაბრუნდი”, III პ. ბზ., ეცრ. ატან, სხვაგან ატახ “დაბრუნდა”).

პრევერბთაგან გამოყენებულია ა-, ან- და ლა-, უკანასკნელი გრძელდება ბალსზემოურსა და ლაშხურში (ლანატან, ლშხ. ლანატახ, ლნტ. ლატახ, ეცრ. ლატან “დაიხია”, “დაიწია”).

რელატიურ ფორმებში ირიბობიექტიანი საარვისო ქცევა გამოხატულია ე- პრეფიქსით, ხოლო სასხვისო ქცევა — ო-თი; ორივე დაცულია მხ. რ. I და II პირში, ხოლო ლენტეხურში — ყველა პირში (მაგ.: II პ. ათეყჩ, ათეყჩ, ლშხ. ეთეყჩ “თავი დაანებე”, III პ. ათეყჩ, ბეჩ. ათეყჩ, ეცრ. ათეყჩ, ლშხ. ეთეყჩ < ლნტ. ათეყჩ “თავი დაანება”).

სასხვისო ქცევის -ო მკვიდრად არის წარმოდგენილი ლენტეხურში, მაგრამ ზემოსვანურის I და II პირში გაუმლაუტებული ო > უე გვევლინება, ან იმავე ზსვ. და ლაშხურში — ე, რომელიც ეგების გაუმლაუტებული ო-ს დელაბიალიზებული ხმოვანია (ო > უე > ე): მაგ., I პ. ბქვ., ლშხ. ჩოხოქხ < ლნტ. ჩუანუქხ “ჩამოვხტი”, II პ. ჩოხოქხ < ლნტ. ჩუანოქხ “ჩამოვხტი”, III პ. ჩოხოქხ/ახ < ლნტ. ჩუანოქახ “ჩამოვხტა”, მაგრამ II პ. ბზ. ჩოხოქხ, ბეჩ., ლშხ. ჩოხოქხ “ჩამოვხტი”.

რამდენიმე ზმნა უპრევერბოდაც გვხვდება (ხუეწოდ “ვანახე”, ხეწან/ად “ნახა”, ბზ. ხუეძხ, ეცრ. ხოუხ “დავეცი”; ხოძან/ახ, ეცრ. ხოუან “დაეცა”).

77. კონიუნქტივი II იმავე -ენ || -ენ, ბქვ. კი -ენ-ე სუფიქსს იყენებს ყველა პირში. ლაშხურში დაერთვის კავშირებითი I-ის -დე სუფიქსი. ზოგ ზმნას აქაც -ენ ან -ე არ უჩნდება, მაგრამ მისი ფარული არსებობა უმლაუტით დასტურდება. II ჯგუფის ზმნებს -ე აქვს ფუძეში და, გარდა ამისა, ბქვ., უშგ., ლშხ. -ე სუფიქსსაც დაირთავს; III პ. ნიშნად -ს ბოლოსართი გვევლინება (მაგ.: ბზ. ადშიხენს, ლშხ. ედშიხენს, ლნტ. ადშიხენს < ბქვ. ადშიხენს “დაიწვას”; შდრ. ათლაკ, ლნტ. ათელაკენს “წააწყდეს”; ბზ. ანფანს < ბქვ. ანფანს < ლნტ. ანფანს “გამოუვიდეს”; II ჯგ. აბსოლუტური ატეხს < ბქვ., უშგ., ლშხ. ატეხს “დაბრუნდეს”; რელატიური ლანტეხს < ლნტ. ლანტეხს, ლშხ. ლენტეხს < ბქვ. ლანტეხს “დაუბრუნდეს”; უპრევერბოდ: ხეკუეს “უნდეს”; ბზ., ლნტ. ხეთელს < ლშხ. ხეთელს “შეეხოს”). სასხვისო

ქცევის **ო-** კარგადაა დაცული, ამიტომ ობიექტური წყობის I და II პ. ფორმებშიც სასხვისოს **ი-** უნდა დავუშვათ და არა **ე-**, როგორც ეს ნამყო წყვეტილშია (**წმთჸეფ** ბქვ. < **წმთჸეფე** < **ამითჸეფე**). II ჯგუფის ზმნებს ბოლოკიდური **-დ** ეკარგება (**აჩეს** < ***აჩედ-ს** “წავიდეს”).

III ს ე რ ი ა

78. ვნებითი III სერიაში აბსოლუტურიცაა და რელატიურიც. აბსოლუტური აღწერილობითია, რელატიური ირიბობიექტიანია. ზმნას თავსართად აქვს **ა-**, რომელიც ლენტეხურში შემონახულია. ინვერსია აქ არ ხდება.

რ ე ზ უ ლ ტ ა ტ ი უ რ I -ს სუფიქსად იგივე მოქმედებითი გვარის **-ა** დაერთვის. ხშირად ორივე ჯგუფის ზმნებსა და სტატიკურ ფორმებს ბალსზემოურსა და ლაშხურში, ნაკლებად — ლენტეხურში **-ენ||-ენ** სუფიქსი ჩაერთვის (**ათხატჸენ/ენა**, ლნტ. **ათახატაჸა** “დახატვია”; **ხნ/ამთჸენ/ენა** “სჩვევია”; **ხნ/აწდა** < ლნტ. **ხწწდა** “დანახვია”; **მნ/აკჸეშა** < ლნტ. **მწკჸეშა**, ლმხ. **მაკჸეშენა** < ლნტ. **მწკჸეშენა** “დამტეხია”).

რ ე ზ უ ლ ტ ა ტ ი უ რ II (ნამყო წინარეწარსულს) ვნებითის იგივე **-წნ, -წნ, -ან**, ლმხ. **-წნ || -ენ** სუფიქსები მოეპოვება, რაც მოქმედებითს. რეზულტატიურ I-ში ჩართული **-ენ || -ენ**, ჩვეულებრივ, არ ჩანს, განსაკუთრებით — ბალსზემოურში (**ათხატჸწნ**, ეცრ. **ათხატჸწნ**, ლმხ. **ათხატჸწნ/ენ** < ლნტ. **ათახატჸწნ** “დახატოდა”). ამავე სუფიქსებით იწარმოება II ჯგუფის ზმნები (**ხწწდწნ**, ბქვ. **ხწწდწნ/ან**, ლმხ. **ხწწდწნ/ენა** < ლნტ. **ხწწდწნ** “**ღაწახოდა**”).

კ ო ნ ი უ ნ ქ ტ ი ვ ი III **-ენ/-ენ** ბოლოსართს იყენებს, III პირის ნიშანია **-ს** სუფიქსი (**ათხატჸენს** “დახატოდეს”; **ლახტენენს**, ბქვ. **ლახტენენს** < ლნტ. **ლახატენენს** “მობრუნებოდეს”).

79. აღწერილობითი ვნებითი ქართულის ანალოგიურია. იგი შეიცავს ზმნის ნამყოს მიმღეობას + მეშველი ზმნა. I ჯგუფის მიმღეობა **ლგ-** — **ე** და II ჯგუფის **მე-** — **ე** აფიქსებით არის წარმოქმნილი. მას ორგანული წარმოების მაჩვენებლები მოეპოვება, სახელდობრ: ირთავს ძირითად პრევერბებს, რომლებიც კუმშავენ **ლგ-** და **მე-** პრეფიქსებს; ასიმილაციის გამო, პრევერბის **ა** უმლაუტდება, ლაშხურში **ე**-დ იქცევა; თანხმოვნით ელემენტებს კარგავენ, ჩაირთავენ პირის (S1) ნიშანს, რომელიც იმსგავსებს პრევერბის **ა** ან ბქვ. და ლაშხურის **ე** ხმოვანს; II ჯგუფის ზმნები III პირში მეშველ ზმნას ხშირად არ საჭიროებენ, თუ ბზ., ლმხ.-ში ბოლო **-ე** მოკვეცილია.

პრევერბის **ა** ბალსქვემოურში **ო-**დ არის წარმოდგენილი. მეშველი ზმნის III პირის **ლ-** თავსართი ბალსზემოურსა და ლაშხურში მიმღეობის **ე**-სთან არის შეხორცებული და **-ე-** დაგრძელებულია (I პ. **ჩოლშიხნჸე**, ლნტ. **ჩჸალშიხნჸე**, ბქვ. **ჩოლშიხნჸე** “დამწვარვარ”, III პ. **ალშიხნლი**, ლნტ.

აღმნიშნავს, ბქვ. **აღმნიშნავს** “დამწვარა”; II ჯგ. **აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს**, ბქვ. **აღმნიშნავს** < ლნტ. **აღმნიშნავს** “მოსულა”,...).

რეზულტატიურ II-სა (ნამყო წინარეწარსულსა) და კონიუნქტივ III-ში მიმდებარე ნაწილი უცვლელად რჩება, ხოლო მეშველი ზმნა იხმარება პირველთან ნამყოში და მეორესთან — კავშირებითში (**აღმნიშნავსთ, აღმნიშნავს, აღმნიშნავსთ, აღმნიშნავს** “დაბრუნებულისა”; კავშირებით III-ში მეშველი ზმნა იცვლება: **აღმნიშნავს**, ბქვ., ლნტ. **აღმნიშნავს**).

ს ა შ უ ა ლ ი ზ მ ნ ე ბ ი

80. საშუალო ზმნები იუღლება გარდამავალთა მსგავსად მხოლოდ I სერის ა წ მ ყ ო ს წ რ ე შ ი. -ემ თემატურნიშნისაგან მიღებულია საარვისო ირიბობიექტიანი და სასხვისო ქცევის ფორმები -ემ-ის გარეშე (**აღმნიშნავს, აღმნიშნავს** “აბია” და **აღმნიშნავს** “უბია”). II ჯგუფის ზმნათა საშუალო აბსოლუტურია ან რელატიური და ფუძეში ი აქვს. შეიძლება პრევერბიც ჰქონდეს და ზოგჯერ მყოფადსრულის გაგება ექნეს (**აღმნიშნავს** “ძლებს”, **აღმნიშნავს** “უძლებს”; **აღმნიშნავს** “ახსოვს”; **აღმნიშნავს** “ბრუნდება”, **აღმნიშნავს** “მისდევს”, მაგრამ **აღმნიშნავს** < ლნტ. **აღმნიშნავს** “გამოეკიდება, **აღმნიშნავს** < ლნტ. **აღმნიშნავს** “დასჯერდება”).

ნ ა მ ყ ო უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ შ ი: **აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს** “შეიძლებოდა”, “ვარგოდა”; **აღმნიშნავს** “ახსოვდა”;

კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი თ I-ში: **აღმნიშნავს, აღმნიშნავს** “ახსოვდეს”...

ამავე დროებში **აბსოლუტური** ზმნები შესაძლებელია ვნებითის ფორმით წარმოგვიდგეს, მაგრამ **რელატიურები** II სერის უპრევერბო ვნებითის ფორმებით გვევლინება; თავსართად მოუდის ე, მნიშვნელობით ნამყო უსრულია ან კავშირებითი I და ამიტომ შეუძლია დაირთოს -და, -დე სუფიქსები (**აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს**, ეცრ. **აღმნიშნავს** “ძლებდა”; რელატიური: **აღმნიშნავს/ად** “ახსოვდა”).

კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი თ I: ბზ. **აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს**, ლნტ. **აღმნიშნავს**, ბქვ. **აღმნიშნავს** “ძლებდეს”; **აღმნიშნავს** “ახსოვდეს”. არის პარალელური ფორმებიც: **აღმნიშნავს** || **აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს** < ლნტ. **აღმნიშნავს** || **აღმნიშნავს** “შეეძლო”;

კ ო ნ ი უ ნ ქ ტ ი ვ ი I: **აღმნიშნავს** || **აღმნიშნავს** || **აღმნიშნავს**, ლშხ. **აღმნიშნავს** || **აღმნიშნავს**, ბქვ. **აღმნიშნავს**, ბეჩ., ლნტ. **აღმნიშნავს**, ლნტ. **აღმნიშნავს** “შეეძლოს”.

II ჯგუფის ზმნებს II სერიაში პრევერბის დართვა ნამყო წყვეტილისა და კავშირებითი II-ის მნიშვნელობას ანიჭებს: **აღმნიშნავს/ად** “ახსოვდა”, მაგრამ

ლანხეშა/ად < ლნტ. ლანხეშყად “მოაგონდა”... ხეშყეს “ახსოვდეს”, მაგრამ: ლანხეშყეს < ლნტ. ლანხეშყეს “მოაგონდეს” და სხვა.

81. მედიოაქტივი და მედიოპასივი. ეს ზმნები აწმყოს წრეში საშუალია და მყოფადის წრესა და II სერიაში ან მოქმედებითი, ან ვნებითი გვარისაა. აწმყოს წრეში მათ აქვთ: -წლ, -წლ, ბქვ., ლნტ. -წლ || -აღ ან -იწლ, -იწლ, ეცრ. -ეღ სუფიქსები. II ჯგუფის ფორმებში ფუძისეული ი დაცულია და გრძელდება, ხოლო -იწლ სუფიქსთან ი ამოღებულია. I და II სერიაში გასდევს სათავისოს ან ვნებითის ი- თავსართი (იმწ/არე “იმწადებს”, მაგრამ იმწარწ/წლ, იმწარწ/წლ “ემწადება”; იკწინწ/წლ, იკწინწ/წლ “ტყდება”; ხემწარწ/წლ “ემწადება”... აფშდწი < ლნტ. აფშტწი, მაგრამ იფშდწი/ეღ < ლნტ. იფშტწი/ეღ, ეცრ. იფშდწლ “იკვხხის”, “ტრაბახობს”; ხეტხწი/ეღ, ეცრ. ხეტხწლ “უბრუნებს”).

II ჯგუფის ზმნათა ვნებით ფუძესთან ამ სუფიქსთა გამოყენებისას -ურ სუფიქსი ჩაერთვის და -ე- გრძელდება (ხეტწხურწ/წლ, ხეტწხურწ/წლ “უბრუნდება” (ხმირად). შეიძლება სუფიქსები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ (ხეტწხურწ/წლ || ხეტწხურიწლ, ქვსვ. ხეტწ/ეხურიწლ; იცხწინწლ, ბქვ. იცხწინწლ და სხვა.).

II სერიაში იფშდწი/ეღ მოქმედებითი გვარის ფორმითაც გვხვდება: წდ-ფშდწი/ეღ, ლშხ. ედფაშდწი/ეღ, ეცრ. წდფაშდწლ “იტრაბახა”, მაგრამ იმწარწლ ვნებითად წარმოგვიდგება: წწმწარწ, ეწმწარწ, წწმწარწ/ან “მოწადდა” და სხვა.

დიალექტებში ერთგვარობა არ არის ამ მხრივ: ერთში ვნებითია, მეორეში კი — მოქმედებითი: ეცრ. ქწნგრბალ = ბზ. ქწნგრბიწლწ, მაგრამ ლშხ. ეწნგრბიწლ “იხაბაზა”, “პური აცხო”...

82. საშუალოთაგან მოქმედებითი გვარის წარმოება. სუფიქსებად გამოყენებულია -ე, -გწ-ე, -ინ-ე, -ენ-ი ან პირველად ზმნათა თუ სახელთაგან ზმნის წარმოსაქმნელად — -წ/-ურ-ე, -ილ-ე, -წწ-ე, -გწ-ი და სხვ.

მაქცევრები (ა-, ი-, -ო-) ყველა გამოიყენება.

-ე: სიბ “ტრიალებს” — ზსვ. წსბ-ე “აბრუნებს”;

-გწ-ე: სიბ — ა/წსბგწე, ზსვ. წსბგწე “ატრიალებს”;

-ინ-ე: წკწ/ული “წკმუის” — ბქვ. აწკულიწე, ბზ., ლნტ. აწკწინ/ილწე, ქვსვ. აწკწ/ულწე “აწკმუვლებს”.

-ენ-ი: ხაბყა<ლნტ. ხაბაყა “პგონია”— იბყენი, ლნტ. იბწყენ “იგებს”...

ს ა ხ ე ლ თ ა გ ა ნ: -წ/ურ-ე: ტუფ “ტყავი” — ატფწრე, ბქვ. ატმურე “ატყავებს”...

-ილ-ე: გწეში, გოში “სავსე”—ბზ. აგწეშილე, ლნტ. აგოშლე “ავსებს”...

-ან-ე: კჷედა “კლება” — ლმხ. ხაკუდანე “აკლებს”...

83. ნატვრას გამოხატავს ირიბობიექტიანი ზმნა -უნ-ი > || -ჸნე ფორმან-ტის საშუალებით: **ხწ/წხნუნი, ხწ/აწხნუნი || ხაწუნი** “წასვლა ენატრება”; ბზ. **ხწჰმუნი**, ეცრ., ლმხ. **ხწ/აჰმუნი**, ლნტ. **ხწჰემნი** “თიბვა ენატრება”.

84. საქცევი. გარდამავალ ზმნას სამი ქცევის ფორმა აქვს: საარვისო, სათავისო და სასხვისო. საარვისო ითავსებს ირიბობიექტიან ა- თავსართიან (ე.წ. საზედაო ქცევის) ფორმებსაც. საარვისოს ზოგი ქცევად არ თვლის. საარვისოს პრეფიქსია ნული და ა-, სათავისოსი — ი-, სასხვისოსი ო- — სუბიექტური წყობის ზმნებში, ხოლო ი- — ობიექტური წყობის I და II პირში (**ა-დგარი** “კლავს”, **ხ-ა-დგარი** “ზედ აკლავს”, **ი-დგარი** “იკლავს”, **ხ-ო-დგარი** “უკლავს”).

აღსანიშნავია, რომ ზმნათა მცირე ნაწილი სათავისოს ვერ აწარმოებს (სგჷეჯ “ბრძანებს”, რწჰჷ “თქვა”), ზოგი კი სათავისოს იყენებს საარვისო ქცევის მნიშვნელობით (**იბნე** “იწყებს”, **იქჷთერ** “იპარავს”...).

ობიექტურ წყობაში სასხვისო და სათავისო ქცევის ფორმები ერთნაირია I და II პირში, მაგრამ განარჩევენ ერთმანეთისაგან ობიექტთა რაოდენობითა და მაქცევართა ცვლით III პირში:

მ-ი-რდი “მიზრდის თავისთვის”

მ-ი-რდი “მიზრდის”

ჯ-ი-რდი

ჯ-ი-რდი

ი-რდი

ხ-ო-რდი

სათავისო ქცევას ერთი პირდაპირი ობიექტი ახლავს და ყველა პირში ი- თავსართი აქვს, ხოლო სასხვისო ქცევას — პირდაპირი და ირიბი ობიექტი მოეპოვება და III პირში ო- მოუდის.

აბსოლუტურ (უობიექტო) ზმნას ქცევის კატეგორია არა აქვს. ვნებითი გვარისა და საშუაალ ზმნებს საარვისოსთვის ა-, სასხვისოსთვის ო- ან ე- პრეფიქსები აქვს (**ხ-ე-გჷში** “ევსება”; **ხ-ო-დგენი** “უქრება”, **ხ-ე-დგენი** “აქრება”; **ხ-ა-სგურ** “აზის”, **ხ-ო-სგურ** “უზის”).

ზმნას შეიძლება მართო ერთი ქცევის ფორმა ჰქონდეს. ასეა III სერიაში ან სხვა დროში (**ხ-ა-ლწტ** “უყვარს”; **ხ-ო-ტინა** “უბრუნებია”). ამგვარ ფორმებს უ ქ ც ე ვ ო ს უწოდებენ, მაგრამ მათ ქცევის ნიშნები მაინც აქვთ.

ქცევა ობიექტის კუთვნილებას გამოხატავს, ამიტომ ვარაუდობენ, რომ ქცევაა სათავისო და სასხვისო, ხოლო საარვისო — არა.

85. კონტაქტი (კაუზატივი) გამოხატავს სუბიექტის მოქმედებას ობიექტზე სხვა პირის მეშვეობით. მისი ნიშანია -უნ- (აწმყოში -უნ-ე), ზოგჯერ რედუქციის შედეგად -ჸნ-ე ან -ნ-ე. მის წინ შეიძლება გამოვლინდეს ობიექტის მრავლობითობის ან მრავალგზისობის -ალ, -ალ ან ბზ. -წ, ბქვ., ლნტ. -ა, გარდა ამისა, ლმხ. -ას, ეცრ., ლხმ.-ასგ (<-ესგ) ან -ჸნ-დ. ზოგჯერ ამ ელემენტებთან -უნ ორგზისაა გამოყენებული — თავსა და ბოლოში

(**ხა/ატხ-უნ-ე** “აბრუნებინებს”; “პირს აღებინებს”; ბზ. **ხამარუნე > ხამარუნე**; **ხამარალუნე** || ბზ. **ხამარაუნე**, ბქ. **ხამარალუნე** “ამზადებინებს”; ლშხ. **ხაშხუნალუნე** || **ხაშხუნასუნე**, ლნტ. **ხაშხუნალუნე**, ბზ. **ხაშხუნაუნე** || **ხაშხაუნე**, ბქვ. **ხაშხუნაუნე** || **ხაშხუნასგუნე** || **ხაშხუნაუნე** || **ხაშხუნე** “აწვევინებს”).

კონტაქტის **-უნ** სიტყვათსაწარმოებელი სუფიქსია. იგი გარდაუვალ ზმნას აქცევს გარდამავლად (**იზგე** “სახლობს” — **ა/ზგუნე** “ასახლებს”), სახელისგან აწარმოებს გარდამავალ ზმნას (**ლიც** “წყალი” — **ალცუნე** “რწყავს”), ფუძისეულ **რ-ს** ცვლის **ნ-დ**: **აყურე** “წევს” — **აყუნე** < ***აყურუნე** “აწვენს” და ა. შ.

მ. ზმნის ფუძე, ანუ **თემა** ორგვარია: მარტივი და რთული, უფრო ზუსტად, გვაქვს ერთთემიანი და ორთემიანი ზმნები. ერთთემიან ზმნას საერთო ფუძე აქვს I და II სერიაში (**ხო-ხალ** “იცის” და ლნტ. **ლახო-ხალ-და** “ეგონა”), ორთემიანს კი I სერიაში სუფიქსიანი, თემატურნიშნიანი და II სერიაში განსხვავებული, ათემატური ფუძე მოეპოვება. მათ არ გადაჰყვება თემატური სუფიქსები.

თემის ნიშნები ახლავს აწმყოს ფუძეს. ესენია: **-ე** და **-ი (-ა)**, რომლებიც მეორე სერიაში არ ჩანან (**ტიხ-ე** “აბრუნებს” — **ატიხ** “დააბრუნა”, **აკლაშ-ი** < ლნტ. **აკალაშ-ი** “ლეწავს” — **ადკალაშ-ე** < ლნტ. **ადაკალაშ-ე** “გაღებო”).

სხვა თემატური სუფიქსებია: **-ემ, -ერ**, ბზ. **-ნსგ-ი, -ნშგ-ი, -ნლ-ი**, აგრეთვე **-ენ-ი, -ინ-ე** და **-ე-ს** აბლაუტი **ი-დ**. უკანასკნელის გამოკლებით ყველა ორმაგი ნიშნებია, რასაც უჩვენებს ბოლო **-ი** და **-ე (-ნსგ-ი... -ინ-ე)**. **-ი** უნდა ჰქონოდა **-ემ, -ერ-საც**, რომელთა **-ე** პირვანდელი **-ა** უნდა ყოფილიყო (**-ამ-ი, -არ-ი**). აქაც და **-ნსგ-ი, -ნშგ-ი, -ნლ-ი** ში **-ე** მიღებული ჩანს **-ა-საგან ი-ს** გავლენით. ამდენად, ნამყო უწყვეტელში **ე-ს** აბლაუტთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ — პირვანდელი **-ა-ს** გამოვლენასთან, რომლის გაუმლაუტება მომდევნო **-ი-ს** გავლენის შედეგია.

-ემ (< ***-ამ-ი**) სუფიქსი ბევრ ზმნას არა აქვს. ის იგივეა, რაც ქართული **-ამ** და თითქმის ყველა საერთო ზმნაში გვაქვს: **ხ-ა-ბ-ემ > ქვსგ. ხა/ა-ბ-ენ** “აბამს”, **ი-ქ-ემ** “იცვამს”, **ი-ც-ემ** “იკიდებს”, **ი-ცხ-ემ** “იზრდება”, **ხო-ს-ემ** “უსვამს”, (“უსობს”) და ასე: **რ-გ-ემ**, ლშხ. **ა-გ-ემ** “აგებს”, “აშენებს”; ბქვ., ქვსგ. **ან-ვ-ემ** “ამხობს”...

ნამყო წყვეტილში: **სგა ლა-ხ-ბ-ე**, ბქვ. **სგა ლა-ხ-ა-ბ** “შეაბა”; ბზ., ლნტ. **სგა/სკა ლა-ა-ქ-ე**, ეცრ. **სგა ლა-ა-ქ-ე** “ჩაიცვა”, ბქვ. **ჟ'ან-ი-ც-ე** “მოიკიდა” და სხვა.

-ერ (< ***-არ-ი**?) სუფიქსს ერთადერთი ზმნით ვიცნობთ: **ი-ქ-ე-ერ** “იპარავს” — ნამყო წყვეტ.: **ა-ქ-ე-ით**, ლშხ. **ე-ქ-ე-ით-ე** “მოიპარა”.

-**ნსგ-ი** = ბქვ. -**ისგ** (||-**ესგ**), ლნტ. -**ეს¹კ¹**, ლშხ. -**ნს**: **ი-დ-ნსგ-ი**, ბქვ. **ი-დ-ისგ**, ლნტ. **ი-დ-ეს¹კ¹**, ლშხ. **ი-დ-ნს** “იდებს”, “იცვამს” — ნამყო წყვეტ.: **ზსვ.**, ლნტ. **სგა/სკა ლა-დ-დ-ე**, ლშხ. **სგა ლე-დ-დ-ე** “ჩაიცვა უცებ”. ასეა: **ა-დ-ნსგ-ი**, **ა-ისგ**, **ა-¹ეს¹კ¹**, **ა-დ-ნს** “მიაქვს”; **ხ-ა-ნსგ-ი**, ბქვ. **ხ-ა-ნსგ-ე**... “ახვედრებს”.

-**ნშგ-ი**, ბქვ. -**ნშგ** (ლნტ. -**ნშკ**), ლშხ. -**ნშ** ერთ ზმნაშილა მოგვეპოვება: **ხ-ო-დ-ნშგ-ი**, **ხ-ო-დ-ნშგ**, **ხ-ო-დ-ნშ** “ართმევს” — ნამყო წყვეტ.: **ო-თ-დ-ე** “წაართვა”.

-**ნლ-ი**, -**ნელ-ი** ც ერთ ზმნას ახლავს: **ი-თხ-ნლ-ი**, ლნტ. **ი-თხ-ელ-ი** “ეძებს”, “მოულობს” — ნამყო წყვეტ.: **ი-თხ-ე** “იშოვა”, **ა-ნ-თხ-ე**, **ა-ენ-თხ-ე** “მონახა”. ვნებითში -**ნლ** შეხორცებულია: **ხ-ე-თხ-ნლ-ი** “ეძებს” — ბეჩ. **ა-ნ-თხ-ელ-დ-ა**, ეცრ., ლნმ. **ა-ნ-თხ-ელ-ი-ჟ**, ბზ. **ა-ნ-თხ-ნლ-დ-ა** “დაძებნა”, “იკითხა”.

-**ენ-ი** ბევრ სიტყვას ახლავს, ოღონდ ყველა დიალექტში შეიძლება არ ჰქონდეს ერთსა და იმავე ზმნას, ლენტეხურში მას ზოგჯერ -**ინ-ე** ცვლის: ლშხ. **ნ-ენ-ი**, მაგრამ **ზსვ.** **დ-ირ-ი** “იწერს”; **ა-კრ-ენ-ი**, მაგრამ **ზსვ.** **ა-კრ-ე**, ლნტ. **ა-კარ-ე** “აღებს” და სხვა.

-**ინ-ე**, ლნტ. -**ნ-ე** გავრცელებულია: **ხ-ო-წბ-ინ-ე**, ლნტ. **ხ-ო-წებ-ნ-ე** “ჰკიდებს” — **ო-ხ¹წ¹-წებ**, ლშხ. **ო-ხ-წებ-ე**, ლნტ. **ჩჟ-ა-ხ-ო-წებ** “დაჰკიდა” და სხვა.

ფუძედრეკადებს განეკუთვნება ზმნები, რომელთა ე > ი: **ი-ყერ** “იცემს” — **ი-ყირ** “იცა”, “მოირტყა”; **თერ** “ცნობს” — **ა-თირ** “იცნო”...

როგორც ვხედავთ, მოდელითა და სუფიქსებით მსგავსებაა ქართულ-ზანურთან: **-ემ** = ქართ. **-ამ**, **-ენ** = ქართ. **-ებ**, **ი** = ქართ. **ი**; ასევეა ფუძედრეკადობაც.

87. დეფექტური (ნაკლული) ზმნების თავისებურება ის არის, რომ ისინი არ იუღლებიან ყველა პირში, რიცხვსა და დროში, ამიტომ მათ უწოდებენ: პირნაკლ, რიცხვნაკლ, დრონაკლ, გვარ- და ქცევანაკლ ზმნებს.

პ ი რ ნ ა კ ლ ი და იმავე დროს რიცხვნაკლია უმთავრესად ბუნების პროცესების, მეტეოროლოგიური მოვლენების აღმნიშვნელი ზმნები: **უჩხე** “წვიმს”, **ირჰწლ** “თენდება”,...

დ რ ო ნ ა კ ლ ი ზმნა ხშირად სერიებში ძირს იცვლის და ამდენად ძირ-მონაცვლეა ან რომელიმე სერიაში არ იხმარება; ასეთია, უწინარეს ყოვლისა, **მ ე მ ვ ე ლ ი ზ მ ნ ა ლ ი**, **ლიზ** “არის”, **ლასჟ** “იყო”, **ლესჟ** “იყოს”, **ნარი** || **ნრა** “იქნება”.

I და III სერიაში იუღლება **ა/არი** “არის”, “იმყოფება” ზმნა როგორც აბსოლუტური, ისე რელატიური. ძირს იცვლის: **ანდრი** “მოდის” — **ანჰა/ად** “მოვიდა”, **ესდრი** “მიდის” — **აჩა/ად** “წავიდა”, **იზბი** “ჰამს” — **ლალემ**

“შეჭამა”, ითრე “სვამს” — ლაიშ “დალია, ხაჭუდი “აძლევს” — ლახუემ
“მისცა”, ყვლე “ამბობს” — რწქუ “თქვა”, ხატყცი “სცემს”, “არტყამს” — ხავიდ
“სცემა”, “დაარტყა”, ხაჩო “უმერება” — ხაყერ “უყო”, ჰი || შაქსგი “მიაქვს”,
ლადე “მიიტანა” და სხვა.

ზოგი ზმნა II სერიაში არ იუღლება: ხულუა “აქვს”, ხაყა “ჰყავს”...

გ ვ ა რ ნ ა კ ლ ზმნას ერთ-ერთი გვარის ფორმა აკლია, ხოლო ქ ც ე-
გ ა ნ ა კ ლ ი ერთი ქცევის ფორმით იხმარება: ხ-ო-ხალ “იცის”, ხ-ა-ლწ/ატ
“უყვარს”, ი-ბწრ “იბანს”...

ამგვარი ნაკლული ზმნა ბევრია და მათი აქ მოყვანა შორს წავგიყვანს.

ნაზმნარი სახელები

ზმნისგან წარმოქმნილ სახელებს ნაზმნარი ეწოდება. ნაზმნარია მასდარი, აბსტრაქტული სახელი, მიმღეობა, მასალისა და დანიშნულების სახელები. ამათგანაც იწარმოება ახალი სახელები სხვადასხვა მნიშვნელობისა. ისინი განეკუთვნებიან არსებით და ზედსართავ სახელებს და იბრუნვიან დამოუკიდებელი ან ატრიბუტულ მსაზღვრელად. ბრუნებისას თავისებურებას არ იჩენენ.

II ჯგუფის ზმნათაგან ვნებითებს ფუძეში **ე** აქვთ, მოქმედებითებს — **ი/გ**.

88. მიმღეობა ფართოდაა გავრცელებული. აქტიური მიმღეობა ემყარება უმაქცევრო აწმყოს ფუძეს და ხმარობს **მე-, მე-, მო-, მა-** თავსართებს. მნიშვნელობით მოქმედებითია.

მოქმედებითი გვარის მიმღეობის მაწარმოებელია **მე-** (ფუძისეულ **ჟ-**სთან დამსგავსებით **მუ-**) თავსართი (**მე-გემ** “მშენებელი”, **მე-დგ-ე** “მქრობელი”, **მუ-თჟრ-ი** < ლნტ. **მუ-თჟერ-ი** “მასწავლებელი”).

მე- გვევლინება **-წლ** || **-ალ**, **-იწლ** ელემენტთან და II ჯგუფის ვნებითებთან და აგრეთვე საშუალოთან (**მე-ზ-ელ-წ/წლ**, **მე-ზ-ელ-წ/ალ** “მოსიარულე”; **მე-თხჟ-ძწ/არ**, **მე-თხჟ-წარ** “მონადირე”..., **მე-დგ** “რომელიც ქრება”..., **მე-რდ-ე** “მყოფი” და სხვა).

ზოგჯერ **მე-**ს პარალელურად **მე-** იხმარება: **მე-რბ-იწ/ელ**, ეცრ. **მე-რბ-ელ**, ქვსგ. **მე-რბ-იელ** || **მე-რბ-იელ** “მცხობი”.

მო- (ზოგან პარალელურად **მე-**) გარდაუვალ ზმნათა მიმღეობას აქვს: **მო-მწ/არგ** || **მე-მწარგ** “ვარგისი”, **მო-ლწტ** || **მე-ლწტ** “მოყვარული”.

მა- პრეფიქსი II ჯგუფის ვნებითებს ერთვის, ოღონდ ფუძისეულ **ე-**ს აბლაუტი მოსდის **წ/ა-**ს სახით, თანაც შეიძლება **მე-** პრეფიქსი შეენაცვლოს (ლშხ. **მა-გედ** > ზსგ., ლნტ. **მა-გწ/ალ** “მოსავალი”, შდრ. **მე-გედ** > ლნტ. **მე-კად** “მომსვლელი”; ლშხ. **მა-ჟოდჟ** = ლნტ. **მე-ჟედჟ** “გამძლოლი”).

მყოფადის მიმღეობა ვნებითია. იგი მასდარის უთავსართო ფუძესთან ერთად ორ პრეფიქსს იყენებს: **ლე-** და **ლა-**ს, მაგრამ **ლა-**სთან ცვლილებაა სუფიქსებში: **-ე** ბოლოსართიანებს **-ა** აქვთ, **-ი** ბოლოსართიანები მას იკვეცენ ბალსზემოურსა და ლაშხურში, იშვიათად — ბალსქვემოურ-ლენტეხურში.

ლე-: **ლე-მწ/არ-ე** “მოსამზადებელი”, **ლე-ვდ-ე** “მოსატანი”, **ლე-შხ-ი** “საწვავი”, **ლე-გ-ემ** “ასაგები”, **ლე-ზჟებ** ეცრ. **ლე-ზებ**, ლშხ. **ლე-ზობ** “საჭმელი”, **ლე-ლწ/ატ** “საყვარელი”.

ლა- — **-ა:** **ლა-მწ/არ-ა** “მოსამზადებელი” (ადგილი), **ლწ-ვდ-ა** “მოსატანი”, **ლა-ჟჟრ-ა** “საწოლი”; ბქვ., ლნტ. **ლწ-შხ-ი** > ბზ., ლშხ. **ლწ-შიხ**

“დასაწვავი”; **ლწ/ა-ირ** “წერილი”, “წიგნი” (მასდარი: **ლი-ირ-ი** “წერა”); **ლწ-ზ** “სავალი” (მასდარი: **ლწ/ი-ზ-ი** “სვლა”). ფუძისეულ **ე**-ს აქაც აბლაუტი ახასიათებს **წ/ა**-დ (**ლა-გწ/ამ**, ლშხ. **ლა-გემ** “ასაშენებელი”; **ლა-ტწ/ახ**, ლშხ. **ლა-ტეხ** “დასაბრუნებელი”).

ლე- და **ლა**- თავსართიანი მყოფადის მიმღეობები შინაარსობრივად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. **ლე**- პრეფიქსიანი ზედსართავი სახელია, **ლა**-პრეფიქსიანი — არსებითი სახელი. პირველი დანიშნულებას გამოხატავს, მეორე — სამოქმედო ადგილს (*locus actionis*), მოქმედების იარაღს ან ნივთს: **ლე-თრ-ე** “დასალევი” (წყალი) — **ლა-თრ-ა** “დასალევი ადგილი” ან “წყლის სასმელი ჭურჭელი”.

ნ ა მ ყ ო ს მ ი მ ლ ე ო ბ ა ც ვნებითაა. საწარმოებელი აფიქსები სხვადასხვაა: **ლგ-** — **-ე**, **მგ-** — **-*ე**, **ნა-** — **-^ა**; ფუძე უმთავრესად ნამყო წყვეტილისაა, ზოგჯერ აწმყოსიც.

ლგ- — **-ე**, ჩვეულებრივ, გვევლინება ნამყო წყვეტილში **-ე**-თი ნაწარმოებ და თანხმოდან-ხმოდნის ან ხმოდან-თანხმოდნისაგან შემდგარ ფუძეებთან (**ლგ-მწ/არ-ე** “მომზადებული”; **ლგ-თ-ე**, ქვსვ. **ლგ-თი-ე** || ლშხ. **ლგ-თი-ი** “მომკილი”; ბზ. **ლუ-გუეჭ**, ეცრ. **ლგ-გეჭ**, ლნტ. **ლუ-გუე-ე** “დაფქული”), მაგრამ ნამყო წყვეტილში III ბ. **-ე** მოკვეცილ და თანხმოდანკომპლექსიან ფუძეებთან **ლგ-** გვხვდება, სუფიქსი **-ე** მეტწილად დაკარგული ჩანს, რაც უმლაუტით დასტურდება. II ჯგუფის მოქმედებითი გვარის ფუძეთა **ი** გრძელდება (**ლგ-დგწ/არ** “მკვდარი”, “მოკლული”; **ლგ-შის** || **ლგ-შხ-ე** “დამწვარი”; **ლგ-ტინხ**, **ლგ-ტინხ** “დაბრუნებელი”). არის პარალელური ფორმები: ზსვ. **ლგ-ლ-ფარ-ე** || ზსვ., ლშხ. **ლგ-ლ-ფწ/არ** < ლნტ. **ლგ-ლა-ფწრ-^ე** “დაფარებული”.

მგ- — ***-ე** ზოგჯერ მონაცვლეა **ლგ-** — **-ე** აფიქსებისა: **ლგ-ტყბ-ე** < **ლგ-ტყბ-ე** > ბქვ., ლშხ. **ლგ-ტყწბ** || **მგ-ტყწ/აბ** “შემწვარი”.

მე- — **-ე** II ჯგუფის ვნებითაა მიმღეობის აფიქსებია (**მე-ვდ-ე** < ლნტ. **მე-ვდ-ე** “მოსული”, **მე-დგ-ე** < **მე-დეგ-ე** “გამქრალი”).

ნა- თავსართიან ფორმებში აწმყოს ფუძეა აღებული, ბოლო ნიშანი **-ი** ან **-ე** უგულვებელყოფილია, იშვიათია ნამყოს ფუძის გამოყენება. უმლაუტი არ ჩანს, თუ არის, **ე**-ს აბლაუტის შედეგია. ბალსზემოლურში და ზოგჯერ სხვა კილოში **-უ** ერთვის, რომლის ფუნქცია უცნობია. ითარგმნება **ნა**-თავსართიანი მიმღეობით (ბზ. **ნა-დგარ-უ** “ნაკლავი”; ლშხ. **ნა-ზ-ელ-წლ**, ბზ. **ნა-ზ-ელ-წლ-უ**, ბქვ., ლნტ. **ნწ/ა-ზ-ელ-წლ** “ნასიარულევი”; ზსვ., ლნტ. **ნწ-ტინხ-უ**, ლშხ. **ნა-ტინხ** “ნაბრუნები”; ბზ., ეცრ. **ნა-გამ-^უ**, ლნტ. **ნა-გამ-უ** = ბეჩ., ლშხ. **ნწ/ა-გემ** “ნაშენები”; ბზ. **ნა-რდ-წ-უ**, ბქვ. **ნწ/ა-რდ-ე-უ**, ლნტ. **ნა-რდ-უ**, ლშხ. **ნა-რდ** “ნაზარდი...”). **ნა-** პრეფიქსთან უნდა ვივარაუდოთ **-ა** ბო-

ლოსართი, რომელსაც უშუალოდ გვიჩვენებს და მეგრულში ნა- — ა აფიქსთა მოქმედება.

უ კ უ თ ქ მ ი თ ი (უ ა რ ყ ო ფ ი თ ი) მ ი მ ღ ე ო ბ ა ც ვ ნ ე ბ ი თ ი ა . მისი ნიშნებია უ- — -ა, ერთვის უმთავრესად აწმყოს ფუძეს (უ-მწ/არ-ა “მოუზადებელი”; უ-მჩ-ა-უ-დგარ-ა, ლნტ. უ-მეჩ-ა-უ-დაგარ-ა “უბერებელ-უკვდავი”; უ-თხ-ა || ბზ., ლშხ. უ-თხ-ელ-ა, ლნტ. უ-თხ-ელ-ა “უნახავი”, “უბოვარი”). II ჯგუფის ზმნათა ი გრძელდება (უ-ტნხ-ა “უბრუნებელი”, უ-ქჟნ/იც-ა “უწყვეტელი”...). ზოგჯერ ბოლოსართი -ა იკვეცება, ჩვეულებრივ, II ჯგუფის ვნებითან, სადაც ე აბლაუტდება და -ჟ ერთვის (ზსვ., ლშხ. უ-ტკლ-ებ-ა < ლნტ. უ-და-კლ-ებ-ა || ბზ. უ-ტკლ-ნბ-ჟ, ლნტ. უ-და-კლ-აბ “უნანებელი”; უ-ტენ-ა, ლშხ. უ-ტენ, ბქვ. უ-ტწ/ახ, ბზ. უ-ტწხ-ჟ “დაუბრუნებელი”).

89. მასალის სახელთა საწარმოებელი აფიქსებია ნა- — -უნ, ერთვის -ი, -ე მოკვეცილ აწმყოს ფუძეს (ნწ/ა-ბ-მ-უნ < ლნტ. ნწ-ბ-ემ-უნ “საბმელი”, “საბელი” (თოკი); ნა-ღფ-უნ < ლნტ. ნა-ღაფ-უნ “საღებავი”; ნწ/ა-ვდ-უნ “მოსატანი”, “გადასახადი”). ლაშხურში მრ. რ. ფორმები გვიჩვენებენ, რომ -უნ სუფიქსის წინ -ჟ არის, რომელიც დაკარგულია. წარმოქმნილი სახელის ბოლოკიდური ხმოვნის უშუალოდ გვავარაუდებინებს, რომ -ა მოკვეცილია. სრული სახით უნდა ყოფილიყო ნა- — -უნ-ა.

90. დანიშნულების ან მიზეზისა თუ მიზნის სახელთა წარმოსაქმნელად აწმყოს ფუძეს უნიშნოდ ერთვის აფიქსები: ბზ. ნა- — -ჟრჟ, ლნტ. ნა- — -ჟრ, ლშხ. ნა- — -ჟრ, ბეჩ. ნა- — -იერ || ნა- — -ურ, ეცრ. ნა- — -ჟერ || ნა- — -ჟრ. ფუძის რ-ს გავლენით აფიქსის რ დისიმილირდება;

ზოგჯერ -ნრ, -ჟრ წარმოდგენილია -ჟნრ, ლნტ., ეცრ. -ჟირ-ის სახით (ბზ. ნწ-ვდ-ჟრ-ჟ, ლშხ. ნა-ვდ-ჟრ, ბეჩ. ნწ-ვდ-იერ, ეცრ. ნწ-ვდ-ერ || ნწ-ვდ-ჟირ < ლნტ. ნწ-ვდ-ჟ-ირ “მოსვლისათვის”; ბზ. ნწ-ქჟთ-წრ-ჟლ-ჟ < ლნტ. ნა-ქჟთ-ე/არ-ჟ-ილ, ლშხ. ნა-ქჟთ-ერ-ჟლ, ბეჩ. ნწ-ქჟთ-ერ-იერ || ნწ-ქჟთ-იერ “მოპარვისათვის”). -ჟრჟ, -ჟრ სუფიქსში უ ხმოვნის უშუალოდ გამოწვეულია, ალბათ, მოკვეცილი -ე ნიშნით.

91. ნაზმნარ სახელთაგან სახელის წარმოქმნა. მ ი წ ე ვ ნ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ი შეესაბამება ქართულ -მდე თანდებულის მასდარს. სუფიქსმოკვეცილ ფორმებს ერთვის ბზ., ლნტ. -წ/ალ-ჟ, ლშხ. -წლ-დ, ბქვ.-ა/წლ-დ: ლი-მწრ-წლ-ჟ, ლი-მწრ-ალ-ჟ, ლი-მწრ-წლ-დ, ლი-მწრ-ა/წლ-დ “მომზადებამდე”. ეგვე შეიძლება გადმოიციეს აღწერილობითაც: ბზ., ბეჩ., ლნტ.: მასდარი + -წლ, -ალ + ჩიქლ “ვიდრე”, ხოლო ლაშხურში ჩიქლ-ის ნაცვლად თანდებულის -ნუნ “მდე” (ლი-მწრ-წლ-ჩიქლ, ბეჩ., ლნტ. ლი-მწრ-ალ-ჩიქლ, მაგრამ ლშხ. ლი-მწრ-წლ-ნუნ “მზადებამდე”).

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს დროის გადმოსაცემად უსუფიქსო მასდარს დაერთვის ბზ. **-იელ (-იერ)**, ბეჩ., ქვსვ. **-იელ** || ლშხ. **-იერ**, ბქვ. **-ელ (ლი-ვნ-იელ, ლი-ვნ-იელ** < ლნტ. **ლი-ვნ-იელ**, ეცრ. **ლი-ვნ-ელ** “ხვნის დრო”). შეიძლება სუფიქსად იყოს აგრეთვე ბზ. **-წლ**, ლშხ. **-წლ**, ლნტ., ბქვ. **-წ/ალ (ლი-ტხ-წლ, ლი-ტხ-წლ, ლი-ტხ-წ/ალ** < ლნტ. **ლი-ტხ-წლ** “დაბრუნების დრო”). ეს ფორმანტები პარალელურადაც იხმარება ერთსა და იმავე დიალექტში: ლნტ. **ლი-შხ-იელ** || **ლი-შხ-წლ** “წვის დრო”...

ტ ი რ ი ა -ს ტიპის ფორმათა საწარმოებლად -ა ბოლოსართიან აბსტრაქტულ სახელებს ერთვის (ი >) **ა**, რომელიც -ა-ს აუმილაუტებს და თვითონ იკარგება ეცერულსა და ლენტეხურში (**პეფ-წ/აა**, ეცრ., ლნტ. **პეფ-წ** “კბენია”).

აღსანიშნავია, რომ ბევრი ნაზმნარი სახელი სუბსტანტივად არის ქცეული და მისი წარმოქმნილობა ძნელად ჩანს, მით უფრო მაშინ, როცა იგი სხვა აფიქსებით (კნინობითისა, ქონებისა, დანიშნულებისა) არის გართულებული (მაგ.: **ლა-რდ-ო/ოლ** “პატარა ბინა”, **ნა/ა-ზ-ულ-დ**, ლშხ. **ნა-ზ-ულ** “პატარა კვალი”, ზსვ. **ლე-ქჷ-ე/ერ** < **ლე-გჷჷ-ე/ერ**, ქვსვ. **ლე-გჷ-ე/ერ** “საფქვავი”, “წისქვილი”; **მწ-იდ** “შიშნაილი” — **მწ-იდ-წ/წარ** “შიშერი” და სხვა).

92. ობიექტის სიმრავლის გამოხატვა ზმნასა და ნაზმნარ სახელში. ამისთვის გამოყენებულია სუფიქსები **-წლ-ი**, **-წლ-ი**, **-წ/ალ-ი**, **-იე/ელ-ი**, ეცრ. **-ელ-ი**, **-გ/-გრ-ე**.

-წლ-ი, **-წლ-ი**, **-წ/ალ-ი**: **ა-მწარ-წ/ალ-ი**, **ა-მწარ-წ/ალ-ი** “ამზადებს ბევრს”, **ა-ტჷრ-წ/წლ-ი**, **ა-ტჷრ-წლ-ი** < ლნტ. **ა-ტჷრ-ალ-ი** “ანთებს ბევრს”,...

-იელ-ი, ბეჩ., ქვსვ. **-იელ-ი**, ბზ. **-იელ-ე**, ლშხ. **-იელ-ე**, ეცრ. **-ელ-ი**: **ა-შეჷდ-იე/ელ-ი** < ლნტ. **ა-შეჷდ-იელ-ი**, ეცრ. **ა-შეჷდ-ელ-ი** “რეცხავს” (ტანისამოსს), მაგრამ **ა-შეჷდ-ი** “რეცხავს”; **ი-ხჷრ-იე/ელ-ე**, ეცრ. **ი-ხჷრ-ელ-ი** “იგროვებს ბევრს”, მაგრამ **ი-ხჷრ-ი** “იგროვებს”.

-გრ-ე, ბქვ. ლნტ. **-გრ-ე** ხშირადაა ნახმარი II, იშვიათად კი I ჯგუფის ზმნებთან: **ა-ხბ-გ/გრ-ე** “ხეთქს ბევრს”, მაგრამ **ხი/გბ-ე** “ხეთქს”;

ა-კჷშ-ჷ/ურ-ე < **ა-კჷშ-გრ-ე** “ამტვრევს”, მაგრამ **კჷიშ-ე** “ტეხს”.

-წლ-ი, **-წლ-ი** და **-იელ-ი**, **-წლ-ი**, **-წლ-ი** და **-გ/გრ-ე** ერთმანეთს ენაცვლებიან კილოებში ან **-იელ**, **-გრ-ს** შეიძლება დაერთოს **-წლ-ი**, **-წლ-ი**, **-წლ-ი** და მოგვევლინოს ორმაგი სუფიქსი: **ა-კჷშ-ჷრ-წლ-ი**, ბქვ. **ა-კჷშ-ურ-წ/ალ-ი** “ამტვრევს” და სხვა.

ეს სუფიქსები დამოუკიდებელ სიტყვებს ქმნიან და ამიტომაც შეტანილი სიტყვაწარმოებაში.

93. სიტყვასაწარმოებელ ფორმანტთათვის. ზოგი ამ აფიქსთაგანი საზიარო სახელისა და ზმნისაგან ნაწარმოებ სახელთათვის. ისინი ცალ-ცალკე

არიან განხილული, მაგრამ წარმოშობითა და ფუნქციით ერთი და იგივეა. ასეთებია: **მე-, მე-; ლე-, ლა-; ლე-, ნა-** (იხ. § 32).

პრეფიქსებთან ერთად სუფიქსები ან დაცულია, ან მოკვეცილი. უკანასკნელი გამოვლინდება ბრუნების (ნათ. და მოქ.) ან უღვლილების დროს. მაგ.: მასდარში **-წლ, -წლ...** **-იწ/ელ** ელემენტებიანებს მოკვეცილი აქვთ **-ე**, იგი აღდგება ნათესაობითში: **ლი-ღრ-წლ-ე დრწჷ**, ლშხ. **დრო-ღ < ლწტ. ლი-ღწრ-ალ-ე დრო** “სიმღერის დრო”; ბზ. **ლი-ჭჷდ-იწლ-ე სერდე** “კითხვის ჯავრი”...

II ჯგუფის ვნებით ზმნათა მასდარს აკლია **-ი**, იგი ჩანს ნათესაობითში: **ლი-ტეხ-იშ** “დაბრუნებისა”...

-ა-ც ამავე ბრუნვაში გამოვლინდება: **ლი-ლატჷ-წ-შ** “ყვარებისა”. -ა აღუღდებათ ნათესაობითში **მა-, -ობ, ლა-** აფიქსებს: **მა-ლატჷ-წ-შ** “სიყვარულისა” (< **მა-ლატ**); **დაგრ-ობ-წ/ა-შ** “მკვლელობისა”; ბზ. **ღწ-ჭჷდ-იწლ-წ-შ** “საკითხავისა”, ან: მოქ. ბრ. **ლა-ღრ-წლ-უშჷ** || **ლა-ღრ-წლ-ოშჷ**, ეცრ. **ლა-ღრ-ალ-შჷ**, ლწტ. **ლა-ღარ-წლ-უშ** < ***ლა-ღარ-ალ-ა-წჷშ-წჷ** “სიმღერით”, **ნა-რდ-წ-წ-შჷ** “ნამყოფით” და სხვა.

ზოგი აქ სრული სახით წარმოდგენილი ფორმები დაცულია ხალხურ სიმღერებში, თუმცა არის შემთხვევები ბოლოსართთა შენაცვლებისა, სიმღერების გარდა, მეტყველებაშიც: **ლიღრწლ-ეშ** < ლწტ. **ლიღარწლ-ეშ**, **ლიღარწლ-იშ**, ეცრ. **ლიღრწლ-იშ** “სიმღერისა”; ბზ. **ლირბიწლ-ეშ**, ეცრ. **ლირბელ-იშ** ბეჩ. **ლირბიელ-იშ** || **ლირბიელ-წ-შ** “ხაბაზობისა”... ლშხ. **ღეშკად-ე** “მოჭედილი” (სიმღერაში), ბზ., ლშხ. **ღეშკაწ/წდ-იშ**, ეცრ., ლწტ. **ღეშკაწდ-იშ**, ლწტ. **ღეშკად-წ-შ** “მოჭედილისა” და სხვა.

ფორმაუცვლელი და დამხმარე სიტყვები

95. ფორმაუცვლელი და დამხმარე სიტყვები ცალკე ჯგუფს ქმნიან. ისინი სახელისა და ზმნისაგან და ერთმანეთისგანაც განსხვავდებიან გრამატიკულად: არც იბრუნვიან და არც იუღვლებიან. გარდა ამისა, ზოგი დამოუკიდებელი სიტყვაა, ზოგი კიდევ — დამოკიდებული, არათავისთავადი, დამხმარე. პირველი წარმოადგენს ზმნისართს, სხვები კი — თანდებულსა და კავშირს, ნაწილაკს; ცალკე დგას შორისდებული.

96. **ზმნისართი.** ზმნისართი ორგვარია: პირველადი და ნაწარმოები. პირველადი ცოტაა, დიდი წილი მიღებულია სახელისაგან (არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი თუ ნაცვალსახელი) და გაქვავებულია ამა თუ იმ ბრუნვაში. შედგენილობით მარტივია ან რთული.

მ ა რ ტ ი ვ ი ა : **ჟი** “ზე”, **ჩუ** “ქვე”, **სგა** “ში”, **ქა** “ყვევ”, “გავლით”, **გარ** “მხოლოდ”, **ათხე** “ახლა”, **ლო** “შემდეგ”, **მწვარ**, **სურუ** “ძალიან”, **აშ** “ასე” და სხვები. პირველი ოთხი იხმარება თანდებულადაც და წინდებულადაც (იხ. § 49, 97).

რ თ უ ლ ი ა, როცა ზმნისართში შედის:

ა) ნაცვალსახელი + ზმნისართი ან თანდებული;

ბ) ადვერბული თანდებული + თანდებული ან კიდევ ფორმანტი:

ნაცვალსახელი **ამ^რე¹** “ამ”, **იმ^რე¹** “იმ”, **ეჩ^რე¹** > **ეჩ^რე¹** “ის”, “იმ” + ადვერბული თანდებული ან თანდებული. **ამჟი** “ასე”, **ამეჟი** “ამაზე”, **ეჩჟი** “ისე”, **იმჟი** “როგორ”; **ეჩეჟი** “იქ”, **ამჩუ** || **ამეჩუ** “აქ”, **ეჩჩუ** || **ეჩეჩუ** “იქ”, **იმჩუ** || **იმეჩუ** “სად”, “რა ადგილას”...

ამეძსგა “აქ”, “ამაში”; **ეჩეძსგა** “იქ”, “იმაში”...

ამექა “აქ”, “ამაზე”; **ეჩექა** “იქ”, “იმაზე”; **ეჩქა** “მაშინ”.

ამე < **ამეგ** (< **ამე აგის**) “აქ”, “ამ ადგილას”; **ეჩე** < **ეჩეგ** “იქ”, “იმ ადგილას”; **იმე** < **იმეგ** “სად”, **იმთე** “საითკენ”, ლნტ. **ამონ** “აქეთ”.

ამხნ/ენ “აქედან”, **ეჩხნ/ენ** “იქიდან”, **იმხნ/ენ** “საიდან”, **ამლა** < ლნტ. **ამალა** “ამისთვის”, **ეჯლა** “იმისთვის”.

ადვერბული თანდებული + თანდებული, ფორმანტები ან კიდევ ნაწილაკი:

-**ჟი** — **ჩუჟი** “ზევით-ქვევით”; **ჟიქნ/ან** “ზევით”, “მაღლა”.

-**აბე**: ბქვ. **ჟაბე** “ზემო”, **ჩუაბე**, **ჩუბე** “ქვემო”; **ჩუაბ**, **ჩუაბ** “ქვევით”, “დაბლა”; **ჟიბ**, **ჟიბ** “ზევით”, “მაღლა”; **ჩუიბ**, **ჩუიბ**, **ჩუბ** “ქვევით”, “დაბლა”, “ქვეშ”.

-**ან**: ლშხ. **ჩუან** “ქვევით”, “დასავლეთით”; **სგან**, **სგან** “შიგნით”.

-**ამ** (< **ამე**): **ქნ/ამ**, **ქნ/ამ** “გარეთ”, “კარში”.

-**ხი**: **ჟიხი** “ცოტა ზევით”, **ჩუხი** “ცოტა ქვევით”, **სგა/ანხი**, ლშხ. **სგანხი**, ლნტ. **სკანხი** “უფრო შიგნით”, **ქანხი**, ეცრ. **ქანხი** “ცოტა შორს”, “მოშორებით”... **აჯალ** “ისევ”.

ლე-: **ლეუა** “ზევით”, “აღმოსავლეთისაკენ”, **ლექუა** “ქვევით”, “დასავლეთისკენ”.

ლა-: **ლწ/აისგ**, **ლნტ. ლწისკ** “შუა”, “შუათანა”.

-ნ (< **-ნა**) დაერთვის თანდებულის ფორმებს: **ჟიქწ/ან** “ზევით”, “მაღლა”; **ამერუნ** “აქ”; **ერერუნ** “იქ”, **სგწმენ** “შიგნით”, **ქამენ** “გარეთ”; **ლეწნა** “შარშან”, **ჩუქტუნ** “ქვევით”, “ქვეშ”; **ამჟინ** “ასე”, **ეჯჟინ** “ისე”, **იმჟინ** “როგორ”.

-აჟ || **-ოჟ**: **ჟიბა/ოჟ** “ზევით(კენ)”, **ჩუბა/ოჟ** “ქვევით(კენ)”, “დაბლისკენ”, **ქამა/ოჟ**, **ქამა/ოჟ** “გარეთ(კენ)”; **ამხაჟ** “აქეთ”, **ერხაჟ** “იქით”,...

ჯერადობის **-ინ** (**-გნ**) სუფიქსი რიცხვით სახელთან ერთად იძლევა ზმნისართს: **აშხტინ**, **აშხუნ** “ერთხელ”, **მარგნ** || **მორინ** || **მარტინ** “ორჯერ”, **აშირგნ** “ასჯერ”..., **ჟოშამგნ** “რამდენჯერ” და სხვა.

ამათვე დაერთვის თანდებულები: **ლწმ. ჟწნისა** “ზემოდან”, “აღმოსავლეთიდან”, **სგწნისა** “შიგნიდან”; **სგწწა**, **სგწწა** “შიგნიდან”, **სგწწჩუ**, **ეცრ. სგწჩუ** “შიგნით”; **ქწმხწ**, **ქამხწ** “გარედან”, **ბქვ. ერხწჩუ** “იქიდან”, **ლწტ. ქწმხო** “გარეთ”, **ბქვ. ერქანდტე** “მას შემდეგ”,...

არის შემთხვევები, რომ ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა თანდებულთან: **ბქვ. სგწხწ**, **ლწტ. სგწხწ** “შიგნით”...

ამავე ზმნისართთაგან წარმოქმნილია საკუთარი, გეოგრაფიული და ზედსართავი სახელი ან ნათ. ბრუნვის ფორმით, ან სიტყვაწარმოებითი აფიქსებით: **ჟწბეშ**, **ჩწბიწწი** სოფელია მულახის თემში; **ჟწბიწწი**, **ჩწბიწწი** სოფელია უმგულის თემში; **ჩუბეწეჟ** (ტობ.), **ჟწწბიშ**, **ჟწბიშ** “ზედაური”; **ამერუნწწ** “აქაური”, **იმსგწწ** “სადაური”; **ბზ. მწჟწბ** “ზედა სართული”, **მწჩწბ**, **მჩწჟ/უბ** “ქვედა სართული” და სხვა.

ხშირია ზმნისართ-კომპოზიტები, მიღებული ან გაორკეცებით, ან სხვადასხვა კომპონენტისაგან: **ჩიქე-ჩიქე** “ჯერჯერობით”, **იმე-იმე** “სად-სად”, **ამჟი-ამჟი** || **ამჟი ი ამჟი** “ასე და ასე”... **შიშდ** “ახლავე”; **დემეგ** “არსად”, **ამელეჟა** “ამის ზევით”, **ერეგ-ამეგ** “იქა-აქ”, **ერხწწ-ამხწწ** “იქით-აქეთ” და სხვა.

ფორმის მხრივ ზმნისართი ან უფორმანტოა, ან გაქვევებულია ბრუნვაში. ხშირად ბრუნვის ნიშანი დაკარგულია ან მთელი სიტყვა შეკვეცილი. ბრუნვათაგან ყველაზე უფრო გამოყენებულია მიცემითი და ვითარებითი.

ზმნისართი მ ი ც ე მ ი თ ი ს ფორმით: **ბზ. ჰამს**, **ძინწრს** “დილას”, **ნა/ებოწს** “საღამოს”, **წგის** “მინ”, **ლწთ** “გუშინ”, **ამწაჟ** “წელს”, **ფწ/ედიას** “ახლოს”, **წჟწ/ედიას**, **წწდიას** “შორს”, **ერქას** “მამინ”, **ამჩიქს** “ამასობაში”, “ამ დროს”, **დწრეწწს** || **დწრეწწი** “დროს”, **ჩწწგ** (< **ჩწ წგის**) “ყველგან”... ამავე ბრუნვის ძველი ფორმანტი **-ნ** კარგადაა შემონახული ზმნისართებში: **გუნ** “ძალიან” (< **გუ** “გული”), **ლეთწწ** ი **ლადელწ** “დღედაღამე”, **ჰამწ ი ნაბოწწ** “დილა-საღამოს”,... **-ნ** ნიშანმოკვეცილია **ამ ლწთ** “ამაღამე”.

ზმნისართი ვ ი თ ა რ ე ბ ი თ ი ს ფორმით: **-დ** ან მისი მონაცვლე **-ნ** ფორმანტი ერთვის უმთავრესად ზედსართავს, ზოგჯერ — რიცხვით სახელს:

ბგვიდ “მაგრად”, ბზ. ჩქარდ “ჩქარა”, მეხიმდ “მწარედ”, ვეშგდ “უკან”, ხოჩმდ “კარგად”, ხოლმდ “ცუდად”. გირკიდ “გარშემო”, ჯტინელდ “ძველად”, მახან || მახად “ახლად”, უედდ || უედნ || უენდ “ძლივს”, აშხუდ “ერთად”, ეჩქად “მანამდე” და სხვა. ზოგჯერ ვითარებითის ფორმები ენაცვლება მიცემითის ფორმებს და პარალელურად იხმარება: ფედღიას || ფედღიდ “ახლოს”, ლშხ. ჯრღიას || ჯრღიდ “შორს”. ეს მოსალოდნელიც იყო მიცემითი და ვითარებითი ბრუნვების ერთი წამოშობის გამო.

მოქმედებითის ფორმას -შუ ან მეტათეზისით -უშ სუფიქსი აქვს: ლეთშუ “ღამით”, ლადედშუ “დღისით”, ლალრალშუ “სიმღერით” და მსგავსი ფორმები.

ნათესაობითში -შ ელემენტი მოკვეცილია: ლეთი (< ლეთიშ) “წუხელ”, ბაზი (< ბაზიშ) “ამაღამ”, ლადი (< ლადიშ) “დღეს”... ზოგ ზმნისართში აქაც დაცულია ძველი სუფიქსი -ინ: სგუებინ, სგობინ “წინ”, ლუეშგინ, უეშგინ “უკან” და სხვა.

შ ი ნ ა ა რ ს ი ს (მნიშვნელობის) მხრივ ზმნისართი შემდეგ ჯგუფებად იყოფა: დროისა, ადგილისა, ვითარებისა, მიზეზისა, მიზნისა, ზომა-ოდენობისა, კითხვითი, მიმართებითი და განუსაზღვრელობითი. ზემოთ მოყვანილ მაგალიტებს დაემატება:

კ ი თ ხ ვ ი თ ი იმე, იმეგ “სად” (იმთე, ლნტ. იმოხ “საითკენ”), იმხნ/ენ “საიდან”, იმუი “როგორ”, მაგვარდ “რავგარად”, შომა “როდის”, იმლა “რატომ”, იმნარ “რისთვის”, უოშამგნ “რამდენჯერ”...

მ ი მ ა რ თ ე ბ ი თ ი მიიღება კითხვით ზმნისართზე -ი > ე “ც” ან -უშა ნაწილაკის დართვით: იმუშა “სადაც”, შომუშა “როდესაც”, უოშუშა “რამდენიც”...

გ ა ნ უ ს ა ზ დ ვ რ ე ლ ო ბ ი თ ი შეიცავს კითხვით ზმნისართს და -უშალე ნაწილაკს: იმუშალე “სადაც”, შომუშალე “ოდესდაც”; აგრეთვე იმუიშოშ “როგორმე” და სხვა.

როგორც ვხედავთ, ქართულთან მსგავსება აშკარაა. მათ ანალიზს მნიშვნელობა აქვს ნაცვალსახელთა და ბრუნვის ნიშანთა შედგენილობისა და ფუნქციების ისტორიისათვის.

97. თანდებული. თანდებულები უმთავრესად გამოხატავენ მიმართულებას, საგნის ადგილმყოფობას, დანიშნულებას და ა. შ. შედგენილობით მარტივია ან რთული. თანდებული დაერთვის სახელებს ორ ბრუნვაში: მიცემითსა და ნათესაობითში. ნათესაობითში მხოლოდ ადამიანის საკუთარი სახელი დაისმის. ზოგი ზოგადი სახელი მიცემითში გვევლინება უთანდებულოდ, ხოლო თანხმოვანფუძიანი გეოგრაფიული სახელები ხშირად იმავე ნიშანმოკვეცილ მიცემითშია. ესაა Dativus loci (ზგის არი, ქორს არი “შინ არის”, ცხეკს არი “ტყეშია”... ცაგერ არი “ცაგერშია”, იფარ არი “იფარშია”, მაგრამ შუანს არი “სვანეთშია”, მესტიას არი “მესტიაშია”).

დანიშნულების გამოსახატავად გამოყენებულია ვითარებითი ან ნანათესაობითარი ვითარებითი ბრუნვა უთანდებულოდ. უკანასკნელს ლაშხურში -**ჟ** ელემენტი დაერთვის (**ალაძარდ** “ამათვის”, **მარემიშდ**, ლშ. **მარემიშედ** “კაცისად”). ეს საერთოქართველური მოვლენაა.

მ ა რ ტ ი ვ ი ა: -**თე**, -**ხან**, -**ნუნ**, -**ხო**, -**მეყ**, -**ჟი**, -**ჩუ**, -**ისგა**, -**ქა**. უკანასკნელი ოთხი წინდებულიცაა, რაც მათი დამოუკიდებლობის მაუწყებელია ისტორიულად.

რ თ უ ლ ი ა: -**თეჟი**, -**თეჩუ**, -**ცახან**, -**ხანქა**, -**ჟიქან**, -**ჩუქუნ**.

-**თე** “კენ” მიმართულებას უჩვენებს კითხვაზე “საით(კენ)”. იგი ყველა დიალექტში იხმარება (ლენტეხურის გამოკლებით): **ქალქთე** “ქალაქისკენ”, **ლარათე** “სათიბისკენ” (**ლარე** “სათიბი”), **მიშგუათე** “ჩემკენ” (**მიშგუ** “ჩემი”), მაგრამ: **ლეჟანიშთე** “ლევანისკენ”, **მათეშთე** “მათესკენ”.

-**ხან**, ბქვ., ქვსვ., ლშ. -**ხენ** “გან”, კითხვაზე “ვისგან” ან “რისგან”: **მარახან** “კაცისგან”, **ლეჟანიშხან** “ლევანისგან”, **მათეშხან** “მათესგან” და **იმხან/ენ** “საიდან”: **ქალქხან** “ქალაქიდან”, **ჩიხან**, **ჩიხენ** “ყოველ მხრივ, ყველა ადგილიდან”...

-**მეყ/მოყ** “თან” გამოხატავს თანაობას ადგილის მხრივ, ერთად მყოფობას და შეესაბამება ქართულ -**თან** თანდებულსა თუ ნანათესაობითარი მიცემითის ფორმას -**ისას**: **ქალქმეყ** “ქალაქთან”, **მარამეყ** “კაცთან”, “კაცისას”, **მიშგუმეყ** “ჩემთან”, “ჩემსას”, **თხუმეყ** “თავთან”, **ლეჟანიშმეყ** “ლევანისას”, **მათეშმეყ** “მათესთან”. ნათესაობითში ზოგჯერ ზოგადი სახელიც გვხვდება, როცა ივარაუდება ვინმეს სახლ-კარი (**ხელმწიფიშმეყ** “ხელმწიფისას”, **ეჩიშმეყ/ეჩიშმოყ** “მისას”...).

-**ჟი**, -**ჟინ**, -**ჟინენ** “ზე” ეკვივალენტია ქართ. -**ზე**, **ზენა**-სი, იგივე მეგრული -**ჟი**-ა: **მარაჟი** “კაცზე”, **თხუმჟი** “თავზე”, **ბალკონჟინენ** “აივანზე”... ძველ ფორმასთან: **ისგენჟი** “წელსზემით”, “შუასზემით”.

-**ჩუ**, -**ჩუ/უნ** “ქვეშ”, “ქვემოთ”; შესატყვისია ქართ. **ქვე**, **ქვენა**-სი: **თხუმჩუ** “თავქვეშ”, **ლარაჩუ** “სათიბს ქვემოთ”, “ქვემო მიმართულებით”... გვხვდება ძველ-**ენ** სუფიქსთან ერთად: **გიმენჩუ** “მიწას ქვეშ”, **ისგენჩუ** “წელსქვევით”.

-**ისგა**, ბქვ. -**ლისგა**, ქვსვ. -**ისგა**, -**ისა** || -**ლნტ**. **ისკა** “ში”: **თხუმისგა**, ბქვ. **თხუმლისგა**, ქვსვ. **თხუმისა** || **ლნტ**. **თხუმისკა** “თავში”; **ლანშისა** “ლანშეთში”... ადამიანის საკუთარ სახელთან იშვიათია.

საყურადღებოა, რომ ლაშხურში (ლენტეხურშიც) -**გ**- იკარგება (**ისგა** > -**ისა**), ლაშხურში **ი** უმარცვლოვდება და წინა ხმოვანს აგრძელებს (**ლარანდგა** “სათიბში”). **ლისგა**-ში ეგების **ლი**- გამოიყოფოდეს და **ლ**-ს დაკარგვით -**ი**- იყოს დარჩენილი. ამოსავალია -**სგა**.

-ქა “გავლით”, через, durch: ძულუაქა “ზღვით”, “ზღვაზე გავლით”, ლარაქა “სათიბით”, “სათიბზე გავლით” და სხვა. ძველ ფორმასთან: ამენქა “ამას გარდა”, დინანქა “ქალიშვილს გარდა”, ხოლამენქა “ცუდს გარდა”...

თანდებულადაა გამოყენებული -ლა “თვის”: მარალა “კაცისთვის”, ფასლა “ფასისთვის”; მიცემითის ძველ ფორმასთან: გუნლა “გულისთვის”. გვაქვს მიზნის (მიზეზის) გარემოების ზმნისართად და აგრეთვე წინადადების კავშირად: ამლა “ამისთვის”, ეჯლა “იმისთვის”, ეჯლ’ერე “იმისთვის, რომ”...

-შალ, -შალ (მეგრ. შ ო რ ო) “ვით”: მარაშალ “კაცივით”, მიშგუაშალ “ჩემსავით”.

-ნუნ მხოლოდ ლაშხურის კუთვნილებაა, გამოხატავს ადგილის მიწვევითობას და უღრის ქართ. -მდე თანდებულს, სვანურ ვითარებით ბრუნვას: ქალაქნუნ = ზსვ. ქალაქმდე “ქალაქამდე”, “ქალაქად”.

-ხო, შეკვეცილად -ხ, “კენ” ლენტეხურშია და -თე თანდებულის შემცვლელია. იგი უშგულურშიც იხმარებოდა, როგორც ამას ხალხური სიმღერები ადასტურებენ: ქალაქხო “ქალაქისაკენ”, მარახო “კაცისკენ”, ცენახო “ცენისკენ”, ზესხუახო “ზესხოსკენ” და სხვა, მაგრამ ამოხ “აქეთკენ”, იმოხ “საითკენ”...

რთული თანდებული დამახასიათებელია სვანურისათვის. იგი შედგება: მიმართულების -თე’ს + თანდებულ-წინდებული -ჟი, -ჩუ, -ისგა, -ქა, რაც იძლევა: -თეჟი, -თეჩუ, -თემსგა || -თესგა || -თემსა || -თემსა, -თელისგა, -თექა თანდებულს. მაგალითები სიმღერებიდან: უღვირთეჟი “უღვირ(ისკენ)ზე”, ლეფხანჭუთეჩუ “პანტა მსხლის(კენ) ქვეშ”, იფართესგა < იფართემსგა “იფარ(ისკენ)ში”,... ზავთექა “წლამდე”, ოთახხანქა “ოთახიდან”.

ასევეა ლნტ. -ხომსკა.

-ცახან “თან”, ვარაუდობენ, რომ შეიცავს ცა (“ცალი”, “ერთი”)’ს და ხან “გან” თანდებულს, გამოხატავს თანაობას: მარაცახან “კაცთან”, მიშგუაცახან “ჩემთან ერთად”... ლეჟანიცახან “ლეჟანთან”, მათეცახან “მათესთან”. აქ ც-ს წინ ნათესაობითის -შ ელემენტი დაკარგულია.

-ხანქა / -ხენქა იგივეა, რაც -ხან “გან”, ოღონდ უფრო ხშირად გვხვდება; მარახანქა “კაცისგან”, მათეშხანქა “მათესგან”.

ა დ ვ ე რ ბ უ ლ ი თანდებულებია: -ლო “შემდეგ”, -ჟიქან “ზევით”, -ჩუქუან “ქვევით”, “ქვეშ”... ესეც შეიძლება გართულდეს (ჩუქუანხანქა “ქვევიდან”, “ქვეშიდან”...); მოითხოვენ მიცემითს, ოღონდ -ლო იხმარება -გნ, -ნ დაბოლოებიან მიცემითთან ნაცვალსახელებში: ამენლო “ამის შემდეგ”, ერენლო “იმის შემდეგ”, ერქანლო “მას შემდეგ”; -გნლო, -უნლჟე, -ნლო ფუძესთანაა შეხორცებული: სოფელგნლო “სოფლის შემდეგ”, აგრეთვე მარანლო “კაცის შემდეგ”, ზაუნლჟე “წლის შემდეგ”, ლაყურა ჩუქუანხანქა “საწოლქვეშიდან”.

სხვა ნ ა ზ მ ნ ი ს ა რ თ ა ლ ი თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ე ბ ი გვხვდება მიცემით ან ნათესაობით ბრუნვასთან: **ამუნ ჩუბავ** “ამის ქვევით”, **ეჩი ერხანჩუ** “იმის იქიდან”, “იმის იქით”...

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი ა ნ ი ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ბ ი ა : **ჟეშგიმისკა** “უკან”, **სგაშხან** “შეგნით”, **ქამშხან** “გარეთ” და სხვა.

98. კავშირი. კავშირის ფუნქცია და ჯგუფები ცნობილია. შედგენილობით კავშირიც მარტივია (**ი; ჰე || ჰა, ა; დედ...**) და რთული (**ედო, ლახე/ა...**). ფუნქციითაც ორ ჯგუფს წარმოადგენს: მათემატიკურსა და მაქვემდებარებელს. მათემატიკური იყოფა ქვეჯგუფებად, ესენია:

მ ა ჯ გ უ ფ ე ბ ე ლ ი : **ი** “და”, **ჰა||ჰე**, ქვსვ. **ა/ე** “თუ”. ამათგან **ი** შეიძლება კომპოზიტივი ხმოვნის შემდეგ **დ**-დ იქცეს და წინა ხმოვანი დააგრძელოს ან სულ არ ჩანდეს: **დემიუ** “დედა და მამა”, მაგრამ **ხეხუ-ჭან** “ცოლ-ქმარი”.

მ ა ც ა ლ კ ე ვ ე ბ ე ლ ი : **დედე** “ან”, **დედ...**, **დედ** “ან..., ან”, **მეს** “ხან”, **მეს-მესინ/მესენ** “ხანდახან”, **ჰან/ა, ჰენ/ე, მენ/ე** “თუ”...

მ ა პ ი რ ი ს პ ი რ ე ბ ე ლ ი : **მარე** “მაგრამ”, **მანდე**, **დერი/დორი** “კი არა”, **ჰე მრდე** “თუ არა”, **ედო||ადო** “თორემ”...

მ ა ქ ვ ე მ დ ე ბ ა რ ე ბ ე ლ ი კავშირია ყველა მიმართებითი ნაცვალსახელი და ზმნისართი. მათ ახლავს ნაწილაკი **-ჟან/ან, -ჟან|| -ჟან: იერჟან** “ვინც”, **ხედჟან** “რომელიც”, **შომჟან** “როდესაც”, **იმჟან** “სადაც” და სხვა; აგრეთვე: **ერე** “რომ”, **ეჯლა ერე > ეჯლ'ერე** “იმისთვის, რომ”; “იმიტომ, რომ”; **ქანესა** “თუ”, **ქანჟე** “თუ, რომ”; **ჟოდე, ჟოდ- დო, ჟოდე ერქად, ჟოდემჩიქან** “ვიდრე”, “სანამ”.

წარმოშობით რთული კავშირები შედგება მარტივთაგან: **ედო < ჰე დო** “თუ არ”, **ლახე < ლახ ჰე** “თუ”, **ჟოდე < ჟოდ ჰე** “ვიდრე”, **ქანესა < ქან ჰე ესა** “თუ”...

99. შორისდებულთა ადგილი, ფუნქცია და ჯგუფები თითქმის ყველა ენის გრამატიკაში ერთნაირია. იგი წინადადების წევრი არ არის, იხმარება თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც. როგორც გრძნობის, ემოციის გამომხატველები ქმნიან ალტაცების, მწუხარების, გაკვირვების, წყენის, მოწოდებისა და ა. შ. ჯგუფებს. ზოგჯერ ერთი და იგივე შორისდებულს საპირისპირო გრძნობას უჩვენებს.

სვანური ენა შორისდებულებით მდიდარი არ არის. დავასახელებთ ზოგიერთს: **ქან** “ახ”, “აჰ”; **ცოხ** “ოხ”; **ცოიტ**, **ოძტ** “პატ”, **ცე, ცო** “ე”, **ჰენ** “ო”; **ჰან, ნ, ო** “პა-პა-პა”; **ხიად, ხიადჟლ** “სიხარულო”; **ალო** “აბა”.

მიმართვისას სახელებთან სიმღერებში ხშირია შორისდებულები: **ო, ოძ, ჟო, ჟოძ, ოდ, ოტ, ად: ო, ხიადჟლ!** “ო, სიხარულო!”; **ოძ, აზნაურ!** “ო, აზნაურო!”; **ჟო, საბრელა!** “ო, საბრალო!”; **ჟოძ, ლგჰეჟ ლი ლირდე მიშგჟე!** “ოჰ, ნეტავი ჩემს სიცოცხლეს!”; **ად, სი თაჟბეჟ** “ა, შე თაგბეჟ!”; **ოდ, საბრელა!** “ო, საბრალო!”...

100. ნაწილაკი. ნაწილაკს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს. იგი ფორმას არ უცვლის, მაგრამ ნიუანსი შეაქვს სიტყვაში, როცა მას ერთვის. ზოგი ერწყმის სიტყვას, ენკლიტიკაა, ზოგიც ცალკეა.

ადგილის მიხედვით ნაწილაკი სიტყვას წინ ახლავს ან უკან; გარეგნულად ნაირგვარია და დიალექტთა მიხედვით ვარიაციებს იძლევა. წარმოშობით ზოგი საერთო-ქართველურია, ზოგიც სპეციფიკურ-სვანურია. გამოიყოფა რამდენიმე ჯგუფი:

მ ი მ ა რ თ ე ბ ი თ ი ა — **-ჟნა, -ჟნა, -ჟნა** და უდრის ქართ. -ც-ს. მას შლიან (**ჟა+ი“ც”**); ახლავს კითხვით ნაცვალსახელსა და ზმნასაც **აერჟნა** “ვინც”, **იმჟნა** “სადაც”,...

კ ი თ ხ ვ ი თ ი ა ა || **ლნტ. უ/გ; მა, მო.** ამათგან ა საერთოა ძველ ქართულთან. ბალსქვემოურში ა ნაწილაკს თუ ა ან ე უძღვის, ჰიატუსისთვის ჩაერთვის **ა**; ლახამულურში **ჰა** გამოიყენება და ეს უნდა იყოს უძველესი (შდრ. ქართ. **ჰა**). იხმარება წინადადებაში, სადაც კითხვითი სიტყვა არ არის; მახვილი ნაწილაკს ეცემა (**ანღრია?**, **ლხმ. ანღრიაჰა?** “მოდის?”).

ლენტეხურში ა იშვიათია, მის ნაცვლად გამოიყენებულია მახვილიანი უ ან გ (**აჩადჟ? || აჩადგ?** “წავიდა?”).

მო ფუნქციით უდრის ა ნაწილაკს. კითხვითი ნაწილაკის დართვა იწვევს წინამავალი ხმოვნის ნაწილაკზე მახვილის გადასმას. ბალსქვემოურში **მა**-ს შეიძლება დაერთოს ა და ჩაერთოს **ა**, ხოლო ლახამულურში — **ჟ**: **ანჯადმაა?** **ლხმ. ანჯადმაჟა?** “მოვიდა?” წარმოშობით ორივე (**მა||მო**) უარყოფითი ნაწილაკია და ეკვივალენტი მოეპოვება იბერიულ-კავკასიურ ენებში.

გ ა ნ უ ს ა ზ ღ ვ რ ე ლ ო ბ ი თ ი — **ჟნა/ალე** (პირვანდელია **ჟნა/ალა**) დაერთვის კითხვით ნაცვალსახელებსა და ზმნისართებს და ანიჭებს მათ განუსაზღვრელობას: **აერჟნა/ალე** “ვინმე”..., **შომჟნა/ალე** “როდისმე”, “ოდეს-ღაც”. ამ ნაწილაკს შლიან: **ჟა+ალე** (ნაცვალსახელები).

გ ა ძ ლ ი ე რ ე ბ ი თ ნაწილაკადაა გამოყენებული კავშირი -ი “ც”, “კიდევ” (რუსული и, ლათინ. que), რომელიც მახვილს ატარებს და ზოგჯერ გრძლადაც ისმის: **მურ** “მამაც”, **ბიკრ** **ხნცუდა** “კუნძიც ეკიდა”... **ლენტეხურში** -ი იშვიათია და მის ნაცვლად იხმარება ზმნისართული **ლანიდ**, **ლანიდი** || **ლნა** (“ც”). ეს -ი ხშირად ახლავს უკუთქმით ნაწილაკებს.

-ი არაერთხელ გვევლინება შეკითხვის განმეორებისას პასუხის წინ: **მნა ხაკუ?** — **მნაი** **ისგუ** **ლიწედ** “რა უნდა? — რა-და შენი ნახვა”; **მნა ესერ?**.. **მნა ესერი**... **ჟოქჟრ** **ი ჟერცხლ** “რაო?... რაო-და... ოქრო და ვერცხლი”.

უ კ უ თ ქ მ ი თ ი ნაწილაკები უამრავია კილოებში; სიგრძისა და უმლაუტის სხვაობის გარდა, ყურადღებას იქცევს ვარიანტები. ზოგი

⁹ ვფიქრობთ, მხოლოდ ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში (**ი. ჩ.**).

საერთოსვანურია, ზოგიც ერთ ან ორ კილოში იხმარება. შედგენილობით ბევრი მათგანი რთულია (ნაწილაკი + ნაცვალსახელი). უკანასკნელის არსებობა შესაძლებელს ხდის, რომ ნაწილაკი იდგეს მიცემით ბრუნვაში. ეს ნაწილაკები, ჩვეულებრივ, ზმნას წინ უძღვიან, მოსდევენ ან დამოუკიდებლივ დგანან. მნიშვნელობით ნაწილაკიცაა და ზოგჯერ უარყოფითი ნაცვალსახელიც. ხშირად მნიშვნელობა მეორე შემადგენელი კომპონენტისა მიჩქმალულია.

ამოსავალი მარტივი ნაწილაკებია: **დე** “არც”, ბქვ. “არ”, “არა”; **მწ/ა** “არ”, **ნე** “ნუ” ან **დო/რ**, **მრ/ო**, **ნრ/ო**; **წ**, **ე**-ს შემცველი ნაწილაკი იხმარება ყველა ტიპის თხრობით წინადადებაში, ხოლო **ო** ელემენტური — არათხრობით წინადადებაში, სადაც შემასმენელი კავშირებითი კილოსია.

რთული ნაწილაკების მეორე კომპონენტად ითვლება: **-მა > -მ**, **-მეგ**, **-დე**, **-Vსა**, **-ერ**, **-თა**. მაგალითები: **მწ/ამ**, **მწ/ამა** “არ”, “არა”, ზოგჯერ “არაფერი”; ბქვ., ლნტ. **მწ/ადმა** “არ”, “არაფერი”; **დემეგ** (ბქვ.), **დე/ემა** “არ”, “არა”; შეკვეცილად **დე/ემ**. მიცემითში **დე/ემის** “არ”, “არა”, “არაფერს”; ლშხ. **დე/ემამ** “არ”, “არაფერს”; **მწ/ადე**, ლნტ. **მწ/დე** “არ”, “არა”; **მწ/დეა** “არადა”; (ე შეკვეცილი **მწ/დ**, **მწ/დ**); **დე/ესა** “არ”, “არა”; ბქვ., ლნტ. **დერ** “არ”, “არა”; ლშხ. **დეთამ**, ლნტ. **დეთამ/ი** “არც”.

ეგვე მეორე კომპონენტები გვაქვს **დო/რ**, **ნო/რ** ნაწილაკებთან: **მრმა** || ბზ. **მრმ**, ლშხ. **მო** “არ”, “არა” (ბალსქვემოურ-ლენტეხურში არაა); **მრდე** || **მრდ**, ლხმ. **მოდე**.

დო “არ” ყველა კილოშია. ხშირად იგი წაქეზებას, თხოვნა-რჩევას გამოხატავს და ასე ითარგმნება: “დაე, მოდი, ხომ არ”; **დრმა** || **დრმ**, **დომა** (იშვიათია ბზ.); **დრმის** “არ”, “არაფერს” (იშვიათია ბზ.); **დო/ოსა** (ბალსქვემოურში არაა); **დორ** უნდა ყოფილიყო ქვემოვანურში, რადგანაც გვხვდება **დორი**, **დორი** || **დორი**. ბზ. **დორე** || ბზ., ლშხ. **დორე**, ბქვ. **დოდორე** || **დოდორე** || ბქვ., ლნტ. **დორე** “კი არ”, “ვაითუ”.

ნო (ლაშხურში არაა), ლხმ. **ნე** “ნუ”, “ნურც”; **ნრ/ომა** || ბზ., ლნტ. **ნუ/გმა**, **ნრ/ომ**, **ნუმ||ნემ** “ნუ”; ბქვ. **ნრ/ომის**, **ნომეგ** “ნუ”; **ნრ/ოსა** (ბალსქვემოურში არაა) “ნუ”.

შ ე უ ძ ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს ნ ა წ ი ლ ა კ ი -შ-ს შემცველია: **მწ/დშ** > **მწ/წ** (ლნტ.), **დეშ**, **დოშ** “ვერ”, “ვერა” (ბალსქვემოურში არ გვხვდება), **დეშმა** “ვერ”, “ვერაფერი”; მიც. **დეშმამ** (გავრცელებულია ლაშხურში), **დეშსა** “ვერ”.

რამდენიმე შემთხვევაში სამი ნაწილაკია შერწყმული: **მადმა** (ბქვ.), **მწ/დმა** (ლნტ.), ლხმ. **მოდმა** “არ”, “არაფერი”; **დომმა** (ლხმ.) “არ”; **ნომმა** “ნუ”, “ნურაფერი” (ლაშხურის გამოკლებით).

ამგვარად, უკუთქმითი ნაწილაკების ანალიზით ირკვევა, რომ უმეტესობა მათგანი რთული შედგენილობისაა, მეორე კომპონენტები ნაცვალსახელებია, რომლებიც ამჟამად არ გვხვდება; ეს ნაწილაკთა სიძველეზე მიუთითებს.

ს ხ ვ ა თ ა ს ი ტ ყ ვ ი ს ნ ა წ ი ლ ა კ ე ბ ი ა: **ესერ**, **როქ||როქუ**, ლშ. **ლოქ**, **-გჯ||-იჯ**. უკანასკნელი იხმარება I და II პირის ნათქვამის სიტყვასიტყვით გადმოსაცემად და უდრის ქართ. **-მეთქი** (I პ.) და **-თქო** (II პ.) ნაწილაკებს, სხვები კი III პირისათვისაა გამოყენებული და ეტოლება ქართ. **-ო-ს**. **ესერ** მოგვაგონებს, როგორც ფიქრობენ, სომხ. asir “თქვა”-ს, ხოლო **როქუ**, **ლოქ** წარმომდგარია ზმნისაგან **რჯქუ**, **ლქქუ** “თქვა”, როგორც ეს ქართულშია: თქვა>თქო>ო.

მ ი გ ე ბ ი თ ი ნაწილაკებია: დადასტურებითი — **ადუ**, **ნადუ**, ბქვ. **მე** “ღიან”, “ჰო”, ხოლო უარყოფითი — **დე/ესა**, **მამა**, ბქვ. **დემეგ** “არა”, **დეშ** “ვერა”.

სხვა ნაწილაკთაგან აღსანიშნავია:

მ ი თ ი თ ე ბ ი თ ი **-ა**, **-ა**, **ჰა** “აი, ეს”, იხმარება თანხმოვანფუძიან სახელებთან ცალკეც (თავში) და სიტყვასთან ერთადაც; გამოიყოფა დეფისით, ხმოვანფუძიანებს კი ერწყმის და აგრძელებს: **აღა¹⁰**, **ხალო**, **ამშინდს** “ეს, აი, ხალო, მუშაობდეს”; **ა**, **ეჯა ისგუ გუშეშ მამა ლი** “აი, ის შენი საქმე არ არის”.

ნ ა ტ ვ რ ი თ ი (კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი თ ი) ნაწილაკია **-უ**, **-უ**, ბქვ. **-უუ**, **-ოუ**, **ოდ**, **ულუ**, ლექსებში — **ულუთი** “მცა”; ამჟამადაც პროდუქტიულია; ერთვის თხრობით კილოს და კავშირებითის მნიშვნელობას ანიჭებს: ბზ. **სგანუ ატან**, ბქვ. **სგოუ ატან/ან** “შებრუნდეს” და ა. შ.

ნატვრითია აგრეთვე **ნატიელ** “ნეტავ”;

ს ი ბ რ ა ლ უ ლ ი ს ნაწილაკია **ღალ**, **ღალე**;

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი ს გ ა ს ა ძ ლ ი ე რ ე ბ ე ლ ი ა **ღალო** “აბა”.

დ ა ს კ ვ ნ ი თ ი ა **ემოხ** “მაშ”.

თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი ა **ესნარ**, **ესრან** “თურმე”.

კ ი თ ხ ვ ი თ ი ა **აშ დამ** “ხომ”.

მ ი ა ხ ლ ო ე ბ ი ს ნაწილაკი იხმარება რიცხვით სახელთან: **ღეთ**, **ღეთა** “-ოდე” (**სამა ღეთა ფანასულუთი** “სამიოდე ფანის განმავლობაში” = “ერთ-ნახევარ დღე-ღამეში”); **გარ** “მხოლოდ”, “ღა”; **ღაღუთაშუ**, **მუგუდანა** “თითქოს”.

-გდ, ბქვ. **-ღიდ**, ლშ. **-უდ** “კიდევ”, “კვლავ”: ბზ. **სგანდ**, ბქვ. **სგაიდ**, ლშ. **სგაუდ ტენნი** “კვლავ შემობრუნდება”.

შ ე ს ა ძ ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს ნაწილაკია **არგებს** “ეგების” (ქართულიდან შესული ზმნაა).

ჯ ე რ ო ბ ი ს, გ ზ ი ს ო ბ ი ს ნაწილაკია **-ინ**, **-გნ**, **-უნ**: **აშხუინ**, **ემხუნ** “ერთხელ”, “ერთგზის”, **სუმინ** “სამჯერ”,...

¹⁰ დეიქტური ნაწილაკები მახვილიანია, ამიტომაც ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში ჩვენ მათ ასე აღვნიშნავთ: **ა, ე** (ი. ჩ.); იხ. აქვე §105.

ზოგი ნაწილაკის მნიშვნელობა ნათელი არაა (**დენ, ენგი, გომნი, მირ, ჰორგე, ჭურ**). **ჭურ**, როგორც ფიქრობენ, იგივე წ უ ლ ი უნდა იყოს; სიმღერებში გვხვდება და თარგმნიან სხვადასხვაგვარად.¹¹

¹¹ “სვანური პოეზია”, I, თბილისი, 1939, გვ. 220, 224.

სინტაქსი

101. წინადადების ტიპები. სვანური ენის სინტაქსური სტრუქტურა საგვებით ემთხვევა ქართულისას. აქაც წინადადების იგივე ტიპები, წევრები და სინტაქსური დამოკიდებულებაა. ერთადერთი განსხვავება III პირის სხვათა სიტყვის გადმოცემაშია.

მოდალობის მიხედვით წინადადება ოთხგვარია: თხრობითი, კითხვითი, ძახილისა და კითხვით-ძახილისა. წინადადების ინტონაცია და საერთოდ მელოდიკა, მახვილის რელიეფურობის გამო, უფრო მკვეთრია.

კითხვითი წინადადება გამოიხატება კითხვითი ინტონაციით ან კითხვითი სიტყვებით (ვინ, რა, როგორი, სადაური, როგორ, სად და სხვა), ან, თუ ეს არ არის, კითხვითი ნაწილაკებით. არის შემთხვევები, როცა გამოყენებულია **-ნსა**, რომელიც წინა ხმოვანს ერწყმის.

ძახილის წინადადების ინტონაციის სახეობა დამოკიდებულია გრძნობა-ემოციურობაზე: ბრძანებითია (კატეგორიული თუ თხოვნითი), მოწოდებაა, აღტაცებაა თუ სხვა რამ. გასაძლიერებლად შეიძლება ახლდეს შორისდებულის, ზმნისართი ან ნაწილაკი.

აგებულებების მიხედვით წინადადების ტიპებია: მარტივი, შერწყმული და რთული.

მარტივი შეიძლება შეიცავდეს: ქვემდებარეს, შემასმენელს, დამატებას, განსაზღვრებას და ყველა სახის გარემოებას.

შედგენილობის მიხედვით მარტივი წინადადება ორგვარია: ერთშემადგენლიანი და ორშემადგენლიანი. ორშემადგენლიანი შეიცავს მთავარ წევრებს: ქვემდებარეს, შემასმენელსა და პირმართ დამატებას (პირდაპირს ან ირიბს, ან ორივეს ერთად). ერთშემადგენლიანში შედის ერთ-ერთი მთავარ წევრთაგანი.

წინადადების წევრთა წარმოდგენის მიხედვით (по наличию) გვაქვს სრული და არასრული, გავრცობილი და გაუვრცობელი წინადადება. პირველ შემთხვევაში ყველა მთავარი წევრი წარმოდგენილია ან აკლია ერთ-ერთი მათგანი, ხოლო მეორე შემთხვევაში მეორეხარისხოვანი წევრი არის ან არ არის.

ქვემდებარის უქონლობის მიხედვით ერთშემადგენლიანი მარტივი წინადადებაა უსუბიექტო, იმპერსონალია, განუსაზღვრელებიანი და განზოგადებულპირიანი. უსუბიექტო წინადადებაში ქვემდებარე არ ჩანს, შემასმენელი კი მხ. რ. III პირის ფორმითაა წარმოდგენილი. ასეთია ჩვეულებრივ ბუნების მოვლენები (უჩხე “წვიმს”, შდუე “თოვს”, ირჰწლ “თენდება”...). ორი უკანასკნელი გავრცელებული არ არის. სახელდებითი, ანუ ნომინატიური წინადადება მწიგნობრულია და იგი სვანურში არ გვაქვს.

102. სიტყვათა შეკავშირება. შესიტყვებაში სინტაგმის წევრთა შეკავშირების ორ ტიპს არჩევენ: შერწყმულსა და დაქვემდებარებულს. უკანასკნელს განეკუთვნება: შეთანხმება, მართვა და მირთვა.

შ ე თ ა ნ ხ მ ე ბ ა გვაქვს ბრუნვასა და რიცხვში. ბრუნვაში ეთანხმება განსაზღვრება ქვემდებარეს, დამატებას, არსებითი სახელით წარმოდგენილ გარემოებას. პრეპოზიციული წყობისას -ე და -ა ბოლოხმოვნიანი ფუძის განსაზღვრება დაბოლოებას იცვლის, სხვები უცვლელად რჩება; პოსტპოზიციურ წყობაში ყველა სახის ფუძიანი განსაზღვრება დაბოლოებას იღებს, ოღონდ ეს წყობა იშვიათია. განსაზღვრება რიცხვში არ ეთანხმება სახელს, სამაგიეროდ, შემასმენელი ეთანხმება რიცხვში ქვემდებარესა და პირმომართ დამატებას I და II პირში, ხოლო III პირში გ ა რ დ ა მ ა გ ა ლ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი ეთანხმება ცოცხალსა და არაცოცხალ ქვემდებარეს, ინვერსიული შემასმენელი კი — ირიბ დამატებას.

მ ა რ თ ვ ა გვაქვს ცალმხრივი და საურთიერო. ცალმხრივი მართვაა:

ა) ქვემდებარის მიერ გ ა რ დ ა უ ვ ა ლ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი ს ა პირში;

ბ) წინადადების წევრის (ქვემდებარის, დამატების, განსაზღვრებისა თუ გარემოების) მიერ განსაზღვრებისა პრეპოზიციურ და პოსტპოზიციურ წყობაში;

გ) შემასმენლის მიერ უბრალო დამატებისა;

დ) თანდებულის მიერ წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრის — უბრალო დამატებისა თუ გარემოებისა. უკანასკნელ შემთხვევაში შუალობითი მართვაა.

ს ა უ რ თ ი ე რ თ ო მ ა რ თ ვ ა ა (კოორდინაცია) მთავარი წევრების — ქვემდებარისა და პირდაპირი თუ ირიბი დამატების მიერ გარდამავალი შემასმენლისა პირში და პირუკუ, ამავე შემასმენლის მიერ იმავე მთავარი წევრებისა — ბრუნვაში, ხოლო ირიბი დამატების მიერ გარდაუვალ შემასმენლისა პირში და, პირუკუ, შემასმენლის მიერ ირიბი დამატებისა ბრუნვაში. ეგევე სინტაქსური ურთიერთობა გვაქვს მიცემითის კონსტრუქციაში ქვემდებარესა და შემასმენელს შორის.

მ ი რ თ ვ ა გამორიცხავს შეთანხმებასა და მართვას. იგი ზოგჯერ ძნელად განიჩნევა მართვისაგან. მას განაკუთვნიებენ უფორმო გარემოებას ან ზოგს შუალობით მართულ გარემოებასა და უბრალო დამატებას.

103. მარტივი წინადადების წევრები. შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი მართულია ან მმართავ-მართულია ქვემდებარესა და დამატებასთან. იგი მ ა რ ტ ი ვ ი ა ან შ ე დ გ ე ნ ი ლ ი. მარტივია, როცა მხოლოდ ზმნაა, შედგენილია, როცა მეშველ ზმნასთან სახელადი ნაწილიცაა: **მარე აჩანდ** “კაცი წავიდა” — მარტივია; **ეჯა ხოჩა ლი** “ის კარგია” — შედგენილია **ხოჩა ლი**.

ქ ვ ე მ დ ე ბ ა რ ე მმართავია გარდაუვალ შემასმენელთან, მმართავ-მართულია გარდამავალთან. იგი გვხვდება სამ ბრუნვაში: სახელობითში,

მოთხრობითსა და მიცემითში. სახელობითშია გარდაუვალ შემასმენელთან (ინვერსიულის გამორიცხვით) სამივე სერიაში, ხოლო გარდამავალთან სახელობითშია პირველ სერიაში, მოთხრობითში — მეორე სერიაში და მიცემითში — მესამე სერიაში. უკანასკნელში გარდამავალი შემასმენელი ინვერსიულია. ინვერსიულია აგრეთვე გრძნობა-ემოციის (*verba sentiendi*) და ქონების გამომხატველი შემასმენელი და მასთანაც ქვემდებარე მიცემითშია. ამგვარად, მოთხრობითი გარდამავალ შემასმენელთან დაკავშირებული ქვემდებარის სპეციფიკური ბრუნვაა. სახელობითი და მიცემითი საზიაროა დამატებასთან.

დ ა მ ა ტ ე ბ ა სამგვარია: პირდაპირი, ირიბი და უბრალო. პირდაპირი და ირიბი მმართველ-მართულია და პირველი ახლავს გარდამავალ შემასმენელს, ირიბი — გარდამავალსაც და გარდაუვალსაც. ორივე პირმიმართია, უბრალო დამატება კი პირმიმართავია.

ბრუნვის მიხედვით პ ი რ დ ა პ ი რ ი დამატება ბ რ უ ნ ვ ა ც ვ ა ლ ე ბ ა დ ი ა: იგი ახლავს გარდამავალ შემასმენელს და დგას I სერიაში მიცემითში, II და III სერიაში — სახელობითში, ხოლო ი რ ი ბ ი ბ რ უ ნ ვ ა უ ც ვ ლ ე ლ ი ა, გარდამავალთან დგას მიცემითში I და II სერიაში, მაგრამ III სერიაში იქცევა თანდებულისან უბრალო დამატებად, ხოლო გარდაუვალთან ყოველთვის მიცემითშია.

გ ა რ დ ა მ ა ვ ა ლ ი ო რ პ ი რ ი ა ნ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი :

ბეფშუ აკრე ყორს — ბავშვი აღებს კარს

ბეფშუდ აღკარე ყორ — ბავშვმა გააღო კარი

ბეფშუს ოთკარა ყორ — ბავშვს გაუღია კარი.

გ ა რ დ ა მ ა ვ ა ლ ი ს ა მ პ ი რ ი ა ნ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი :

დი ხამნე ბეფშუს დიარს — დედა აჭმევს ბავშვს პურს

დიდ ხამნე ბეფშუს დიარ — დედამ აჭამა ბავშვს პური

(**შდრ.ლანამნე “შეაჭამა”**)

დის ხომნა ბეფშიშუდ დიარ — დედას უჭმევია ბავშვისთვის

(**“ბავშვ-ის-ღა-დ”**) პური.

გ ა რ დ ა უ ვ ა ლ ი ე რ თ პ ი რ ი ა ნ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი :

ბეფშუ ტეხნი — ბავშვი ბრუნდება

ბეფშუ ატახ — ბავშვი დაბრუნდა

ბეფშუ მეტხელი — ბავშვი დაბრუნებულა.

გ ა რ დ ა უ ვ ა ლ ი ო რ პ ი რ ი ა ნ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი :

თხუიმ ხეჭუცი|| ხეჭუცენი ეჩას — თავი ეჭრება მას

თხუიმ ახეჭუც ეჩას — თავი მოეჭრა მას

თხუიმ ახეჭუცა ეჩას — თავი მოსჭრია მას.

უბრალო დამატება მართულია ან მირთული და გვევლინება უთანდებულოდ ან თანდებულოდ ვითარებითში, მოქმედებითში, ნათესაობითსა და მიცემითში.

მეტყველების ნაწილებიდან ქვემდებარისა და დამატებისათვის გამოყენებულია არსებითი სახელი, ნაცვალსახელი და გასუბსტანტივებული ზედსართავი ან რიცხვითი სახელი, ზოგჯერ უფორმო სიტყვაც.

ამგვარად, ქვემდებარე და პირმიმართი დამატება გარდამავალ შემასმენელთან ჰგვანან ერთმანეთს მეტყველების ნაწილით, სახელობითსა და მიცემითში დასმითა და გრამატიკული კავშირით შემასმენელთან, მაგრამ შინაარსითა და ფუნქციით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: ქვემდებარე მოქმედია, დამატება — სამოქმედო.

გ ა ნ ს ა ზ ვ რ ე ბ ა შეთანხმებულია ან მართული და ახლავს: ქვემდებარეს, დამატებას, განსაზღვრებასა და არსებითი სახელით გადმოცემულ გარემოებას. თვითონ უპირატესად ზედსართავი სახელია, მიმღობა, რიცხვითი სახელი, ზოგჯერ ნაცვალსახელი ან არსებითი სახელი; შეთანხმებულია ყველა ბრუნვაში და მართულია ნათესაობითში.

მართულ განსაზღვრებას ნათ. ნიშნის -შ ელემენტი ეკვეცება ბქვ-ის გამოკლებით ყველა კილოში. შეთანხმებისას ახალი თაობა ახდენს უნიფიკაციას: ყველანაირ ფუძიან განსაზღვრებას უცვლელად ხმარობს, ძველი თაობის ზოგი წარმომადგენელი სახ. -ე ბოლოხმოვნთან და ზოგ შიგნხმოვნთან ფუძეს მიცემითში -ა-თი იყენებს, -ა ფუძიანს -მ-ს ურთავს და ა-ს აგრძელებს, კუთვნილებით ნაცვალსახელს მიშგუთი და ისგუთი-ს -ა ხმოვნით ხმარობს: **დავით-ი გეზალ < ბქვ. დავით-იშ გეზალ** “დავითის შვილი”, **მიშგუთა მუს** “ჩემს მამას”, **თუთენე ვან** — მიც. **თუთენა ვანს** “თეთრ ხარს”; **ხოჩამ მნრა** “კარგ კაცს”.

გ ა რ ე მ ო ე ბ ა ექვსია: ადგილისა, დროისა, ვითარებისა, მიზეზისა, მიზნისა და ზომა-ოდენობისა. იგი მართულია ან უმთავრესად მირთულია და ახლავს შემასმენელს, განსაზღვრებას ან გარემოებას, ან კიდევ ნაზმნარი სახელით გადმოცემულ ქვემდებარესა და დამატებას. შეიძლება იყოს ყველა ბრუნვაში თანდებულოდ ან უთანდებულოდ, სახელობითისა და მოთხრობითის გამორიცხვით. მეტყველების ნაწილებიდან გამოყენებულია ყველა სახელი, უმთავრესად არსებითი და ზედსართავი, აგრეთვე რიცხვითი და ნაცვალსახელი, ძალიან ხშირად — ზმნისართი. მორფოლოგიურად (ზმნისართის გამოკლებით) და სინტაქსური კავშირით ჰგავს უბრალო დამატებას და ზოგჯერ ჭირს მათი გამიჯვნა ერთმანეთისაგან.

104. შერწყმული წინადადება გვაქვს ყველა სახისა: ერთგვარქვემდებარეანი, ერთგვარშემასმენლიანი და ა. შ., აგრეთვე ნარევი. სინტაქსური ურთიერთობა აქაც ისეთივეა, როგორც მარტივი წინადადების წევრთა შორის. მხოლოდობითში დასმული ქვემდებარეები შემასმენელს ითანხმებენ მრავ-

ლობით რიცხვში. ერთგვარი წევრები შეერთებულია მაერთებელი კავშირით ან უკავშიროდ.

რაც შეეხება განკერძოებულ სიტყვებს, ჩართულ სიტყვებსა თუ წინადადებებს, მიმართვასა და სხვებს, ისინი თავისებურებას არ ქმნიან და ამდენად მათ არ ვეხებით.

105. რთული წინადადება ორგვარია: თ ა ნ წ ყ ო ბ ი ლ ი (პ ა რ ა ტ ა ქ ს ი) და ქ ვ ე წ ყ ო ბ ი ლ ი (პ ი ბ ო ტ ა ქ ს ი). ორივე წინადადება სრულყოფილად ჩამოყალიბებულია და განვითარების მაღალ საფეხურზე დგას, თანაც ძალზე გავრცელებულია.

რთული წინადადების წევრი წინადადებები ერთმანეთთან დაკავშირებულია აზრობრივად და სინტაქსურად შემდეგი საშუალებებით: კავშირით, წევრ-კავშირით, უკავშიროდ, ინტონაციითა და წყობით (დალაგებით).

თ ა ნ წ ყ ო ბ ი ლ წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა შ ი გამოყენებულია მაერთებელი კავშირი, იგივე, რაც შერწყმულ წინადადებაში (ი “და”, მარე “მაგრამ”,... — იხ. § 98), ხოლო ქვეწყობილ წინადადებაში — მაქვემდებარებელი კავშირი, წევრ-კავშირი, რომელიც გადმოცემულია მიმართებითი ნაცვალსახელით ან მიმართებითი ზმნისართით (**აერჟა** “ვინც”, **ხედჟა** “რომელიც”, **იმჟა** “სადაც”, **ხამჟა** “როგორც”, **შომჟა** “როდესაც”,...). ინტონაციაც შემაკავშირებელია, რამდენადაც დასრულებულობის ინტონაცია ახასიათებს რთულ წინადადებას და არა მასში შემავალ წევრ-წინადადებებს.

ა დ ნ ა გ ო ბ ი თ რთული წინადადების კომპონენტები შეიძლება იყოს ან ყველა მარტივი, ან ყველა შერწყმული, ან კიდევ ნარევი — მარტივი და შერწყმული. ქვეწყობილ წინადადებაში აქაც განიჩევა მთავარი და დამოკიდებული ერთი ან ერთზე მეტი წინადადება ყველა სახისა (განსაზღვრებითი, დამატებითი, გარემოებითი, პირობითი და ა. შ.).

ა დ გ ი ლ მ დ ე ბ ა რ ე ო ბ ა მიმართებითნაცვალსახელიანი ან ზმნისართიანი დამოკიდებული წინადადებისა თავისუფალია: იგი შეიძლება მთავარ წინადადებას წინ უსწრებდეს, შიგ იყოს ან მოსდევდეს, ხოლო კავშირიანისა შედარებით შეზღუდულია.

წ ე ვ რ - კ ა ვ შ ი რ ი (მიმართებითი ნაცვალსახელი თუ ზმნისართი) დამოკიდებული წინადადების წევრია და თავის შემასმენელს უკავშირდება მართვით ან მირთვით. მათგან მიმართებითი ნაცვალსახელი ენაცვლება ასახსნელი წინადადების სახელურ წევრს, დგას იმ ბრუნვაში (უთანდებულოდ თუ თანდებულოდ), რომელიც შეეფერება მის ფუნქციას და მოითხოვს დამოკიდებული წინადადების შემასმენელი ან სახელური წევრი (ქვემდებარე, დამატება, გარემოება, განსაზღვრება). მ ი ს ა მ ა რ თ წ ე ვ რ ს წევრ-კავშირი (მიმართებითი ნაცვალსახელი) მრავლობით რიცხვში არ ეთანხმება, რამდენადაც უკანასკნელს რიცხვის კატეგორია არ ახასიათებს.

მიმართებითი ნაცვალსახელით გადმოცემულ წევრ-კავშირს კორელატად აქვს მთავარ ან ასახსნელ წინადადებაში ჩვენებითი ან განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი **ალა** “ეს”, **ეჯა** “ის”, **მაგ** “ყველა” ქვემდებარედ ან დამატებად, ხოლო განსაზღვრებად **ალ** “ეს”, **ეჯ** “ის”, **ეჯზუმ** “იმდენი”, **ეჯშელდ/ეჩშელდ** “იმდენი”, **ეჯკალიბ** “ისეთი” და სხვა.

მთავარი წინადადების სასაზღვრ წევრს ან შემასმენელს საკმაოდ ხშირად ერთვის მახვილიანი -ა ან -ე ნაწილაკი, რომელიც ერწყმის წინა ხმოვანს და აგრძელებს ბალსზემოურსა და ლაშხურში (მაგ., **ალა მი ჩუ მამდჷლძ**, **დავლიდარე ლირკალი ი ალან**, **ხალო ამშიედს მიშგუა მგქაფ** — “ეს მეც შემძლია, აი, თხები¹ს” გარეკვა და ეს, აი, ხალო მუშაობდეს ჩემ ნაცვალად”; **ჰანლა ლანსჷ ი ეჯა მამჷ, ჰა** — “ეს იყო და ის არა, ე”).

მიმართებითი ზმნისართით გადმოცემული წევრ-კავშირი განსაზღვრავს მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელს ან არსებითი სახელით გადმოცემულ განსაზღვრებას

მიმართებითი ზმნისართებითი: **იმჷნა** “სადაც”, **იმჷნაჷი** “როგორც”, **ხამჷნა** “როგორც”, **შომჷნა** “როდესაც”, **ჰანლ** “როგორც კი”, **ჷოდლო** “ვიდრე”, **ჷოდემჩიქა** “სანამ” და სხვა. მათ კორელატებად გვევლინება მთავარ წინადადებაში წევრ-კავშირები: **ამეჩუ** “აქ”, **ეჩეჩუ** “იქ”, **ეჩნაჷ** “იქითკენ”, **ეჩნან** “იქიდან”, **ჩინგ** “ყველგან”, **ეჩა შიშლ** “მაშინვე”, **ეჩქად** “მანამდე”, **ეჯჷი** “ისე”, **ეჯკალიბლ** “იმგვარად” და სხვა.

მაქვემდებარებელი კავშირები შედარებით მცირეა: **ერე** “რომ”, **ლანე** “თუ”, “რომ”; **ჰე** “თუ” და მისი შემცველი **ჰემა**, **ჰესა**, **ჰანჷე** “თუ”. **ერე**, **ერ** გვევლინება ყველა სახის დამოკიდებულ წინადადებაში. ესენი წინადადების წევრები არ არიან და უმთავრესად განსაზღვრავენ ზმნა-შემასმენელს.

კავშირთა თუ წევრ-კავშირთა და კორელატთა ანალიზით გამორკვეულია, რომ უმეტესობა შედგენილია და შეიცავს კავშირთან ერთად ნაცვალსახელს ან ზმნისართს თუ ორივეს ერთად (**ფერჷნა** = **ფერ**+**ჷნა**+**ა** “ვინ + ეს + ც”, **შომჷნა** = **შომა** + **ჷნა** + **ა** “როდის + ეს + ც” და ა. შ.).

დიალექტებში აღნიშნულია კავშირთა თუ წევრ-კავშირთა ვარიანტები და ხმარების მცირე სხვაობა, ძირითადად კი ისინი სრულად წარმოდგენილია ბალსზემოურში და ემთხვევა როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულს.

მსგავსებათა წყობილსა და ქვეწყობილ კონსტრუქციებს შორის:

- ა) ორივე შედგება ორი და ორზე მეტი წინადადებისაგან;
- ბ) შეერთებულია კავშირებით ან პაუზით;
- გ) ინტონაცია თითოეულ წინადადებას თავისი აქვს.

გ ა ნ ს ხ ვ ა ვ ე ბ ა მეტია:

ა) თანწყობილი შეიცავს თანაბარუფლებიან წინადადებებს, ქვეწყობილი — არათანაბარუფლებიან წინადადებებს;

ბ) თანწყობილში გამოყენებულია მათემატიკური კავშირები, ქვეწყობილში — მაქვემდებარებელი;

გ) თანწყობილში წინადადებები გადაისმ-გადმოისმის, ქვეწყობილში — არა;

დ) თანწყობილის შინაარსი მარტივი წინადადებით ვერ გადმოიცემა, ქვეწყობილისა — შეიძლება გადმოიცეს.

მართლაცდა:

ჩუანვანდხ ჩუქუნთე ი ლანდგურანლე თხერემ ბარჯუი ი ადდე — “ჩამოვიდნენ ქვემოთ და შეისვა მგელმა მხარზე და წაიყვანა”.

ა) ორი წინადადებაა, თანაბარუფლებიანი;

ბ) აკავშირებს ორივე წინადადებას კავშირი ი;

გ) წინადადებათა გადასმა ვერ ხერხდება, რადგანაც პირველი მოქმედება უსწრებს მეორეს;

დ) მარტივი წინადადებით ვერ გადმოიცემა შინაარსი.

... **ჟოვრილდ ტკისდ ეჯუი ჩუემინ, ე, იმუნაჟუი ფუერილდდ აღშგურანე**

— “ობოლმა მართლაც ისე ქნა, როგორც, ე, ძროხამ დაარიგა”.

ა) შედგება ორი არათანაბარუფლებიანი წინადადებისაგან: ერთი (პირველი) მთავარია, მეორე — დამოკიდებული; პირველი ასახსნელი, მეორე — ამხსნელი;

ბ) წევრ-კავშირია ზმნისართი **იმუნაჟუი** (“როგორც”).

გ) წინადადებათა გადასმა არ შეიძლება წევრ-კავშირის იმავე ადგილზე დატოვებით;

დ) აზრის გადმოცემა მარტივი წინადადებით შეიძლება: **ჟოვრილდ ტკისდ ჩუემინ ფუერილდნაშგურანჟუ** — “ობოლმა მართლა შეასრულა (ქნა) ძროხი[ს] დანაბარები”.

106. დამოკიდებული წინადადების სახეობანი. დამოკიდებული წინადადების სახეობანი და აღნაგობანი სავსებით ისეთივეა, როგორც ქართულში. ესენია:

1. ქვემდებარული

2. დამატებითი

3. განსაზღვრებითი

4. გარემოებითი: ა) ადგილისა; ბ) დროისა; გ) ვითარებისა;

დ) მიზნისა; ე) მიზეზისა

5. დათმობითი

6. პირობითი

თითოეული ამა თუ იმ სახის დამოკიდებული წინადადების დანიშნულებაა ახსნას სხვა წინადადება. თითოეულ მათგანს თავისი დამახასიათებელი ფუნქცია და ნიშნები აქვს. ესენია:

1. შინაარსობრივი მხარე (რა მნიშვნელობისაა);
2. კავშირი (ზოგ დამოკიდებულს სპეციფიკური კავშირი აქვს);
3. კითხვის დასმა;
4. მარტივ წინადადებად გადაკეთებისას დამოკიდებული წინადადების გადაქცევა იმავე ფუნქციის წინადადების წევრად.

107. სხვათა სიტყვა. სხვათა სიტყვის გადმოცემა განსხვავდება ქართულისაგან, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ I და II პირისათვის ერთი და იგივე ნაწილაკია გამოყენებული: **-გჳ** ან **-იჳ**, მეორეც, III პირისათვის ორი ნაწილაკია მოშველიებული: **ე ს ე რ** და **რ ო ქ / ლ ო ქ**, **რ ო ქ უ / ლ ო ქ უ**, რომელთაგან **ესერ** გავრცელებულია ბალსზემოურში;

I, II, III პირის ნათქვამის გადმოსაცემად III პირის ფორმებია აღებული, როგორც რუსულში. წარმოშობით **ესერ** ნაწილაკს უკავშირებენ სომხ. **asir** “თქვა“-ს, ხოლო **როქ / როქუ**, **ლოქ / ლოქუ**, იგივე **რწქუ/ლწქუ** “თქვა” ზმნაა (მდრ. ქართ. **ო < თქო < თქვა**). მაგ.: **მწა ესერ ხაკუჩ / მწა ლოქ ხაკუჩ?** “რა გინდაო” (“რაო უნდა”)? **მცხ’ესერ ხწრ** “მცივაო” (“ცივიო აქვს”).

ლექსიკა

107. სვანური, თუმცა უმწერლობო ენაა, მდიდარია ლექსიკური ერთეულებით. განსაკუთრებით მრავალფეროვანია იგი საყოფაცხოვრებო სიტყვებითა და ტერმინებით (სოფლის მეურნეობის დარგებისა და იარაღების სახელწოდებები, სარწმუნოებრივი ტერმინოლოგია და სხვა). სიმდიდრეს ქმნის:

ა) ერთისა და იმავე საგნისა თუ მოქმედების ორი და მეტი სახელი ყველა დიალექტში (მაგ.: და ძმისთვის არის **დაჩუირ**, დისთვის კი — **უდილ**, ძმა ძმისთვის **მუხუბე-ა**, ხოლო დისთვის — **ჯემილ**);

ბ) დიალექტებში სხვადასხვა სახელწოდებით ან ერთი სიტყვის სხვადასხვა მნიშვნელობით ხმარება (ბზ. **ლიდრანლ** / ლმზ. **ლიბრიანლ** “მღერა”);

გ) ერთი და იმავე ფუნქციის გამოხატვა სხვადასხვა აფიქსით (**ქა ლგნყე** = **ქა მგნაყე** “გამომცხვარი”);

დ) სიტყვათწარმოება აფიქსაციისა და კომპოზიციის მეშვეობით და სხვა.

ძირითადი ლექსიკური მარაგიდან ბევრი სვანური სიტყვა საერთო ძირის მქონეა ქართულ-ზანურთან, საერთო-ქართველურია, ბევრიც ნასესხებია. სესხება გამოწვეულია იმ ეკონომიკურ-კულტურული ურთიერთობით, რომელიც სვანებს ჰქონდათ ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობასთან (ჩერქეზ-ყაბარდოელებთან, აფხაზებთან, ბალყარელებთან,...). ზანებთან ტომობრივი და სახელმწიფოებრივი კავშირი ხომ ისტორიულია და მისი ზემოქმედებაც ძლიერია. ქართულის გავლენა ჩანს ქვემოსვანურსა და ბალსზემოურზე, მეგრულისა — ბალსქვემოურზე. ზანურის ფენა მთელ სვანურშია გამჯდარი. გარდა ამისა, ჩერქეზულის გრამატიკულ-ლექსიკური ფენაა გამოვლენილი სვანურში. შეიმჩნევა აფხაზურის გავლენის კვალიც.

ამ მხრივ სვანური ლექსიკა სუბსტრატისა და სესხების შესასწავლად ხელშესახებ მასალას იძლევა. მასში შედის საზოგადოებრივი ურთიერთობის, ეკონომიკური, ტექნიკური და საერთოდ კულტურის დარგის სიტყვები და ტერმინები, მაგრამ ყოველი მათგანი ექვემდებარება სვანურის ფონეტიკურ-გრამატიკულ წესებს.

მოკლე ცნობები დიალექტთა შესახებ

108. სვანურში გამოყოფილია ოთხი მთავარი დიალექტი: ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლაშხური და ლენტეხური. მათ კლასიფიკაციას საფუძვლად უძევს სამი ძირითადი ფონეტიკური მოვლენა: ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი და რედუქცია. გრძელი ხმოვნები აქვს ბალსზემოურსა და ლაშხურს, მაგრამ ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან უმლაუტით: ლაშხურს უმლაუტი არ ახასიათებს. ბალსქვემოურსა და ლენტეხურს ბალსზემოურთან აერთიანებს უმლაუტი, მაგრამ აშორებს მისგან ხმოვნის სიგრძე, ხოლო ლენტეხურს ბალსქვემოურისგან — რედუქციის სისუსტე. ამგვარად, **ბალსზემოურის ნიშნებია: გრძელი ხმოვნები, რედუქცია და უმლაუტი, ლაშხურისა — გრძელი ხმოვნები და რედუქცია, ბალსქვემოურისა — რედუქცია და უმლაუტი, ლენტეხურისა — სუსტი რედუქცია და უმლაუტი.**

გარდა ამისა, მათ განასხვავებს ერთმანეთისაგან ბრუნებისა და უღვლილების, აგრეთვე ლექსიკური თავისებურებანი.

109. **ბალსზემოური** კილო ყველაზე უფრო მდიდარია ბგერითი შედგენილობითა და ფონეტიკური პროცესებით, ყველაზე უკეთ აქვს შემონახული არქაიზმები, ჩნდება ნეოლოგიზმები. მასში გამოიყოფა ორი განაპირა კილოკავი: აღმოსავლეთით — უშგულური და დასავლეთით — ლატალური. ნ. მარის მიერ გამოცალკევებული **ხალდური, იფარული, მუჟალ-მულახური უმნიშვნელოდ განსხვავდება მესტიურისაგან და კილოკავებს არ წარმოადგენენ.**

110. **უშგულური** ბალსზემოურის კილოკავია; იგი საკმაოდ დაშორებულია ქვემოსვანურს, მაგრამ ლაშხურის გავლენა მაინც განუცდია როგორც I ობიექტური პირის ფორმებში, ისე ზოგი დრო-კილოს წარმოებაში.

ფონეტიკურ თავისებურებათაგან აღსანიშნავია:

ა) ი ხმოვნის უძღურება უმლაუტის გამოწვევაში, როცა ი წარმოადგენილია (მაგ.: **იდგარი** “კვდება”, **ხჟაშიხდჟს** “ვწვავდი”, მაგრამ **ხჟაშხი** “ვწვავ”), თუმცა გვაქვს უმლაუტიანი ფორმები: **ნჟა** || **ნჟ** “ჩვენ”, **სგჟა** || **სგჟ** “თქვენ”, **მჟა** || **მჟ** “რა” და ა. შ.

ბ) ე-ს აბლაუტი **ჟ/ა**-დ ცნობილია მთელი სვანურისათვის I და II ჯგუფის ვნებითის ფორმებში და სახელთა ფუძეებში (**ვედნი** “მოდის” — **ანჟა** “მოვიდა”; **ჟნჟარჟნ** < **ჟნჟარჟნ** “მომზადდა”... **მეგჟ** < **მეგემ** “ხე”; **ნჟბოჟ** < **ნებოჟ** “სალამო” და სხვა). უშგულურში ეს მოვლენა ძალზე ხშირია, იგი გვაქვს არა მარტო კილოებში შენიშნულ შემთხვევებში, არამედ სახელებში და ზმნათა I თურმეობითში, ნამყო უწყვეტელსა და კონიუნქტივ II-ში და ა. შ. (**კჟსარ** = **კჟსარ** “კეისარი”, **ჟჟჟ** = **ჟჟჟა** “კბენია”... **ადმჟხე** “გააშავა”, **ადმჟხას** “გააშავოს” (მდრ. **მეჟხე** “შავი”), **ჩოთმჟა** “დავაბერო” (მდრ. **მეჩი** “მოხუცი”)...,

უფროობით ხარისხში $\bar{ენ} > \bar{წნ}$: **მაჩწნე** (= **მაჩენე**) “ყველაზე უკეთესი” და სხვა.

გ) პრევერბისეული უმლაუტიანი **წ** ემსგავსება სუბიექტის I პირის **ჟ** ნიშანს და **ო**-დ იქცევა, როგორც კალურსა და იფარულშია.

დ) **ჩუ** ზმნისწინი გამარტივებულია **ჩ**-ს სახით: **ჩადგვარ** “მოკლა”.

ე) მოქმედებით ბრუნვაში **-შჟ** ნიშანი ვერ იმსგავსებს ფუძის ბოლოკიდურ **ა**-სა და **ე**-ს: **ღინაჟშ** “გოგონათი”, **მარეჟშ** “კაცი”...

ვ) ლექსიკური შეხვედრებია ლაშხურთან: **დეხჟ** “ცოლი”, **ღაბნა** “ხბო”... არის თავისებურება, საფიქრებელია, ძველი: **აჯა** “ის”, **აჯჟი** “ისე”, **აჯჟუმ** “იმდენი”, **აჩას** “იმას”, **აჩენქა** “იმის გარდა” და სხვ.

111. ლატალური უშუალო მეზობლობაშია ბალსქვემოურის ბეჩოურ კილოკავთან და, ეტყობა, საკმაო გავლენაც განიცადა, მაგრამ აქვს საკუთარი თავისებურებებიც. აი, ზოგი მათგანი:

ა) დელაბიალიზაცია ხშირად **ჟე** და **ჟი** კიმპლექსებისა: **ჩემინ** “ქმნა”, **მინდერ** “მინდორი”, **ღანჭედდა** “ჰკითხა”, **ჩინელ** “ძველი”, **ცირე** “ტოვებს”, აგრეთვე **ჟ**-ს დაკარგვა თანხმოდანთა შორის: **ფიშდე** “უშვებს”... **ღემ** “ლომი”, **თეთნე** “თეთრი” და სხვა. **ჟე** კომპლექსის დელაბიალიზაცია გავრცელებულია ბალსქვემოურში.

ბ) **ღ**-ს ჩართვა ხმოდანთა შორის: **ხოხაღა?** “იცის?”

გ) მოქმედებითის **-შჟ** ნიშნის **შ**-დ წარმოდგენა: **მაყალშ** “შიშით”, **შგურშ** “სირცხვილით”.

დ) **ჩუ** პრევერბის **ჩ**-დ ხმარება, როგორც ეს უშგულურშია: **ჩანწად** “ჩამოვიდა”, **ჩადგან** “მოკვდა”...

ე) საერთო ლექსიკური ერთეულები ბალსქვემოურთან: **ღაილ** “მთლად”, **ფამლი** “ყმა”, **ნაურ** “ვაჟი”, **ჩეჩე** “იქ” და სხვა.

112. ბალსქვემოური ყველა კილოზე უფრო დაქუცმაცებულია, თუმცა ხეგები თუ თემები არც ისე დაშორებულია ერთმანეთისაგან და არც ბუნებრივი დაბრკოლებებია მათ შორის გადასალახავი. ბალსქვემოური აერთიანებს ძველთაგანვე არსებულ საზოგადოებათა მეტყველებას: ბეჩოურს, ცხუმარულს, ეცერულს, ფარულს, ჩუბენურსა და ლახამულურს. განსაკუთრებით გამოირჩევა ლახამულური. ზოგ კილოკავს შორის სხვაობა იმდენად ნათელია, რომ თვით სვანებიც კი აღნიშნავენ თავისებურებებს. **სხვაობა შვიმჩნევა არა მარტო ერთი საზოგადოების სოფლების მოსახლეობის მეტყველებათა შორის, არამედ მეზობელი ოჯახებისა და, რაც საინტერესოა, ერთი ოჯახის წევრთა მეტყველებაშიც. საგანგებოდ აღსანიშნავია სხვაობა ძველი და ახალი თაობის მეტყველებათა შორის. ამას თავისი მიზეზები**

აქვს: ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და თანამედროვე კულტურული განვითარების მხრივ.

113. ბეჩოური მეზობელი კილოკავია ლატალურისა და, ბუნებრივია, მათი ურთიერთგავლენა. ბეჩოურში საკმაოდ ფართოდ ჩანს ბალსზემოურის მოვლენები, უთუოდ ლატალურის გავლენის მეშვეობით.

ფონეტიკური თავისებურებებია:

ა) უმლაუტის შესუსტება არა მარტო მოსალოდნელი გრძელი ხმოვნისა, არამედ მოკლისაც: **ბაზი** “ამალამ”, **მაზიგ** “ჭირი”...

ბ) ე-ს აბლაუტი ა-დ; (ნაცვლად ბალსზემოურ-ეცერული ა-სი): **აჩად** “წავიდა”, **აღსოყან** “გაგოყდა”, **ლაბამ** “დასაბამი”,...

გ) ბზ. -აწლ, ეცერ. -აწლ-ის ნაცვლად -ალ ფორმანტის ხმარება: **იღრალ** “მღერის”, **იწელალ** “დადის”...

დ) ზ-ს უგულუბელყოფა: **ისგ** “ვაშლი”, **ხობრა** “უმცროსი”, **ჩუქან** “ქვეშ”...

ე) აღმავალი დიფთონგის -ჲს ნაცვლად -ლ-ს ხმარება: **ლერ** “ვინ”, **ლერხი** “ზოგი”...

მორფოლოგიიდან აღსანიშნავია:

ვ) ნათესაობითში -(ი)შ სუფიქსის გამოყენება -ემ ბოლოსართის პარალელურად და ბალსზემოურის მსგავსად მსაზღვრელთან შ-ს დაკარგვა: **ბოჯან პილს** “ხიდის პირას”...

ზ) ზოგი დრო-კილოს წარმოებაში ხელშესახებია თავისებური ვითარება: ნამყო უწყვეტელში, I და II პირში, -ასგჷ და -დასგჷ სუფიქსთა და მათ ვარიანტთა (-აწგჷ, -დაწგჷ, -აწსჷ, -დაწსჷ,...) ხმარება, ზმნის ფუძისეული -ი სუფიქსის შემონახვა და სხვა.

114. ეცერული უმთავრესად ფონეტიკური და მორფოლოგიური თავისებურებებით ხასიათდება:

ა) უმლაუტს იწვევს ე ხმოვანიც, როცა ის შეკუმშული არ არის: **ნაგემ** “ნაგები”, **ნარდეჷ** “ნამყოფი”, **ლალემ** “შეჭამა”,...

ბ) -აჲ > ა: **ნა** “ჩვენ”, **აწ** “წელიწადი”, **კაპრან** “ნიკაპი”, **ლეღჷ** “ხორცის მოყვარული”...

გ) ზ-ს მოსდის დელაბიალიზაცია და რჩება ე: **გემ** “საქმე”, **ტეტ** “ტოტი”, “თათი”; **გეჷ** “გოჭი”...

დ) -იჲლ, -იელ სუფიქსის ნაცვლად წარმოდგენილია -ელ: **ხეჷდეღელ** “ეკითხება”, **ირბელ** “ხაბაზობს”...

ე) II პირის ობიექტური ნიშანი ჯ > ჲ: **აჯჷჷჷჷჷჷ** || **აჲჷჷჷჷჷჷ** “გაგტეხია”;

ვ) თანდებულია -ლისგა (“ში”): **თხუმლისგა** “თავში”, **დაჷთითიშლისგა** “დავითისაში”.

მორფოლოგიური სხვაობა ხელშესახებია ბრუნებაშიც და უღვლილებაშიც.

115. ცხუმარული მეტყველება განსხვავებულია ძველ და ახალ თაობათა მიხედვით. ძველი თაობა იცავს ეცერულ მოვლენებს, რამდენადაც ცხუმარული ისტორიულად იგივე ეცერული უნდა ყოფილიყო, ხოლო ახალი თაობა ხმარობს ბეჩოურს, რამდენადაც უკანასკნელის გავლენა ცხუმარულზე ძლიერია. შეინიშნება სპეციფიკური მოვლენებიც: (უმლაუტიანი პრევერბის პარალელურად არის -ე ხმოვნიანი ფორმა: **ჩუწდღუაუ || ჩუედღუაუ** “იმშობიარა”...); გვაქვს შეჯვარების შემთხვევებიც.

116. ლახამულური დიდად განსხვავდება ყველა ბალსქვემოური კილოკავისაგან.

ა) ბგერით შედგენილობას ამდიდრებს ხმოვანთა ნაზალობა **მ** და **ნ**-ს მეზობლობაში, რაც სხვაგან ამჟამად არ შეინიშნება.

ბ) **ღ** რეფლექსია **ჰ** ან **ჯ** თანხმოვნებისა; უკანასკნელი ძირისეულიცაა და ფორმანტისეულიც: **ეა < ეჯ** “ის”; **ეაგჟარ < ეჯგჟარ** “იმგვარი”, **აატიხ < აჯტიხ** “დაგიბრუნა”.

გ) უმლაუტს იწვევს უმლაუტიანი უ-ც: **ლზბჟრდი = ეცრ. ლაბჟრდი** “ვარცლი”.

დ) **ე** აუმლაუტებს **ა**, **ო** და **უ** ხმოვნებს, ზოგჯერ უმლაუტიანი **ა** გადადის **ე**-დ: **მარე** “კაცი”, **მანხე** “ახალი”, **ნეყირ** (< ნწყირ) “ნაცემი”, **ნეჰეფ** (< ნწყეფ) “ნაკებნი”...

ე) **ჟე**-ს დელაბიალიზაცია აქაც გავრცელებულია: **კალენ** (< **კალონ**) “კანონი”, **ღებ** “სკა” და სხვა.

ვ) შენიშნულია **ე** და **ი**-ს მონაცვლეობა: **უშდინა < უშდეხა** “ულევი”...

ზ) საყურადღებოა **ლ**-ს შენაცვლება **ჟე**-დ კნინობით სახელებში, მრავლობით რიცხვში და სხვაგან: **ლიციჟედ** (= **ლიცილედ**) “წყალუკა”, **ზურაჟე** (= **ზურალ**) “ქალი”; **მაროჟე** (= **მაროლ**) “კაცები”...

თ) ფონეტიკური პროცესებიდან საინტერესოა ასიმილაციის, მეტათეზისის, სუბსტიტუციისა და სხვა მოვლენების შემთხვევები.

ი) მორფოლოგიაშიც უღვლილების თავისებურება იქცევს ყურადღებას (დრო-კილოთა წარმოება, **ად**- პრევერბის უცვლელად ხმარება I და II პირში და სხვა).

117. ლაშხური ქვემოსვანურის კილოა. მას ზოგი რამ საერთო აქვს ლენტეხურთან, ზოგიც — ბალსქვემოურთან, მაგრამ საკუთარი სპეციფიკური ფონეტიკურ-გრამატიკული მოვლენები იმდენად ბევრია, რომ განსხვავდება სხვა ძირითადი კილოებისაგან და დამოუკიდებელ დიალექტად გვევლინება. იგი ერთი მთლიანი კილოა, შიდა დაყოფა კილოკავებად და თქმებად არ ახა-

სიათებს. მცირე სხვაობა სოფლებს შორის მეტყველებაში ერთეულს არ ქმნის.

1. საერთოა ბალსზემოურთან გრძელი ხმოვნები ერთსა და იმავე სიტყვებსა და ფორმანტებში, მაგრამ განსხვავებაც არის: ლაშხურში გრძელი ხმოვნები გვაქვს იქ, სადაც ბალსზემოურში არ არის: **მურყუამ**, ბზ. **მურყუამ** “კომკი”; **ლგ**, ბზ. **ლგ** “დგას” და ა. შ.

2. უმლაუტი არ ახასიათებს, მაგრამ მისი კვალი ჩანს პრევერბებში, რომელთა **ა > ე** მომდევნო არსებული ან შეკუმშული სათავისო ან სასხვისო ქცევისა და ვნებითის **ი**-სა თუ ვნებითის შეკუმშული **ე**-ს გავლენით (**ენმარე** “მოიმზადა”, **ენმარან** “მომზადდა”...).

3. ლენტეხურთან საერთო ფშვინვიერი შემართვის უფშვინვიეროდ ან იოტირებულად წარმოდგენა: **ჰაში > ლნტ. აში**, ლშხ. **აში** “მჩატე”, **ჰებ > ებ** “ბალი”, **მეჰად > მეჰად** “სულ” და სხვა.

4. **სგ**, **შგ** კომპლექსი გამარტივებულია **გ**-ს მოკვეციტ: **ლემესგ > ქესგ. ლემეს** “ცეცხლი”. თემატური სუფიქსები **-ნესგ**, **-ნეშგ > -ნეს**, **-ნეშ**, ლნტ. **-ეს** (ბზ. **ლიდნესგი > ლშხ. ლიდნეს**, ლნტ. **ლიდეს^გ** “დება”, “ჩაცმა”,...).

5. სხვა ფონეტიკური პროცესებიდან მსგავსი მოვლენებიცაა და განსხვავებულიც.

6. განსხვავებაა გრამატიკულ მოვლენებსა და ლექსიკაშიც. გვხვდება სიტყვები, რომლებიც სხვაგან არ იხმარება.

118. ლენტეხური მეორე ქვემოსვანური კილოა. იგი ზემო და ქვემო აშარის მოსახლეობის მეტყველებაა. ქვემო აშარაში შედის რცხმელურისა და ხოფურის სასოფლო საბჭო, ხოლო ზემო აშარაში — ხელედისა და ლენტეხისა. ოთხი საზოგადოების ლენტეხური მეტყველება, ძირითადად, ერთიანია. მცირე სხვაობა სოფლებს შორის დიალექტურ ერთეულებს არ იძლევა. ადრე არსებული მოვლენები, შეიძლება მნიშვნელოვანიც, თანდათან იშლება და კილოს ნიველირება ხდება. მაგ. სოფ. ფაყის ძველი თაობის წარმოთქმაში ისმოდა **ა** ნაზალური ხმოვანი პრევერბ **ან**-ში (**ანღრი**), ამჟამად მას ვერ გაიგონებთ. ამდენად, ლენტეხური ერთ განუყოფელ კილოს წარმოადგენს.

ლენტეხურის მთავარი თვისება — სიგრძის უქონლობა, უმლაუტის თავისებურება და, რედუქციის მოდუნების გამო, სრულხმოვნობის დაცვა სხვა მოვლენებთან ერთად მას თვალსაჩინოდ განსხვავებულ და სვანური ენის ისტორიისათვის უაღრესად მნიშვნელოვან კილოდ წარმოგვიდგენს.

1. **ლენტეხური თავისი სრულხმოვნობით მოგვაგონებს მეგრულს**. მიუხედავად ფორმანტების დართვისა, მასში რედუქცია ნაკლებად ხდება და ამით დაცულია არქაული სახე სვანურისა: **გარგალა (> ბზ. გარგლა)** “ლაპარაკი”, **ნაგაზი (> ნაგზი)** “კვირა”, **ვედენი (> ვედნი)** “მოდის”, **ტებედი (> ტებდი)** “თბილი” და სხვა. მაგრამ გვაქვს შემთხვევები რედუქციისა: **ლანშუბა**, ნაცვ-

ლად **ლახუბა**-სი “ძმები”, **სწდლოურ** “უსადილო” (< **სადილო**), **ადგპარი** (< **ადაგპარი**) “კლავს” და სხვა. სათავისო თუ სასხვისო ქცევისა და ვნებითის **ი**-თავსართი რედუქცირებულია პრევერბთან: **წდბინე** (< ***წდბინე**) “დაიწყო”, **წწვიდ** (< **წწვიდ**) “მოიტანა”.

2. უმლაუტს იწვევს **ე** ხმოვანიც, როგორც ეს ეცერულ-ლახამულურშია: **ლწდელ** “დღე”, **ანწყე** “აცხობს”, **წმეჩე** “აბერებს” და სხვა, -**ო** კი ამ წესს არ ექვემდებარება; წარმოშობით გრძელ ხმოვნებს უმლაუტი არ მოსდის (**ალაში** “თესავს”, **ამარე** “ამზადებს”). უმლაუტის სხვა თავისებურ მოვლენებს აქ არ ვეხებით.

3. კომპლექსები **სდ**, **შდ**, **სგ**, **შგ** ლენტეხურში წარმოდგენილია **სტ**, **შტ**, **სკ** და **შკ**-ს სახით (**ლუსტჷიგჷ** “ნაწნავი”, **შტიმ** “ყური”, **სკიმ** “ვეძა”, **იშკჷიდ** “შვიდი” და სხვა).

ფონეტიკური პროცესების (ასიმილაციის, მეტათეზისის, სუბსტიტუციის, ბგერათა დაკარგვისა და სხვა) მაგალითები გზადაგზა აღნიშნულია. ნაჩვენებია აგრეთვე ბრუნებისა და უღლების თავისებურებანი.

119. ჩოლურული მეტყველება მოქცეულია ლაშხურსა და ლენტეხურს შორის, და ალბათ ამის გამო, ორივეს ძირითად ფონეტიკურ მოვლენებს იზიარებს, ესაა: ლაშხურთან საერთო გრძელი ხმოვნები და რედუქცია, ხოლო ლენტეხურთან — საერთო უმლაუტი. **ჩოლურული, ძირითადად, ლაშხურს განეკუთვნება ბგერითი შედგენილობითა და გრამატიკული წყობით. უმლაუტი, ალბათ, ლენტეხურის გავლენის შედეგია.** აღსანიშნავია, რომ ლენტეხურთან ახლო მდებარე სოფლის — საყდრის (აგრეთვე, როგორც შენიშნავენ, მუწდისა და ბულემის) ძველი თაობის მეტყველება უმთავრესად ლენტეხურს გასდევს, ახლისა კი — ლაშხურს. **საყდრული მეტყველება შეჭვარებული გარდამავალი დიალექტის იშვიათ ერთეულს წარმოადგენს.**

ჩოლურული ახლო მომავალში შესწავლის ობიექტი გახდება.

120. როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან ჩანს, სვანური ქართველურ ენათა ცალკე შტოა. იგი თავისი ბგერითი შედგენილობით, ფონეტიკური პროცესებით, გრამატიკული აღნაგობით, ფორმანტებითა და ძირითადი ლექსიკური ერთეულებით მსგავსია ქართულისა და ზანურისა. მათი ნათესაური დამოკიდებულების შესწავლა ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით სრულიად გამართლებულია და შედეგებიც დამაჯერებელი და ხელშესახებია. შესწავლა გრძელდება ენის ყველა მოვლენის წარმოსაჩენად და ისტორიულ ასპექტში გასაშუქებლად. სვანური ენის მონაცემები ამ მხრივ უაღრესად მნიშვნელოვანია და ფასეული.

ნაკვეთი II

სასაუბრო მასალები, საუბრები და მათი თარგმანები

ბ გ ე რ ი თ ი შ ე დ გ ე ნ ი ლ ო ბ ა²³
ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი

ჩვეულებრივი: ა ე ი ო უ ჯ

გრძელი: ა ე ი ო უ ჯ

უმლაუტიანი ჩვეულებრივი: ა ო უ

უმლაუტიანი გრძელი: ა ო უ

მაგალითები:

ა: მარე კაცი, ზურალ ქალი...

ე: მერმე მეორე, მერე ღრუბელი...

ი: ყორ კარი, ყოშ კოვზი...

ო: დინა გოგონა, ჩიყე სიძე...

უ: ტუნუ ქოთანი, ქუთულ მუხლი...

ბ: ბგი მაგარი, ძღღ დიდი, ძალიან...

გ: ლეჭმური საქმრო...

ა: არი არის, დანით დავითი, შუნ სვანეთი...

ო: ლომ ლომი, მინდორ მინდორი, ჰრდი ყიღის...

უ: ფურ ფური, მუჭუ რქა, მუბურ ბნელი... სუბდა ცეკვავდა...

ა: ჩაუ ცხენი, კუაში მჭადი, იმარი მზადდება...

ო: ისჩი გიჟდება, იკლი იწევა...

უ: ტულდა იძახდა, ხაყლუნდა ემინოდა...

ა და ო უპირატესად ისმის უე და უე-ს სახით: გრჭ > გუეჭ,

თრფ>თრეფ... ჭრ > ჭურ ყვავი...

ასევე უ და უ ხშირად ისმის და იწერება კიდევ უი და უი-ს სახით:

თხუმ>თხიმ თავი, უსგუმ>უსგუ ვაშლი /შდრ. ზანური უშქური/...

ტულდა>ტულიდა იძახდა...

წყვილბავისმიერ თანხმოდანთა მეზობლად უ სუსტად ისმის ან სულ არ ისმის: მუჭუმ>მიჭუმ რქა...

²³ ვარლამ თოფურია თავის დედანში ყველგან “შემადგენლობა”-ს (და არა “შედგენილობა”-ს) ხმარობს, მაგრამ, რაკი “სვანურის მოკლე გრამატიკულ მიმოხილვაში” (რომლის მხოლოდ პუბლიკაცია გვქონდა ხელთ), როგორც ჩანს, პროფესორ გურამ თოფურიას მიერაა ჩასწორებული აღნიშნული ტერმინი, ამიტომ ჩვენც მივსდიეთ მის კვალს (ი. ჩ.).

თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი

ბ გ დ უ ზ თ კ ლ მ ნ ძ პ ჟ რ ს ტ ფ ქ ღ ყ უ ჩ ც
ძ წ ჭ ხ ვ ჯ ჳ

ღ უმარცვლო ი არის: **ღეშღ** ათი... **მნა** რა...

ვ იხმარება ქართულთან საერთო ძირებში: **ვან** — ვარი,

ივმარი — ივმარება...

§ 1. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

მი მე	აღუ, ადუ დიახ, კი, ჰო
სი შენ	დესა არა, არ
ალა ეს	დე, დეი>დეი არც
ეჯა ის	ი კავშირი “და”
ძარ ვინ	-ი, -ი, ზოგჯერ (ხმოვნის შემდეგ) -ი ნაწილაკი “-ც”
მამ რა	ჟახე სახელი
მიშგუ, მიშგუი ჩემი	გუპარ /ნათ. გუპარიშ/ გვარი
ისგუ, ისგუი შენი	დინა გოგო
ეჩიშ, საზღვრულის წინ ეჩი იმის	ზურალ ქალი
ხედა რომელი	ჰყინტ ვაჟი, ვაჟიშვილი
იმე სად	მარე კაცი, ადამიანი
ამეჩუ, ამჩუ, ამეჩუნ აქ	დუჟმარე კაცი, მამაკაცი
ეჩეჩუ /ეშჩუ / ეჩეჩუნ, ეჩუნ იქ	
ა, მა, მა კითხვითი ნაწილაკები	
ა, ჰა კითხვითი ნაწილაკი “თუ”	
ჩჟეს კითხვითი ნაწილაკი “თუ”, “თუკი”	
ა დეიქტური ნაწილაკი “აი”, ე დეიქტური ნაწილაკი “ე”	
ა, ე წინა ხმოვანთან შერწყმით (ელიზიით) მიღებული დეიქტური ნაწილაკები	

მ ე შ ვ ე ლ ი ზ მ ნ ა “არსებობს, იმყოფება”
მხოლოდობითი რიცხვი

I პ. მი ხუ-ი მე ვარ	ხუ-პარი ვარ, ვიმყოფები
II პ. სი ხ-ი შენ ხარ	ხ-პარი ხარ, იმყოფები
III პ. ეჯა ლ-ი, ლ-ი-ზ ის არის	პარი არის, იმყოფება

ს ა უ ბ ა რ ი I

მი ჰყინტ ხუი. ეჯა დინა ლი. ალა დინა ლი მა? ალა დესა ლი დინა, ალა ლი ჰყინტ.

მი ამეჩუ (||მ'ამეჩუ)ხუპარი. სი ეჩეჩუ (||ს'ეჩეჩუ) ხპარი. ეჯან ეჩეჩუ პარი.

სი ჰყინტ ხი ჰა დინა? მი ჰყინტ ხუი. ძარ ლი ალა (||ლ'ალა)? ალა ლი დინა. ძარ ლი ეჯა (||ლ'ეჯა)? ეჯა დინა ლი. ალა დინა ლია? დესა, ალა ჰყინტ ლი.

იმე ხარი სი? მი ხუარი ამეიუ. იმ'არი ეჯა? ეჯა არი ეჩეიუ. არი ეს ეჯ ზურალ ამეიუ? დესა, ეჯ ზურალ დეს' არი ამეიუ (||ამეიუ). ეჩეიუნ არ'ესა ლუჰჰმარე? ადჰ, ეჩეიუნ არი ლუჰჰმარე.

მამ ლი ისეუ ჟახე? მიშეუ ჟახე ლი დჰჰით. მამ გჰარიშ ხი? მი ხუი მუშეკუდიან. ეჯა მამ გჰარიშ ლი? ეჯა ლი რატიან (დედ: ეჩი გჰარ ლი რატიან).

ეჯა დინა ლი კა ზურალ? ეჯა დე დინა ლი-მ დე ზურალ, ეჯა მარე ლი.

მი ჰყინტ ხუი. მიშეუ ჟახე ლი ბასლი, გჰარ ლი მარგიან. მი ხუარი ამეიუ. ალა ლი მიშეუ აფხნეგ. ეჩი გჰარ ი ჟახე ლი გჰიდან დადჰ. ალა ამეიუნ არი. ისეუ აფხნეგ მიშეუ აფხნეგ ლი.

მე ბიჰი ვარ. ის გოგოა ("გოგო არის"). ეს გოგოა ("გოგო არის")? ეს არ არის გოგო. ეს არის ბიჰი.

მე აქ ვარ. შენ იქ ხარ. ისიც იქ არის.

შენ ბიჰი ხარ, თუ გოგო? მე ბიჰი ვარ. ვინ არის ეს? ეს არის გოგო. ვინ არის ის? ის გოგოა ("გოგო არის"). ეს გოგო არის? არა, ეს ბიჰია.

სად ხარ შენ? მე ვარ აქ. სად არის ის? ის არის აქ. თუ არის ის ქალი აქ? არა, ის ქალი არ არის აქ. იქ არის თუ არა მამაკაცი? კი, იქ არის მამაკაცი.

რა გქვია შენ ("რა არის შენი სახელი")? ჩემი სახელია დავითი. რა გვარის(ა) ხარ? მე ვარ მუშეკუდიანი. ის რა გვარია ("გვარის არის")? ის არის რატიანი ("იმისი გვარი არის რატიანი").

ის გოგოა თუ ქალი? ის არც გოგოა და არც ქალი, ის კაცია ("კაცი არის").

მე ბიჰი ვარ. ჩემი სახელი არის ბასლი, გვარი არის მარგიანი. მე ვარ აქ. ეს არის ჩემი ამხანაგი. ის დადავ გვიდანია ("იმისი გვარი და სახელი არის გვიდანი დადავი"). ესეც აქ არის. შენი ამხანაგი ჩემი ამხანაგიც არის.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა. ზეპირად და წერილობით შეადგინეთ მსგავსი წინადადებები.

§ 2. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ნაჲ ჩვენ	-არ, დისიმილაციით -აჲლ; -ალ, -ელ, ბოლო-
სგაჲ თქვენ	ხმოვნიანებთან -აჲლ მრ. რიცხვის ნიშანი
ალაჲარ ესენი	სტუდენტ სტუდენტი, მრ. სტუდენტარ
ეჯაჲარ ისინი	აფხნეგარ ამხანაგები
გუშგუჲე, გუიშგუჲე ჩვენი	ზურალარ, ზურლარ ქალები
(ჩემი და შენი, ჩვენი და თქვენი)	ჰყგენტარ ბიჭები, ვაჟები
ნიშგუჲე ჩვენი (ჩემი და ამისი, ჩვენი და ამათი)	დინაჲლ გოგონები
ისგუჲე თქვენი	(ღუაჲუ), მრ. ღუაჲარ ვაჟები,
მიჩა მისი	შდრ. მრ. მარაჲლ კაცები, ადამიანები
მინეშ, საზღვრულის წინ მინე მათი	მუთჲრი მასწავლებელი,
	მრ. მუთჲრიაჲლ მასწავლებლები
	ლეთჲრი მოსწავლე,
	მრ. ლეთჲრიაჲლ მოსწავლეები
ფერხი ზოგი, ზოგიერთი	მეზუბელ მეზობელი
დარ (<*ღე-აჲარ) არავინ	ხუაჲ ბევრი, მრავალი
ჲოშა რამდენი	
-ისგა თანდებული -ში	
სერ მეტი; კიდევ; აჲ	

მ ე შ ვ ე ლ ი ზ მ ნ ა “არსებობს, იმყოფება”
მრავლობითი რიცხვი

- I — II პ. **ნაჲ ლ-ი-შდ** ჩვენ ვართ (მე და შენ, თქვენ) **ლ-არ-ი-დ** ვართ, ვიმყოფებით
- I — III პ. **ნაჲ ხუ-ი-შდ** ჩვენ ვართ (მე და ის, ისინი) **ხუ-არ-ი-დ** ვართ, ვიმყოფებით
- II პ. **სგაჲ ხ-ი-შდ** თქვენ ხართ **ხ-არ-ი-დ** ხართ, იმყოფებით
- III პ. **ეჯაჲარ ლ-ი-ხ** ისინი არიან **არ-ი-ხ** არიან, იმყოფებიან

ს ა უ ბ ა რ ი II

აჲარ ხიშდ სგაჲ? ნაჲ ხუიშდ სტუდენტარ. ფერხი ხუიშდ ჰყგენტარ ი ფერხი ლიხ დინაჲლ. მი ი მიშგუ აფხნეგ ხუიშდ ჰყგენტარ, ეჯა ი მიჩა აფხნეგ ლიხ დინაჲლ. სგაჲ ხიშდ მუთჲრი (უფრო ბუნებრივია: სი ხი მუთჲრი). ნაჲ ლიშდ აფხნეგარ.

ნამ ამჩუ (||ამეჩუ) ლპრიდ, ა, უნიჟერსტეტისგა. გუშგუჟე აფხნეგპრ
პრის ეჩ'ჟ, ინსტიტუტისგა.

ეჯდპრ იმ'პრის? ეჯდპრ პრის ეჩჟუნ, ე. ამჩუ (||ამეჩუ) დპრ პრისა? ამჩუ
პრის ზურალპრ ი ლჟაჟპრ ი ეჩეჩუნ პრის დინპლ ი ჰეჟენტპრ. სგამ იმე
ხპრიდ? ნამ ამჩუ (||ამეჩუ) ხჟპრიდ, ა.

ჟროშა ხიმდ სგამ? ნამ ხჟამ ხჟიმდ. ჟროშა ლის ეჯდპრ? ეჯდპრი ფიშირ
ლის.

ისგუ ი მიშგუ აფხნეგ გუშგუჟე აფხნეგ ლი. ეჩრშ ი მიშგუ მეზჟბელ
ნიშგუჟე მეზჟბელ ლი. დპრ პრი სერ ამჩუნ? ამჩუნ დპრ ესა პრი სერ.

უნიჟერსტეტისგა პრის სტუდენტპრ. აღდპრ ლის ლეთჟირიპლ. აღიარე
მეთჟირი ლის დოცენტპრ ი პროფესორპლ. ნამ ი ნიშგუჟე აფხნეგპრ
სტუდენტპრ ხჟიმდ. ნამი უნიჟერსტეტისგა ხჟპრიდ.

ვინ ხართ თქვენ? ჩვენ ვართ სტუდენტები. ზოგი ვართ ბიჭები და ზოგი
არიან გოგოები. მე და ჩემი ამხანაგი ვართ ბიჭები, ის და მისი ამხანაგი არი-
ან გოგოები. თქვენ ხართ მასწავლებელი (უფრო ბუნებრივია: შენ ხარ მას-
წავლებელი). ჩვენ ვართ ამხანაგები.

ჩვენ აქ ვართ, აი, უნივერსიტეტში. ჩვენი ამხანაგები არიან იქ, ე, ინსტი-
ტუტში.

ისინი სად არიან? ისინი არიან იქ. აქ ვინ არიან? აქ არიან ქალები და კა-
ცები. იქ არიან გოგოები და ბიჭები. თქვენ სად ხართ? ჩვენ აქ ვართ, აი!

რამდენი ხართ თქვენ? ჩვენ ბევრი ვართ. რამდენი არიან ისინი? ისინიც
ბევრი არიან.

შენი და ჩემი ამხანაგი ჩვენი (ჩემი და შენი) ამხანაგია. იმისი და ჩემი მე-
ზობელი ჩვენი (ჩემი და მისი) მეზობელია. ვინ არის კიდევ აქ? აქ მეტი არა-
ვინ არის.

უნივერსიტეტში არიან სტუდენტები. ესენი არიან მოსწავლეები (“სას-
წავლეები”). ამათი მასწავლებლები არიან დოცენტები და პროფესორები. ჩვენ
და ჩვენი ამხანაგები სტუდენტები ვართ. ჩვენც უნივერსიტეტში ვართ.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა. მრავლობითი რიცხვის ფორმები გადაიყვანეთ მხო-
ლობითში.

§ 3. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ძვრ ვინ მიც. **ძვს** ვის,
ნათ. **იშა** ვისი
მწა რა, მიც. **იმ** რას
ათხე ახლა
აჯალ კიდევ, ისევ
მარე მაგრამ
ხედ「ა」 რომელი
-ს მიცემითი ბრუნვის ნიშანი
-იშ, -წ-შ, საზღვრულის წინ
-ი, -წ ნათესაობითი ბრ. ნიშანი
-არ-ე-შ > -რ-ე-შ, საზღვრულის წინ
-არ-ე > -რ-ე მრავლობითი რიცხვის
ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნები
ალ ეს, **ეჯ** ის იხმარება
საზღვრულის წინ

ქართულ (მეჭკრთულ) ქართველი
მრ.**ქართულწარ** ქართველები
მუშუნ სვანი, მრ. **შუნწარ** სვანები
მეწან მეგრელი, მრ. **წანწარ** მეგრელები
მურუს (||მურისუ) რუსი,
მრ. **რუსწალ** რუსები
ქართული ქართული
ლუშნუ სვანური
ლგწნუ მეგრული
ლგფხაზუ აფხაზური
ლურსუ რუსული
ნინ ენა, მრ. **ნწწარ** ენები
ლწარ წიგნი
იშგენ სხვა
ხუაშდბა ვმუშაობ
ხაშდბა მუშაობ; მუშაობს

I ბ. მი ხუ-იჩო	ვმერები	ხუ-ითური	ვსწავლობ	მ-იხალ	(მ-იხა)	ვიცი
II ბ. სი ხ-იჩო		ხ-ითური		ჯ-იხალ	(ჯ-იხა)	
III ბ. ეჯა იჩო		ითური		ეჯას ხ-ოხალ	(ხ-ოხა)	
I—II ბ. ნწა ლ-იჩო-დ		ლ-ითური-დ		გუ-იხალ	(გუ-იხა)	
I—III ბ. ნწა ხუ-იჩო-დ		ხუ-ითური-დ		ნ-იხალ	(ნ-იხა)	
II ბ. სგწა ხ-იჩო-დ		ხ-ითური-დ		ჯ-იხალ-ხ		
III ბ. ეჯწარ იჩო-ხ		ითური-ხ		ეჯწარს ხ-ოხალ-ხ	(ხ-ოხა-ხ)	

ს ა უ ბ ა რ ი III

ძვრ ხი სი? მი ხუი სტუდენტ. იმე ხწრი სი? მი ხუწრი უნიტერსტეტისგა. იმ ხაშდბა უნიტერსტეტისგა? — ხუითური. ძვრ ლიხ ალძწრა? ალძწარ მიშგუ აფხნეგწარ ლიხ. იმ ხაშდბახ (||იჩოხ) ალძწარ? ალძწარ ითურის. სგწა იმ ხაშდბად უნიტერსტეტისგა? ნწაძ ხუითურიდ. მწა ნწწარ ჯიხალხ? ნწა ნიხალ ქართული ი ლურსუ. ათხე ხედ ნინს ხითურიდ? ათხე ხუითურიდ ლგწნუს (||ლუწნუს) ი ლუშნუს. ლგწნუ-დ ლუშნუ ქართულურ ნწწარ ლიხ.

მი ხუი მუშუნ. შუნწარს ნიხალ ლუშნუ. ეჯა ლი მეწწან. წანწარს ხოხალხ ლგწნუ. წანწარ ი შუნწარ ქართულწარ ლიშდ.

ჯიხალხმწა ლუშნუ? დწსა, ნწა დწსა ნიხალ ლუშნუ, მარე ათხე ხუითურიდ. ხედ ნინს ხითურიდ აჯალ? მერხი ხუითურიდ ფრანგულს, მერხი — გერმანულს, მერხი — ინგლისურს ი მერხი — ლგფხაზუს.

დეს ხოხალ ლუმნუ? ლუმნუ ხოხალხ შუანარს. ქართული იშა ნინ ლი? ქართული ქართულრე (შუანრე, ზანრე) ნინ ლი. ლურსუ იშა ნინ ლი? რუსლემ (დედ: ლურსუ რუსლე ნინ ლი).

იშა ლბირ ლი ალა (||ლ'ალა)? ალა ლი მიშგუ, ეჯა ლი ეჩიშ (დედ: ალ ლბირ ლი მიშგუ, ეჯ ლბირ ლი ეჩიშ).

ნაღ ლიმდ ქართულერ. გუმგუთე ნინ ლი ქართული. ნაღ აჯალ ნიხალ ლურსუ ი ხუითურიდ იშგან ნგნარსი.

ვინ ხარ შენ? მე ვარ სტუდენტი. სად ხარ შენ? მე ვარ უნივერსიტეტში. რას აკეთებ ("მუშაობ") უნივერსიტეტში? ვსწავლობ. ვინ არიან ესენი? ესენი ჩემი ამხანაგები არიან. რას აკეთებენ ("შვრებიან") ესენი? ესენიც სწავლობენ. თქვენ რას აკეთებთ უნივერსიტეტში? ჩვენც ვსწავლობთ.

რა ენები იცით? ჩვენ ვიცით ქართული და რუსული. ახლა რომელ ენას სწავლობთ? ახლა ვსწავლობთ მეგრულს^ა და სვანურს. მეგრულიც და სვანურიც ქართველური ენებია.

მე ვარ სვანი. სვანებმა ვიცით სვანური. ის არის მეგრელი. მეგრელებმა იციან მეგრული. მეგრელები და სვანები ქართველები ვართ.

იცით სვანური? არა, ჩვენ არ ვიცით სვანური, მაგრამ ახლა ვსწავლობთ. რომელ ენას სწავლობთ კიდევ? ზოგი ვსწავლობთ ფრანგულს, ზოგი — გერმანულს, ზოგი — ინგლისურს და ზოგიც — აფხაზურს.

ვინ იცის სვანური? სვანური იციან სვანებმა. ქართული ვისი ენაა? ქართული ქართველების (სვანების, მეგრელების) ენაა. რუსული ვისი ენაა? — რუსების (ან: რუსული რუსების ენაა).

ვისი წიგნია ეს? ეს არის ჩემი, ის არის მისი (ან: ეს წიგნი არის ჩემი, ის წიგნი არის მისი).

ჩვენ ვართ ქართველები. ჩვენი ენა არის ქართული. კიდევ ჩვენ ვიცით რუსული და ვსწავლობთ სხვა ენებსაც.

- დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. მხოლოდითი რიცხვის ფორმები გადაიყვანეთ მრავლობითში;
2. შეადგინეთ მსგავსი წინადადებები.

§ 4. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

გეზალ შვილი, მრ. გეზლორ დი დედა, მრ. დილორუ
 დინაგეზალ ქალიშვილი მუ მამა, მრ. მულნარუ
 ჭყინტგეზალ ვაჟიშვილი მუხტბე ძმა ძმისთვის, მრ. ლახტბა
 მახელტუჟ ჭაბუკი, ახალგაზრდა ჯემილ ძმა დისთვის, მრ. ლაჯმილა
 სნმაქ ქალიშვილი დაჩუირ და ძმისთვის, მრ. ლაღჩურა
 აგის სახლში, შინ უდილ და დისთვის, მრ. ლაჟდილა
 დნდმუ (< დი ი მუ) დედ-მამა ჭანუ ქმარი, მრ. ლაჭშა
 ხეხუ ცოლი, მრ. ლანხუა ჩიჟე სიძე, მრ. ლანჩუა
 მნდ არ თელღრა რძალი, მრ. ლანთლღრა
 დედ ან, ანუ ცალ ტოლი, კბილა, ერთი ხნისა, მრ. ლაცლა
 ჩუ ქვე, კი (იმერული “ქე”)
 ცალ ტოლი, კბილა, ერთი ხნისა
 მიშგუ, ისგუ იხმარება
 საზღვრულთან სახ. ბრუნვაში,
 ხოლო სხვა ბრუნვებში მიშგვა, ისგუა
 მუხტბემი“შ”, საზღვრულის წინ, ძმის“ა”
 დინა, მიმართვისას, გოგონა“ვ”!

I პ. მი მ-ირი	მ-აჟხა (მ-ადშხა ²⁴)	მქვია	მ-არ
ძვ. ქ. მივის, მყავს		ზედ მაქვს, მომდის; მეგრ. “მაფუ”	
II პ. სი ჯ-ირი	ჯ-აჟხა (ჯ-ადშხა)		ჯ-არ
III პ. ეჩას ხ-ორი	ხ-აჟხა (ხ-ადშხა)		ხ-არ
I-II პ. ნად გუ-ირი	გუ-აჟხა (გუ-ადშხა)		გუ-არ
I-III პ. ნად ნ-ირი	ნ-აჟხა (ნ-ადშხა)		ნ-არ
II პ. სგად ჯ-ირი-ხ	ჯ-აჟხა-ხ (ჯ-ადშხახ)		ჯ-არ-ხ
III პ. ეჯდარს ხ-ორი-ხ	ხ-აჟხა-ხ (ხ-ადშხახ)		ხ-არ-ხ

ს ა უ ბ ა რ ი IV

იმა გეზალ ხი? მი ხუი გელახსანი გეზალ დწდტუნშა. ალა იმა გეზალ ლ’ა? ალა ლი ფწლიწწა წარსაჟი გეზალ. პანტლგდ უდესიწწა ჭყინტგეზალ მახუნჯაკ მახელტუჟ ლი. ეჩნ ცალ ლი ხერგიწწა ჭყინტგლდწ დინაგეზალ თეთრუტწდ; ეჯად სნმაქ ლი.

²⁴ ზოგჯერ ასედაც ისმის.

მამა ჯადუხა (ჯაჟხა)? მი მადუხა (მაჟხა) გიორგი (დადაჟ, დასონ, მათე...).
მამა გუბარიჟი ხი? მი ხუტი გულბან (ნაკან, ნიჟარაძე...). მამა ხადუხა (ხაჟხა) ეჯ
დონას? ეჩას ხადუხა ჟენერა (კესა, ქემეჟ, ციცი...). მამა გუბარიჟი ლი? გუბანდნ.

მამა ჯარ სი ალ ჟყინტ? ალ ჟყინტ მუხუბე მარ. ეჯ დონა მამა ჯარ? ეჯ დონა
დაჩუირ მარ. დონა, სი მამა ჯარხ ალდარ, ა,? ალ ჟყინტ ჯემილ მარ ი ალ დონა
— უდილ. ალა ლი მიშგუ მუხუბე, ეჯა ლი ეჩნ დაჩუირ. ალა ლი მიშგუ
ჯემილ, ეჯა ლი ეჩნ უდილ.

იმარი ისგუ მუ? მიშგუ მუ შგის პრი.

შგის დარ ჯირხ სი? მი შგის მირხ: დნდმუ, ლახუბა ი ლადჩურა. დარ
ხორი ეჯ დონას შგის? ეჩას (ეჯას) ხორხ: დნდმუ, ლაჯმილა ი ლაჟდილა.

ხორიმჟ ჟჟმ ისგუ დაჩუირს? დესა, მიშგუ დაჩუირს ჟჟმ დესა ხორი.
ეჩნ უდილს ჩუ ხორი ჟჟმ. ხეხუ ჯირი მჟ სი? დესა. ხორიმჟ ეჩას ხეხუ? დესა,
ეჩას ხეხუ მნდ ხორი, ჟჟმ ხორი.

მიშგუ დაჩუირჟ ჟჟმ მიშგუ ჩნჟე ლი. მიშგუ დონაგეზლჟ ჟჟმი მიშგუ
ჩნჟე ლი. ისგუ უდლჟ ჟჟმ ისგუ ჩნჟე ლი. ისგუ დონაგეზლჟ ჟჟმი ისგუ ჩნჟე
ლი.

მიშგუ ჟყინტგეზლჟ ხეხუ მიშგუ თელღრა (||თელღგრა) ლი. მიშგუ
მუხუბემი ხეხუ მიშგუ თელღრა ლი. ისგუ ჯემლჟ ხეხუ ისგუ თელღრა ლი.

მამა ჯარ სი ალ ჟურალ? ალ ჟურალ თელღრა მარ. მამა ჯარ ალ
მახელჟჟე? ჯემილ მარ (დედ: ალ მახელჟჟე ჯემილ მარ). მამა ჯარ უდლჟ ჟჟმ?
ჩნჟე (დედ: უდლჟ ჟჟმ ჩნჟე მარ). მამა ჯარ მუხუბემი ხეხუ? თელღრა (დედ:
მუხუბემი ხეხუ თელღრა მარ, დედ: მიშგუ მუხუბემი ხეხუ მიშგუ თელღრა
ლი).

ვისი შვილი ხარ? მე ვარ გელახსანის შვილი, დადვანანთი. ეს ვისი შვი-
ლია? ეს არის ფალიანანთ ნარსავის შვილი. პანტლიდ უდესიანის ვაჟიშვილი
— მახუნჯაკი ვაჟკაცია. იმისი ტოლი არის ხერგიანანთ ჟყინტულდის გოგო
თეთრუა. ისიც ქალიშვილია.

რა გქვია? მე მქვია გიორგი (დადავი, დასონი, მათე...). რა გვარისა? ხარ?
მე ვარ გულბანი (ნაკანი, ნიჟარაძე...). რა ჟქვია იმ გოგოს? იმას ჟქვია ვენერა
(კესა, ქემეზი, ციცი...). რა გვარისა? არის? გვიდანი.

რა არის შენი (“გაქვს შენ”) ეს ბიჭი? ეს ბიჭი ჩემი ძმია. ის გოგო რა
არის შენი? ის გოგო ჩემი დაა (ძმისთვის). გოგო, შენი რა არიან ესენი, აი?
ეს ბიჭი ჩემი ძმია (“ძმა გაქვს”) და ეს გოგო — და (დისთვის). ეს არის ჩემი
ძმა, ის არის იმისი და (ძმისთვის). ეს არის ჩემი ძმა, ის არის იმისი და (დის-
თვის).

სად არის მამაშენი (“შენი მამა”)? მამაჩემი (“ჩემი მამა”) შინ არის.

შინ ვინ გყავს (“გყვანან”) შენ? მე შინ მყავს (“მყვანან”): დედა და მამა, ძმები და დები. ვინ ჰყავს იმ გოგოს შინ? იმას ჰყავს: დედა და მამა, ძმები და დები.

ჰყავს ქმარი შენს დას? არა, ჩემს დას ქმარი არ ჰყავს. იმის დას ჰყავს ქმარი. ცოლი გყავს შენ? არა. ჰყავს იმას ცოლი? არა, იმას ცოლი არ ჰყავს, ქმარი ჰყავს.

ჩემი დის ქმარი ჩემი სიძეა. ჩემი ქალიშვილის ქმარიც ჩემი სიძე არის. შენი დის ქმარი შენი სიძეა. შენი ქალიშვილის ქმარიც შენი სიძეა.

ჩემი ვაჟიშვილის ცოლი ჩემი რძალია. ჩემი ძმის ცოლიც ჩემი რძალია. შენი ძმის ცოლი შენი რძალია.

რა არის შენი (“რა გაქვს შენ”) ეს ქალი? ეს ქალი ჩემი რძალია (“რძალი მაქვს”). რა არის შენი ეს ვაჟკაცი? ძმა არის (ან: ეს ვაჟკაცი ჩემი ძმა არის). შენი რა არის დის ქმარი? სიძე (ან: დის ქმარი ჩემი სიძეა). შენი რა არის ძმის ცოლი? რძალი (ან: ძმის ცოლი ჩემი რძალია, ან: ჩემი ძმის ცოლი ჩემი რძალია).

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: წერილობით შეადგინეთ წინადადებები.

§ 5. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

გიგა მამიდა, დეიდა, ბიცოლა (Тётя); მრ. **გიგაღორ** (||ლანგადა)
ბუბა ბიძა, ბიძია, ძია; მამიდის ქმარი, მრ. **ბუბაღორ** (||ლაბბაჟა)
ბიძა ბიძა; მრ. **ლანბაღორ**

დიმთილ დედამთილი; სიდედრი
მიმთილ მამამთილი; სიმამრი

ხოშა დედე, **დადა** ბებია, დიდედა; მრ. **ხოშა დედეღორ**, **დადაღორ**
‘ხოშა’ ბაბა ბაბუა, მხცოვანი; მრ. **‘ხოშა’ ბაბაღორ**

სანჟუნ ცოლისძმა მრ. **ლანსანჟუნა**

დაა მული; მრ. **ლანდაა**, **ლანაა**
ძმან მანლი; მრ. **ლანძმანა**, **ძმანაა**

მეყერჟა რძალი რძლისთვის, მრ. **ლანმეყერჟა /ჟა, ლანმეყერჟაღორ**

მექჟეღორ ქვისლი; მრ. **ლანმექჟეღორ**

ქორ სახლი, **ქორს** სახლში, შინ

ჰასჟუ ასული (გათხოვილი ქალი ოჯახისათვის, გვარისათვის); მრ. **ლანჰასჟუ**

ნიბანშინ წული (ძმისწული, დისწული, საერთოდ წული
 ოჯახისათვის, გვარისთვის); მრ. **ლანნიბანშინა**

დიეშ, **მუჟეშ**, საზღვრულის წინ **დიეშ**, **მუჟეშ** ნათ.

ბრუნვის ფორმებია: დედის, მამის

გიგანშ, **ბუბანშ**, საზღვრულის წინ **გიგანშ**, **ბუბანშ** ნათ.

ბრუნვის ფორმებია: დედის (მამიდის, ბიცოლასი), ბიძის

მუხუბენშიღორ, **ჩიჟენშიღორ**, **თელღორანშიღორ** ნანათესაობითარი

ვითარებთია: ძმისთვის, სიძისთვის, რძლისთვის... (<“ძმ-ის-‘ა’-ღორ,
 სი-ძ-ის-‘ა’-ღორ, რძლ-ის-‘ა’-ღორ”...)

უშხუღორ ერთმანეთს

უშხუ‘ა’რენღორ ერთმანეთისთვის (<“ერთმანეთის‘ა’ღორ”)

მიშგუღორ ჩემთვის

ისგუღორ შენთვის

ლითჟერი სწავლა

ლუწუღორ გათხოვილი

მოდე ანდა

I პ. მი	მ-აყა	მყავს	მ-უღორ/ე	მაქვს	მ-აკუ	მინდა	მ-ალანტ	მიყვარს
								(“მ-ე-ნუკვი-ს”)
II პ. სი	ჯ-აყა		ჯ-უღორ/ე		ჯ-აკუ		ჯ-ალანტ	
III პ. ეჩას	ხ-აყა		ხ-უღორ/ე		ხ-აკუ		ხ-ალანტ	
I-II პ. ნან	გჟ-აყა		გ-უღორ/ე		გჟ-აკუ		გჟ-ალანტ	
I-III პ. ნან	ნ-აყა		ნ-უღორ/ე		ნ-აკუ		ნ-ალანტ	

II პ. სგამ	ჯ-აყახ	ჯ-ულტა/ეხ	ჯ-აკუხ	ჯ-ალატხ
III პ. ეჯმარს	ხ-აყახ	ხ-ულტა/ეხ	ხ-აკუხ	ხ-ალატხ

ს ა უ ბ ა რ ი V

მამ ჯარ ალ ზურალ, ეჯ მარე? ალ ზურალ გიგა მარ, ეჯ მარე — ბუბა. მიშგტა დიე უდილ მიშგუ გიგა ლი. მიშგტა მუტე დაჩტირი მიშგუ გიგა ლი. მიშგტა დიე ჯგილ მიშგუ ბუბა ლი. მიშგტა მუტე მუხტბე მიშგტოტ ბუბა ლი.

ხეხტი მი ჯგილ ჯამს სამუნ ხარ. ჯამში დაჩტირ ხეხტს დამ (დამა) ხარ. ლატდილ ლატმა უშხტარ ლამქოშლა ხარხ. ჯამში მუხტბე ხეხტს ძამ ხარ. თელღრა თელღრას მეყერტა ხარ.

ჯამში დი ხეხტიშიდ ი ხეხტი დი ჯამშიშიდ დიმითილ ლი. ჯამში მუ ხეხტიშიდ ი ხეხტი მუ ჯამშიშიდ დიმითილ ლი.

მუხტბეში მრდე დაჩტრ გეზალს (ჭყინტგეზალს ი დნაგეზალს) ნიბჟინ ხაჟხა. ჯმლჟმ მრდე უდლ გეზალსი ნიბჟინ ხაჟხა. ლუწტრლე ზურალ ქორამდ ი გტარიშდ ჰასტუ ლი. ჰასტუმ გეზალ ნიბჟინ ხარ ქორს ი გტარს.

მარ ხორი ეჩას? ეჩას დარ ხორი, დე დი, დე მუ, დე გეზალ ი დე დარ. მი მირიხ უდილ, ჯგილ, ჯამ ი გეზლარ; დესა მირი დადა (ხოშა დედე) ი ბაბა (ხოშა ბაბა).

დადა ლი დიეშ ი მუტე დი, ბაბა ლი დიეშ ი მუტე მუ. ლახტბ ჭყინტგეზლარ ლახტბა ხარხ უშხტარ.

მამ ხულტეხ ალამარსა? ალამარს ხულტეხ ლამარ. ეჯა მინე ლათტერ ლამარ ლი. სი ჟულტემ ლამარ? დტ.

მამ ჯაკუ ამეჩუ? მი მაკუ ლითტრი. ეჯმარს მამ ხაკუხ? ეჯმარსი ლითტრი ხაკუხ. მი ხტითტრი ლუშნუს ი ეჯმარ ითტრის ლგდგხაზუს.

მარ ჯალატხ სგამ? ნამ ნალატხ: დილარუ, მულარუ, ლახტბა, ლადჩურა (ლაჯმილა, ლატდილა), გიგალარ, ბუბლარ, დედელარ, ბაბლარ, ლჩჟა, ლთლარა ი ლნბჟინა.

მარ ხი? — სტულდენტ. მამ ჯამხა? (ჟახე, გტარ). იმე ხარი? (ადგილ). მარ ჯირი უნიტერსტეტს? — აფხნეგარ (მინე ჟახე-მ გტარ). მარ ჯირი ზგის? (დამე, დაჩტირ, მუხტბე, ბუბა...). იმ ხამდბა? იმ ხითტრი? ხედ ნინს ხითტრი? ხედა ნინ ჯიხალ? მარ ლი მუთტრი? მამ ჟულტე? — ლარ. მარ ლი ისგუ აფხნეგ? ხაკუმ ეჯას ლუშნუ ნინი ლითტრი? მამ ჯარ ისგტა მუხტბეში გეზალ? მამ ჯარ ისგტა დაჩტრ ჯამ? მამ ლი ისგოტ ისგტა დიე ჯგილ, დიე მტ?

შენი რა არის (“რა გაქვს”) ეს ქალი, ის კაცი? ეს ქალი დეიდაა, ის კაცი ბიძა. დედაჩემის (“ჩემი დედის”) და ჩემი დეიდაა. მამაჩემის (“ჩემი მამის”) და(ც) ჩემთვის მამიდაა. დედაჩემის ძმა ჩემთვის ბიძაა. მამაჩემის ძმაც ჩემთვის ბიძაა. ცოლის ძმა ქმრისთვის ცოლისძმია (“ქმარს აქვს”). ქმრისა და ცოლისთვის მულია (“ცოლს აქვს”). დების ქმრები ერთმანეთისთვის ქვისლები არიან. ქმრის ძმა ცოლისთვის მაზლია. რძალი რძლისთვის “შილია”.

ქმრის დედა ცოლისთვის და ცოლის დედა ქმრისთვის დედამთილია. ქმრის მამა ცოლისთვის და ცოლის მამა ქმრისთვის მამამთილია.

(კაცის) ძმის ანდა დის შვილს (ვაჟიშვილსა და ქალიშვილს) ბადიში ჰქვია. (ქალის) ძმის ან დის შვილსაც ბადიში ჰქვია. გათხოვილი ქალი სახლისთვის(ა) და გვარისთვის ასულია. ასულის შვილი ბადიშია სახლისთვის(ა) და გვარისთვის (“ბადიში აქვს სახლს და გვარს”).

ვინ ჰყავს იმას? იმას არავინ ჰყავს, არც დედა, არც მამა, არც შვილი და არც არავინ. მე მყავს (“მყვანან”) და, ძმა, ქმარი და შვილები. არ მყავს ბებია (დიდი დედა) და ბაბუა (დიდი მამა). ბებია არის დედის(ა) და მამის დედა. ბაბუა არის დედის(ა) და მამის მამა. ძმების ვაჟიშვილები ერთმანეთისთვის ძმები არიან (“ერთმანეთს აქვთ”).

რა აქვთ ამათ? ამათ აქვთ წიგნი. ის მათი სასწავლო წიგნია. შენ გაქვს წიგნი? — კი.

რა გინდა აქ? მე მინდა სწავლა. იმათ რა უნდათ? იმათაც სწავლა უნდათ. მე ვსწავლობ სვანურს და ისინი სწავლობენ აფხაზურს.

ვინ გიყვართ თქვენ? ჩვენ გვიყვარს: დედები, მამები, ძმები, დები, დეიდები (მამიდები, ბიცოლები), ბიძები, ბებიები, ბაბუები, სიძეები, რძლები და ბადიშები.

ვინ ხარ? — სტუდენტი. რა გქვია? (სახელი, გვარი). სად ხარ? (ადგილი). ვინ გყავს უნივერსიტეტში? — ამხანაგები (მათი სახელი და გვარი). ვინ გყავს შინ? (დედა და მამა, და, ძმა, ბიძა...). რას აკეთებ (“მუშაობ”)? რას სწავლობ? რომელ ენას სწავლობ? რომელი ენა იცი? ვინ არის მასწავლებელი? რა გაქვს? — წიგნი. ვინ არის შენი ამხანაგი? უნდა იმას სვანური ენის სწავლა? რა არის შენთვის შენი ძმის შვილი? რა არის შენთვის შენი დის ქმარი? რა არის შენთვის დედაშენის ძმა, დედის მამა?

- დ ა ვ ა ლ ე ბ ა .
1. გაეცით კითხვებზე პასუხი სვანურად.
 2. დაუმატეთ ახალი წინადადებები.

§ 6. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლარდა სამყოფი, საცხოვრებელი	ლიხტაჟი ხატვა, ლიხტაჟილი
ჟოთახ ოთახი	ხატვა (ბევრისა)
ჭუნდ კედელი, მრ.ჭუნდჟარ	ლიჭუნდანი კითხვა (წიგნისა)
ლამფა ჭერი	ლიჭუნდანი კითხვა (წიგნისა ვინმესთვის)
ლაჭურა ფანჯარა	ლიშდებ მუშაობა (ხაშდბა მუშაობს)
სურათ სურათი	ლიშგლდანი თვლა, ანგარიში
ნახატ ნახატი	ლიდრი წერა
ჩიქე ჯერ	ჩი ყველას
გუნ ძალიან	თხჟიმ თავი
ეზერ კარგი, ეზარდ კარგად,	უშხუნარე თხჟიმ ერთმანეთი,
-დ ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი	(“ერთმანეთი [ს] თავი” < თხემ-ი)

I პ. მი ხჟ-ა-ხტაჟი ვხატავ	ხჟ-ი-ხტაჟი ვიხატავ	ხ-ო-ხტაჟი ვუხატავ
II პ. სი ხ-ა-ხტაჟი	ხ-ი-ხტაჟი	ხ-ო-ხტაჟი
III პ. ეჯა ა-ხტაჟი	ი-ხტაჟი	ხ-ო-ხტაჟი
I-II პ. ნანდ ლ-ა-ხტაჟი იდ	ლ-ი-ხტაჟი იდ	ლ-ო-ხტაჟი იდ
I-III პ. ნანდ ხჟ-ა-ხტაჟი იდ	ხჟ-ი-ხტაჟი იდ	ხ-ო-ხტაჟი იდ
II პ. სგანდ ხ-ა-ხტაჟი იდ	ხ-ი-ხტაჟი იდ	ხ-ო-ხტაჟი იდ
III პ. ეჯდარ ა-ხტაჟი ხ	ი-ხტაჟი ხ	ხ-ო-ხტაჟი ხ

I პ. ხჟ-ათჟრი ვასწავლი	ეჯა მი მ-ათჟრი ის მე მასწავლის
II პ. ხ-ათჟრი	ეჯა სი ჯ-ათჟრი
III პ. ხ-ათჟრი ეჩას ეჩას	ეჯა ეჩას ხ-ათჟრი
I-II პ. ლ-ათჟრი იდ	ეჯა ნანდ გჟ-ათჟრი
I-III პ. ხჟ-ათჟრი იდ	ეჯა ნანდ ნ-ათჟრი
II პ. ხ-ათჟრი იდ	ეჯა სგანდ ჯ-ათჟრი ხ
III პ. ხ-ათჟრი ხ	ეჯა ეჯდარს ხ-ათჟრი

I პ. სი მი მ-ათჟრი მასწავლი	_____
II პ. _____	მი სი ჯ-ათჟრი ვასწავლი
III პ. სი ეჩას ხ-ათჟრი ასწავლი	მი ეჩას ხჟ-ათჟრი ვასწავლი
I – II პ. _____	_____
I – III პ. სი ნანდ ნ-ათჟრი გვასწავლი	_____
II პ. _____	მი სგანდ ჯ-ათჟრი ვასწავლით
III პ. სი ეჯდარს ხ-ათჟრი ასწავლი	მი ეჯდარს ხჟ-ათჟრი ვასწავლი

ალა მამა ლ'ა? ალა ლი ქორ. იშა ქორ ლ'ალა? ალა ლი მეზუბელი ქორ. იშა ლი ალ ქორ? ალ ქორ ლი მეზუბელიშ. მამა ხარხ ქორს? ქორს ხარხ ჭუბდუბარ, ყორალ ი ლაჯურალ.

ალა ლი უნიტერსტეტ. უნიტერსტეტს ხარხ ხუბამ აუდიტორიალ. ალ უოთახისგა (აუდიტორიადსგა) ნამ ლარიდ. ალ უოთახს ხარხ: ჭუბდუბარ, ლამფა, ყორ ი ლაჯურა. ნამ ამეჩუ ხუამდბად: ხუამდრიდ, ხუიჭუდნენდ ი ხუიშგლდანიდ ლუშნუდ. მერმე აუდიტორიადსგა სურათარს || სურათალს ახტატალიხ. ნამ ჩიქე მამა ნიხა ლუშნუ, მარე ხუითურიდ. ეზარდ ნათური ნიშგუტე მუთური.

ნამ აფხნეგდ ნაყახ უშანარ. ნიშგუტე აფხნეგ დინალს ხაყახ: გოშაყან, დჯი, დარიკო, დიტოლ, ნანულ, სუზი, ყერგნყო, ჰადუ... აფხნეგ ლუაჟარს ხაყახ: გერმანე, მეჰარბი, პიმენ, პირიბე, ქექეტ, შაუგენ, ხაბჯგ, ჯოკია... ეჯარს ხოხალს ქართუილ ი ლუშნუდ. მი აფხნეგდ მაყა მუშუტან. ეჯა მი მათური ლუშნუს. ათხე ხუიჭუდნენე ი ხუიშგლდანი ლუშნუდ.

მიშგუტა მუშუტან აფხნეგს აგის ხორიხ: დი, მუხტბე, ხოშა დედე ი ხოშა ბაბა, თელდრა (მუხტბემი ხეხტ), ნიბაშინ (მუხტბემი გეზალ), ბუბა (მუტრე მუხტბე) ი გიგა (დიე უდილ). მუ დესა ხორი. დაჩური ლუწურღე ხარ, მიჩ ხეხტ მამა ხორი. ეჯა ითური. ეზარდ ახტატალი. ნამ გუნ ნალატ უშხტარე თხუმი.

მიშგუტე მუ ინჟინერ ლი, დი — მუთური, ჯგმილ — აქიმ ი უდილ ლეთური ლი. ნიშგუტე ქორს ხუბამ ლარდალ ხარ. ალ ლარდალისგა ნამ ხუბარიდ. მიშგუტა მუს ხოხალ ლიხტატალი. ეჯა ჩი ნიხტატი ნახტარს. ნამ ხუბამ ლამარალ ნუდუტეხ ი ეჯარს ხოჭუდანიდ დადას ი ბაბას. მი ლარის ხოფრი მეზუბელს.

ეს რა არის? ეს არის სახლი. ვისი სახლი არის ეს? ეს არის მეზობლის სახლი. ვისია ეს სახლი? ეს სახლი არის მეზობლის. რა აქვს (“აქვთ”) სახლს? სახლს აქვს (“აქვთ”) კედლები, კარები და ფანჯრები.

ეს არის უნივერსიტეტი. უნივერსიტეტს აქვს ბევრი აუდიტორიები. ამ ოთახში (აუდიტორიაში) ჩვენ ვართ. ამ ოთახს აქვს: კედლები, ჭერი, კარი და ფანჯარა. ჩვენ აქ ვმუშაობთ: ვწერთ, ვკითხულობთ და ვითვლით სვანურად. მეორე აუდიტორიაში სურათებს ხატავენ. ჩვენ ჯერ არ ვიცით სვანური, მაგრამ ვსწავლობთ. კარგად გვასწავლის ჩვენი მასწავლებელი.

ჩვენი ამხანაგები არიან (“ჩვენ ამხანაგებად გვყვანან”) სვანები. ჩვენს ამხანაგ გოგოებს ჰქვიათ: გოშაყანი, დაჯი, დარიკო, დიგოლი, ნანული, სუზი, ყირინყო, ჰადუ... ამხანაგ მამაკაცებს ჰქვიათ: გერმანე, მუჰარბი, პიმენი,

პირიბე, ქექევი, შავგენი, ხაბჯი, ჯოკია... მათ იციან ქართული და სვანურიც. ჩემი ამხანაგია (“მე ამხანაგად მყავს”) სვანი. ის მე მასწავლის სვანურს. ახლა გვითხულობ და ვითვლი სვანურად.

ჩემს სვან ამხანაგს შინ ჰყავს: დედა, ძმა, ბებია და ბაბუა (დიდი დედა და დიდი მამა), რძალი (ძმის ცოლი), ბადიში (ძმის შვილი), ბიძა (მამის ძმა) და დეიდა (დედის და). მამა არ ჰყავს. და გათხოვილი ჰყავს. მას ცოლი არ ჰყავს. ის სწავლობს, კარგად ხატავს. ჩვენ ძალიან გვიყვარს ერთმანეთი (“ერთმანეთის თავი”).

ჩემი მამა ინჟინერია, დედა — მასწავლებელი, ძმა — ექიმი და და მოსწავლეა (“სასწავლი არის”). ჩვენს სახლს ბევრი ოთახები (“სამყოფები”) აქვს. ამ ოთახებში ჩვენ ვართ. მამაჩემმა იცის ხატვა. ის ყველას გვიხატავს ნახატებს. ჩვენ ბევრი წიგნები გვაქვს და იმათ ვუკითხავთ ბებიას¹ და ბაბუას. მე წერილს ვუწერ მეზობელს.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა. აუღლეთ ზმნა წინადადებებში.

§ 7. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლადეღ	დღე	სგუებინ წინ, სგუებნე წინა, წინანდელი
ისგლადეღ	შუადღე	ხუნკუთი წელან
ლეთ	ღამე	დოსგ, დოსდ ადრე
ისგლეთ	შუაღამე	გუიან გვიანი, გუიანდ გვიან
ჰამ	დილა	შომა როდის; შომტუა როდესაც
ძინარ	დილა	ეჩქას მაშინ
ნაბოზ	საღამო	ლო შემდეგ
ლათ	გუშინ	ამენლო ამის შემდეგ, აწი, მომავალში
მეხარ	ხვალ	ეჩუნლო იმის შემდეგ, მერე
მეხარეჩხან	ზეგ	ეჩქანლო იმის შემდეგ, იმის მერე
ხუნკუთი ლადეღ	გუშინწინ (“წინა დღე”)	ეჩხან იქიდან
ლანდი (<ლანდიშ)	დღეს	ისგ შუა
ლეთი (<ლეთიშ)	წუხელ	დო თუ
ბაზი (<ბაზიშ)	ამაღამ	ბეფშუ ბავშვი, მრ. ბოფშარ
ჰამს, ძინარს	დილას	
ნაბოზს	საღამოს	

მ ე შ ვ ე ლ ი ზ მ ნ ა

“ ი მ ყ ო ფ ე ბ ა ”

მ ყ ო ფ ა დ ი

I პ.	ხჷ-ნირი, ხჷ-ნირა ვიქნები ²⁷	ხჷ-ირდი ვიქნები, ვიმყოფები
II პ.	ხ-ნირი, ხ-ნირა	ხ-ირდი
III პ.	ნირი, ნირა	ირდი
I-II პ.	ლ-ნირიდ, ლ-ნირად	ლ-ირდიდ
I-III პ.	ხჷ-ნირიდ, ხჷ-ნირად	ხჷ-ირდიდ
II პ.	ხ-ნირიდ, ხ-ნირად	ხ-ირდიდ
III პ.	ნირის, ნირახ	ირდის

ნ ა მ ყ ო

I პ.	ხჷ-ანსჷ ვიყავი	ხჷ-არდას ვიმყოფებოდი, ვიყავი
II პ.	ხ-ანსჷ	ხ-არდას
III პ.	ლ-ანსჷ	არდა
I-II პ.	ლ-ანსჷდ	ლ-არდად
I-III პ.	ხჷ-ანსჷდ	ხჷ-არდად
II პ.	ხ-ანსჷდ	ხ-არდად
III პ.	ლ-ანსჷხ	არდახ

ს ა უ ბ ა რ ი VII

ათხე ჰამ ლი, ერქანლო ისგლადელ ნირი, ლო — ნაბოზ. ნაბოზუნლო ლეთ ლი, ლო ისგლეთ ნირა. ლეთუნლო მგხარ ნირა, ერუნლო — მგხარეჩხან, ლო — ერე ერჩხან. ლადნ სგუებნე ლადელ ლათ ლასჷ, ლათა სგუებნე ლადელ ხუნკჷრ ლადელ ლასჷ.

ათხე მამ ლი: ჰამ ლი ჰა ნაბოზ? ჰამ ლი (მედ: ათხე ჰამ ლი). ერუნლო მამ ნირა? — ისგლადელ, ლო — ნაბოზ (მედ: ერუნლო ისგლადელ ნირა, ლო — ნაბოზ, მედ: ჰამუნლო ისგლადელ ლი, ლო — ნაბოზ). შომა ლი ლეთ? — ნაბოზუნლო ჰამდ (მედ: ლეთ ლი ნაბოზუნლო-მ ჰამდ). მამ ლი ჰამუნლო-მ ნაბოზდ? — ლადელ (მედ: ჰამუნლო ნაბოზდ ლადელ ლი). შომა ნირა მგხარ? ბანგნლო (მედ: ბანგნლო მგხარ ნირა). შომა ლასჷ ლათ? — ლადნ სგუებნე ლადელ (მედ: ლადნ სგუებნე ლადელ ლათ ლასჷ, მედ: ლათ ლასჷ ლადნ სგუებნე ლადელ).

იმე ხარდას ლათ? აგის ხარდას. იმე ხირდი მგხარ? მგხარი აგის ხუირდი. იმ'არი ისგუ მუხუბე? ათხე ამეჩუ არი, ლათ აგის არდა, მგხარ ქართს (თბილისს) ირდი.

ლათ იმე არდა ისგუ მუ? ლათ მესტიას არდა, ათხე აგის არი ი ბანგ ქორს ირდი. იმე ირდი ისგუ აფხნეგ მგხარ ჰამს? მგხარ ჰამს მესტიას ირდი, ერქანლო — იფარ.

მიშგუ ჯემილ ჰამს დოსგ აგის არდა, ნაბოზს ლენჯარ ირდი, ერქანლო იმე ლო ირდი, მამ მიხალ. შომა ირდის თბილისს ისგუ ჯემილ ი უდილი?

²⁷ ნ ხშირად არაგრძლად ისმის: ხჷირი, ხჷირა...

მეზარეზხან გუინდ ნაბოზს. იმ ხაშლბახ თბილისს? ჯემილ სამსახურისგა პრი
(||სამსახურისგ'წრი), უდილ ითჷრი ინსტიტუტისგა.

ეჩქას სი ბეფშუ ხასჷ, ათხე მახელჷჷუ ხი. ისგუ მუ ეჩქას მახელჷჷუ
ლასჷ.

ხირდიმ ლადი ამეჩუ? ჩიქე ამეჩუ ხჷირდი, ეჩქანლო მად მიხალ, იმე ღო
ხჷირდი.

ახლა დილაა, შემდეგ შუადღე იქნება, მერე — საღამო. საღამოს მერე
ღამეა, მერე შუალამე იქნება. ღამის შემდეგ ხვალ იქნება, მერე — ზეგ
(ხვალის იქით), მერე — მაზეგ (იმის იქით). დღეის წინა დღე გუშინ იყო, გუ-
შინის წინა დღე გუშინწინ (წინა დღეს) იყო.

ახლა რა არის: დილა არის თუ საღამო? — დილაა (ან: ახლა დილაა), მე-
რე რა იქნება? — შუადღე, მერე — საღამო (ან: დილის შემდეგ შუადღეა,
შემდეგ — საღამო). როდისაა ღამე? — საღამოდან (საღამოს მერე) დილამდე
(ან: ღამეა საღამოდან დილამდე). რა არის დილიდან საღამომდე? — დღე
(ან: დილიდან საღამომდე დღეა). როდის იქნება ხვალ? — ამალამის მერე (ან:
ამალამის მერე ხვალ იქნება). როდის იყო გუშინ? — დღეის წინა დღეს (ან:
დღეის წინა დღეს გუშინ იყო, ან: გუშინ იყო დღეის წინა დღე).

სად იყავი გუშინ? შინ ვიყავი. სად იქნები ხვალ? ხვალაც შინ ვიქნები. სად
არის შენი ძმა? ახლა აქ არის, გუშინ შინ იყო, ხვალ თბილისში (“ქართ-ს”)
იქნება.

გუშინ სად იყო მამაშენი? გუშინ მესტიაში იყო, ახლა შინ არის და
ამალამაც სახლში (ძვ.ქ. “ქორ-ს”) იქნება. სად იქნება შენი ამხანაგი ხვალ
დილას? ხვალ დილას მესტიაში იქნება, მერე — იფარში.

ჩემი ძმა დილას ადრე შინ იყო, საღამოს ლენჯერში იქნება, მერე (“თუ”)
სად იქნება, არ ვიცი. როდის იქნებიან თბილისში შენი ძმა და და? — ზეგ
გვიან საღამოს. რას აკეთებენ თბილისში? ძმა სამსახურშია, და სწავლობს
ინსტიტუტში.

მაშინ შენ ბავშვი იყავი, ახლა ვაჟკაცი ხარ. მამაშენი მაშინ ვაჟკაცი იყო.

იქნები დღეს აქ? ჯერ აქ ვიქნები, მერე რა ვიცი, (“თუ”) სად ვიქნები.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა. ჩამოთვალეთ დროის აღმნიშვნელი სახელები და
შეადგინეთ წინადადებები.

§ 8. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ა ქ წ ნ ო ლ ი კ ე დ მ ი ს ა ლ მ ე ბ ა (“სალმის აღება”)

ხოჩა კარგი; ხოჩნად კარგად	მავტუარდ როგორ
იმჟი ხნარი? როგორ ხარ? (უფრო ავადმყოფის მიმართ იხმარება)	
ხოჩილდ უკეთ	მიწუა მინახავხარ, მინახავს
ჯწყრა დაგმართვია	დეშ ვერ
მავტუმარ მადლობელი	ლეგდ ავად
იჟას მუღამ	-უ, -ჟ ნაწილაკი “მცა”
გზაჟრობ მგზავრობა	
შჟიდებდ ლანკედა მშვიდობით მოგვესვლიხარ, მოგვესვლია (გამვლელს, შემთხვევით მოსულს ეტყვიან)	
აჯემ, შჟიდებდ აღერ კარგია, მადლობა ღმერთს, მშვიდობით მოხვედი (ეტყვიან მაშინ, თუ მას ელოდნენ)	

ხოჩნჟ ლადედ ჯარ! ან: **ხოჩა ლადედჟ ჯარ!** გამარჯობა! (ასე ესალმებიან ერთმანეთს დილიდან საღამომდე. შეიძლება თქვან დილასაც და საღამოსაც. ნიშნავს: კარგიმცა დღე (ან: კარგი დღემცა) გაქვს! = კარგი დღე გქონდეს!

ხოჩნჟ ჯარ! გაგიმარჯოს! (ჩვეულებრივ ასე მიუგებენ, რაც ნიშნავს: კარგიმცა გაქვს! = კარგი გქონდეს!). **ხოჩა ჟეჟარ!** **ხოჩნჟ ჯწყრა!** (ასედაც მიუგებენ. ნიშნავს: კარგიმცა დაგემართა! = კარგი დაგემართოს! ან: კარგიმცა დაგმართვია! = კარგი დაგმართოდეს!).

ხოჩნჟ ძინარ ჯარ! დილა მშვიდობისა!

ხოჩნჟ ნაბოზ ჯარ! საღამო მშვიდობისა!

ხოჩნჟ ლჟთ ჯარ! ღამე მშვიდობისა!

გაიგონებთ ასედაც: **ხოჩა ძინარჟ ჯარ!**

ხოჩა ნაბოზჟ ჯარ!

ხოჩა ლჟთჟ ჯარ!

შეიძლება მისალმების ფორმულა შემოკლებულადაც თქვან:

ხოჩა ლადედ! დღე მშვიდობისა! **ხოჩა ნაბოზ!** საღამო მშვიდობისა!

ხოჩა ძინარ! დილა მშვიდობისა! **ხოჩა ლჟთ!** ღამე მშვიდობისა!

დილის, საღამოსა და ღამის მისალმებაზე იმგვარადვე მიუგებენ, როგორც დასასრულს: ესაა: **ხოჩნჟ ჯარ!** **ხოჩა ჟეჟარ!** ან: **ხოჩნჟ ჯწყრა!**

გამომშვიდობებისას ეგვევ ფორმულები იხმარება, ოღონდ არის მცირე განსხვავება. თუ დილას გამოემშვიდობა, ეტყვის: **ხოჩა ლადედჟ ჯარ!** თუ საღამოს, დაბნელებისას, გამოეთხოვა, ეტყვის: **ხოჩა ლჟთჟ ჯარ!**

მიგებაც არ განსხვავდება, მაგრამ შეიძლება დაუმატონ მიმართვა **ხიად!** სიხარულო! და ითქმის: **ხოჩნჟ ჯარ, ხიად!** გაგიმარჯოს, სიხარულო! ან: **ხოჩა**

ჯეყარ, ხიად! “კარგი დაგემართა, სიხარულო!” ან: **ხოჩაჲ ჯაყრა, ხიად!**
“კარგიც დაგემართვია, სიხარულო!”

ხმარობენ სხვა ფორმულებსაც, უფრო დალოცვის შემცველს:

სნჲ ნირი შჲიდებდ! შენ გვყავდე მშვიდობით! (“შენცა გვყავხარ მშვიდობით”) ან:

იჲასუ ხარი! (მუდამ იყო! მუდამცა ხარ! — “თავის დღემცა ხარ”),
გმადლობ!

სამგზავროდ გამზადებულს სხვაგან, შორს მიმავალს, გზას ულოცავენ:
ხოჩაჲ გზაჲრობ ჯარ! კეთილი მგზავრობა გექნება! (“კარგი მგზავრობამცა გაქვს!”)

შემთხვევით მოსულს, გამვლელს, დამხედურნი მისალმებაზე ასე მიუგებენ: **შჲიდებდუ ლანკედა!** მშვიდობით მოგვსვლოდე (“მშვიდობითმცა მოგვსვლიხარ”)!

თუ ელოდნენ, მაშინ მომსვლელს ეტყვიან: **აჯემ, შჲიდებდ აღერ!**
მადლობა ღმერთს, რომ მშვიდობით მოხვედი!

მ ო კ ი თ ხ ვ ა

— **მანჲარდ (||მანჲანდ) ხარი?** როგორ ხარ?

— **ხოჩამდ ხჲარი.** კარგად ვარ.

ავადმყოფს ჰკითხავენ:

— **იმჲი ხარი?** როგორ ხარ?

— **დეშ ხჲარი ხოჩამდ** ვერ ვარ კარგად, ან: **ხოჩილდ ხჲარი** უკეთ ვარ.

პატივისცემის ან მოფერების გამოსახატავად **“მანჲარდ ხარი”** შეკითხვაზე მიუგებენ ასე:

— **სნჲ მირი იჲას, ხოჩამდ ხჲარი** შენ მყავდე (“შენმცა მყავხარ”) მუდამ, კარგად ვარ; ან: **იჲასუ ხარი, ხოჩამდ ხჲარი** მუდამ იყავი (“ევასმცა ხარ”), კარგად ვარ; ან: **მანჲმარ ხჲი, ხოჩამდ ხჲარი** გმადლობთ (“მადლობელი ვარ”), კარგად ვარ.

— **ისგუ მუ მანჲანდ არი?** მამაშენი (“შენი მამა”) როგორაა?

— **მანჲმარ ხჲი, ხოჩამდ არი** გმადლობთ, კარგადაა

— **ისგუ დი მანჲარდ არი?** დედაშენი (“შენი დედა”) როგორაა?

— **სნჲ ნირი ხოჩამდ** (ან: **იჲასუ ხარი**, ან: **მანჲმარ ხჲი**), **დეშ არი ხოჩამდ, ლეგდ არი** შენ გვყავდე კარგად (ან: მუდამ იყო, ან: მადლობელი ვარ), ვერ არის კარგად, ავადაა.

— **მან ხეყარ?** რა დაემართა? ან: **მან ხათემ?** რა სჭირს?

— **მან მიხალ.** რა ვიცი.

გამოთხოვებისას ეტყვის: **ხოჩა ლადელუ ჯარ!** გამარჯვებით! = მშვიდობით! (“კარგი დღემცა გაქვს”). ან: **ხოჩამდუ მიწუა!** კარგად მენახო! (“კარგადამც მინახავხარ!”).

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: მიესალმეთ ერთმანეთს. მოიკითხეთ ერთმანეთი.

§ 9. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ზაჲ წელიწადი; ზაჲ წელს
 თჲე თვე
 ნაგზი კვირა (შვიდეული)
 ფან 24 საათი (დღე-ღამე)
 სანათ||სანათ, საათ||საღათ საათი
 წუთ წუთი
 ლგ-ზან წლისა, წლიანი
 ხან ხანი
 ლგ-ხან ხნისა, ხნიანი, ხნიერი
 მანუმ რამდენი, რა ზომისა, რამხელა
 განხან გვერდით
 ერ, ერ'ე' რომ
 -ინ -ჯერ

რ ი ც ხ ვ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ი

რ ა ო ღ ე ნ ო ბ ი თ ი	რ ი გ ო ბ ი თ ი
1 ეშხუ (ნათ. აშხუ-მ-იშ), ერთი	მანკუთი, პირველი
2 დორი დერუ (დარუ-მ-იშ)	მერმე
3 სემი (სამ-მ-იშ)	მესმე
4 ჟოშთხუ (ჟოშთხუ-მ-იშ)	მეჟთხუ
5 ჟოხუიშდ (ჟოხუიშდ-იშ)	მეხუშდე
6 უსგუა (უსგუენ-მ-იშ)	მესგუე
7 იშგუიდ (იშგუიდ-იშ)	მეშგუდე
8 არა (არენ-მ-იშ)	მერე
9 ჩარა (ჩარენ-მ-იშ)	მერჩრე
10 დეშდ (დეშდ-იშ)	მეშდე
11 რ'ეშდეშხუ	მეშდეშხუ
12 რ'ეშდდორი, დეშდდერუ	მეშდდორე
13 რ'ეშდსემი	მეშდსემე...
14 რ'ეშდიჟოშთხუ	
15 რ'ეშდჟოხუიშდ	
16 რ'ეშდუსგუა	
17 რ'ეშდიშგუიდ	
18 რ'ეშდარა	
19 რ'ეშდჩარა	
20 რ'ერჟეშდ	
21 რ'ერჟეშდდეშხუ	

ჩხარამინ ეშოდ — ჩხარაშოდ. ჟომო ბრა ჟურინ აშირ? — ჟორ'აშირ. სუმიან ათას? — სემ'ათას. უსგუნიანი იშგუნიდ? — ჟომთხუნიდჟორი.

ჟომო ლგზად ხი? ჟურუნიდჟორთხუნიდ (ჟუნდ: მი ხუნი ჟურუნიდჟორთხუნიდ ლგზად). მანუმი ლგზან ლი (მანდჟ: ჟომო ლგზად ლი) ისგუ მუ? მიშგუ მუ იშგუნიდ ლგზად ლი. მანუმი ლგზან ლი ისგუ დი, მუხუბე, დარჟირ, ბუბა? მიშგუ დი ლი უსგუნიდ ლგზად, მუხუბე — სემეშიდ, დარჟირ ჟუნდჩხარა ი ბუბა ჟორთხუნიდჟორიჩხარა.

ზაჟისგა არი ჟუნდჟორი თუე. თუეღსგა არი ჟომთხუნიდ ნაგზი. ნაგზადგა არი იშგუნიდ ლადელ. ლადელისგა არი ჟუნდ — ჟუნდუსგუთა სანდთ. ფან ლი ლუთ ი ლადელ, ფანისგა არი ჟურუნიდჟორთხუნიდ სანდთ. სანდთისგა არი უსგუნიდ ჟუთ.

ზაჟისგა არი სემაშირ ი უსგუნიდუსგუთა ლადელ. თუეღსგა არი სემეშიდ მანდჟ სემეშიდჟუნდ ლადელ. ზაჟისგა არი ჟორთხუნიდჟორი ნაგზი.

რამდენი ძმა ხართ თქვენ? ჩვენ სამნი ძმანი ვართ. რამდენი და გყავს? — ორი. რამდენი ძმა ჰყავს შენს ამხანაგს? ჩემი ამხანაგი გოგოა, იმას ჰყავს ოთხი ძმა და ერთი და.

რამდენი გყავს შენ დეიდები (მამიდები, ბიცოლები), ბიძები, ძმები, დები და რძლები? მე მყავს: ხუთი “გიგა” (ერთი არის მამის და, ორი — დედის და და ორი ბიძების ცოლები), ექვსი ბიძა (მამის ძმები არიან ორი და დედის ძმები — ოთხი), სამი ძმა (“სამი ძმები”), ერთი და და ორი რძალი (ძმების ცოლები).

გოგო, შენ რამდენი გყავს? მე მყავს შვიდი დეიდა (დეიდები) (სამი არიან დედის დები, ერთი — მამის და და სამი ბიძების ცოლები), რვა ბიძა (სამი — დედის ძმები და ხუთი — მამის ძმები), ცხრა ძმა (ცხრა ძმანი: ოთხი მკვიდრი ძმა — ჩემი დედის და მამის შვილები და ხუთი — ბიძების შვილები) და ათი და (დეიდების, მამიდების გოგოები).

რამდენია სამჯერ სამი? — ცხრა. ორჯერ ათი რამდენია? — ოცი. რამდენია ორჯერ ექვსი? — თორმეტი. რამდენია რვაჯერ ათი? — ოთხმოცი. ცხრაჯერ ათი? — ოთხმოცდაათი. რამდენი იქნება ორჯერ ასი? — ორასი. სამჯერ ათასი? — სამი ათასი. ექვსჯერ შვიდი? — ორმოცდაორი.

რამდენი წლის ხარ? — ოცდახუთი (ან: მე ვარ ოცდახუთი წლის). რა (რამდენი) ხნისაა (ან: რამდენი წლის არის მამაშენი?) მამაჩემი სამოცდაათი წლის არის. რა (რამდენი) ხნისაა დედაშენი, ძმა, და, ბიძა? დედაჩემი არის სამოცი წლის(ა), ძმა — ოცდაათი, და — ცხრამეტი და ბიძა — ორმოცდაცხრამეტი (წლისა).

წელიწადში არის თორმეტი თვე. თვეში არის ოთხი კვირა. კვირაში არის შვიდი დღე. დღეში არის ათი-თექვსმეტი საათი. “ფან” არის დღე-ღამე (“ღამე

და დღე”), დღე-ღამეში არის ოცდაოთხი საათი. საათში არის სამოცი წუთი. წელიწადში არის სამას სამოცდახუთი ან სამას სამოცდაექვსი დღე. თვეში არის ოცდაათი ან ოცდათერთმეტი დღე. წელიწადში არის ორმოცდათორმეტი კვირა.

ს ა მ თ

ყოფილი სანათ || სანთ || საათ ლი? (მედ: სანათშიყოფილი ლი?) — მემდომორი (მედ: ათხე მემდომორი სანათ ლი). ყოფილი სანათ ლანსუ ლანთ, სი ერ ხარდეს ამერუ? ერქას ლანსუ მარუმიხენსგა. ათხე ყოფილი სანათ ნრა? ათხე მემდულსგუა წუთ ლი არემიშ; მერუმიდიყოფილსუ წუთ ხოკლი (ხაკლი) მემდს (მემდ სანათს); ხენსგა ლი ჩხარემიშ; მემდ ლი ყოხუმიშიშ.

მანუმ ხან ჯარ უმანს? ემხუ ზან, სემი თუე ი მემდ ლადელ. მანუმ ხანს არდა ისგუ აფხენგ ამერუ? ეჯა ამერუნ არდა ყოფილსუ ზან, ყოხუმიშდ თუეს ი 'მ'ემდიშგუიშდ ლანდლ(ს).

ხედა კურს ლი ალა? ალა მენსმე კურს ლი. ხედა კურს ლი, გუმგუემე განან (მეზობელ) აუდიტორიაშგა ერ არი? ემხუ ლი მერმე კურს, მერმე ლი მენსუმდე კურს. გუმგუემე კურს ხედა ლი? — მენსუმდე.

ს ა ა თ ი

რომელი (რამდენი) საათია? (ან: საათის რამდენია?) — თორმეტი (ან: ახლა თორმეტი საათია). რომელი საათი იყო გუმინ, შენ რომ იყავი აქ? მაშინ იყო ორის ნახევარი. ახლა რომელი საათი იქნება? ახლა თექვსმეტი წუთია რვის; ოცდაოთხი წუთი უკლია (“აკლია”) ათს (ათ საათს); ნახევარია ცხრის; ათია ხუთის.

რამდენი ხანი ხარ (“გაქვს”) სვანეთში? — ერთი წელი, სამი თვე და ათი დღე. რამდენ ხანს იყო შენი ამხანაგი აქ? ის აქ იყო ოთხ წელიწადს, ხუთ თვეს და ჩვიდმეტ დღეს.

რომელი კურსია ეს? ეს მესამე კურსია. რომელი კურსია, ჩვენ გვერდით (მეზობელ) აუდიტორიაში რომ არის? ერთია მეორე კურსი, მეორე არის მესამე კურსი. ჩვენი კურსი რომელია? — მეოთხე.

და ვ ა ლ ე ბ ა: დაწერეთ სიტყვებით: 14, 17, 19, 21, 29, 35, 79, 98, 200, 957, 3284... 7 X 9, 8 X 11, 9 X 15, 10 X 15...

შეადგინეთ რიცხვების შემცველი წინადადებები და თარგმნეთ.

§ 10. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლუნთ (ლინთუ) ზამთარი	წითე ცხელი, სიცხე
ლუფხუ გაზაფხული	ანდრი მოდის
ზაულადელ ზაფხული	კედნი მოდის, მოვა
მუჟდუერ შემოდგომა	ხანთქუა (მანთქუა, ჯანთქუა) სჩვევია
ამზაუ წელს	მანგ ყველა
მიჟ მზე	ეში მაინც; ეშიდეში მაინცდამაინც
მეჟარ მზიანი	დეს ხან; დესი ¹ დ ¹ ესინ ხანდახან
დოშდულ მთვარე	ძღღ ძალიან, დიდად
დოშდულნი მთვარიანი	ჩიგარ ყოველთვის
მუს თოვლი	მანდხუნა ცოტა (“არა-ხვავი”)
ბიქუ ქარი	დერ <დერხი ზოგი
უჩხა წვიმა	თუით თითოეული, თითო
შუან სვანეთი	-შანლ თანდებული “-ვით”
საგან საგანი	-ჟი თანდებული “-ზე”
ტებდი თბილი, სითბო	მეცხი ცივი, სიცივე

მხოლოდობითი რიცხვი

სახ.	გან ხარი	ქათალ ქათამი	ლარდა სამყოფი	უახე სახელი
მოთხ.	გან-დ	ქათალ-დ	ლარდა-დ	უახა-დ, უახნემ
მიც.	გან-ს	ქათალ-ს	ლარდა-ს	უახა
ვით.	გან-დ	ქათალ-დ	ლარდა-დ	უახა-დ
მოქმ.	გან-შუ	ქათალ-შუ	ლარდოშ ¹ უ ¹	უახოშ ¹ უ ¹
ნათ.	გან-ი ¹ უ ¹	ქათალ-ან ¹ უ ¹	ლარდან ¹ -შ	უახნემ-ი ¹ უ ¹

მრავლობითი რიცხვი

სახ.	გან-არ	ქათალ-არ	ლარდ-ანლ ²⁹	უახ-ანლ
მოთხ.	გან-არ-დ	ქათალ-არ-დ	ლარდ-ანლ-დ	უახ-ანლ-დ
მიც.	გან-არ-ს	ქათალ-არ-ს	ლარდ-ანლ-ს	უახ-ანლ-ს
ვით.	გან-არ-დ	ქათალ-არ-დ	ლარდ-ანლ-დ	უახ-ანლ-დ
მოქმ.	გან-არ-შუ	ქათალ-არ-შუ	ლარდ-ანლ-შუ	უახ-ანლ-შუ
ნათ.	გან-არ-ე ¹ უ ¹	ქათალ-არ-ე ¹ უ ¹	ლარდ-ანლ-ე ¹ უ ¹	უახ-ანლ-ე ¹ უ ¹

²⁹ ამგვარი სეგმენტაცია პირობითია, რადგანაც ლარდანლ < *ლა-რდ-ა-ალ-ე (ი. ჩ.).

ათხე მუჟღურ ლი. მუჟღურუნდო ლინთუ ანდრი, ეჩქანდო — ლუფხუ, ლო — ზატლადედ. შუჟანს ეზერ მუჟღურ ნამთქუა. ლადედშუ მუჟან ლი ი ლეთშუ დომდურღორ. ლინთუ ეზერ ხობალ. ლინთუსგა ხუჟა მუს ვედნი, მარე მუჯხი ეშ (||ეში) მამა ლიზ. ლუფხუ ტეზდი ლი, მესიმესინ ბიქუ ხობალ. ზატლადედ ათუ ლი, მარე თბილისშელ შუჟანს დე მუჯხი ნამთქუა ი დე ათუ. ზატლადედ ეზერ ლარდა ლი შუჟანს: ჩიგარ მუჟან ლი, მეს უჩხა ხობალ, მეს ბიქუ; ბიქუ მადხუჟა ხუნს ლი. მი გუნ მალატ შუჟან.

- ხოჩა ლადედ შუჟანარს!
- ხოჩაჟ ჯარ, ხიად!
- მანგურდ ხარიდ, იმ ხიოდ?
- სნუ ნირი შუიდეზდ, ხოჩამდ ხუჟარიდ.
- აღმარ მარ ლინა, ოთარ?

— მიშგუ აფხნეგარ ი ლაცლა. ალა ლი მიშგუ მუხუბე რამში, ეჯა ლი მიშგუა ბუბა (ბიძა) გეზალ ბიმგრზა ზურებიან, ეჯან მიშგუ მუხუბე ლი, აღმარ ლიხ მიშგუ აფხნეგარ — ისმილ გულედან ი ჭყინტლდ თამლიან. აღ დინალე ჟანალ ჩუ ჯიხალ; გუილიფხ, ჟარსახან, მელანდარ, ჯამეჟი ი ჯაჯა. გუილიფხ ი ჟარსახან მიშგუ ლადჩურა ლიხ, იშგენ დინალი ლადჩურა მარხ: აღმარ მიშგუა გიგა (მიშგუა დიე უდლა) დინალი ლიხ.

— სი იმუჟა ხამდბა, ალა ჩუ მიხალ, მარე აღმარ იმე დო არიხ ი იმ დო ხამდბახ, ეჯა დეშ მიხალ.

— მიშგუ მუხუბე, რამში, ეჟიმ ლი ი თბილისს ხამდბა, იშგენ ჭყენტარ უნიურსტეტს ხუითურიდ. დინალი ლათურს არიხ: დორი უნიურსტეტისგა ითურინ, ეშხუ ინსტიტუტისგა ი სემი ტენიკუმისგა.

— თუით ჟოშა ლგზა ხიმდ?

— მი ხუი მერუმედისგა ლგზა, რამში ლი სემედ ლგზა, ისმილ ი ჭყინტლდ მიშგუ ლაცლა ლიხ. დინალი მანუმ ლგზან დო ლიხ, ეჯა მინს ხოჩილდ ხობალხ.

— ხედ კურსჟი ხარიდ?

— ჭყენტარ მესმა კურსჟი ხუჟარიდ, ი დინალი ერ ითურინ უნიურსტეტს, ეჯმარ მესმა კურსჟი არიხ, მერმალ ერ ითურინ ინსტიტუტს ი ტენიკუმს — მუშთხუჟამ კურსჟი არიხ.

— იმე ხარდად ამზაჟ?

— მანგ შუჟანს ხუარდად. ჭყენტარ მერხი მესტიას ხუარდად, მერხი — უშგულს, დინალი მინე-მინე სოფელს არდახ. ზატლადედ შუჟანს გუნ ხოჩა ლარდა ლესუ.

— იმ ხითურიდ ამეჩუ?

— მი ხუთთური გერმანულს, მიშგუ აფხნეგ ჰყგნტვრ ითურის ლურსუს ი ინგლისურს; დნწლ დერხი ითურის ფრანგულს ი იშგან საგნპრს, დერ — იმ ი დერ — იმ.

— ჯულტახიმ ლპირპლ?

— ნდტ. ჩიგარ ხუთთურიდ: ხუშმს ხუიჰტდნენდ, ხუშმარიდ, ხუახტატულიდ.

— ეზერ, ხიად, ეზერ. მაჰუმპრ ჯარ. ხოჩა ლადელუ ჯარხ!

— იტასუ ხპრი, ხად! ხუშ ხპნსუ ნირი ისგუ თხუმი!

ახლა შემოდგომაა. შემოდგომის მერე ზამთარი მოდის, იმის მერე — გაზაფხული, მერე — ზაფხული. სვანეთში კარგი შემოდგომა იცის (“სჩვევია”), დღისით მზიანია და ღამით — მთვარიანი. ზამთარიც კარგი იცის. ზამთარში ბევრი თოვლი მოდის, მაგრამ სიცივე მაინც არ არის. გაზაფხული თბილია, ხანდახან ქარი იცის. ზაფხულში ცხელა (“სიცხე არის”), მაგრამ თბილისივით სვანეთში არც სიცივეა (“სჩვევია”) და არც — სიცხე. ზაფხულში კარგი სამყოფია სვანეთში: ყოველთვის მზეა (“მზიანია”), ხან წვიმა იცის, ხან — ქარი. ქარი ცოტა ხანსაა. მე ძალიან მიყვარს სვანეთი.

— გამარჯობა (“კარგი დღე”) სვანებს!

— გაგიმარჯოს (გაგიმარჯოსამც), სიხარულო!

— როგორ ხართ, რას შვრებით (“აკეთებთ”)?

— გმადლობთ (შენამც გვყავხარ მშვიდობით)! კარგად ვართ.

— ესენი ვინ არიან, აი, ოთარ?

— ჩემი ამხანაგები და ტოლები. ეს არის ჩემი ძმა რამზი, ის არის ჩემი ბიძაშვილი ბიმურზა ზურებიანი; ისიც ჩემი ძმა არის, ესენი ჩემი ამხანაგები — ისმაილ გულედანი და ჰყინტულდ თამლიანი. ამ გოგოების სახელები კი იცი: გვილიფხი, ვარსახანი, მელენდარი, ჯამეკი და ჯაჯა. გვილიფხი და ვარსახანი ჩემი დები არიან, სხვა გოგოებიც [ჩემი] დები არიან (“მაქვს”): ესენი დეიდაჩემის (“ჩემი დედის დის”) გოგოები არიან.

— შენ რასაც აკეთებ (“მუშაობ”), ეს კი (“ქე”) ვიცი, მაგრამ ესენი (“თუ”) სად არიან და (“თუ”) რას აკეთებენ, ეს არ (“ვერ”) ვიცი.

— ჩემი ძმა, რამზი, ექიმი არის და თბილისში მუშაობს, დანარჩენი ბიჭები უნივერსიტეტში ვსწავლობთ. გოგოებიც სასწავლებლად არიან: ორი უნივერსიტეტში სწავლობენ, ერთი ინსტიტუტში და სამი — ტექნიკუმში.

— თითო რამდენი წლის(ა) ხართ?

— მე ვარ ოცდაექვსი წლის(ა), რამზი არის ოცდაათი წლის(ა), ისმაილი და ჰყინტულდი ჩემი ტოლები არიან. გოგოები (“თუ”) რა (“რამდენი”) ხნის არიან, ის თვითონ უკეთესად იციან.

- რომელ კურსზე ხართ?
- ბიჭები მესამე კურსზე ვართ და, გოგოები რომ სწავლობენ უნივერსიტეტში, ისინი მესამე კურსზე არიან, სხვები რომ სწავლობენ ინსტიტუტში და ტექნიკუმში — მეოთხე კურსზე არიან.
- სად იყავით ამ წელს?
- ყველა სვანეთში ვიყავით. ბიჭები ზოგი მესტიაში ვიყავით, ზოგი — უშგულში, გოგოები თავ-თავიანთ სოფელში იყვნენ. ზაფხულში სვანეთში ძალიან კარგი (“სამყოფი”) იყო.
- რას სწავლობ აქ?
- მე ვსწავლობ გერმანულს, ჩემი ამხანაგი ბიჭები სწავლობენ რუსულს და — ინგლისურს; გოგოები ზოგი სწავლობენ ფრანგულს და სხვა საგნებს, ზოგი — რას და ზოგი — რას.
- გაქვთ წიგნები?
- კი. ყოველთვის ვსწავლობთ: ბევრს ვკითხულობთ, ვწერთ, ვხატავთ.
- კარგი, სიხარულო, კარგი. მადლობელი ვარ (შენი). კარგად იყავით (“კარგი დღემც გაქვთ”)!
— გმადლობ, სიხარულო! დიდხანს გვეყოლე (“ბევრ ხანსამც გვყავს შენი თავი”)!
დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. აბრუნეთ სახელები: **აფხნეგ, მუშუნან, გეზალ, ბუბა, ლახუბა, მუხუბე.**
2. შეადგინეთ მოკლე საუბარი.

§ 11. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

დრწმდიშ ორშაბათი
თახაშ სამშაბათი
ჯემაშ ოთხშაბათი
ცაშ ხუთშაბათი
ჟებიშ პარასკევი
საფტინ შაბათი
მიშლადეღ კვირა
ლუნთური შარშან
ლეჰნა შარშანწინ, ზოგ დიალექტში შარშან
ზომხა ახალი წელი
ჟიქმ უქმე
ახჭიმ მოსდევს, მოჰყვება
იანჟარ, ქჟანხ იანვარი
თებერჟანლ, თებერჟანლ თებერვალი
მარტ მარტი
აპრილ აპრილი
მანის მაისი
ივნის, პარპრლდში თჟე ივნისი, პეტრეპავლობისთვე
იჟლის, ლიგურკე თჟე ივლისი, კვირიკობი¹ს¹თვე
აგუსტ, ლიმგრდჟ თჟე აგვისტო, მარიამობი¹ს¹თვე
სექტენბერ, მენკანობან თჟე სექტემბერი, ენკენობი¹ს¹თვე
ოკტონბერ, წიფობ, წიფობან თჟე ოქტომბერი,
 მწიფობი¹ს¹თვე
ნოენბერ, ლიგერგე თჟე, ღჟინობ, შანშობ ნოემბერი,
 გიორგობი¹ს¹თვე, ღვინობისთვე (“ღვინ-ობ-ა”), ჭინკობისთვე (“სა-შიშ-
 ობ-ა”)

დეკენბერ, ქრისდჟში თჟე დეკემბერი, ქრისტეშობისთვე
თჟითრლაჟი თითოეულზე
ჩი იხმარება საზღვრულის წინ ყველა ბრუნვაში, გარდა
 სახელობითისა, სადაც გამოიყენება **მანგ** (“ყველა”) ფუძე

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ე ბ ი

-თე -კენ: აგითე, ქორთე, მუხუბათე, დანჟითიშთე, პეტრეშთე, მიშგჟათე.. შინისკენ, სახლისკენ, ძმისკენ, დავითისკენ, პეტრესკენ, ჩემკენ...

-ცახან -თან: დარჟირცახან, მუხუბაცახან, დანჟითიცახან, პეტრეცახან, მიშგჟაცახან... დასთან, ძმასთან, დავითთან, პეტრესთან, ჩემთან...

-მეყ -თან (აღვილმდებარეობის გამოსახატავად): **დაჩუირმეყ, მუხუ-
ბამეყ, დუთითიშმეყ, პეტრუშმეყ, მიშგუამეყ...** დასთან, ძმასთან, დავითთან,
პეტრესთან, ჩემთან...

-ხან, -ხანქა -გან, -(ით)გან: **დაჩუირხან, სოფელხან, მუხუბახან, დუთი-
თიშხან, პეტრუშხან, მიშგუახან...** დისგან, სოფლიდან, ძმისგან, დავითისგან,
პეტრესგან, ჩემგან...

ასევეა -უი -ზე და -ი'სგა -ში...

იმთე საითკენ

იმხან საიდან

ამხან, ამხანქა აქედან

ეჩხან (<ეჯხან) იქიდან

ამუი ასე

ეჯუი ისე (შდრ. **იმუი** როგორ).

I პ.	ღური მივდივარ	ონღური მოვდივარ	ესღური მივდივარ
II პ.	ღრი	ანღრი	ესღრი
III პ.	ღრი	ანღრი	ესღრი
I-II პ.	ლღლიდ	ალღლიდ	ელღლიდ
I-III პ.	ღურიდ	ონღურიდ	ესღურიდ
II პ.	ღრიდ	ანღრიდ	ესღრიდ
III პ.	ღრის	ანღრის	ესღრის

ნ ა მ ყ ო

მი მირ-და ეჯა მყავდა	მი ხორ-დჷს ეჩას გყავდი	მი სი ჯირ-დჷს გყავდი
სი ჯირ-და ეჯა გყავდა	სი ხორ-დჷს ეჩას ჰყავდი	მი ეჩას ხორ-დჷს გყავდი
ეჩას ხორ-და ეჯა ჰყავდა	ეჯა ხორ-და ეჩას ჰყავდა	სი მი მირ-დჷს მყავდი
ნჷმ გუირ-და ეჯა გგყავდა	ნჷმ ლორ-და-დ ეჩას გყავდით	სი ეჩას ხორ-დჷს ჰყავდი
ნჷმ ნირ-და ეჯა გგყავდა	ნჷმ ხორ-და-დ ეჩას გყავდით	ეჯა მი მირ-და მყავდა
ეჯა მი მირ-და მყავდა	სგჷმ ხორ-და-დ ეჩას ჰყავდით	ეჯა სი ჯირ-და გყავდა
სგჷმ ჯირ-და-ხ ეჯა გყავდათ	სგჷმ ხორ-და-დ ეჩას ჰყავდით	
ეჯმჷრს ხორ-და-ხ ეჯა ჰყავდათ	ეჯმჷრ ხორ-და-ხ ეჩას ჰყავდნენ	

ნ ა მ ყ ო უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ ი

I პ.	მი ხუ-ა-ხტჷლდჷს ვხატავდი	ხუ-ი-ხტჷლდჷს ვიხატავდი	ხ-ო-ხტჷლდჷს ვუხატავდი
II პ.	სი ხ-ა-ხტჷლდჷს	ხ-ი-ხტჷლდჷს	ხ-ო-ხტჷლდჷს
III პ.	ეჯა ა-ხტჷლდა	ი-ხტჷლდა	ხ-ო-ხტჷლდა
I-II პ.	ნჷმ ლ-ა-ხტჷლდად	ლ-ი-ხტჷლდად	ლ-ო-ხტჷლდად
I-III პ.	ნჷმ ხუ-ა-ხტჷლდად	ხუ-ი-ხტჷლდად	ხ-ო-ხტჷლდად
II პ.	სგჷმ ხ-ა-ხტჷლდად	ხ-ი-ხტჷლდად	ხ-ო-ხტჷლდად
III პ.	ეჯმჷრ ა-ხტჷლდახ	ი-ხტჷლდახ	ხ-ო-ხტჷლდახ

I პ.	მი ლურდნს	მიველიოდი	ონლურდნს	მოველიოდი	ესლურდნს	მიველიოდი
II პ.	სი ღერდნს		ანღერდნს		ესღერდნს	
III პ.	ეჯა ღერდა		ანღერდა		ესღერდა	
I-II პ.	ნამ ლგლრიდალ		ალღერდალ		ელღერდალ	
I-III პ.	ნამ ლურდალ		ონლურდალ		ესლურდალ	
II პ.	სგამ ღერდალ		ანღერდალ		ესღერდალ	
III პ.	ეჯამრ ღერდახ		ანღერდახ		ესღერდახ	

ს ა უ ბ ა რ ი X

ნაგზადსგა ვრი იშგუილ ლადელ (||ლადვლ). ალ ლადღვრს ხაჟხახ: ღრმღიშ, თახვშ, ჯგმშ, ცვშ, უბიშ, საფტინ ი მიშლადელ. “ღრმღიშ” ლი “ღრმღ-ულ” ჟახახხნქა. “მიშლადელ” ლი “მიჟ+ლა-დელ”.

ლწდი ლი ჯგმშ. ჯგმშშენლო ლი ცვშ, ეჩენლო — უბიშ, ღო — საფტინ ი ღო — მიშლადელ. მიშლადელ უიქმ ლი.

უროშა ლადელ ვრი ნაგზადსგა? მამ ხაჟხახ ალ ლწდღვრს? უროშა ლადელ ვრი ზაჟისგა, თუეღსგა? უროშა ნაგზი ვრი ზაჟისგა, თუეღსგა?

ლწთ ლწსუ თახვშ, ლწთვ სგუბენე ლადელ — ღრმღიშ. მგხვრ ლი ცვშ, მგხვრ ეჩხნნ ორა უბიშ, ეჩნ ეჩხნნ — საფტინ, ღო — მიშლადელ.

მამ ლადელ ლი ლწდი? მამ ლადელ ლწსუ ლწთ? მამ ლადელ ორა მგხვრ, მგხვრ ეჩხნნ, ეჩნ ეჩხნნ?

ზაჟისგა ვრი ეგშდღორო (ეგშდღერუ) თუე. ალღარე ჟახწლ ლიხ: მანუვრ ედ ქუწხ, თებერუწლ (თებერუწლ), მვრტ, აპრილ, მწის, იუნის ედ პვრპოლღში თუე, იულის ედ ლიგურკე თუე, აგუსტ ედ ლიმგრღე თუე, სექტენბერ ედ ეენკანობვ თუე, ოკტონბერ ედ წიფობ ედ წიფობვ თუე, ნოენბერ ედ ლიგერგნ თუე ედ ღუინობ ედ შწწშობ, დეკენბერ ედ ქრისღღში თუე.

ჩნ თუეღვრს ქართუილდ ი იშგან ნგწრჟნ ამჟი ხაჟხახ, ა: მანუვრ, თებერუწლ, მვრტ, აპრილ, მწის, იუნის ი იშგენ; ეერხი თუეღვრს ქართუილდ ი ლუშნუდ ეშხუ ჟახე ხაჟხახ: ლიგურკე თუე = კვირიკობისთვე, ლიმგრღე თუე = მარიამობისთვე, ეენკანობვ თუე = ენკენისთვე, წიფობ ი ღუინობ = მწიფობისთვე და ღვინობისთვე, ლიგერგი თუე = გიორგობისთვე, ქრისღღში თუე = ქრისტეშობისთვე; ეერხი თუეღვრე ჟახწლ ლუშნუ ლიხ: ქუწხ “იანვარი”, პვრპოლღში თუე “პეტრეპავლობისთვე” ი შწწშობ ედ შწწშობვ თუე “საშიშობისთვე” (“ჟინკობისთვე”).

ქუწხ (იანუვრ) ზწმწ მწწკუწ თუე ლი. ეჯა ზომწწ თუე ლი. ქუწხს ახჟიმ ზწმწ მერმე თუე — თებერუწლ. მწსმე თუე ლი მვრტ, მწშთხუე — აპრილ, მწხუშდღე — მწის. პირუელ მწის ძღღდ უიქმ ლი. მწსგუე თუე ლი იუნის,

მეშგუდე — იჟლის, მერე — აგუსტ, მერხრე — სეკტენბერ, მეშდე —
ოკტონბერ, მეშდეშხტე — ნოენბერ, მეშდედორე — დეკენბერ.

ზაუთისგა ჟროშთხტე დროჟუ არი: ლინთჟ, ლუფხტე, ზაულადედ ი მუჟდჟერ.
თჟითჟროლაჟი ალ დროჟისგა თჟით სემი თჟე არი. ქრისდეში თჟე, ქჟახ ი
თებრჟულ ლინთჟამ თჟეამარ ლიხ, მარტ, აპრილ ი მაის — ლუფხტემჟ,
პარპროლდეში, ლიგურკჟე ი ლიმგრდე თჟეამარ — ზაულადედში, დენკანობჟ
თჟე, წიფობ ი ლიგერგნ თჟე — მუჟდჟერეში.

ნამ შჟანს ხტარდად ამზაჟ ი ლუნთჟრი ზაულადედ, მარე კოტროლ ხანს
გარ. ამზაჟ მარჟ ნაგზა ხტარდად ი ლუნთჟრი — აშხტ თჟეს. ნამ შჟანს
ნირიხ ლახტბა. ნირდახ ლადრჟრა, მარე ათხე ქჟთაშთე ლიხ ლუწჟილე ი
ეჩ'არიხ.

შომჟამდე თბილისს ხტარდი, ეჩჟა ჩილადედ ჰამს ესდჟრიდ მერხი
უნიჟერსტეტთე, მერხი — ინსტიტუტთე ი მერხი ტეჟნიკუმთე ი ჩიგარ ეჩე
ხტარდიდ ჩხარამ სამდეთუნდო სამ სამდეთ. უნიჟერსტეტხან ი ინსტიტუტხან
აგითე ონდჟრიდ ჟროშთხტე სამდეთჟი, ტეჟნიკუმხან — ჟროშთხტაშ
მერჟეშდეშოხტეშდე წუთჟენ ი ეჩენდო სერ აგის ხტითჟრიდ.

მი, მიშგუ ლახტბა-მ ლადრჟრა ბინად ხტარდიდ ნიშგუტე¹ამარმჟ, მიშგუ
აფხენეგ ისამილ მიჩა დარჟირშერმჟე არი, მერმე აფხენეგარ — სტუდეჟალჟს.

სადეტინს ი მიშლადედ ნამბოზს ლჟრიდ თიატრთე, კინოთე ი ეჩხან აგითე
გჟიანდ გარ ონდჟრიდ — ¹დეშდეშხტე-¹დეშდედარჟ სამდეთჟენ.

კვირაში არის შვიდი დღე. ამ დღეებს ჰქვიათ: ორშაბათი, სამშაბათი,
ოთხშაბათი, ხუთშაბათი, პარასკევი, შაბათი და კვირა. ორშაბათი მომდინა-
რეობს (“არის”) მთვარის სახელიდან. კვირა არის “მზე”+ “დღე”.

დღეს არის ოთხშაბათი. ოთხშაბათის მერე არის ხუთშაბათი, იმის მერე
პარასკევი, მერე — შაბათი და მერე — კვირა. კვირა უქმეა.

რამდენი დღეა კვირაში? რა ჰქვიათ ამ დღეებს? რამდენი დღე არის
წელიწადში, თვეში? რამდენი კვირაა წელიწადში, თვეში?

გუშინ იყო სამშაბათი, გუშინწინ (“გუშინის წინა დღეს”) — ორშაბათი.
ხვალ არის ხუთშაბათი, ზეგ (“ხვალის იქით”) იქნება პარასკევი, მაზეგ — შა-
ბათი, მერე — კვირა.

რა დღეა დღეს? რა დღე იყო გუშინ? რა დღე იქნება ხვალ, ზეგ, მაზეგ?

წელიწადში არის თორმეტი თვე. ამათი სახელებია: იანვარი ან ქვახი,
თებერვალი, მარტი, აპრილი, მაისი, ივნისი ან პეტრეპავლობისთვე, ივლისი
ან კვირიკობისთვე, აგვისტო ან მარიამობისთვე, სექტემბერი ან
ენკენ(ობი)სთვე, ოქტომბერი ან მწიფობისთვე, ნოემბერი ან გიორგობისთვე,
ან ღვინობისთვე, ან ჰინკობისთვე, დეკემბერი ან ქრისტეშობისთვე.

ყველა თვეს (“თვეებს”) ქართულად და სხვა ენებზეც ასე ჰქვია, აი: იანვარი, თებერვალი, მარტი, აპრილი, მაისი, ივნისი და სხვა; ზოგიერთ თვეს ქართულად და სვანურად ერთი სახელი ჰქვია: კვირიკობისთვე, მარიამობისთვე, ენკენ(ობ)ისთვე, მწიფობისთვე და ღვინობისთვე, გიორგობისთვე, ქრისტეშობისთვე; ზოგი თვეების სახელები სვანურია: **ქუნან** (იანვარი), **პარპოდში თუე** (პეტრეპავლობისთვე) და **შაშობ** ან **შაშობან თუე** (საშიშობისთვე, ჭინკობისთვე).

ქუნან (იანვარი) წელიწადის პირველი თვეა. ის ახალი წლის თვეა. **ქუნანს** მოჰყვება წელიწადის მეორე თვე — თებერვალი. მესამე თვე არის მარტი, მეოთხე — აპრილი, მეხუთე — მაისი. პირველი მაისი დიდი უქმეა. მეექვსე თვე არის ივნისი, მეშვიდე — ივლისი, მერვე — აგვისტო, მეცხრე — სექტემბერი, მეათე — ოქტომბერი, მეთერთმეტე — ნოემბერი, მეორმეტე — დეკემბერი.

წელიწადში ოთხი დროა: ზამთარი, გაზაფხული, ზაფხული და შემოდგომა. სათითაოდ ამ დროებში (“თითო”) სამი თვეა. ქრისტეშობისთვე, იანვარი და თებერვალი ზამთრის თვეებია; მარტი, აპრილი და მაისი — გაზაფხულის(ა); პეტრეპავლობის, კვირიკობის(ა) და მარიამობის თვეები — ზაფხულის(ა); ენკენ(ობ)ისთვე, მწიფობის(თვე) და გიორგობისთვე — შემოდგომის(ა).

ჩვენ სვანეთში ვიყავით ამ წელს და შარშან ზაფხულს, მაგრამ მხოლოდ ცოტა ხანს. ამ წელს ორ კვირას ვიყავით და შარშან ერთ თვეს. ჩვენ სვანეთში გვყავს ძმები. გვყავდა დები, მაგრამ ახლა ქუთაისში არიან გათხოვილი და იქ ცხოვრობენ (“არიან”).

როცა თბილისში ვართ, მაშინ ყოველდღე დილას მივდივართ ზოგი უნივერსიტეტში, ზოგი — ინსტიტუტში, ზოგი — ტექნიკუმში და ყოველთვის იქ ვართ ცხრა საათიდან სამ საათამდე. უნივერსიტეტიდან და ინსტიტუტიდან სახლში მოვდივართ ოთხ საათზე, ტექნიკუმიდან — ოთხის ოცდახუთ წუთზე და შემდეგ უკვე შინ ვსწავლობთ.

მე, ჩემი ძმები და დები ბინად ვართ ჩვენებთან, ჩემი ამხანაგი — ისმაილი თავისი დის ოჯახში (“დისიანთან”) არის, სხვა ამხანაგები — სტუდენტულაქში.

შაბათს(ა) და კვირას, საღამოს, მივდივართ თეატრში, კინოში და იქიდან შინ გვიან მოვდივართ — თერთმეტ-თორმეტ საათზე.

- დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. იხმარეთ თანდებულისანი ფორმები წინადადებებში.
2. დაუსვით კითხვები თანდებულისანი ფორმებს.

§ 12. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

უფროობითი ხარისხი

აღმატებითი ხარისხი

ფ ე რ ე ბ ი

წგრნი წითელი	ხო-წრან-ა უფრო წითელი	მა-წრან-ე უწითლესი
თუენე თეთრი	ხო-თთუენ-ა	მა-თთუენ-ე
რქი ლურჯი; მწვანე	ხო-დგრჟ-ა	მა-დგრჟ-ე
ყუთიელ ყვითელი	ხო-ყუთილ-ა	მა-ყუთილ-ე
მეშხე შავი	ხო-მშხ-ა	მა-მშხ-ე

ს ი თ ბ ო - ს ი ც ი ვ ე

ტბდი თბილი	ხო-ტბიდ-ა	მა-ტბიდ-ე
წთუ ცხელი	ხო-დთუ-ა	მა-დთუ-ე
მცხი ცივი	ხო-მცხნ-ა ხო-მცხ-ა	მა-მცხნ-ე

ზ ო მ ა - ს ი დ ი დ ე

კლთხი მაღალი	ხო-კლათხ-ა	მა-კლათხ-ე
დამბწლ დაბალი	ხო-დგმბალ-ა ხო-დლამბ-ა	მა-დგმბალ-ე
ჯლდი გრძელი	ხო-ჯლდ-ა	მა-ჯლდ-ე
მეკუშდე მოკლე	ხო-ნკუშდ-ა	მა-ნკუშდ-ე
მაშრი ფართო	ხო-მშარ-ა	მა-მშარ-ე
ნახუწი ვიწრო	ხო-ნხუწ-ა	მა-ნხუწ-ე

ს ხ ვ ა თ ვ ი ს ე ბ ე ბ ი

მახე ახალი	ხო-მხ-ა	მა-მხ-ე
ჯუინელ ძველი	ხო-ჯუინელ-ა	მა-ჯუინელ-ე
მეგრე მსხვილი	ხო-ნგრ-ა	მა-ნგრ-ე
ნეცინ წვრილი	ხო-ნცინ-ა	მა-ნცინ-ე
ბგგი მაგარი	ხო-ბგ-ა	მა-ბგ-ე
მწწმუე რბილი	ხო-ნწმუ-ა ხო-მე-წმუ-ა	მა-წმუ-ე მა-მე-წმუ-ე
სგელ სქელი	ხო-ნსგლ-ა	მა-ნსგლ-ე
დგთხელ თხელი	ხო-დგთხელ-ა	მა-დგთხელ-ე
მეჩი მოხუცი	ხო-მჩ-ა	მა-მჩ-ე
მუჭხუი ტკბილი	ხო-მჭხუ-ა	მა-მჭხუ-ე
მგხიმ მწარე, მყავე	ხო-მგმ-ა	მა-მგმ-ე
მეჟირ სველი	ხო-მჟირ-ა	მა-მჟირ-ე
ზგსკი მშრალი	ხო-ზგსკ-ა	მა-ზგსკ-ე
კადწრ მშრალი, ხმელი	ხო-კდარ-ა	მა-კდარ-ე

ფერი ხმელი	ხო-მფრ-ა	მჰ-მფრ-ე
ზესყი ნედლი	ხო-ზსყ-ა	მჰ-ზსყ-ე
	ხო-ჩ-ა კარგი	მა-ჩნ-ე უკეთესი
	ხო-ლ-ა ცუდი, ავი	მა-ლნ-ე უცუდესი
	ხო-დრ-ა უფრო ცუდი	მა-დრნ-ე ყველაზე ცუდი
	ხო-შ-ა დიდი; უფროსი	მა-შნ-ე უდიდესი; ყველაზე უფროსი
	ხო-ხტრ-ა მცირე; უმცროსი	მა-ჰტრნ-ე უმცირესი;
		ყველაზე უმცროსი
	ხუნკუი (<ხონკუი) უფრო ადრე, წინა	მჰნკუი პირველი, წელან

- ფერ ფერი
ბჰდრახ დროშა, ბაირალი
ბალე ფოთოლი
ლესგდი შესახედავი
-ილ, ზოგჯერ -**ნელ** სუფიქსი აღნიშნავს “უფრო”-ს: **ხოჩილ** უფრო კარგი,
ხოხტრილ უფრო მცირე
სურუ ძალიან; დიდი, ნამეტანი
ეჩქად მანამდე
იზელალ დადის
გიმ მიწა; დედამიწა
დეც ზეცა, ცა
ლიც წყალი
ეკალი იმნაირი, იმგვარი
ზი ძეგს
მჰაკალი როგორი (“რა ყალიღბისა”)
მჰგუჰარ, მჰგუჰან როგორი (“რა გვარი”)
თჰალაშ თვალადი (“თვალისა”)
ამკალი ამნაირი (“ამ ყალიღბისა”), ამგვარი
შუკუ გზა, ქუჩა (“შუკა”)
ზაგარ ქედი (მთისა)
თანალ მთა (გადასასვლელი)
ლახუ მთა (სადოვარი)
ზექ შეშა
თჰი თაფლი

ს ა უ ბ ა რ ი XI

გუშგუტეჲ ბჰდრახ წგრნი ლი. ქორჰ ჰტუბდტჰარ ი ლამფა თჰეთნე ლიხ, ყორალ ი ლაჰტრალ — ყუითელ. ბალე მგრჰი ფერიშ ლი, დეცი მგრჰი ლი.

ლუშნულ “მწვანე”ს ი “ლურჯ”ს ღერქედღმ ღერჟი ხაჟხა, “მწვანე”ს აჟალ ლაჩხჟჟ ფერიშ ხაჟხა.

ლჟდი ჟთუ ლი, ლჟთ მგციხი ლჟსჟ. ალ ლიცი ტებდი ლი, ეჟ ლიცი — მგციხი. ჩჟი ჟთუ ლი. ალას მგციხი ხჟრ, ეჩას — ჟთუ. სი ჟჟრმჟ მგციხი? დესა, მჟ ჟთუ მჟრ.

შჟჟნს ხჟჟჟ ლახჟჟრ ი ჟაგრჟლ ლიხ, ღერ კჟლოთხი ი ღერ დამბალ. მესტიჟჟ შუკჟჟრ მასრი ლიხ, უმგჟლოჟ — ნახჟჟი. შუკჟ მესტიახჟჟ ჟუგდიდთე ჟრდი ლი, მესტიახჟჟ ბეჩჟითე — მეკჟჟდე.

ალ ლჟირ მახე ლი, ეჟ ლჟირ — ჟჟინელ. ბიბლიოტეკადსგა ხჟჟჟ ჟჟინელ ი მახე ლჟირ ი გაჟნთ ჟრი. შჟჟნ ლი ჟჟინელ ი მახე. მახე შჟჟნ გუნ ხოჩა ლი.

ღჟრ ხიჟდ ხოჟა: სი ჰა ისგუ მუხჟბე? მი ხოჟა ხჟი, მიმგუ მუხჟბე ხოხჟრა ლი. ხოჟმდღ ალ ბეფეშუ ნირი ი ხოხჟრმდღ. თბილის ქუთჟჟდ ხოჟა ლი. ალა ეჩგნ ხოჟან მალჟტ. მესტიახჟჟ ჟუგჟდი¹თე ჟჟედია (||ჟრდი) შუკჟ ლი.

მჟკჟლი ლჟნთ ხოხალ შჟჟნს? მჟჟარ ხოლა. ლჟნთ ჟრდი ლი, ხჟჟჟ მუს ჟედნი, შუკჟ მჟმა ლი. ლჟნთდ ხოჩა ლუფხჟ ლი, მარე ჩინ მახჟნე ჟაჟლადღ ლი. თანღჟი ი კოჟჟრჟი მუს ი ჟოლ ხჟჟ, ლახჟჟრ ი ჟაგრჟლ ღერჟი ფერიშ ლიხ. ლადელშუ მგჟჟრ ლი, ლჟთშუ — დომდჟლოღ. მუს ჩიდ მჟთთჟენე ლი. ღერხ'ჟგის ჟაჟლადღი ხოლა ხოხა: სურუ ჟთუ ხჟმთჟჟა. აშ ჟაჟლადელ ლუფხჟდ ხოღთჟა ლი.

მაკლათხე კოჟ შჟჟნს უშბა ლიზ, ეჩუნდო — თჟეთნგლდ. უშბას ი თჟეთნგლდს ჩიგარ მუს ი ჟოლ ხჟჟხ. საქართჟელოდსგა ჩიდ მასჟნე ი მახჟნე ქალჟჟ თბილის ლი. ლუშნულ თბილისი ჟჟინელ ჟახე ქჟრთ ლჟსჟ.

შჟჟნს ღერხ'ჟგის ეზერ სიმიנד ჟედნი. სიმიנד ხოხალ სგელ მჟდედ დგთხელ, სიმიინდი კაკჟლ — მეგრე მჟდედ ნეცინ. ალ სიმიინდ ხონსგლა ლი მჟრმჟლდ. თჟი ი შაქჟრ მუჟხჟი ლიხ, მარე თჟი შაქჟრდ ხომჟუხჟა ლი.

ფგრი ი ბგგი ჟეჟ ხოჩა ლი, ჟგსჟი ი მენშგჟე — ხოლა. გიმ ღერხ'ჟგის მგჟირ ლი, ღერხ'ჟგის — კადღრ (ზგსკი). ღერხი ხილმჟხილ მგხიმ ლი.

ამეჩუ ჟრი მეჩი მჟრე. ეჟა ლი თჟეთნე, კჟლოთხი ი ნეცინ. ამკჟლი მჟრე ხოჩა თჟალჟშ (ხოჩა ლესგდი) ლი.

მი ისგჟა აფხნეგდ ხოშილ ხჟი, მარე მიჩა აფხნეგდ ხოხჟრილ ხჟი. ჟოთარ ისგჟან ხოჩილ ლი. ეჟა ათხე ხოჩილდ ჟრი. ალ შუკჟ ხონკჟშდილ ლი.

მჟკჟლი ფერიშ ლი გუშგჟეღ ბჟღრახ, ქორჟ ჟჟნდჟჟრ, ყრღლ, ბალე ი დეცი, დაფა?

მჟღ ლი მგციხი, ტებდი, ჟთუ? ჟჟს ხჟრ მგციხი, ჟთუ?

მჟკჟლი ლი ალ ქორ: ჟჟინელ ჰა მახე? ხედა ქალჟჟ ლი საქართჟელოდსგა ჩიდ მახჟნე ი მასჟნე? ხედა ხიჟდ მაჟჟრენე ლეთჟრმღლისგა?

ჯუინალდ შუანს ნახუწი შუკუტარ ლასუხ, ათხე მაშრი ლიხ, ატომობი-
ლარ ჩილადედ იზელანლხ. ჯუინალდ მესტიახან ზუგუდი¹თე ლურდად
ტრუმხტ-ტრუმხტიმდ ლადელისგა, ათხე ატომობილშუ ლურიდ უსგუა-არამ
სანთისგა. ქუთაშხან მესტიათე ონლურდად ტრუმხტ ლადელ, ათხე აშხტ
სანთისი მამ ხაკუ მარე. ჩილადალ აურიან-უსგუამინ კედნი შუანთე
ჰვეროპლან. შუკუტუინ არი ტრუმხტემდითრუმხტიმდ წუთს.

ამჟი ლიხ გოშარ მახა შუანისგა.

ჩენი დრომა წითელია. სახლის კედლები და ჰერი თეთრია, კარები და
ფანჯრები — ყვითელი. ფოთოლი ლურჯი ფერისაა, ცაც ლურჯია. სვანურად
“მწვანეს” და “ლურჯს” ორივეს ლურჯი ჰქვია, “მწვანეს” კიდეც საძოვრისფერი
ჰქვია.

დღეს სიცხეა, გუშინ სიცივე იყო. ეს წყალი თბილია, ის წყალი — ცივი.
ჩაი ცხელია. ამას სცივა (“სიცივე აქვს”), იმას სცხელა. შენ თუ გცივა? არა,
მეც მცხელა.

სვანეთში ბევრი მთები და ქედებია, ზოგი მაღალი და ზოგი დაბალი.
მესტიის გზები (“შუკ-ებ-ი”) ფართოა, უშუგულის(ა) — ვიწრო. გზა (“შუკა”)
მესტიიდან უშუგულისკენ გრძელია, მესტიიდან ბეჩოსკენ — მოკლე.

ეს წიგნი ახალია, ის წიგნი — ძველი. ბიბლიოთეკაში ბევრი ძველი და
ახალი წიგნი და გაზეთია. სვანეთი არის ძველი და ახალი. ახალი სვანეთი
ძალიან კარგია.

ვინ ხართ უფროსი: შენ თუ შენი ძმა? მე უფროსი ვარ, ჩემი ძმა
უმცროსია. უფროსადაც ეს ბავშვი გვყავს და უმცროსადაც. თბილისი
ქუთაისზე დიდია. ეს იმაზე მეტადაც მიყვარს. მესტიიდან ზუგდიდში შორი
გზაა.

როგორი ზამთარი იცის სვანეთში? — ძალიან ცუდი. ზამთარი გრძელია;
ბევრი თოვლი მოდის, გზა არ არის. ზამთარზე კარგი გაზაფხულია, მაგრამ
ყველაზე უკეთესი ზაფხულია. უღელტეხილზე და კლდეებზე თოვლი და ყი-
ნული დევს (“ა-ძ-ევ-ს”), მთები და ქედები მწვანეა (“ლურჯი ფერის(ა)
არიან”). დღისით მზიანია, ღამით — მთვარიანი. თოვლი ყველაზე უფრო
თეთრია. ზოგ ადგილას ზაფხულიც ცუდი იცის: ნამეტანი სიცხე იცის
 (“სჩვევია”); ისე, ზაფხული გაზაფხულზე უფრო ცხელია.

ყველაზე უფრო მაღალი კლდე სვანეთში უშბაა, მერე — თეთნულდი.
უშბას(ა) და თეთნულდს ყოველთვის თოვლი და ყინული ადევთ. საქართვე-
ლოში ყველაზე დიდი და საუკეთესო ქალაქი თბილისია. სვანურად თბილი-
სის ძველი სახელი იყო “ქართ-ი”.

სვანეთში ზოგ ადგილას კარგი სიმინდი მოდის. სიმინდი იცის სქელი ან თხელი, სიმინდის მარცვალი — მსხვილი ან წვრილი. ეს სიმინდი უფრო სქელია სხვებზე. თაფლი და შაქარი ტკბილია, მაგრამ თაფლი შაქარზე უფრო ტკბილია.

ხმელი და მაგარი შეშა კარგია, ნელლი და რბილი — ცუდი. მიწა ზოგ ადგილას სველია, ზოგ ადგილას — მშრალი. ზოგიერთი ხილი მჟავეა.

აქ არის მოხუცი კაცი. ის არის თეთრი, მაღალი და გამხდარი (“წვრილი”). ასეთი (“ამგვარი”) კაცი თვალადი (“კარგი შესახედავი”) არის.

მე შენს ამხანაგზე უფროსი ვარ, მაგრამ მის ამხანაგზე უმცროსი ვარ. ოთარი შენზე უკეთესია. ის ახლა უკეთესად არის. ეს გზა უფრო მოკლეა.

რა (“რა **ყალიბი**”-ი) ფერისაა ჩვენი დროშა, სახლის კედლები, კარები, ფოთოლი და ცა, დაფა?

რა არის ცივი, თბილი, ცხელი? ვის სცივა, სცხელა?

როგორია ეს სახლი: ძველი თუ ახალი? რომელი ქალაქია საქართველოში ყველაზე უკეთესი და უდიდესი? რომელი ხარტ უმცროსი მოსწავლეებში?

ძველად სვანეთში ვიწრო გზები იყო, ახლა ფართოა, ავტომობილები ყოველდღე დადიან. ძველად მესტიიდან ზუგდიდში მივდიოდით ოთხ-ხუთ დღეში, ახლა ავტომობილით მივდივართ ექვს-რვა საათში. ქუთაისიდან მესტიაში მოვდიოდით ოთხი დღე, ახლა ერთ საათსაც არ უნდება (უნდა) კაცი. ყოველდღე ორჯერ-ექვსჯერ მოდის (“მოვა”) სვანეთში თვითმფრინავი, გზაში (“**შუკა**-ზე”) არის ორმოცდახუთ წუთს.

ასეა საქმეები ახალ სვანეთში.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. შეუცვალეთ ზედსართავ სახელებს ხარისხები.

2. შეადგინეთ ახალი წინადადებები.

§ 13. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ტან ტანი	ლერსგუენ მარჯვენა
თხუიმ, მრ. თხუმარ თავი	ლერთენ მარცხენა
ში მრ. შიარ ხელი	კინჩხ კისერი, ქელი (“კინჩხ-ი”)
ჭიშხ, მრ. ჭეშხარ ფეხი	ყია ყელი
ფხულე, მრ. ფხულარ თითი	ვარვ ხახა
ცხა, მრ. ცხარალ ფრჩხილი; კლანჭი	გუამ, მრ. გუამარ მკერდი
ბარჯ, მრ. ბარჯალ მხარი, ბეჭი	ვად, მრ. ვადარ მუცელი
მევარ, მრ. მევარალ მკლავი	გუი, მრ. გუარ გული
ტუეტ, მრ. ტოტარ თათი	პერშუდა ფილტი
(ძვ. ქ. ტოტ-ი), ხელის მტევანი	ყუიყუ დვიძლი
ნიჩუ მრ. ნიჩუარ პირისახე	ჯაჭ ჭაჭა, თირკმელი
თე, მრ. თერალ თვალი	ნებგუა, მრ. ნებგუარ შუბლი
კუიჭ (ქათმის), დირ (ადამიანის) კუჭი	ნენირ ელენთა
თალაფა, მრ. თალაფალ წამწამი	ჭინჭილ, მრ. ჭინჭლარ ნაწლავი
ნეფხუნა, მრ. ნეფხუნარ ცხვირი	ტუფ ტყავი
შდიმ, მრ. შდემარალ ყური	ნათი ნაწილი; ნათესავი
პილ, მრ. პილარ ტუჩი	ნესგა შუა
შდიქ, მრ. შდექარ კბილი	ლიჭკუარი ფიქრი
ჰაყბა, მრ. ჰაყბარ ლოყა	ლიჭუნარი მოსმენა
კაპრან, მრ. კაპრანალ ნიკაპი	ლისგდი მზერა, ცქერა, ყურება
ფათუ, ნათ. ფათუნაშ თმა	ლისგოდრალ ყურება (აქეთ-იქით)
ურარე, მრ. ურარალ წვერი	ლიშდაბ მუშაობა
ულამაშ, მრ. ულამაშარ ულვაში	ლიჭრენი შეერთება, მიმაგრება, მიკრება
ცერ, მრ. ცერალ ცერი	ესლუა მიაქვს
კენჭა, მრ. კენჭალ ნეკი	ახლუა მოაქვს (შდრ. ხულუა აქვს)
ნესგა ფხულე შუათითი	თაკუ თოკი
ხან ადგას, ახურავს, აქვს	ბარ ქვა
ლიგვარალი ლაპარაკი, მეტყველება	ნაწილ ნაწილი
(გარგული ვლაპარაკობ)	ხანლობუტ ხნოვანებით
დუეშვიმპილს უკანასკნელად, ბოლოს	ამენ ამაზე (“ამა-დ”)
დაბ ყანა	ენენ იმაზე (“იმა-დ”)

ს ა უ ბ ა რ ი XII

ალა ლი მარემი ტან. ტანს ხარ თხუიმ, შიარ ი ჭეშხარ. მარა აშუხან ხარ ლერსგუენ ში-ე ჭიშხ, მერმახენ (||მერმახან) — ლერთენ ში-ე ჭიშხ. შიარშუ ლაშდბად ი ჭეშხარშუ ლიხელალდ. ბარჯ ლი ტანი ნაწილ. ბარჯ ხარ მარა კინჩხი ი მევარ ნესგა.

თუთი შიჟი ი ჰიშხჟი გჳნარ ჟოხჳიშდ ფხულე, დერქედწშხანი ტოტარჟი ი ჳგშხარჟი დერჳემდ ფხულე გჳნარ. ალ ფხულარს ხაჟხახ: ცერ, კენჳა (||კანჳოლ) ი ნესგა ფხულე.

მევარ ლი შინი ნაწილ ბარჯხანჳია ტოტთეჳა. თუთი ტოტს ხარ თუთი ჟოხჳიშდ ფხულე.

თხჳიმი სგჳებნე ნაწილს ნიჳარ ხაჟხახ. ნიჳარჟი გჳნარ: ნებგჳა, დორი ნეჳა, დორი თე, დორი შდიმ, ნეფხუნა, პილარ, ჰჳებარ ი კაპარჳ. თერჳლს ალფარის თალნფაღ. თხჳიმი გჳნგ ფათჳარ, ლჳაჳარს ჰჳებარჟი — ჳნარე ი ნიჳარჟი — ულმაშარ. ფათჳ დერს მეშხე ხანგ, დერს თჳეთნე ი დერს წგარნი. თხჳიშუ ლაჳკჳარიდ, თერალშუ ლისგინდრაღლდ ი შდგმშუ ლიჳუნარიდ.

კინხი სგჳებნე ნაწილ ყია ლი. უშჳისგა გჳნგ შდგჳარ, გჳნარ ვარჳ ი ნინ. შდგჳარ სემეშიდორი გჳნგ. ნგნშუ ლგგგარგაღილდ.

გჳნამისგა ი ვადჳისგა არის: გჳი, პერშუდა, ყჳიჳე, ჳაჳარ, ნგნარ, დნარ (კჳიჳ) ი ჳინჳლარ. ჳინჳლარ ლიხ ჳრდი, ნეცინ ი მეგრე.

ხანლობშუ მარე ჩიჳე ლი ბეფშუ, ერგნლო მახელჳჳ დედ სნმაჳ, ლო ლჳაჳმარე დედ ზურაღ, ჳეშგიმპილს — მეჩი. ტანდჳ მარე დედ ლი კგლოთნი, დედ დამბალ ი დედ ნესგა ტანიშ, დერ მეგრე ლი-დ დერ ნეცინ.

მან ხარ მარნი ტანს? იმ ლიხოდ ნგნშუ, ჳგშხშუ, თხჳიშუ? მან ხარ ტჳეტს? მან ხაჟხახ ფხულარს? მან გჳნარ ნიჳარჟი? იმე გჳნგ ფათჳარ, ჳნარე ი ულმაშარ? მანკპლი ფერიშ ლიხ ალდარ? იმესგა არის: გჳი, პერშუდა, ჳინჳლარ? იმ ლიხოდ ბარჯშუ, თანშუ, შდგმშუ, ნგნშუ?

ტანდჳ ალ მარე კგლოთნი ლი, მარე ამგნ ხოკლათხა (დედ: ამგნ ხოშა კგლოთნი, დედ: ამგნ ხოკლათხილ) ეჳა ლნზ. ეჳ თჳკჳ ჳრდი ლჳსჳ, მერმე — ხოჳჳა ი მესმე — ჩიდ მაჳჳედე. ალ დანბ სგელ ლი, მარე მერმე დანბ ხონსგლა ი მესმე — ჩიდ მანსგლე ლი.

ბან ლი ბგგი მანდე მენშგჳე, ფერდ თჳეთნე, მეშხე, ყჳითელ მანდე დერჟი. ალ ბან ერგნ ხობგა (დედ: ხობგილ, დედ: ხოშა ბგგი) ლი. ისგჳ მეზჳბელ მიჩა ლახჳბად ხოჩა ლი.

- ხოჩაშუ ლადელ ჳარხ, აფხნეგარ!
- ხოჩაშუ ჳარ სნა!
- მანგჳარდ ხარიდ, იმე ხარდად ი იმთე ესლრიდ?
- ისგჳ თხჳიშუ ნირი ხოჩამდ! ხოჩამდ ხჳარიდ. ათხე აგითე ესლჳრიდ, ანდრიმან აგითე? უნიჳერსტეტს ხჳარდად, ხოჳჳნარდად ლეჳციას. ეზერ ლეჳციი ლჳსჳ ჳართჳილ ნინი ისტორიან ბედჳი.
- მანშუმ ხანს ხარდად უნივერსტეტს?

— ხუთად ხანს, ჩხარამ სანათუნლო უოხტიშდ სანათთეჟა. ჩიქე ლექციას ზოჰუნარდად, ღო კრება ლჰსუ. აგის ხუთირდიდ უსგუნამ სანათუნლო. ჳედნიმ ნიშგუნეთე?

- ადჰ. ტიატრთე მაკუ ლიზი. სგად ტიატრ გუნ ჯალბტხ ი მამ ღგრიდა?
- ტიატრ ჩუ ნალბტ, მარე ბაზი მამა ნიჟიბ.
- დალო, ხოჩა ლადელუ ჯარხ!
- ხოჩაჰუ ჯაყრახ!

ეს არის კაცის (ადამიანის) ტანი. ტანს აქვს თავი, ხელები და ფეხები. კაცს ერთ მხარეს აქვს მარჯვენა ხელი და ფეხი, მეორე მხარეს — მარცხენა ხელი და ფეხი, ხელები — სამუშაოდ და ფეხები — სასიარულოდ. მხარი არის ტანის ნაწილი. მხარი აქვს კაცს კისერს(ა) და მკლავს შორის.

თითო ხელსა (“ხელზე”) და ფეხზე გვაქვს ხუთი თითი. ორივე მხარის ხელზე და ფეხზე ოცი თითი გვაქვს. ამ თითებს ჰქვია(თ): ცერი, ნეკა თითი და შუათითი.

მკლავი არის ხელის ნაწილი ბეჭიდან მტევნამდე. თითო ხელის მტევანს აქვს ხუთი თითი.

თავის წინა ნაწილს სახე ჰქვია(თ). სახეზე გვაქვს: შუბლი, ორი წარბი, ორი თვალი, ორი ყური, ცხვირი, ტუჩები, ყბები და ნიკაპი. თვალებს ფარავენ წამწამები. თავზე გვაქვს (“გვ-ა-ღვ-ა-ს”) თმები, მამაკაცებს ყბებზე — წვერი და სახეზე — უღვაშები. თმა ზოგს შავი აქვს, ზოგს — თეთრი და ზოგს წითელი. თავით ვფიქრობთ, თვალებით ვიყურებით და ყურით ვისმენთ.

კისრის წინა ნაწილი არის ყელი. პირში გვაქვს (“გვ-ი-ღვ-ა-ს”) კბილები, ხახა და ენა. კბილი ოცდათორმეტი გვაქვს. ენით ვლაპარაკობთ.

მკერდსა (“მკერდში”) და მუცელშია (“არიან”): გული, ფილტვი, ღვიძლი, თირკმლები, ელენთა, კუჭი და ნაწლავები. ნაწლავები არის (“არიან”) გრძელი, წვრილი და მსხვილი.

ასაკით კაცი ჯერ არის ბავშვი, მერე — ვაჟკაცი ან ქალიშვილი, მერე — მამაკაცი ან ქალი, ბოლოს — მოხუცი.

ტანით კაცი ან არის მაღალი, ან დაბალი, ან საშუალო ტანისა, ან ჩაფსკენილია (“მსხვილია”), ან გამხდარი (“წვრილი”).

რა აქვს კაცის ტანს? რას ვაკეთებთ ენით, ფეხით, თავით? რა აქვს ხელს? რა ჰქვია(თ) თითებს? რა გვაქვს სახეზე? სად გვაქვს (“გვ-ა-ღვ-ა-ს”) თმები, წვერი და უღვაშები? რანაირი ფერისაა (“არიან”) ესენი? სად (“რაში”) არის (“არიან”) გული, ფილტვი, ნაწლავები? რას ვაკეთებთ მხარით, თვალით, ყურით, ენით?

ტანით ეს კაცი მაღალია, მაგრამ ამაზე მაღალი (ან: ამაზე უფრო მაღალი) ის არის. ის თოკი გრძელი იყო, მეორე — უფრო გრძელი და მესამე — ყველაზე გრძელი (უგრძესი). ეს ყანა ხშირია (“სქელია”), მაგრამ მეორე ყანა უფრო ხშირი(ა) და მესამე ყველაზე ხშირი(ა) (“უსქესია”).

ქვა არის მაგარი ან რბილი, ფერად თეთრი, შავი, ყვითელი ან მწვანე. ეს ქვა იმაზე მაგარი (ან: უფრო მაგარი) არის. შენი მეზობელი თავის ძმებზე (“ძმებად”) უკეთესია.

— გამარჯობა (“კარგიმც დღე გაქვთ” = კარგი დღე გექნებათ), ამხანაგებო!

— გაგიმარჯოს (“კარგიმც გაქვს” = კარგი გექნება)შენც!

— როგორ ხართ, სად იყავით და საით მიდიხართ?

— შენი თავიმც გვეყოლოს კარგად! კარგად ვართ. ახლა შინ მივდივართ. მოდიხარ შინ? უნივერსიტეტში ვიყავით. ვუსმენდით ლექციას. კარგი ლექცია იყო ქართული ენის ისტორიის შესახებ.

— რამდენ ხანს იყავით უნივერსიტეტში?

— დიდხანს. ცხრა საათიდან ხუთ საათამდე. ჯერ ლექციებს ვუსმენდით, მერე კრება იყო. შინ ვიქნებით ექვსი საათის მერე. მოხვალ ჩვენთან?

— კი. თეატრში მინდა წასვლა. თქვენ თეატრი ძალიან გიყვართ და არ წამოხვალთ?

— თეატრი კი გვიყვარს, მაგრამ ამაღამ არ გვცალია.

— აბა, კარგად იყავით (“კარგი დღემც გაქვთ” = კარგი დღე გექნებათ)!

— კარგიმც დაგმართნიათ (= კარგი დაგემართებათ)!

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. დაასახელეთ შემდეგ არსებით სახელთა თვისებები:

მუს, ბწჩ, ქორ, ლიც, დაფა, უოთწხ და სხვა.

2. აღწერეთ პირისახის ნაწილები.

§ 14. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლენცელ საუზმე
სნდილ სადილი
ლემწდ სამხარი
ჟოხშამ ვახშამი
ლეზუებ საჭმელი
კჟწში მჭადი
დიპრ პური
შამლომ ღომი
ლუკჟნე ჩართული (ყველშეზელილი
 კარტოფილი, სიმინდის, ფეტვის ან
 კანაფის თესლის ფქვილით გამომცხვარი)
ქუთ ხაჭაპური
ჭიშღჟარ ყველიანი მჭადი
კუბდწრ ხორცის გულიანი პური
თაშმგჯაბ ფქვილშერეული მოხარშული ყველი
ქაქ ფაფა (“ქაქ-ია”)
ლგცფექ თხელი ფაფა (“წყალ-ფქვილი”,
 ადუღებულ წყალში გახსნილი ფქვილი,
 სვამენ როგორც ჩაის)
მერწუ ერთმანეთში არეული სიმინდის
 ფქვილი და ყველი ან კარტოფილი და ყველი
ლიყდი ყიდვა
ცხუნღლ ყველგადაკრული პური
მინ ისინი
კალმან თევზი, კალმანი
ჯიმ მარილი
ლიდმარწლ პურობა
ლიზუებ ჭამა
ლითრე სმა
ლათრა სასმისი; სასმელი ადგილი
ლეთრე სასმელი(სითხე)
ლიბწრ ბანა (იბანს)
ლიბრწლ ბანა (იბანს ხელ-პირს)
ლებრწლ რდასაბანი (ხელები, ფეხები)
ლაბრწლ პირსაბანი, რდასაბანი (წყალი)
ლიჭჟდი მიცემა; გაყიდვა
ლაშდაბ სამუშაო (რითაც მუშაობენ)

სგიმ ვეძა, მჟავე წყალი
სარაგ წყარო
ლგჯე რძე
ღჟინწლ ღვინო
ჭარწყ არაყი
ნათხუმ ნათავედი (მაგარი არაყი)
ჩანი ჩაი
წწყუნ შეჭამანდი
თაშ ყველი
ლგჯმარე სულგუნე
კწრწ გაწეილი ყველი
მარწჟენ მაწონი
წაქ დამჟავებული შრატი, სველი
ნაღებ ნაღული (“ნა-ღ-ებ-ი”)
ლეღჟ ხორცი
ლორ (ლჟერ) ლორი, შამში
როგჟ ცერცივი
ლობიო ლობიო
ქირს ოსპი
ღეღერ მინდვრის ბარდა
ქგწაშ კანაფის თესლის
 შეჭამადი
ლიმწრე მომზადება (იმწარი
 მზადდება)
ლისყენე გაკეთება
ლიწყე ცხობა
ლიჭი გამოცხობა
ლიჯაბ მოხარშვა
ლიტყბე შეწვა
ლიტჟლი ძახილი
ლიყნლი ყველის ამოდება
ლიჭრწყი არაყის ხდა
თჟითან თვითონ
გამ გემო
ლგჯმაშ მაგარი (“ლონიერი,
 ძლიერი”)
შღგმაშ მათრობელა

ნაშობა ნამუშევარი
ლიგნალ ადგომა

ხომა ლაღლდ უფრო მეტად (მეტწილად)
აშ ისე

ნ ა მ ყ ო წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი

I პ. მი ლონტუშმ შეეკამე	ლონტუშ დავლიე
II პ. სი ლანხამ	ლანხეშ
III პ. ეჯნემ ლალემ	ლაიშ
I-II პ. ნამ ლალემდ	ლალნიშდ
I-III პ. ნამ ლონტუშმდ	ლონტუნიშდ
II პ. სგამ ლანხემდ	ლანხნიშდ
III პ. ეჯანრდ ლალემხ	ლაიშხ

მ ყ ო ფ ა დ ი

I პ. მი ლანტუზუებნე შეეკამე	ლანტუთერე დავლიე
II პ. სი ლანტუებნე	ლანტერე
III პ. ეჯა ლანდოზუებნე	ლანდოთერე
I-II პ. ნამ ლანტუებნედ	ლანტოთერედ
I-III პ. ნამ ლანტუზუებნედ	ლანტუთერედ
II პ. სგამ ლანტუებნედ	ლანტოთერედ
III პ. ეჯანრ ლანდოზუებნეხ	ლანდოთერეხ

ს ა უ ბ ა რ ი XIII

შტანარ ლადელისგა სუმინ ი ტრუშთინ იდდარაღლხ: ჰამს, ისგლადელჟი, ნაბოზს ი ლეთოშ. ჰამე ლეზუებს ლენცელ ხაჟხა, ისგლადლიშს — სადილ, ნაბზუტუშს — ლემად ი ლეთიშს — ტონშამ.

ლეზობდ ხულტახ, დიარგნქა: კუშში, შამ, ლუკუნე, ქუთ, ჰიშდტარ, კუბდარ, ქაქ, მერწუ, თაშმეჯაბ ი იშეგნ. ამხანქა დიარს, კუშშის, ლუკუნა ი ამკალიბარს ანყეხ, ლო ქაჭიხ; შამს, ქაქს, თაშმეჯაბს, მერწუს ი იშეგან იროხ.

ლეთრად იგმარხ: ლიცს (ჭალი ლიც ლი ჰა სარგა ლიც), სგიმს, ლგჯა, ჰარაყს ი ლტინაღლს. ხომა ლაღლდ დეთრეხ (ლითრეხ) სგიმს ი ლგკმეშ ლეთრაღლხანქა — ჰარაყს. ლიც ახლტახ სარაგხან ი, დერხი აგის, ჰალანდხან, სგიმ — სგიმხან. ჰარაყს თტითან მინ აპრაყიხ, ლტინაღლს იყდის.

ნაყუნდ ხამთქტახ: თაშ, ლელტ (ლუფხტს ი ზატლადელ — ლარ), ლგჯმარე, მარწუნ, როგტ, ლობიო, ლედერ, ქირს ი იშეგნ. თაშს იყელინ, ლტერს, როგტს, ლობიოს ი ლედერს აჯაბხ, ლელტსი აჯაბხ მრადე ატყებეხ; ლელტი ნაჯაბ ხარუტ ლი. ლგჯანქა თაშს, მარწუნს ასყენეხ, თაშხანქა — ლგჯმარა.

ჭალანისგა არმიხ კალმახს. ეჯასი აჯაბხ მანდე ატყებეხ. კალხმე ლელტ ხოჩა გამეშ ლი; კალმახს შტანარ ხატულის კალმახსი ი იშეგან “თეგს” — ორაგულს, ზუთხს ი მერმანლს.

დიპრ ლი თუთონე ი მეშხე. მესტიას ი იშგნაგ დიპრს ანყეხ ი ჰრდობ. ჭრინალდ ამჟი მამა ლასტ. დრინანლგნქა ლეზტებ ი ლეთრე შტანისგა მგ იმპრი. ლეზტებ ლიმარე ზურალა გტემ ლი, მარე დერხი დტაჟარს ხოჩა ლეზტბარე ლიმარე ხობალხ.

ნათხუმ გუნ ლგკმშუ ჰარპყ ლი. ეჯა სურუ შდგმშა ლი. ამ ჰარპყს ხტმშა ითრე მარე, ეჯა ეჯჟი ლგკმშუ მამა ლი.

ჰამს დრსდ ხტიგნაღდ ი ხტიბპრდ ტოტპრს ი ნიჩტპრს. ლაბრალ ლიც ლაბრალისგა ნიგ. ნაბრალუნდო ლენცელს ხტიზბიდ. ლენცელდ ნულტა დიპრ, თაშ, ლგჯე, დერხი ითრეხ ჩანისი. ეჩქანდო ლაშდაბთე ესდტრიდ. ხტაშდბად ჰამუნდო სანდლობდ ი ეჩქას ხტიზბიდ სანდილს. სანდილდ ნამტქტა: დიპრ (დესდესინ კტშში, ხოშა ძტირდ შამ), ჰიშდტპრ, ლუკტნე ი იშგენ; ნწყუნდ ხტივმარიდ: ლელტს, თაშს, ლგჯმარა, მარწტენს, ლობიოს ი იშგან.

ლაშდაბხან ვგითე გუნ გტინანდ ჰტედნიდ ი ეჩქა ტობშმშს ხტიზბიდ. ამ ჰინალ, ლეზობდ ი ლეთრად ჩნ გუ ხარ ნაშდაბუნდო.

იმ ხიზბიდ სგამ ჰამს, ისგლადეღჟი || ისგლადეღქა, ლტთშტ? იმ ხითრედ? ნწყუნდ მამ ჭულტახ? ვგის მამ ჭულტახ ი დედ იმ ხიყდიდ? ლეზტებს (||ლეზობ) დარ ამარე? შომა ხიგნაღდ ი ნგანალუნდო იმ ხიჩოდ? იმ ასყენეხ ლგჯახანქა, თაშხანქა? იმ აჯბხ? იმ ატყბეხ? იმე არმის კალმახს? იმ ხაჟხა კალმახ?

ნამ სტუდენტარ ხტანტუდ ი სუმინ დედ ტრშთხტინ ხტიდმარალდად, დერხი ვგის ი დერხი სტუდენტრე სასანდილოდგა. ვგის ლეზტებს ნიმარახ დედ დი, დედ დარტირ, მრდედ უდილ ი დედ ნატიპრ. ხტიზობდად: დიპრს, ლელტს, თაშს ი იშგან ამკალიბარს, ხტითრად: ჩანის, ლგჯა, ყატას ი იშგან, მარე დესა ხტითრად დე დტინაღს ი დე ჰარპყს. ლათტერს ხტარდად ი ლგკმშუ ლეთრე ნიშგტედდ დე ეჩქას ლასტ ხოჩა ი დედა ათხე ლი.

სვანები დღეში სამჯერ და ოთხჯერ ჰამენ: დილას, შუადღისას, საღამოს და ღამით. დილის საჭმელს საუზმე ჰქვია, შუადღისას — სადილი, საღამოსას — სამხარი და ღამისას — ვანშამი.

საჭმელად აქვთ, პურის გარდა: მჭადი, ღომი, “ლუკენე”, ხაჭაპური, “ჰიშდვარი”, “კუბდარი”, ფაფა, ელარჯი, მონარშული ყველი და სხვა. ამათგან პურს, მჭადს, “ლუკენეს” და ამნაირებს ამზადებენ (“აცხობენ” — ხელით მტშაობის პროცესი), შემდეგ გამოაცხობენ (ლუმელში), ღომს, ფაფას, ელარჯს(ა) და სხვას აკეთებენ. სასმელად ხმარობენ: წყალს (მდინარის წყალია თუ წყაროს წყალი), მინერალურ წყალს, რძეს, არაყს(ა) და ღვინოს. მეტწილად სვამენ მინერალურ წყალს და მაგარი სასმელებიდან — არაყს. წყალი მოაქვთ წყაროდან და, ზოგ ადგილას, მდინარიდან, მინერალური წყალი — ვედიდან. არაყს თვითონ ხდიან, ღვინოს ყიდულობენ.

შეჭამადად იციან (“სჩვევიათ”): ყველი, ხორცი (გაზაფხულზე და ზაფხულში — ლორი), სულგუნი, მაწონი, ცერცვი, ლობიო, ბარდა, ოსპი და სხვა. ყველი ამოჰყავთ, ლორს, ცერცვს, ლობიოს, ბარდას ხარშავენ, ხორცსაც ხარშავენ ანდა წვავენ. ხორცის ნახარში წვნიანია (ხარშოა). რძისგან ყველს, მაწონს აკეთებენ, ყველისაგან — სულგუნს.

მდინარეში იჭერენ კალმახს. იმასაც ხარშავენ ან წვავენ. კალმახი(ს ხორცი) გემრიელია. კალმახს სვანები ეძახიან კალმახსაც და სხვა თევზსაც — ორაგულს, ზუთხს და სხვებს.

პური არის თეთრი და შავი. მესტიაში და სხვაგან პურს აცხობენ და ყიდიან. ძველად ასე არ იყო. ღვინის გარდა, საჭმელი და სასმელი ყველაფერი სვანეთში მზადდება. საჭმლის მზადება ქალის საქმეა, მაგრამ ზოგიერთმა მამაკაც(ებ)მა კარგი საჭმელების მზადება იცის (“იციან”).

ნათავედი ძალიან მაგარი არაყია. ის მეტად მათრობელაა. ისე არაყს ბევრს სვამს კაცი, ის ისე მაგარი არაა.

დილას ადრე ვდგებით და ვიბანთ ხელებს და სახეს. ἄღა¹საბანი წყალი გვიდგას პირსაბანში. დაბანის შემდეგ ვსაუზმობთ (“საუზმეს ვჭამთ”). საუზმედ გვაქვს: პური, ყველი, რძე, ზოგიერთები სვამენ ჩაისაც. მერე სამუშაოდ მივდივართ. ვმუშაობთ დილიდან სადილობამდე და მერე (“მაშინ”) ვჭამთ სადილს. სადილად გვჩვევია: პური (ხანდახან მჭადი, უფრო იშვიათად ღომი), ჭიმღვარი, “ლუკენე” და სხვა. შეჭამადად ვხმარობთ: ხორცს, ყველს, სულგუნს, მაწონს, ლობიოს და სხვას.

სამუშაოდან შინ ძალიან გვიან მოვდივართ და ვახშამს მაშინ ვჭამთ. რა თქმა უნდა (“ასე იცი”), საჭმელი და სასმელი ყველას უნდა (“საჭმელად და სასმელად ყველას გული აქვს”) მუშაობის შემდეგ.

რას ჭამთ თქვენ დილას, შუადღეზე, ღამით? რას სვამთ? შეჭამადად რა გაქვთ და ან რას ყიდულობთ? საჭმელს ვინ ამზადებს? როდის დგებით და ადგომის შემდეგ რას აკეთებთ? რას აკეთებენ რძისგან? ყველისგან? რას ხარშავენ? რას წვავენ? სად იჭერენ კალმახს? რას ჰქვია კალმახი?

ჩვენ სტუდენტები ვიყავით და სამჯერ ან ოთხჯერ ვჭამდით, ზოგი სახლში და ზოგი სტუდენტების სასადილოში. შინ საჭმელს გვიმზადებდნენ ან დედა, ან და (ძმას) ან და (დას), ან ნათესავები. ვჭამდით პურს, ხორცს, ყველს და სხვა ამნაირებს, ვსვამდით ჩაის, რძეს, ყავას და სხვას, მაგრამ არ ვსვამდით არც ღვინოს და არც არაყს. სასწავლებლად ვიყავით და მაგარი სასმელი ჩვენთვის არც მაშინ იყო კარგი და არც ახლა არის (კარგი).

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. შეადგინეთ მოკლე მოთხრობა.

2. დაუსვით ბოლო ნაწილს კითხვები.

§ 15. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლერქჷ, მრ. **ლერქჷ**ლ ტანისამოსი
მატყ მატყლი
ჟოსპარ ჩოხა
კაბ კაბა; ახალუხი
ბლუზა ბლუზა, ხალათი
შალბარ შარვალი
ღართ ნაბადი
ზეტვარ პაიჭი
იჟკა ქვედატანი
ლანჷ ლეჩაქი, თავსაფარი
ნესყე ნემსი
ფატან პერანგი
ლარტყ სარტყელი
ლეღღისგ ფეხსაცმელი
ჩაფღ ქალამანი, ფეხსაცმელი
ჩექმა წაღა (ჩექმა)
ჯაბირ, მრ. **ჯაბარალ** ბანდული
ნესყე ნემსი
წულჷზარ წულა (დაბალყელიანი ფეხსაცმელი)
ფაყჷ ქული თასმებად
პალტო პალტო
ბერ წინდა
ტჷეტიბერ, **შინბერ** ხელთათმანი
ლარტყა წელი
ლიქჷ ჩაცმა (**იქჷ** იცვამს;
ხაქჷ აცმევს; **ხაქჷ** აცვია;
იღი იცვამს ფეხსაცმელს, შარვალს...
ხაზ აცვია ფეხსაცმელი, შარვალი...)

ლიგემ დადგმა, აგება, აშენება;
 დახურვა ქუდისა
(იგემ) იღვამს, იშენებს, იხურავს;
ხაგემ ადგამს, ახურავს;
ხაგ ადგას, ახურავს)
ლიბემ ბმა; მორტყმა (**იბემ** იბამს;
 ირტყამს; **ხაბემ** აბამს; არტყამს;
ხაზ აბია; არტყია)
ლიფრენი დაფარება, დახურვა
(იფრენი) იფარებს, იხურავს;
ხაფრენი აფარებს, ახურავს)
ლირქჷლ ტანზე ჩაცმა (ხლმ.)
ლიღღისგი ფეხზე ჩაცმა
ლიღღისგალ ფეხზე ჩაცმა (ხლმ.)
ლიშხი კერვა
ლიცბჷრე ჭრა
ქიპ, მრ. **ქეპარ** ძაფი; ნეკნი
ლიკარზე ბანდვა; ტყავის დაჭრა
გჷარე ტყავი (ხარისა, ძროხისა)
ლიღი დადგმა
ფარჷ რუხი, ლეგა, ყომრალი
კჷარემ ყინული
ეჷღა იმიტომ; იმისთვის
სკელ წვივი
ლან სასიარულო; ასასვლელი,
 გასასვლელი
ლან რომ

ს ა უ ბ ა რ ი XIV

ღჷაჷმარჷმი ლერქჷლ ლიხ: ჟოსპარ, კაბ, ბლუზა, შალბარ, ღართ, ზეტვარალ, ჩექმალ, ჯაბარალ. ზურალ ლერქჷლ მერმე ლიხ: კაბ, იჟკა, ლანჷ. ღერხი ლერქჷლს, ზურალ ლი ჰა ღჷაჷმარჷმიშ, ეშხუ ჟახე ხულჷა. აღღარ ლიხ: ფაყჷ, პალტო, ფატან, ლარტყ, ჩაფღარ, წულჷზარალ, ბერალ, ტჷეტიბერალ (შინბერალ).

ი ქ ჷ ე მ ხ: ჟოსპარს, კაბს, ბლუზას, ღართს, იჟკას, პალტოს, ფატანს; ი დ ი ხ ჰეშხარისგა: ჩაფღარს, წულჷზარალს, ჩექმალს, ზეტვარალს, ბერალს; ი დ ი ხ

აჯალ შალბზარს, შიმბერაშლს (ტუტეტიბერაშლს), მარე ლწარტყს ი ბ ე მ ხ, ფაყუტს ი გ ე მ ხ, ლწარქს ი ფ რ ე ნ ი ხ.

იქუემხ ტწაჟი ჟოხაშარს, ღართს ი ამკალიბზარს, იღიხ ჭგუშნარისგა ჩაფლზარს, ბერაშლს, სკელაშარი ზგთვარაშლს, შალბზარს ი იშგან, ტოტარისგა — შიმბერაშლს; იგემხ თხუმი ღუაჟარ ი ზურლწარ ფაყუტს, თხუმი იფრენიხ ზურლწარ ლწარქს, იბემხ ლწარტყაქა ლწარტყს.

ღერქუალშუ ირქუაშლხ, ჩაფლარშუ ილღესგაშლხ.

ღუშნუ ფაყუტ ეშერ ლი. ეჩას ზურლწარ იჩოხ მწყხაშქა. ფაყუტარს იჩოხ მერმა-მერმა ფერიშს: ფარტს, თუთენა ი მეშხა. ხუშან, შუკუჟი ლახ პრის შუანარ ი ლიცი ლათრა მრმა ხულუახ, ეჩქა ფაყუტშუ ითრეხ ლიცს. ფაყუტ ხაგხ თხუმი, ფაყუტს მინი იგემხ ი ბეფუშისი ხაგემხ. ღუშნუ ფაყუტ ჩნ ხოჩა ხაბუა ი მწგ იყდი.

ღუშნუ ჩაფლზარს ასყენახ ვწანიშ მრღეფ ფუტრი გუტარახაშქა. ეჯა ხოშა მენშუგუე ლი. ჩაფლზარსი აშხებღახ ზურლწარ, მარე ათხე წულუშარაშლს, ჩექმწლს ი ამკალიბზარს იყდიხ ი ეჯლა ძუირღ გარ აშხბიხ. ჯაბარწლს ათხეი ასყენეხ გუტარახაშქა. ეჯას იკარზეხ ი ლინთუისგა მეთხუდარა იღესგიხ (||იღიხ), ეშერ ლიხ მუსჟი ი კუარემჟი ლაზეღლღღ. ჩაფლზარ, ბერაშლ ი ამკალიბზარ ხწახ. აღღარს მინ იღიხ, დედი მერმწლს ხაღესგიხ.

ნესყემიშ ი ქიბი გუტემ ზურლწარს ხოხალღახ ი ხოხალხ. ეჯლა ლიშხბი-ღ ლიცბუტრე ჟუინალუნღო ეჯდარე გუტემ ლი. ეჯდარ აშხებღახ ღერქუაშლსი ი ჩაფლზარსი. ათხე ღუაჟარ აშხბიხ ღერქუაშლს.

მწა ი მწა ლიხ ღუაჟმწარემი ღერქუაშლ? ზურაწლწაშ? დერქგღაშმიშ? იმ ხიქუემღ? იმ ხიდიღ? მწა ჯაგხ თხუმი? მწა ჯაბხ ლწარტყაქა? იმ ხიფრენიღ თხუმი? მწაგუშა ლი ღუშნუ ფაყუტ? აწს ხოხალ ლიშხბი-ლიცბუტრე? დარ აშხბი? იმ აშხბიხ ზურაწლწარ? ღუაჟარ?

სი მწა ჯაქუ ი მწა ჯაწა? (მესტიურად: ჯაქუ, ჯაწა).

მამაკაცის ტანისამოსია (ჩაწსაცმეღებია): ჩოხა, ახალუხი, ბლუზა (||ხალათი), შარვალი, ნაბადი, პაიჭები, ჩექმები, ბანღულეღი.

ქალის ტანისამოსი სხვაა: კაბა, ქვედატანი, ღეჩაქი. ზოგ ტანისამოსს, ქალის(ა) იქნება თუ მამაკაცისა, ერთნაირი სახელი აქგს. ესენია (არიაწ): ქუდი, პალტო, პერანგი, ქამარი (წსარტყელი), ფეხსაცმეღები, წულეღი, წინღები, ხელთათმანეღი.

ი ც ვ ა მ ე ნ: ჩოხას, ახალუხს, ბლუზას, ნაბადს, ქვედატანს, პალტოს, პერანგს. «ფეხზე» იცვამენ (წი - ღ - ე ბ - ე წ) ფეხსაცმეღებს, წულეღებს, ჩექმეღებს, პაიჭებს, წინღებს. იცვამენ (წი - ღ - ე ბ - ე წ) აგრეთვე შარვალს, ხელთათმანს, მაგრამ სარტყელს ი - ბ - ა მ - ე ნ, ქუდს იხურავენ (წი - ღ გ - ა მ - ე წ), ღეჩაქს იხურავენ (ი - ფ ა რ - ე ბ - ე ნ);

იცვამენ (ტანზე) ახალუხს, ნაბადს და ამნაირებს, იცვამენ (ფეხზე) ფეხსაცმელს, წინდებს, წვივებზე პაიჭებს, შარვალს და სხვას, ხელებზე — ხელთათმანებს. იხურავენ (“ი - ღ გ - ა მ - ე ნ”) თავზე მამაკაცები და ქალები ქუდს, თავზე იფარებენ ქალები ლეჩაქს, იბამენ წელზე ქამარს.

ტანისამოს(ებ)ით იმოსებიან, ფეხსაცმელს (“ფეხსაცმელებით”) ფეხთ იცვამენ.

სვანური ქუდი კარგია. იმას ქალები აკეთებენ მატყლისგან. ქუდებს აკეთებენ სხვადასხვა ფერის(ა)ს: ნაცრისფერს, თეთრს(ა) და შავს. ხშირად (“ბევრჯერ”), გზაში (“შუკა-ზე”) თუ არიან სვანები, წყლის დასალევი (ჭურჭელი) თუ არ აქვთ, მაშინ ქუდით სვამენ წყალს. ქუდი ახურავთ (“ა-ღგ-ათ”) თავზე. ქუდს თვითონაც იხურავენ და ბავშვსაც ახურავენ. სვანური ქუდი ყველას მოსწონს (“კარგად მიაჩნია”) და ყველა ყიდულობს.

სვანურ ფეხსაცმელებს (“ჩაფულ-ს”) აკეთებენ ხარის ან ძროხის ტყავისგან. ის უფრო რბილია. ქალამნებსაც კერავდნენ ქალები, მაგრამ ახლა წუღებს, ჩექმებს(ა) და ამნაირებს ყიდულობენ და ამიტომ იშვიათად კერავენ. ბანდულებს ახლაც აკეთებენ ტყავისგან. იმას ბანდავენ (თასმებად ჭრიან ტყავს) და ზამთარში მონადირეები იცვამენ (“ი-ღ-ებ-ენ”), კარგია თოვლზე და ყინულზე სასიარულოდ. ქალამნები, წინდები და ამნაირები აცვიათ. ამათ ისინი იცვამენ ანდა სხვებს აცმევენ.

ნემსის(ა) და ძაფის გამოყენება (“საქმე”) ქალებმა იცოდნენ და იციან. ამიტომ ჭრა-კერვა (“კერვა და ჭრა”) ძველთაგანვე მათი საქმეა. ისინი კერავდნენ ტანისამოსსაც (“ჩა”საცმელებსაც”) და ფეხსაცმელებსაც. ახლა მამაკაცები კერავენ ტანისამოსს.

რა და რა არის მამაკაცის ტანსაცმელ(ებ)ი? ქალისა? ორივესი? რას იცვამთ(ტანზე)? რას იცვამთ(ფეხზე)? რა გახურავთ(“გ-ა-ღგ-ათ”) თავზე? რა გაბიათ წელზე? რას იფარებთ თავზე? როგორია სვანური ქუდი? ვინ იცის ჭრა-კერვა (“კერვა-ჭრა”? ვინ კერავს? რას კერავენ ქალები? მამაკაცები?

შენ რა გაცვია (ტანზე) და რა გაცვია (ფეხზე)?

- დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. გაეცით კითხვებზე პასუხი სვანურად.
2. შეადგინეთ ახალი წინადადებები.

§ 16. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ბაგ ფიცრული წინკარი (მაჩვიბისა)

ბანდარ გრძელი სკამი

ბეჭყ ორკაპი

გიმტუნარ || **გემტუნარ** სანათური (კვარისა)

გუბანდ || **სტანიორ** || **გოშგან** საზაფხულო საცხოვრებელი;
თალოვანი ზედა სართული ან სახლზე
მიშენებული ნაგებობა მტრისაგან
თავის დასაცავად; ტამბური

გუნანა მური

გურნა მრგვალი ქვა (რიყისა)

გულ გომური, ბოსელი; საქონლის სადგომი მაჩვიბში (**“გალია”**)

გუებ გობი

გუიზ საუკეთესო ხარისხის ხორბლის ფქვილი, რომელსაც წინასწარ
იმარაგებდნენ რელიგიური დღესასწაულებისათვის

დარბან სვანური სახლის ზედა სართული ან ბოსლის ზევითა
ნაწილი

დარბანი“შ” კორთა დარბანის თარო, კარადა

დარბანი“შ” ლეშუქემ დარბანის მთავარი ბოძი

დანდალ მაჩვიბის სხვენის ძელი, სადაც ჰკიდებენ სასანთლეს
(“დანდალ-ი”)

ზანდიკუ ზანდუკი

ზეგერ სახურავის თავი

ზერდ ყველის საწური

თერანლ კამარები (**“თვლები”**), ჭამის დროს საქონლის თავის
გამოსაყოფი მაჩვიბის **“გომურების”** ტიხრებიდან

თხანმ ჩამოკიდებული ჭვარტლი, ობობას ქსელი

თხანფ კარის თავხე, ქონგური

კა ფიქალი ქვა; კერია

კა“ლ”უეშგიმ კერიის უკანა ადგილი

კანუ კავი

კანცხანუ კერიის წინა ნაწილი

კერანა კერია (რკინის ოთხფეხა, რომელზედაც აცხობენ პურს)

კიბლუენ კიდობანი, მრ. **კიბლონარ**

კოკერ კვერი, კოკორი

კოჭობ კოჭობი (პატარა ქოთანნი)

კუეშგ კოშკი (**ქამე კუეშგ** გარეთა კოშკი; **სგამე კუეშგ** შიგნითა
კოშკი)

ლაბოფში საბავშვო ადგილი (კერიის უკანა მხარეს)
ლაგანი ზღურბლი, წინკარი
ლაზურალ საქალბო ადგილი (კერიის უკანა მხარეს)
ლათხამუნა საწმენდი ობობას ქსელისა (**თხამ-ის-ა**)
ლაკუამ ჰულოდუმ საკვამური
ლალდირ ბაგა (ფიცრის თავლია ყუთი საქონლის საკვებისათვის)
ლალსგურა დასაჯდომი
ლამაშდმანუ **ლაუხი** მარცვლის გასანიავებელი ნიჩაბი
ლამარ საკაცებო ადგილი (კერიის წინა მხარეს)
ლამზერ ლაჭურა სალოცავი სარკმელი
ლამტუარალ სასანთლე
ლანგული, ლანგულანუ ნაკელის გადასაყრელი ხვრელი მაჩვიბიდან, ბოსლიდან
ლასპანარ || **სპან** წვრილფეხა საქონლის ბაგის გადახურული ნაწილი
ლატბაგარ სატაბაკე ადგილი
ლატფანუ ყორ გვერდითი კარი
ლაუხი || **ლანირ** ნიჩაბი
ლაფკანარ ჯამის ჩარხი
ლალულიაქირ ფარეხი (საცხვრე)
ლალუნარ **რი** || **ლალუნტარ** სახბორე
ლაყულფა (ყურბ) კერიის წინა ნაწილი, სადაც მუდმივად ანთია და ინახება ცეცხლი
ლაშანდ ჭურჭლის კარადა
ლაჭურან, ლაჯრელ, ლაგირ (უშგ.) საფეხური (კიბისა)
ლაჭგუთი საქუსლე (კარისა)
ლაჭუნწულანუ სანეხვე ადგილი
ლაჭენწალი ლაუხი ნაკელის გადასაყრელი ნიჩაბი
ლანკუ საკეტი (კარისა, ჭიშკრისა)
ლანლმანსგუ ცეცხლის დასანთები ადგილი, კერია, შუაცეცხლი (“საცეცხლე”)

ლანლია სადარაჯო, დასაცავი
ლანყინარალ პურის მისაფიცხებელი გრძელი ქვები (კერიის გვერდებისა)
ლანყინან გურანალ მრგვალი ფიქალი ქვები, პურის გამოსაშუშებელი
ლანუნალ სათივე ადგილი (ბოსელში) ან დარბაზის ხვრელი, საიდანაც თივას უყრიდნენ საქონელს
ლანრბილ ბანდარ საცხობი გრძელი უზურგო სკამი (ქალებისთვის), რომელზედაც ძველად სამსხვერპლო ღორს კლავდნენ
ლანკინარ საკიდი

ლჯშარ საქსოვი დაზგა
ლჰჰი საურდულე
ლეზგერი დორ სახლის დამამთავრებელი დირე სხვენსა და სახურავს შორის
ლეკერაჲ ფიქალიანი სხვენი
ლენგრი || ნენგრი გათლილი ფიქალი ქვა შეშის ჩამოსადებად
ლეტურე სანთელი
ლემუემი"შ" სუეტ ძირითადი ვერტიკალური ბოძი, რომელიც იჭერს მთავარ დირეს
ლექუნდორ || ისგენტაფ მსხვილად გათლილი ტიხარი მაჩვიბში, რომელიც ერთმანეთისგან ყოფდა ადამიანებსა და საქონელს
ლენბი ღიობი (თივის ჩასაყრელი დარბაზსა და მაჩვიბს შორის)
ლუკთხუჲე კარალ კუთხოვანი ფიქალი ქვები კერიასთან
ლგლლენ სპილენძის დიდი ქვაბი
ლგრგიმ გრძელი მოჩუქურთმებული სკამი
მარან მარანი (კერიის ქვედა მხარეს)
მანდან აივანი ("მოედან-ი")
მანიდანი"შ" ყორ აივნის ("მოედნ-ი"ს") კარი
მანჰობ (დარბაზ) სვანური სახლის მეორე სართული, სადაც ზამთრობით თივას ინახავენ ("დარბაზ-ი")
მანჰიბ სვანური სახლის პირველი სართული (მიწის იატაკით), სადაც ზამთრობით ცხოვრობენ სვანები
მეჲ პურის ყუა
მუჲსხჲი მსხვერპლის შემწირავი
ნაბგუნ სამაგრი
ნატჲსუნ საკმეველი
ნაფთ ნავთი
ნაჰა კერიის სხვენის საკიდელი, ნაჰა
"ნი"კორთა თარო, სათავსო (ჭურჭლისა)
პერი"შ" ლაკდარ ჩამჩა (ქაფის მოსახდელი)
საკურცხჲილ საკარცხული, საუფროსო სკამი
სანაჲ სენა, წალო, განჯინა (კედელში დატანებული)
სანცხჲერ სათოფური; სათვალთვალო ჭუჭრუტანა, მრ. **სანცხჲრალ**
სგირი 1. სვანური სახლის ქვედა სართული; 2. მიწის იატაკი, სოხანე
სგირიან"შ" დგრ სვანური სახლის პირველი სართულის დირე
სგირიან"შ" ლემუემ სვანური სახლის პირველი სართულის დედაბოძი
სჲანიირ ძველებური სვანური ოდა სახლი
ტაბაგ ტაბაკი, მაგიდა, სუფრა
ტანდ/ტ ტახტი

ტოლიბაშ თამადა (**“ტოლუმბაშ-ი”**)
ტუგუენ ადგილი სათოფურებს შიგნით კაცის დასადგომად
ჟისხჟიშ **ბაგ** სამსხვერპლო მოზვრის ბაგა
ჟისხჟიშ **საწ** სამსხვერპლო მოზვრის მარხილი
ფუნთჟის ხაესი
ქუფ 1. დაწული კიდობანი; 2. ბუდე, ჭურჭელი
ქუფიშ **ლარკინა** **ლეშუმე** ჭურჭლის ჩამოსაკიდი ბოძი
ქუიჯ როდინი, ფილთა (**“ქვიჯა”**)
ღუაჟრე **ლასგურა** კაცების დასაჯდომი (კერიის წინ)
ყარ ყავარი
ყორ კარი
ქამე **ყორ** გარეთა კარი
სგამე **ყორ** შიდა კარი
ნესგაშ **ყორ** შუა კარი
ყუელფ || **ყუერბ** ადგილი კერიის გარშემო
შგილ, **ნეშკა** კერიის სხვენი, ერთგვარი ფიქალიანი სახურავი
შდექუ თივის დიდი ზვინი
ცუყბა სარქველი, საცობი (ნაკელის გადასაყრელი ხვრელიდან)
ცხვრლიშ **ლარკინა** საცერის (**ცხრილ-ის**) საკიდი
ჭემიშ **ლანფიცხარ** **კაწ** თივის გამოსაძრობი კავი
ჭემიშ **ლანშდარ** || **ჭულდუმ** || **ლანზირ** თივის გადასაყრელი ხვრელი
ჭერ ჭერი
ჭუნარტ ჭვარტლი
ხაგამ გარედან მინაშენი პირველ სართულზე, მაჩვიბში, სითბოს
 შესანარჩუნებლად და მტრისაგან თავდასაცავად
ჯუარჯამ კედელში დატანებული თარო
ჭეჭ ურდული
ჭულდუმ ერდო

ს ა უ ბ ა რ ი XV ³³

ლუშნუ ქორს გგემხ **დორი** **დედ** **სემი** **სართულდ:** **ჩუქტუნ** — **მაჩუიბს**,
ჟიქან — **დარბაზს** ი **გუბანდს**.

³³ ტექსტი და შესაბამისი სასაუბრო მასალა მთლიანად ჩამატებულია ჩვენ მიერ ეთნოგრაფიული პუბლიკაციების მიხედვით. “სვანური ენის სახელმძღვანელოს” დამთავრება რომ მოესწრო მის ავტორს, რალა თქმა უნდა, ყველაფერი უკეთ გაკეთდებოდა (ი. ჩ.).

ლუწინუ ქორს ყორ ლეჟნხნნ ხარ. მწნკტი ყორქა ხაგმთესგა ელღრიდ. ალა ლი ქმე ყორ. ეჩანლო ლი ნესგწ ყორ ი ქორწ ყორ. ალას ხარ ჰეჰ. ყორ ლაგგეიჟი ლგგ.

მწჩრბ სამდ ყრელნი: ქორწ ყორხნქა ბაგთესგ' ელღრიდ. ამხნისგა ემხუ ყორ, ბაგ ყორ, გრალთესგა ხარ, ლაგწნ გრალთესგა, მერმე ყორ ყრელღთესგა ხარ.

ყრელღი ნესგაისგა ლწლმესგწრ ლი ჟი ლგბგრჟე. სგრებინ ლენგრი ხალჯა. ფოყწრხნ ლუკთხუტე კარწლ ხრგ. ლწლმესგწრი ლეჰრწნ კერწდ ლგგ. კერწდ ბერჟწწ ლი, რწმთხუ ჰრმხ ჟიქწნ კა ხალღარა. ტრეშგრმხნ ი ერხნ-ამხნ ლწმყინარწლ ხრგ. ლწმყინწ ჩუჰრწნ ლწმყინწ გურწწლ ზგხ.

ყრელღ რწმთხუტდ ჩუ მერყულე ლი: კერი ლეჟნხნნ ლი კწცხწწ, ამჩუ ღრუაჟრე ლასგრრა ლწსტ. კწცხწწმი თხუმ საკურცხტილ ლგგ. ამხნ ჩუბე ფოყს მარწნ ლი.

კერი სგამენ ლაზრწრწლ ლი. ამჩუ ლგგ ლწრბიწლ ბანდწრ. ამხნ ლი აჯალ ტირხ — ლალუღინწქრ. ტირხჟი ლი ლამწდ — ბარგლემ შედდ ი ლეზრბურწწლ.

კერი ლეჰრწნ ლი კატრეშგრმ (კალტრეშგრმ). ამხწუ აჯალ ლაზრწრწლ ი ლაბოაფწ ლი. ამჩუ ქმე ფოყს ლი ლაგწნ გრალ. ლაგწნუნლო ლაფურ გრალ ლი, ამჩუ ლალტრწწრი, ღუნრე ლაბწმ ლი. ლაფურიწ ი ლაგწნი(წ) ლწლღიარე მუხტირისგა ლი ლწწწწწლ.

კერი ქმენ ლამწრ ლი. ამჩუ ლგრგრმი ლგწნა ლი, ლგრგრმ ლგგ. ლგრგრმი რეშგრმ ტწწდ/ტ ლგგ. ამჩუ ლგგწნ აჯალ ლწწწწრ.

კერი ლეჟწნ ქორს ხარ ლწმზგრ ლაჟრრა.

ლატფე ყორი სგწწჩუ ლგგ ლგლღენ. ამხწუთესგა ხასკდა ღრრრერტრეშდ ფუთ ითქ. ალა ლი ლელტე ლაჯწბდ. სემი ვწწნი ლელტე იჯბი ამესგა ამხუდ.

გრალწრჟი — ლაგწნიწ ი ლაფურიწ ნწწკაჟი ლალუღინწქრ ლი. ლალუღინწქრს სგრებინ თერწლ ხარ ი ლწლღიარ.

გრალწრს სგრებინჩუ ლეჰუნღინწრ ხარ. აღინწრს სგრებინჩუ თერწლ ხარ. ამქა კუმწწ ლწღიარწლჟრწ თხუმს წყჰენ ი ლწლღიარისგა ჰემს იზბიხ.

კერი ჟიქწნ ღწრწლჟი ხორიკ შგრლ. შგრლ ლგფწრ ლი კწრწლწწ. შგრლჟი ხორიკ ნწჰა ი კწრწლღწრ. აღღწრჟი ხორკინენ ლწრსგრწას ი ასტამს. გემტრწწრ შგრლი ღწრჟი მწღღე შგრლი დანდალჟი ხორიკ.

მწჩრბი ჟიქწნ დარბწწ ლი. ალას ლუწწწლ მწწრბი ხაჟხა.

დარბწწს ყორ ჟიქწწწა ხარ. ამესგა ჰემ ესლტახ დარბწწთე ვანწრწწ.

დარბწწს მერმე ყორ ხარ ლეჟწწ. ამჩუ ქმენ ლაღობ ლწსტ. ლაღობხნ მწრე ესღგრდა გუბწწდთე (სტწწწწრთე). გუბწწწდისგა ლგგ კიბღრენ. ამხწუ ხასკდა ამირ ფუთ ითქ.

გუბწწწდს მესმე ლაგრბწწწღი გირკიდ გაღრწწწრ ხარ, სანცხტრწწლი ხარ. სტწწწწრთე ლწწწს ზურწწლს მწმა ხოყწდ. ამესგა ლეტრრა, მწღღე ნატრწსუნს, მწღღე გრტიწს — ლემწირ ფეჰს ლახ ხტიწწწწინღად, აღო იწგენ ცხწდ მწმგრწეწწ ნირდა.

ლუშნუ ქორ ლგფვრ ლი ყწრშუ. ჩუქტუნ ძღუიდვრქა — ლეზგერი დნრპლ ხრზ — სემი. დორ-დორი დნრ ლატფი დნრ ლი. ლატფი დნრპლჟი ჭერპლ ხაჭრაჟახ. ჭერპლჟი ფუნთქტის ხარშა. ფუნთქტის კირშუ ლი ლგკირწყლბჟე. ამეჟი კტპრ ლიხ ჩუ ლგრგიჟე. დერქგდა ლეზგერხნ ტოხტიმდ კტუ ხრბ. კტპრ სგა ლგნგჟე ლიხ ლეზგერი დნრჟი, კტპრ უშხტპრ ხწბხ. კტპრჟი ზგხ აღბრ: იმგტიდ აშხტ ფოყხნ, იმგტიდ — მერმახნ. აღბრჟი ხადწყახ ყწრპლ. ყწრპლჟი ფიცრპლ ზგხ, ფიცრპლჟი ბაჩრ ზგხ. ქორს ლექტუნისგა კალუ ხწბ. კალუს გირკიდ ძღუიდ ხაცხიბ. ლეჟნ გიმუნჩუ ხარ ლახმნრ. ლექტუნ ძღუიდს სანცხტრპლ ხარ დორი, ეშხუ ჩუბჟუ ი მერმე — ჟიბჟუ. სანცხტრპლ სგამენჩუ ტუგტენ ხარ მარემი ლგნად, მრდედ ლასგტრად. ლექტუნისგა ლწლჩას ლაბბირ ყწრ ხარ.

ამჟნშ ლი ჟინელ ლუშნუ ქორ, მარე ამკალი ქორპლს ათხე დწრ გგემ უტუნისგა.

სვანურ სახლს აშენებენ ორ ან სამ სართულად: ქვემოთ — მაჩიბს, ზემოთ — დარბაზს(ა) და ტამბურს.

სვანურ სახლს კარი აღმოსავლეთიდან აქვს. პირველად კარით მაჩიბის მინაშენში შევდივართ (მე და თქვენ). ეს არის გარეთა კარი. მერე არის შუა კარი და სახლის კარი. ამას აქვს ურდული. კარი ზღურბლზე დგას.

მაჩიბი სამ ნაწილად იყოფა. სახლის კარიდან საქონლის სადგომში (“ბაგა-ში”) შევდივართ. აქედან ერთი კარი, ბაგის კარი, გომურისკენ აქვს, სახარე გომურისკენ, მეორე კარი — ყველფისკენ (“აქვს”).

ყველფის შუაში საცეცხლე არის ამოთხრილი. წინ ფიქალი ქვაა ჩადგმული (“ჩარგული”). გვერდებიდან დაკუთხული ფიქალი ქვები უდგას. საცეცხლეს ქვემოთ კერია დგას. კერია რკინისაა, ოთხ ფეხს ზემოდან ფიქალი ქვა აფარია. უკნიდან და აქეთ-იქიდან პურის მისაფიცხებელი გრძელი ქვები უდგას. იმათ ქვეშ პურის გამოსაშუმებელი რიყის (მრგვალი) ქვები აწყვია (“დვანან”).

ყველფი ოთხად არის დაყოფილი: კერიის ზევით არის კერიის წინა ადგილი, აქ კაცების დასაჯდომი იყო. კერიის წინა ადგილის თავში საკარცხული დგას. აქედან ქვედა მხარეს მარანი არის.

კერიის შიგნით (მხარეს) საქალეზო არის. აქ დგას საცხობი სკამი. აქეთ არის კიდევ ტიხარი — საცხვრე, ტიხარზე არის საჭურჭლე — ბარგი-ბარხანის(ა) (“საგნების ჭურჭლად”) და საჭმლისთვის (“საჭმლეულისა”ად).

კერიის ქვევით არის კერიის უკანა ადგილი. აქეთ კვლავ საქალეზო და საბავშვო (ადგილი) არის. აქ, გარეთა მხარეს, არის სახარე გომური. სახარის

შემდეგ საძროხე გომურია (“არის”); აქ სახბორე, ხბორების დასაბმელი, არის. საძროხის(ა) და სახარის ბაგის კუთხეში არის სათივე.

კერიის გარეთა (მხარეს) სამამაკაცო (ადგილი) არის. აქ სავარძლის ადგილია (“არის”), სავარძელი დგას. სავარძლის უკან ტახტი დგას. აქ იდგა კიდევ საქსოვი (დაზგა).

კერიის აღმოსავლეთით სახლს აქვს სალოცავი ფანჯარა.

გვერდითი კარის შიგნით დგას (სპილენძის დიდი) ქვაბი. ამაში ეტევა ორმოცი ფუთი მარცვალი. ეს არის ხორცის მოსახარშავად. სამი ხარის ხორცი იხარშება ამაში ერთად.

გომურებზე — სახარის(ა) და საძროხის სახურავზე — არის საცხვრე. საცხვრის წინაა (“აქვს”) “თვალეზი” (“კამარ-ებ-ი”) და ბაგა.

გომურებს წინ ტიხრები აქვთ (“აქვს”). ამათ წინ კამარები აქვთ, აქედან საქონელი ჭამის დროს თავს ყოფს და ბაგაში თივას ჭამს.

კერიის ზემოთ ღირეებზე ჰკიდია სხვენი. სხვენი დაფენილი არის ფიქალი ქვებით. სხვენზე ჰკიდია ჯაჭვი და პატარა კავები. ამათზე ჰკიდებენ ჯაგრის(ა) და ასტამს. სასანთლევც (“სანათი”) სხვენის ღირეზე ანდა სხვენის ძელზე (“დანდალ-ზე”) ჰკიდია.

მაჩვიბის ზემოთ დარბაზია (“არის”). ამას სვანურად მაჟიბიც (“ზევითა”) ჰქვია.

დარბაზს კარი ზემოდან აქვს. აქედან თივა მიაქვთ დარბაზში ხარებით.

დარბაზს მეორე კარი აქვს აღმოსავლეთით. აქ გარედან საფუტკრე (“სასკე”) იყო. საფუტკრიდან კაცი მიდიოდა ტამბურში. იქ დგას კილობანი. ამაში ეტევა ასი ფუთი მარცვალი.

ტამბურს მესამე სართულზე ირგვლივ გალავნები აქვს, სათოფურებიც (“საისრეები”) აქვს. ქალს ტამბურში ასვლა არ შეეძლო. ამაში სანთელს ან საკმეველს, ან გვისს — სალოცავ (შესაწირ) ფქვილს თუ ვინახავდით, თორემ სხვა, ცხადია, არაფერი გვქონდა.

სვანური სახლი დაფარული არის ყავრით. ზღუდეებზე დამამთავრებელი ღირეები უდევს — სამი, ორ-ორი ღირე გვერდითი ღირე არის. გვერდით ღირეებზე ჭერ(ებ)ი ავია. ჭერ(ებ)ზე ხავსი აფენია. ხავსი კირით არის მოკირწყლული. ამაზე კავებია ჩარიგებული. ორივე დამამთავრებელიდან ხუთი კავი უბია. კავები ჩამაგრებულია დამამთავრებელ ღირეზე, კავები ერთმანეთს აბია. კავებზე დევს (“დვანან”) ლარტყები: შვიდი ერთი მხრიდან, შვიდი — მეორიდან. ლარტყებზე აწყვია ყავრები. ყავრებზე ფიცრები დევს, ფიცრებზე ქვები დევს.

სახლს ქვემოთ კალოა (“კალო აბია”). კალოს ირგვლივ ზღუდე არტყია. ზემოდან მიწის ქვეშ აქვს სალორე. დასავლეთით კედელს სათოფურები (“საისრეები”) აქვს ორი: ერთი ქვემოთ და მეორე — ზემოთ. სათოფურებს

შიგნით ადგილია (“აქვს”)კაცის (და)სადგომად, ანდა (და)საჯდომად. დასავე-
ლეთიდან სადარაჯო ადგილს სანიავებელი კარი აქვს.

ასეთია (“არის”) ძველი სვანური სახლი, მაგრამ ამგვარ (“ამ ყალიბის”) სახლებს ახლა არავინ აშენებს სვანეთში.

და ვ ა ლ ე ბ ა: შეადარეთ ძველი სვანური სახლი თანამედროვე სახლს.

§ 17. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლასგურა რა^ასაჯდომი (სკამი)
ლალსგურა რა^ასაჯდომი (ცხენი)
სკამ სკამი
ბანდარ გრძელი სკამი
საკურცხუილ ოჯახის
 უფროსის სკამი, სავარძელი
კუილ ჯორკო
ლგრიმ ზურგიანი საჯდომ-
 საწოლი, გრძელი საჯდომი
ტაბანგ ტაბაკი
სტოლ მაგიდა (“სტოლ-ი”)
შკაფ კარადა (“შკაფ-ი”)
ლაყურა საწოლი
კლას კლასი; სკოლა
საბან საბანი
შართქუინ საბანი, გადასაფარებელი
მუშგური სტუმარი
ლაყურან ლერქუნალ ქვეშაგები (“საწოლი რა^ა რა^ასაჯდომი”)

ლებ ლეიბი
ზეწარ, ძეწარ ზეწარი
ბალიშ ბალიში
მურთაქა მურთაქა
ტოტრე ლანკუნ ხელსახოცი
 (“ხელები რა^ა საწმენდი”)
ლიკუნნი შეწმენდა, შეხოცვა
ლირში დაგება (ქვეშაგებისა)
ლისგურე ჯდომა
ლისგურან დაჯდომა(ხლმ.)
ლიყურე წოლა
ლიყუნან დაწოლა (ხლმ.)
ქა მესყე გაკეთებული, გაწყობილი
ლემესე ცეცხლი
ლადანგ დასადები
ლალხუეშ ხნიერი

ა წ მ ყ ო

I ბ. მი სგურ ვზივარ	ხუაყურე ვწივარ	ხუგ ვდგავარ	ხუიგანალ ვდგები
II ბ. სი სგურ	ხაყურე	ხგგ	ხიგანალ
III ბ. ეჯა სგურ	აყურე	ლგგ	იგანალ
I-II ბ. ნან ლუსგურად	ლაყურედ	ლგგდ	ლიგანალდ
I-III ბ. ნან სგურად	ხუაყურედ	ხუგდ	ხუიგანალდ
II ბ. სგან სგურად	ხაყურედ	ხგგდ	ხიგანალდ
III ბ. ეჯან სგურან	აყურან	ლგგან	იგანალან

ნ ა მ ყ ო უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ ი

I ბ. მი სგურანს ვიჯექი	ხუაყურანს ვიწექი	ხუიგანალანს ვდგებოდი
II ბ. სი სგურანს	ხაყურანს	ხიგანალანს
III ბ. ეჯა სგურადა	აყურა	იგანალადა
I-II ბ. ნან ლუსგურადად	ლაყურადად	ლიგანალადად
I-III ბ. ნან სგურადად	ხუაყურადად	ხუიგანალადად
II ბ. სგან სგურადად	ხაყურადად	ხიგანალადად
III ბ. ეჯან სგურანან	აყურანან	იგანალანან

I პ.	მი ხუგანდას	ან ხუგდას	ვიდექი, შდრ. მულუნდა	მქონდა
II პ.	სი ხგანდას	ხგდას	ჯულუნდა	
III პ.	ეჯა ლგანდა	ლგდა	ხულუნდა	
I-II პ.	ნამ ლგანდა	ლგდად	გულუნდა	
I-III პ.	ნამ ხუგანდა	ხუგდად	ხულუნდა	
II პ.	სგამ ხგანდა	ხგდად	ჯულუნდა	ხ
III პ.	ეჯამარ ლგანდა	ლგდას	ხულუნდა	ხ

და ასე: ხნდ||ხნდა ჰქონდა, ხნგდა||ხნგდა (||ხნგდ, ხნგანდა) ადგა, ედგა; ხწქუნდა||ხწქუნდა (||ხწქუნდ) ეცვა; ხწბდა||ხწბდა (||ხწბდ) ება; ერტყა; ხწზდა||ხწზდა ეცვა, ედო.

ს ა უ ბ ა რ ი XVI

კლასპ ოთახისგა ლგგხ: ლეთურიღე ლასგურწლ, სკამ, სტოლ, დაფა ი შკაფ. სკამ დამბალ ლი ი მეშხე, სტოლ კგლთხი ი ყუთიელ, შკაფ სტოლდ ხოკლათხა ლი ი ყუთიელ, დაფა ჩიდ მაკლათხე ლი ი მეშხე. სტოლ ი დაფა ლასგურწლ სგუბინჩუ ლგგხ, სკამ სტოლცახან ლგგ ი შკაფ მუხტირისგა ლგგ.

ლასგურწლჟი ლეთურიღლ (სტუდენტარ) სგურხ, მუთური ჩუ ლგგ მწდე სკამჟი სგურ, ჟურწლ სტოლჟინ არი. ღერ კლასისგა ადრინ, ღერ კლასისგა იჭუნდინეხ, ღერ კლასისგა მუთურის ხოჭუნარინ. მუთური ხათური, ლეთურიღლ ითურინ.

ნიშგუტე სოფელისგა ლგგ საშუალო კლას, ღეშდკლასინ. მი ხტარი მენჩხრა კლასისგა (ღელ: მენჩხრაღსგა).

კლასხან ესღურიდ აგითე. ქორს ნრგხ: სკამარ, ბანდარ, ლგრგიმ, საკურცხტილ, კუილარ, სტოლ, ტაბაგ, შკაფ, ლაყურწლ ი იშგენ ბარგანლ.

სკამჟი, ბანდარჟი, საკურცხტილჟი, კუილჟი ი ლგრგიმჟი ისგურინ. აღდარ ლასგურწლ ლინ. საკურცხტილ ქორწ მახტუნი ლასგურა ლი. საკურცხტილჟი ეჯა გარ მწდე ლალხტეშ მუშგურინ ისგური. ბანდარ ჳრდი სკამ ლი ი ლასგურად ხულუახ, ლგრგიმ ჳრდი ი მაშრი სკამ ლი ი ეჩას ლასგურადი ი ლაყურადი იჳმარინ. კუილ დამბალ ლასგურა ლი ი ეჩეჟინ ისგურინ ლემასგუცახან. სგა ხასგურხ სტოლს, ტაბაგს მწდე ლემასგუ (ღემესგს).

ჯუინალდ ტაბაგ ხულუნდას ლეზტუბ ლადწსგდ. ტაბაგ ჳრდი ი მაშრი ფიცარ ლი ი ორწითხტ დამბალ ჳგშხჟი ლგგ. ათხე სტოლ ხრგხ. სტოლჟი დწსგინ ლეზტუბ-ღეთრა (დიარს, ლუკუნა, ქუთს..., თწშს, ლელუს), ღგგემხ (||ღგგემხ) ხარშუს... ჰარაყს ი იშგან. სგა ხესგურინ ი იზბინ ი ითრეხ.

აყურეხ ლაყურაღსგა. ლაყურაჟი არშინ: ლებს, ზეწარს, საბანს მწდე შართქუინს, ბალიშს. ჳუინალდ ამკალიბარ მწმა ხულუნდას. ათხე ჩწ ხულუა

აბრეშუმიშ მონღე ატლასი საბნარ, თუეთნე ზეწარ, მენშგუე ლეხ ი ბალიშ ი ამკალიბარ.

სტოლს, შკაფს ი ამკალი ბარგალს ათხე შტუნს ასყენეს, მარე ხოშა ლადოლ ქალქს იყდის. ქალქს იყდის ლაყურაშლს, ლაბრანდარს ი იშგან. შტუნისგან ეჯუი ხულუა ჩი ქა მგსყე ლარდშლ, ე, იმტამუი ქალქისგა. ირქტშლხ ი ილდესგშლხ ეჩეშგრად.

შომტშამ მი ლეთური ხტესტუ (მედ: მი ერ ხტიოთურდას), ეჩქა დრსდ ხტიგნაღდას ჰამს ლაყურახხნყი, ტოტარს ი ნიჩტარს ხოჩამდ ხტიბარდას, ლტკუცანშუ ქა ხტიკტცანდას, ჩუ ხტიდდარაღდას ი ეჯჟინ ესლურდას კლასთე. აღ დრრტს მიშგუ ხოხტრა დაჩტირ ლაყურადსგა აყტრა, ხოხტრა მუხტბე სტოლს ხასგურდა ი ჩნის ითრა, დნ-მ მუ ხეშდაბდახ. ლეთშუ დოსდ ხტიყტნაღდას.

საკლასო ოთახში დგას (“ღგ-ან-ან”): მოსწავლეების მერხები (“დასაჯლო-მები”), სკამი, მაგიდა, დაფა და კარადა. სკამი დაბალია და შავი, მაგიდა მაღალი და ყვითელი, კარადა მაგიდაზე უფრო მაღალია და ყვითელი, დაფა ყველაზე მაღალია (უმალესია) და შავი. მაგიდა და დაფა მერხების წინ დგას (“ღგ-ან-ან”), სკამი მაგიდასთან დგას და კარადა კუთხეში (“დგას”).

სკამებზე მოსწავლეები (სტუდენტები) სხედან. მასწავლებელი დგას ან სკამზე ზის; ჟურნალი მაგიდაზეა. ზოგი საკლასო ოთახშია (“კლასში არიან”), ზოგი კლასში წერს (“წერენ”), ზოგი კლასში კითხულობს (“კითხულობენ”), ზოგი მასწავლებელს უსმენს (“უსმენენ”). მასწავლებელი ასწავლის, მოსწავლეები სწავლობენ.

ჩვენს სოფელში არის (“ღგ-ას”) საშუალო სკოლა (“კლას-ი”), ათკლასიანი. მე ვარ მეცხრე კლასში (ან: მეცხრეში).

სკოლიდან მივდივართ შინ. სახლში გვიდგას (“გვ-ი-ღგ-ან-ან”): სკამები, გრძელი სკამი, საჯდომ-საწოლი (ზურგიანი გრძელი საჯდომი), საკარცხული, ჯორკოები, მაგიდა (“სტოლ-ი”), ტაბაკი, კარადა (“შკაფ-ი”), საწოლები და სხვა ნივთები (“ბარგ-ებ-ი”).

სკამზე, გრძელ სკამზე, საკარცხულზე, ჯორკოზე და ზურგიან გრძელ საჯდომზე სხდებიან. ესენი ოღა საჯდომებია. საკარცხული სახლის უფროსის ოღა საჯდომია. საკარცხულზე მარტო ის კი არადა, საპატო სტუმარიც ჯდება. ბანდარ გრძელი სკამია და დასაჯდომად აქვთ, ლერგიმ გრძელი და ფართო სკამია და იმას საჯდომადაც და საწოლადაც ხმარობენ. ჯორკო დაბალი საჯდომია და იმაზე სხდებიან ცეცხლთან. უსხედან მაგიდას, ტაბაკს ან ცეცხლს.

ძველად ტაბაკი ჰქონდათ საჭმლის დასადებად. ტაბაკი გრძელი და ფართო ფიცარია და ოთხ დაბალ ფეხზე დგას. ახლა მაგიდა უდგათ. მაგიდაზე დებენ საჭმელ-სასმელს (პურს, ყველჩართულ მჭადს, ხაჭაპურს... ყველს, ხორცს), დგამენ წვნიანს (“ხარშო-ს”)..., არაყს(ა)და სხვას. მიუსხდებიან და ჭამენ და სვამენ.

წვნიან საწოლში. საწოლზე აგებენ: ლეიბს, ზეწარს, საბანს ან გადასაფარებელს, ბალიშს. ძველად ამისთანები არ ჰქონდათ. ახლა ყველას აქვს აბრეშუმის ან ატლასის საბნები, თეთრი ზეწარი, რბილი ლეიბი და ბალიში და ამისთანები.

მაგიდას, კარადას და ამისთანა ნივთებს ახლა სვანეთში აკეთებენ, მაგრამ უფრო მეტად (მეტწილად) ქალაქში ყიდულობენ. ქალაქში ყიდულობენ საწოლებს, (პირ)საბნებს და სხვას. სვანეთშიც ისე აქვს ყველას გაწყობილი საცხოვრებლები, ე, როგორც ქალაქში. საჭმელსაც ისე ამზადებენ და იკვებებიან (“ჭამენ”), როგორც ქალაქში. იმოსებიან და (ფეხთ) იცვამენ (“ი-დ-ებენ”) იმათებურად (იქაურად).

როცა მე მოსწავლე ვიყავი (ან: მე რომ ვსწავლობდი), მაშინ ადრე ვდგებოდი დილას საწოლიდან, ხელებს(ა) და სახეს კარგად ვიბანდი, პირსახოცით (“საწმენდით”) გავიწმენდი, შევკვამდი და ისე მივდიოდი სკოლაში. ამ დროს ჩემი უმცროსი და საწოლში იწვა, პატარა ძმა მაგიდას უჯდა (“სტოლ-ს აჯდა”) და ჩაის სვამდა, დედა და მამა მუშაობდნენ. ღამით ადრე ვწევბოდი.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: 1. თარგმნეთ ხალხური სიმღერიდან და პროზიდან ამოღებული ეს ადგილები:

“ჩიდ მაჩენე თამარ დედფალ,
ფბთჳწარ ჯაგანდა ყუარყულმდ,
თერალ ჯისგურდა გიშრიშე,
შდგქწარ ჯაღდა მარგლიტიშე,
ქწმშხან ჯაქუდა აბჯარე,
ჭგშხას ჯასდანდა, ო, ჩექმარე,
თხუმას ჯაგანდა ზურჩია,
... მადრბჳ ჯულტჳანდა ოქტრწმი...”

ეჯწმ ლალწმ თწმ ი დიბრ ი ჩუ ლაიშ სარგბ ლიც. ეჯბწრ ირდის მეზტბელმგყ ი ლაფტებნეს ი ლაფთგრეს ლეზტებ-ლეთრა.

2. აღწერეთ თქვენი ოთახის ავეჯი.

§ 18. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

კუმშუ საქონელი	დერსკნ, დერსკან, ჰერსკან არჩვი
მანგარ მსხვილფეხა საქონელი	თხერე მგელი
მანცინ წვრილფეხა საქონელი	დაშლუ დათვი
ქუინლგმგენე სულდგმული	მალ მელა
ვან ხარი	კუენ, მრ. კონარ კვერნა
ფურ ძროხა (“ფურ-ი”)	რანჭუ კურდღელი
ლუნ ხბო	შინაური შინაური
ხაბნა მოზვერი	გარეული გარეული
დეკაული დეკეული	მენათლი მონაწილე, წვერი
ჩნუ ცხენი	ლითხუდარ, ლითხუდარუ ნადირობა
სახელ კვიცი	მეთხუდარ მონადირე
დაგელ, მრ. დავარ თხა	ლთხუდარ სანადირო
ნელშუთ თიკანი	ნთხუდარუ/ე ნანადირევი
ლოლდაქ ცხვარი	ლიზალ მოგება, შობა (ძვ. ქ. “ზუ-ებ-ა”)
ჟინალჟუ კრავი, ბატკანი	ლითჟალ მოგება, დაბადება, შობა
ხამ ღორი	ლნშგი მოწველა
ჩუნჩხ ღორის დინგი (“ჩონჩხ-ი”)	ლნშგი საწველი
გუეჭ, მრ. გოჭარ გოჭი	ლიძჟენი დაკვლა
ჰულ, ჰილუ ჯორი	ლნძჰა, ლნძიჰ, ლნძცა საკლავი
წელ ვირი	ლიდგარი მოკვლა; მოკვდომა
წელი ლუნ ჩოჩორი (“ვირი[ს] ხბო”, შდრ.წელისახელ“ვირი[ს]კვიცი”)	ლიჯიშ ქსოვა
ჟელ ძალლი	ლიტული ძახილი
ფანჟენა ლეკვი	ლიი, ლიესგი წადება; წაყვანა
ციცუ კატა	ლილანბი დასაპალნება
კიტაუ კნუტი	ლალანბ სასაპალნო
ნეზუ ნეზვი (ღორის[ა])	ლანბ საპალნე
ზურანა დედალი (თხა, ცხვარი და მისთ.)	ლიფშუდე კრეჭა (მატყლისა, თმისა)
ლჟაშ ჯიხვი (ვაცი)	ლიმბუთი, ლიმბუთლ(ხლმ.) მბობა
კუიცრა შუნი (დედალი ჯიხვი)	ძაგუ ჯაგარი
ფოთარ შუნის ან არჩვის თიკანი (“ფოთარ-ი”)	კეშ ტყაბუჭი (ცხვრის ტყავისა)
-ლა თანდებული “თვის”	ქუირქუ ქურქი
ამლა ამისთვის, ეჯლა იმისთვის	გუდრა ბეწვიანი ხალთა (“გუდა”)
ლილური ღორის გაყვება (“და-ლორ-ვა”)	ჟან გუდა (მაწვნის, ყველის, წყლის წასადებად)
ლილგუარი გასუქება	ჰუნგირ უნაგირი
ლნმნე ჭმევა	კული ხამი შალი, ადვილობრივი ქსოვილი
ლნმნე საჭმელი, საკვები	ბარდან ფართალი

ხუნდნუკუთი ბევრნაირი
მიჭუ, მრ. მუჭუნარ რქა
ქარანს ზიხვის ან ხარის ყანწი (“ქარანს-ი”)

სანუ მარხილი
ლაჯუნამ სამლოცველო, ეკლესია

ნ ა მ ყ ო წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი

I პ. მი უ'ონუგა უ'ონუგამ	ავღეჭი	ჩუესსგუ	ლაჯეჭი	ჩოთყუ	ლაჯეჭი
II პ. სი უ'ახგა უ'ახგამ		ჩუესსგუ		ჩუათყუ	
III პ. ეჯა უ'ანგუნ		ჩუესსგურდა		ჩუადყურდა	
I-II პ. ნამ უ'ალგუნდ		ჩუელსგურდად		ჩუალყურდად	
I-III პ. ნამ უ'ონუგუნდ		ჩუესსგურდად		ჩოთყურდად	
II პ. სგამ უ'ახგუნდ		ჩუესსგურდად		ჩუათყურდად	
III პ. ეჯმარ უ'ანგუნს		ჩუესსგურდას		ჩუადყურდას	

I პ. მი ოღუერ ოღუე	მოველი	ოდერ ოდე	წაველი
II პ. სი აღერ აღე		ადერ ადე	
III პ. ეჯა ანვანდ		აჩანდ	
I-II პ. ნამ აღვანდ		ალჩანდ	
I-III პ. ნამ ონვანდ		ოჩანდ	
II პ. სგამ ანვანდ		აჩანდ	
III პ. ეჯმარ ანვანდს		აჩანდს	

ს ა უ ბ ა რ ი XVII

შტანს ხორის ალ კუმწუ: ვანარ, ფურაღ/რ, ხაბანარ, დეკატილარ, ლუნტარ. აღმარს ჩნ მანგარაღს ხატულის. ხორის აჯად ჩაჟარ, საბლარ, ჰილტარ ი წელარ. ამენქა ხორის: დაველ, ლოლმექ ი ხამ. აღმარს მანცინ ხაჟახს. მანგარ ი მანცინ მავ შინატირ ქტინლგმგენალ ლიხ.

ფურ იზალ ი ეჩა|| ეჩნ გეზალს ლუნ ხაჟახ. ეშხუ ი დორი ლგზამ ლუნ დედ ხაბნა ლი, დედ დეკატილ. ხაბნა ვანმექ ლი, დეკატილ — ფურმექ.

ჩაჟი იზალ ი ეჩა გეზალს საბელს ხატულის, წელი იზალ წელი ლუნს. ჰტლ მამა იზალ.

დაველ, ლოლმექ ი ხამ იზალს, მარე აღმარე გეზლარს მერმე-მერმე ჟანალ ხაჟახს: დავლამს ნელამტ ხაჟახ, ლოლმექამს — ჟინალ ი ხამიშ — გტეჭ. ჟელს ფაქტნა ხეთუი, ციცტს — კიტაჟ.

ნიშგუეფ ფერმას ხორი: სემი აშირ ფურ, დორი აშირ ი უოხტიმდემიდიოხტიმდ ვან, აშირ ი ჩხარაშიდიარა ლუნ, დერტემდ ჩაჟ ი მინე დემდ საბელ, ხუნამ დავარ, ლოლმექარ ი ხამარ, ხორის აჯად უოშუალე

ჰტლ ი წელ. ფერმშ მენათლასი (წეტრპრსი) ხორის ზგის: ფურპლ, დავპრ, ღოლდჲქპრ ი ხამპრ.

ჩჲჟ ი ჰტილ ლალსგურპლდ ხორის, ფურ ი დავგლ — ღეშეიდ ი ღმძჲდი, ღოლდჲქპრ ი ხამპრ — ღმძჲდი. ჩჲჟს ი ჰილტს ჰგნგირს ხაგემხ, ჟი ხესგურის ი ესღრის (პიხ), იმტშდე ხაკუხ. აღდპრი ი წელ ლალშდ ხაყახ. ჟინალდ ჩჲჟშე იზეღლდახ ჳრღდათე: ქტთშთე, ზუგდიდთე ი ჩრთე, ათხე ჰაეროპლანშე ი მანქანოშ (მშინოშ) იზეღლშხ ი ბარგპლი ესღტახ ი ახღტახ; ამღა ლი ეჳჩ, ათხე სერ ხტშდს მშმა ხორი ჩჲჟ.

ღოლდჲქს იფშედეს ი ეჩრ მშტყხენქა || მშტყხენქა იჩოხ ლუშნუ ფაყტპრს, იჯიშხ კულის, ჰიშხიშ ი ტტეტბერპლს. კულისენქა აშხებდახ ი შშხიხ ტოხპრს, შაღბპრს, ზითჲარპლს ი იშგან. ათხე კული მგქაფ ბარდანს იყღის ი ეჳღა კულის ხოხტრამ იჯიშხ. მანგპრს ი მანცინს (ჲანს, ფურს, ღუნს, დეკშტილს, ხმს, დავგლს, ღოლდჲქს ი იშგან) — ჩრ შძჲენის || შძცენის . აღდარე ლედტ ხოჩა გმშშ ლი. ლედტს ხაჟხა: ჲანი ლედტ, ღუნი ლედტ, დავღ ლედტ, ხმში ლედტ ი იშგენ. ლედტს აჳბბ მდღე ატყხეს ი იზბიხ. ლედტხენქა ასყენეს ლეზტბპრს. ხმშიშ ი ჲანი ლედტს აღტრის ი იჲპრის ლუფხტს ი ზატლადღღს. ხმში ფთტს ძაგტ ხაჟხა. ეჩას ჳტინალდ ჰრღდახ. ჲანიშ ი ფური გტრახენქა ჩაფღპრს ასყენახ, ღოლდჲქა ტუფხენქა — კეშს, დავღ ტუფხენქა — ქტირქტს, გულღას, ჟჲგს ი იშგან. ჲანი მუჳტპრხენქა ქარხსღლს ასყენეს.

კუმშე ლუფხტნღო მუჟღორ ლახტს ხორის, ღინთტისგა — ფერმას ი ზგის. ლახტს ეზერ ლაჩხნტ პრი. მეჩხფე კუმშე ეჩე ჩუ იღგტპრის. ლახტს ჳჳმეს ი ჰემ ახღტახ სშტშე მდღე მანქანოშ ფერმათე ი ჳგითე ღინთტისგა კუმში ღემნად.

აშხტინ ნიშგტედთე (შტუნთე) ანჲდლ მიშგუ აფხნეგპრ ქპრთხენ, ქტთშხენ ი ნმდ ოჩდღ ცხეკთე. ეჩე მუშტუნ მეთხტდპრდ მიშგტა აფხნეგპრს ამჟინ ოხრმბტე:

“შტუნდჲ კოჳპრისგა პრის: ღტაშპრ, კტიცრპლ ი დერსკენღ. ფურ ღტაშ კტიცრა ლი. კტიცრა (= დავგლ) ი ზურამდ დერსკენ იზღლხ. კტიცრა გეზალს ფოთრ ხაჟხა, დერსკენიშ — ნელშტ. აღდპრს ჩრ ნთხტდარპლს ხტატტლიდ.

ცხეკს პრის: თხერპლ, დშღდტპრ, მღლპრ, კონპრ ი რპჳტპლ. შტანპრ ხოჩა მეთხტდარა ღინ. კოჳპრისგა ეჳჟი იზეღლშხ, იმტშდეჟი სგამ ნაკისგა. მეთხტდარა აღგპრის ღმთხტდარს: დშღდტპრს, თხერპლს, მღლპრს, კონპრს, რპჳტპლს ი იშგან. ათხე ღტაშშე, კტიცრაშე ი დერსკენი ღიდგპრნ ნბ მშმა ლი. შტანპრს ხტმდნუჟტი ღიმბტშღლ ხალატხ მეთხტდარშ ბედჟი. ღითხტდარშ ბედჟინი პრის ღიდღრალპრ: “ბეტქილ”, “მეთხტდარ ჩორღამ”, “ღლიღღ”, “თტეტნე მანგურ”, “გიტერგიღა” ი მერმღლ.

ღტაშშე ი დერსკენი მუჳტპრ ხტმდ პრის ლავტმიპრისგა. მეთხტდარა მინე ნადგარტ ნთხტდარღლე მუჳტპრს ქორპ ქამე ჳტმდღტპრს ხონხენის.

თხერემიშ, დაშდტაშ, კტენიშ ი მალა ტუფტარს ჰრდის, დედ დაშდტაშ ი თხერემი ტუფტარს ჩტარშიხ, მრდეე ჰტადათე ხორკინეხ”.

მანგარს ი მანცინს, კოჯრეშ ი ცხეკი ნათხტადარაშლს ი ნადირს (ვეცარს) ხარხ: თხეში, ტან, ჰგშხარ, თერაშლ, შდემარაშლ ი იშგენ, მარე ჰგშხარ ხარხ სგტებნე ი ტეშგემეშ. ამგნქა, ხარხ ჩნ ჯრდი მადდე მეკტაშდე ჰაკტაშდე, დერხის (კუმაშს, დავლარს, ლოლდაქარს ი ნათხტადარაშლს) — მუჰტარ. ხამი ნიჩტარს ჩტენჩხ ხაყხა.

სვანეთში ჰყავთ ეს საქონელი: ხარები, ძროხები, მოზვრები, დეკეულები, ხბორები. ამათ ყველას მსხვილფეხას (“მსხვილებს”) ეძახიან. ჰყავთ კიდევ ცხენები, კვიცები, ჯორები და ვირები. ამას გარდა, ჰყავთ: თხა, ცხვარი და ღორი. ამათ წვრილფეხა ჰქვიათ. მსხვილფეხა და წვრილფეხა ყველა შინაური საქონელია (“სულდემულია”).

ძროხა იგებს და მის შვილს ხბო ჰქვია. ერთი-ორი წლის ხბო ან მოზვერია, ან — დეკეული. მოზვერი სახარეა, დეკეული — საძროხე.

ცხენიც იგებს და იმის შვილს კვიცს ეძახიან, ვირიც იგებს ჩოჩორს (ვირის “ხბოს”). ჯორი არ იგებს.

თხა, ცხვარი და ღორი იგებენ, მაგრამ ამათ შვილებს სხვადასხვა სახელები ჰქვიათ: თხისას თიკანი ჰქვია, ცხვრისას — ბატკანი და ღორისას — გოჭი. ძალს ლეკვი უჩნდება, კატას — კნუტი.

ჩვენს ფერმას ჰყავს სამასი ძროხა (“ფურ-ი”), ორას ორმოცდათხუთმეტი ხარი, ას ოთხმოცდათვრამეტი ხბო, ოცი ცხენი და იმათი ათი კვიცი, ბევრი თხები, ცხვრები და ღორები, ჰყავთ კიდევ რამდენიმე ჯორი და ვირი. ფერმის მოწილებსაც (წვევრებსაც) ჰყავთ სახლში: ძროხები, თხები, ცხვრები და ღორები.

ცხენი და ღორი საჯდომად ჰყავთ, ძროხა და თხა — საწველად და საკლავადაც, ცხვრები და ღორებიც — საკლავად. ცხენს^ა და ჯორს უნაგირს ადგამენ, მო^ასხდებიან და მიდიან (“მიჰყავთ”), საითაც უნდათ. ესენიც და ვირიც სასაპალნედ ჰყავთ. ძველად ცხენით დადიოდნენ შორს: ქუთაისში, ზუგდიდში და ყველგან, ახლა თვითმფრინავით(ა) და მანქანით დადიან და ბარგიც მიაქვთ და მოაქვთ; ამიტომია (“არის ის, ე”), რომ ახლა უკვე ბევრს არ ჰყავს ცხენი.

ცხვარს კრეჰენ და იმის მატყლისგან აკეთებენ სვანურ ქუდებს, ქსოვენ შალს, ფეხის(ა) და ხელის წინდებს. შალისგან კერავდნენ და კერავენ: ჩოხებს, შარვალს, პაიჭებს(ა) და სხვას. ახლა ხამი შალის ნაცვლად ფართალს ყიდულობენ და ამიტომ შალს ნაკლებად ქსოვენ.

მსხვილფეხას(ა) და წვრილფეხას (ხარს, ძროხას, ხბოს, დეკეულს, ღორს, ცხვარს^ა და სხვას) — ყველას კლავენ. ამათი ხორცი გემრიელია (“კარგი გე-

მოსია”). ხორცს ჰქვია: ხარის ხორცი, ხბოს ხორცი, თხის ხორცი, ღორის ხორცი და სხვა. ხორცს ხარშავენ ან წვავენ და ჭამენ. ხორცისგან აკეთებენ საჭმელებს. ღორის(ა) და ხარის ხორცს ლორად აკეთებენ და ხმარობენ გაზაფხულზე და ზაფხულში (“გაზაფხულს და ზაფხულს”). ღორის თმას ჯაგარი ჰქვია. იმას ძველად ყიდდნენ. ხარის(ა) და ძროხის ტყავისაგან ფეხსაცმელს აკეთებდნენ, ცხვრის ტყავისაგან — ტყაბუჭს, თხის ტყავისაგან — ქურქს, ხალთას, გუდას (ტიკს) და სხვას. ხარის რქებისაგან ყანწებს აკეთებენ.

საქონელი გაზაფხულიდან შემოდგომამდე (“შემოდგომას”) მთაში ჰყავთ, ზამთარში — ფერმაში და შინ. მთაში (“მთას”) კარგი საძოვარია. გამხდარი საქონელი აქ სუქდება. მთაში თიბავენ და თივა მოაქვთ მარხილით ან მანქანით ფერმაში და სახლში ზამთარში — საქონლის საჭმელად.

ერთხელ ჩვენთან (სვანეთში) მოვიდნენ ჩემი ამხანაგები თბილისიდან, ქუთაისიდან და ჩვენ წავედით ტყეში. იქ სვანმა მონადირემ ჩემს ამხანაგს ასე უამბო:

“სვანეთის კლდეებში არიან: ჯიხვები, შუნები და არჩვები. ფური ჯიხვი შუნია. შუნი და დედალი არჩვი იგებენ. შუნის შვილს ფოთრი ჰქვია, არჩვისას — თიკანი. ამათ ყველას ნანადირევს ვეძახით.

ტყეში არიან: მგლები, დათვები, მელიები, კვერნები და კურდღლები. **სვანები კარგი მონადირეები არიან. კლდეებში ისე დადიან, როგორც თქვენ — ვაკეში.** მონადირეები კლავენ ნადირობისას (“სანადიროს”): დათვებს, მგლებს, მელიებს, კვერნებს, კურდღლებს და სხვას. ახლა ჯიხვის, შუნის(ა) და არჩვის მოკვლის ნება არ არის. სვანებს მრავალნაირი(ს) თხრობა (“მბ-ობ-ა”) უყვართ მონადირეები¹ შესახებ (“ბედ-ზე”). ნადირობი¹ შესახებაც (“ბედ-ზე-ც”) არის სიმღერები: “ბეთქილი”, “მონადირე ჩორლა”, “დალი”, “თეთრი მანგური”, “გივერგილა” და სხვები.

ჯიხვის(ა) და არჩვის რქები ბევრია ეკლესიებში. მონადირეები თავისი (“მონაკლავი”) ნანადირევ(ებ)ის რქებს სახლის გარეთა კედლებს უტნევენ. მგლის, დათვის, კვერნის(ა) და მელიის ტყავებს ყიდიან ან დათვის(ა) და მგლის ტყავებს ძირს ორად აგებენ, ან კედელზე (კედლისკენ) კიდებენ”.

მსხვილფეხას¹ და წვრილფეხას, კლდის¹ და ტყის ნანადირევ(ებ)ს¹ და ნადირს (“მ-ჭეც-ებ-ს”) აქვთ: თავი, ტანი, ფეხები, თვალები, ყურები და სხვა, მაგრამ ფეხები აქვთ წინა და უკანა. ამას გარდა, ყველას აქვთ გრძელი ან მოკლე კული, ზოგს (საქონელს, თხებს, ცხვრებს¹ და ნანადირევ(ებ)ს) — რქები. ღორის ღინგებს (ძვ. ქ. “ნიჩ-ურ-ს”) ჩონჩხი ჰქვია.

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა : შეადგინეთ მოკლე მოთხრობა ტექსტში მოცემული ლექსიკის გამოყენებით.

§ 19. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ნაპრ ფრინველი	ვაჟიჩ ჩხიკვი
ქათალ ქათამი	ჩხვრეშტ ჩხართვი
ყჟიჩ მამალი (“ყვინჩ-ილ-ა”)	ლგვრე კვერცხი
დადჟ დედალი	ლინგრე კვერცხის დება
წინწილ წიწილა; ბარტყი	მგნგრე კვერცხის მდებელი
ბანტ ბატი	ლიბნე დაწყება
ბჟიტ ბჟიტი	ცგნემანდ, ცხუი-ცგნემანდ მშვილდ-ისარი
მილც მგლცი იხვი	ნეჯჟილ მახე
ინდოჟიჩ ინდაური	ლიფშედე გაშვება
მიმილ მიმინო	ლირდუნე ყოლება
ჟერბ ორბი	მგჯაბ მოხარშული
წაჟრ წერო	მგტყაბ შემწვარი
ცხაკჟ ქორი	ბინტყილ ბურტყლი
ღჟამანდ ყორანი	ბუმბილ ბუმბული
ჭჟჟერ, მრ. ჭორანდ ყვავი	ამი ბანდშჟ ამი“ს” გამო, ამიტომ
მუგჟ მტრელი	ნიკრანტ ნისკარტი
შდაჟალ მერცხალი	ნუკჟიშ -ნაირი
შჟანჟჟ მწყერი	ლუნყჟრე მშვიდი
მგჟელ გარეული ინდაური	ჩიანგ ყველგან
მალლაჟ შოშია	ღალე ფრთა
ლამანრიან ჭოქოჩანდ ოფოფი	ხანლხ ხალხი
(“წმინდა მარიამი“ს” ჭოჩორა”)	ლანშან სანიშნო, ნიშანი
განგო გუგული	ლიკგრკაცე კაკანი
კჟინჩ სკვინჩა	ლინკჟლი კენკვა
მგვლინდ ბოლოქანქალა	გჟინჩანგ ჩინჩანჟ ჩინჩხვი
მანლიდ ტოროლა	ღარაჟ ღრო
შჟიდბარობ მშვიდობიანობა	მჟრმე-მჟრმე სხვადასხვა
	(“მე-ორ-ე-მე-ორ-ე”)

ნ ა მ ყ ო წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი

	ლიბნე დაწყება (იბნე იწყებს)	ლიხტანჟი ხატვა (ანტანჟი ხატავს)	ლიკჟიშე გატება (კჟიშე ტებს)
I პ.	მი ანჟბინ დავიწყე	ოთხატანჟ დავხატე	ოკჟშ გავტებე
II პ.	სი ანბინ	ათხატანჟ	აკჟშ
III პ.	ეჯნემ ანბინე	ადხატჟე	აკჟიშ
I-II პ.	ნან ალბინედ	ალხატჟედ	ალკჟიშედ
I-III პ.	ნან ანჟბინედ	ოთხატჟედ	ოკჟიშედ
II პ.	სგან ანბინედ	ათხატჟედ	აკჟიშედ
III პ.	ეჯანრდ ანბინეხ	ადხატჟეხ	აკჟიშხ

ლი გ გ რ გ ა ლ ი ლაპარაკი
(გვრგული ლაპარაკობს) (ხაგვრგული ელაპარაკება)

I პ. მი რჩქა რჩქარ (ლჩქა)	ვთქვი	ხუნქარ ხუნქა	ვუთხარი
II პ. სი რქა რქარ (ლქა)		ხუნქარ ხუნქა	
III პ. ეჯნემ რჩქუ ^{რინ} (ლჩქუ ^{რინ})		ხჩქუ, ხჩქუე (ხჩქუინ)	
I-II პ. ნამ ლგრჩქედ (ლგლჩქედ)		ლჩქედ	
I-III პ. ნამ რუჩქედ (ლუჩქედ ლჩქედ)		ხუნჩქედ	
II პ. სგამ რჩქედ (ლჩქედ)		ხჩქედ	
III პ. ეჯმარდ რჩქუხ (ლჩქუხ)		ხჩქუხ	

ს ა უ ბ ა რ ი XVIII

ათხე აწმბთი ნაპრალე ბედყო.

კუმეშენქა, შუანს ხორის შინაური ნაპრალ: ქათლარ, ბატარ ი მილცარ. ინდოური მამა ირდუნეს. ქათალ, ბატ ი მილც დანდუ ი ყუიჩი ლიხ. დანდუ ქათალ ანგრე ი წინწლარს იკუშე, დანდუ ბატ ი მილცი ანგრეს, მარე ეჯმარ ბუიტარს იკუშეს.

აგ (შინაური) ნაპრალს ირდუნეს ლეძენიდ ი მენგრად. ქათალშ ი მილცი ლელუ გამდ ეხერ ლი. აღმარს აძენის ი ლელუს აჯაბ მრდედ ატყებს, ლელუი ნაჯაბხუნქა ხარშუს ასყენეს. ლგრა იზბის მგჯაბს მრდედ მტყაბს. ბინტყილხუნქა ბალშარს ი ბუმბლარს ასყენეს. ამნ ბანდუჩი ჩნ მეზგა ხორი შოშუნალე ქათლარ ი ბატარ, აერხი მეზგალს მილცარი ხორის.

გარეული ნაპრ ხუნამ ნუკუთიშ არი შუანს: ქათალ, მილცი, მყელ, შყაჟუ, მუგუ, მიმილ, ტერბ, წატარ, ცხატ, ლუამალ, ჭუნარ, კუინჩი, ჯაჟიჩი, გგო, მალლაჟ, შდაჟალ ი იშგენ. აღმარი ანგრეს ი წინწლარს იკუშეს. შუანარ ითხუნარს დაბარისგა, ცხეკარისგა, ლახუნარისგა ი კოჯარისგა. დაბარისგა, ლახუნარისგა ი კოჯარისგა ადგარის: შყაჟუნარს, მუგუნარს, მილცარს, მყელარს ი იშგან ნაპრალს.

შინაური ნაპრალს აძენის, გარეული ნაპრალს ადგარის თოფუშ მრდედ ცქემანდუშ, არმის ნეჯიდუშ. ნეჯიდუშ ნარმანუ ნაპრალს ეჩენლო ჩუნძენის. ქათალშ, მილციშ, მყელშ, შყაჟუნშ ი მუგუთი ლელუ ხოჩა გამანუ ლი ი იზბის მტყაბს მრდედ მგჯაბს.

ცგნარისგა ხუნამდ ლი გვრგლა ლუამალყო, ჭუნარყო ი მუგუყო. მუგუ ჩიდ მაჩენე ხაბჟახ ლესგდიდ ი ლუნყურად ი ტკიცდ. მუგუ ამყო ხაბჟახ ჩამგ. ათხე დროუყო მუგუ მერმა-მერმა ხალხრე შუიდბარობა ლანშან ხაბჟახ.

ნაპრს კუმეშუნალ ხარ: თხუიმ, ტან, ჭგუნარ, თერალ ი იშგენ, მარე მარემი შინიშ ი კუმეში სგუნებნე ჭგუნარე მგჯაფდ ხარ ლალარ, ფხულორე მგჯაფდ — ცხარალ, ნიჩარე — მგჯაფდ ნიკარტ ი ტუფიშ ი ფანტურე

მეჭაფდ კან ი ბინტყილ. ნაპრპლ ნიკრპტშუ ლეზტებს ინკულიხ ი ლიცს ითრეხ. ნაპრპლს სგტებინ ხარხ ვტინჩაბ. ვტინჩაბისგა ხოზს ლეზტებ.

ამ ზატუ მესტიას გარტუგვლდეს ნაპრალე ბედჟი ი ეჩქას მგლგნჯერ თეჟდორე შუკტანდ ამნმბტე ამბბტ შდატლუ ბედჟი:

შდატლუ მგრმი მარე

ეშხტი მარემ აღგრმე შდატალ. ეზარ ხანს შუნ ხეყანდ. ეჩქა ხეწანდ ეშხტი ზურანლ ი ხაქტე: “ჩაფუ ალ შდატალ, მამაქ ჯარ, ცოდ ლი”!

ალ მარემ პინტ ლახბე ჭგშხქა ი ჩ'აფტიშდ. ალას ქახინხაბქა ხეწანდ ეშხტი მარე, ქ'ანვანდ ი ხაქტე:

— ოპ, სი მარე, მამ ხოლამდ ჩტემნ ამნ ლიფშტდე? ალას ვტინჩაბისგა ბბტ ლგგრაზუმ ტოქტორ ხოსდან.

— პრ, — ადბინე ხოლა მიჰმან ალ მარემ, — ამჯაცე ალ ზურანლდ, ამფიშდტნე ჩუ!

ათდტბჭ ქა შდატალს, ჩიანგ ალა იტმურიენლ, ტეფს ეშ აპრე, მარე იმე აპტენლ ||პპპრლ შდატალს?! ესტამს სგა ხეხროლი, ხეჭტდიენლ: — მიშგტი შდატალ ჯიწტ'ესა?

ეშხტი მარე ლანჭტედდა: — მამ ჯარ ამგტამ შდატალ, იმ ხელტტინანლ დედ იმე აპროლი შდატალს სი?

— მამ მრდ რრტენლ, სი მარე! შდატალ ოთგრმ, ეჯას ბბტ ლგგრაზუმ ტოქტორ ხადენა ვტინჩაბისგა ი ჩამფიშდენენ.

— რ, სი მარე, ბბტ ლგგრაზუმ შდატალ დეშ ლი ი ვტინჩაბისგა ხემა ხედტენლ ||ხედროლ ეჩზუმ ტოქტორ?!

ლენჯერი

ახლა გიამბობ ფრინველების შესახებ.

საქონლის გარდა, სვანეთში ჰყავთ შინაური ფრინველები: ქათმები, ბატები, იხვები. ინდაურს არ აშენებენ (“იშენებენ, იყენებენ”). ქათამი, ბატი და იხვი დედალი და მამალი არიან. დედალი ქათამი კვერცხს დებს და წიწილებს ჩეკს, დედალი ბატი და იხვიც კვერცხს დებენ, მაგრამ ისინი ბჟიტებს ჩეკენ.

სახლი“ს” (შინაურ) ფრინველებს აშენებენ (“იშენებენ”) რდასაკლავად და კვერცხის მდებად. ქათმის(ა) და იხვის ხორცი გემრიელია (“გემოდ კარგია”). ამათ კლავენ და ხორცს ხარშავენ ან წვავენ, ხორცის ნახარშისაგან ხარშოს აკეთებენ. კვერცხს ჭამენ მოხარშულს ან შემწვარს. ბურტყლისაგან ბალიშებს(ა) და ბუმბულებს აკეთებენ. ამის გამო, ყველა ოჯახს ჰყავს რამდენიმე ქათამი და ბატი (ბატები და ქათმები), ზოგ ოჯახს (“მოსახლეებს”) იხვებიც ჰყავთ.

გარეული ფრინველი ბევრნაირია სვანეთში: ქათამი, იხვი, (გარეული) ინდაური, მწყერი, მტრედი, მიმინო, ორბი, წერო, ქორი, ყორანი, ყვავი, სკვინჩა, ჩხიკვი, გუგული, შოშია, მერცხალი და სხვა. ესენიც დებენ კვერცხს და წიწილებს ჩეკენ. სვანები ნადირობენ: ყანებში, ტყეებში, მთებში და კლდეებში. ყანებში, მთებში და კლდეებში კლავენ: მწყრებს, მტრედებს, იხვებს, გარეულ ინდაურებს და სხვა ფრინველებს.

შინაურ ფრინველებს (და)კლავენ, გარეულ ფრინველებს ხოცავენ თოფით ან მშვილდით, იჭერენ მახით. მახით დაჭერილ ფრინველებს მერე (და)კლავენ. ქათმის, იხვის, გარეული ინდაურის, მწყრის(ა) და მტრედის ხორცი გემრიელია (“კარგი გემოსია”) და ჭამენ შემწვარს ან მოხარშულს.

ზღაპრებში ხშირად არის საუბარი ყორანზე, ყვავზე და მტრედზე. მტრედი ყველაზე ლამაზ, მშვიდ და მართალ ფრინველად მიაჩნიათ. მტრედი ასე მიაჩნიათ ყველგან. ახლანდელ დროში (“დროზე”) მტრედი სხვადასხვა ხალხების მშვიდობიანობის ნიშანი ჰგონიათ.

ფრინველს საქონელივით აქვს: თავი, ტანი, ფეხები, თვალები და სხვა, მაგრამ ადამიანის (“კაცის”) ხელების(ა) და საქონლის წინა ფეხების ნაცვლად აქვს ფრთები, თითების ნაცვლად — ბრჭყალები, პირის ნაცვლად — ნისკარტი და ტყავის(ა) და თმების ნაცვლად — კანი და ბურტყლი. ფრინველები ნისკარტით საჭმელს კენკავენ და წყალს სვამენ. ფრინველებს წინ აქვთ ჩიჩახვი. ჩიჩახვში უდევთ საჭმელი.

ამ წელს მესტიაში ვლახარაკობდი ფრინველებზე და მაშინ ლენჯერელმა თევდორე შუკვანმა მიაშობო ამბავი მერცხალზე:

მ ე რ ც ხ ლ ი ს დ ა მ ჭ ე რ ი კ ა ც ი

ერთმა კაცმა დაიჭირა მერცხალი. კარგა ხანს (ხელთ) ჰყავდა. (მაშინ) დაინახა ერთმა ქალმა და უთხრა: “გაუშვი ეს მერცხალი, რად (“რისთვის”) გინდა, ცოდვას!”

ამ კაცმა ჩვარი შეაბა ფეხზე და გაუშვა. ეს შორიდან დაინახა ერთმა კაცმა, მოვიდა და უთხრა:

— ოჰ, შე კაცო, რა ცუდად მოიქეცი (“ქენი ამის გაშვება”)? ამას ჩიჩახვში ბატის კვერცხისოდენა ოქრო ედო.

— ოო, — დაიწყო ვაი-ვიში (“წყრომა”) ამ კაცმა, — დამლუბა (“დამაქცია”) ამ ქალმა, გამაშვებინა!

გაედევნა მერცხალს; ყველგან (ეს) დარბის, ოფლად იღვრება, მაგრამ რას დაეწევა მერცხალს?! ვისაც შეხვდება, ეკითხება:

— ჩემი მერცხალი (არ) გინახავს?

ერთმა კაცმა ჰკითხა:

— რად გინდა მთლად ასე (“ამისთანა”) მერცხალი, რას დასდევ ან სად დაეწევი შენ მერცხალს?

— რა არ მინდა (“იქნებოდა”), შე კაცო! მერცხალი დავიჭირე, იმას ბატის კვერცხისხელა ოქრო სდებია ჩიჩახვში და გამაშვებინეს.

— ოო, შე კაცო, ბატის კვერცხისხელა მერცხალი ვერაა და ჩიჩახვში როგორ ედებოდა იმხელა ოქრო?!

დ ა ვ ა ლ ე ბ ა: აღწერეთ, რა აქვთ ცხოველებსა და ფრინველებს საერთო და განსხვავებული.

§ 20. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

ლარტამ ბოსტანი
ლერტამ ბოსტნეული
ქართ თალგამი
ჭარხალ ჭარხალი
სტამფილო სტაფილო
ქინზ ქინძი
ნიჟრა ნიორი
ხანჟ ხახვი
წიწმარტ წიწმატი
მაკილო ოხრახუში (“მაკილო”)
ბოლეკ ბოლოკი
ლახანა კომბოსტო
კინტრ კიტრი
კუახნესგ გოგრა (კვახი)
ხარბუზ საზამთრო
ქართობილ კარტოფილი
თუთინ თუთუნი
ქან კანაფი (მცენარე)
გიმბაშ კანაფის თესლი
ჭილ თავი, კბილი
ხანჟა ჭილ ხახვის თავი
ნიჟრა ჭილ ნივრის კბილი
ქართა თხუმი თალგამის ძირი
ქართობლი თხუმი კარტოფილი
ბოლკი თხუმი ბოლოკის თავი
დაბ ყანა
კუეცენ ხორბალი
ჭემინ ქერი
ზენტხ შვრია
მანაშ ჭვავი
ფანტუ ფეტვი
ჭყიჟარ ბალახი
ცხამ ღვარძლა (ბალახი)
მანდენა გორველა (სარეველა ბალახი)
შურაჟ მაწყინარი, მავნე
ფეჟ ფქვილი
ლიცაღი გაცვლა

ლიბრაჟი ბარვა
ლიმგუჟე მოსწორება
ლიბერჯე თხრა
ლიბერგე თოხნა
ბერგ თოხი
ლეშდიქ ფოცხი
ესერ სხვათა სიტყვის -**ო** ნაწილაკი
ლამელ (ლამოლ) საბალახე
ხეფსი გამოვა
ლიყულე გაყოფა
ლიყულურე დაყოფა ბევრ ნაწილად (ხლმ.)
ლიგეჟ გაძლება
ლილჯენი რგვა
ლიზნანი მოვლა
ლილცუნე მორწყვა (ყანისა)
ლილცერე მორწყვა (სათიბისა)
ლიჟგენე გამარგვლა, გამონშირვა, გაწმენდა
ლიცხემ ზრდა, მატება
ნაცხამ ნაზარდი, ნამატი
ფედიას ახლოს
ლითჟეფ დაკარგვა, გაქრობა; სროლა
მასარდ ბლომად
ლინგრაჟაჟი დარგვა
ლიწურემი განიავება (მარცვლეულისა)
ლიბაბე განიავება (ქონებისა, მარცვლეულისა)
ლითში არჩევა
ლიშეჟდი რეცხვა
ლიფრე ხმობა, შრობა
ლიგჟეჟ ფქვა
ლეჟჟერ წისქვილი
მაჯად მოსავალი
მეწრან|| მეწრან მოწითალო
ხაყა ჰყავს; ვარგა
ლილეინე მყნობა
ლელეინე ნამყენი
ლილაში თესვა
ლელაში სათესი (მასალა)

ნაკ ვაკე
ნალაშ ნათესი
ლივნი ხვნა
ლაგან სახნავი (იარალი)
ლენი სახნავი (ადგილი)
ნაგანტუ ნახნავი
ლიკლანტი ლეწვა
ლიჭაღი ფარცხვა
ლითი მკა
ეჯზუმ იმდენი
ლიყღანი დაჭერა, დაკავება
კიჩხ კიბე; პარკი (ცერცვისა, ლობიოსი, წიწაკისა,...)
სანეფ სამეფო ვაშლი (“სინაფ-ი”)
ბასყ მარწყვი
ინლა ყოლო
ცინყა მოცვი
შიღტუ მაყვალი
მეგმგლდ მთის მოცვი
სანწტეფ ძახველი
გოგლანდ ცირცელი
ბარყუნენდ ტყემალი
ჭებ ბალი
შდის თხილი
იცხ (მრ. **უცხანარ**) მსხალი
შისგტუ (მრ. **უსგტანარ**) ვაშლი
ჭანტუ ეზო
ლიშან მობმა, მოხმა
მაშან მსხმოიარე

ლალაშ სათესი (თესლისთვის მოწნული ჭურჭელი)
ღანწტუშ სახენელი, კავი
გუთან გუთანი
ლიშდრალ თამაში
ლაშდრალ სათამაშო
ლეჭტუდი მისაცემი, გასაყიდი
ხილმანხილ ხილი
ხაჯეშ (უწყვ. **ხაჯონდა**) ჰგავს
ნახუმსარ, ნახუმსერ განსაკუთრებით
წთროლ ვაშლი (საუკეთესო ჯიშისა)
ბწღენყი ბალსზემო
ლითერ ცნობა
ქილტანარ ქლიავი
ლისგტე /ლისგტინე მშვენიება
ლიშხტუნი შენახვა
უჭა უმწიფარი
მგჭი მწიფე
გაკ კაკალი, ნიგოზი
მგრგტანლ (**ხომგრგტანლა** უფრო მრგვალი, **მამგრგტანლე** ყველაზე უფრო მრგვალი)
ლედერ მინდვრის ბარდა
როგტუ ცერცვი
მანცხგლდ მოცხარი
შოფლანდ ხურტკმელი (დაბალი ბალახი)
მურგტუ თამელი
მუგტანარი ასკილი
გოწხირ კოწახური
გოლანდ მთიანი; ციცაბო ადგილი; ჯაგნარი ტყე

ფუძედრეკადი ზმნა ნ ა მ ყ ო წ ყ ვ ე ტ ი ლ შ ი

ლიდგე გაქრობა (დიგე აქრობს)	ლიკტუშე ტეხა (კვიშე ტეხს)	ლიდგე ქრობა (დგენი ქრება)	ლიკტეშ ტეხა (კტეშინი ტყდება)
I პ. მი	ოდგე გავაქრე	ოკუშ გავტეხე	ანდტუგ გავქრი
II პ. სი	ადგე	აკუშ	ანდგ
III პ. ეჯნემ	ადიგ	აკტუიშ	ეჯა ადანგ
			აკტუანშ

I-II ბ. ნაშ	აღდიგდ	აკჷიშდ	აღდნგდ	აკჷიშდ
I-III ბ. ნაშ	ოდიგდ	ოკჷიშდ	ოდნგდ	ოკჷიშდ
II ბ. სგნა	ადიგდ	აკჷიშდ	ადნგდ	აკჷიშდ
III ბ. ეგნარდ	ადიგხ	აკჷიშხ	ადნგხ	აკჷიშხ

ს ა უ ბ ა რ ი XIX

1. ლ ა რ ტ ა მ

ჩიქე აწმბჷთი ლარტმე ბედჷი.

აწინალდ შუენს ლარტამ დესა ხანდ. ნიტრანქა, ლერტამ მამაგჷემო ხოხალდახ. ათხე ანბინეს ლარტმე ლისყენე ი დერხის ეკჷლი ლარტმელ ხარხ მესყე, ერე ხოჩა მამა ხაკუ. ვედნი მანგ: ლახანა, ქართ, ჭარხალ, სტამფილო, ნიტრა, ხანტ, ქინზ, წიწმარტ, მჷკილო, ბოლეკ, კინტრ, კუანნესგ ი იმგენ. დერხი აგის ნესჷ ი ხარბუზ მამა ვედნი. კუმში ჭარხალ ეზერ ხოხალ.

ხოხტრა ლარტამ ლახ ლი, გიმს აბრჷთის ი ლგმდიქჷმუ ამგუტეხ, ეჩქანლო კუალარდ აყლჷრეხ ი ალწმის ლერტამს: ქართს, ლახანას, ხანტს, ქინზს, სტამფილოს ი იმგან, დერხის არგნგჷთის: ლახანას, ხანტს, ნიტრას.

ხოჩა ლუფხჷ ლახ ლი, მარტისგა მანდე აპრილისგა ალწმის. ლარტამს ხონანინ: აყგენეს, ლებერგა აბერგეს, დერხი აგის ალცუნეს. დერხი ლერტამ თხტიმს იდესგი. ლერტამს ეგჷი იმპრის, ე, იმტჷმჷი ჩიანგ.

თუთინ ლერტამ მამა ლი, მარე ლარტამ ფედმას ალწმის ი ლერტამშელ ხონანინ. ლუშნუ თუთინ ეზარ ვედნი. ეჩას დერხი ალწმის მუჷლჷრე, ხოლგამშა ესერ ხეფსი. თუთინს ითრეს.

ქართობილ შუენს ხუნდ ვედნი. ეჩას ძღვდ მნიშუნელობ ხუდჷა ი ხუნდს ალწმის. აწინალდ შუენს ლუშნუ ქართობლი ლილწმი ხოხალდახ. ეჯა მგწრანუ ფერიშ ლანტ დედ თჷეთენე. ეჩუნლო ანგვდ წგრნი ქართობილ, ეჩას ლურუსუ ქართობილს ხუატჷილდად, ი ლუშნუ ქართობილ ჩუათჷანგ. ათხე ალწმის თჷეთენა ქართობილს. ალას მურგჷელ თხტიმ ხონ, მასარდ ვედნი ი გამდ ეზერ ლი. შუენს ქართობილს ხუნდს ალწმის ი მანგდი ჩი ზატ ეზერ ვედნი. ქართობილს ცანდის კუეცანლა ი მინი ხუნდს იმპრის. გუნ ხალტხ ი ეკლა აშხჷ სოფელს ლაგვცდ “ქართობლაუს” ხატჷლის.

ბ ო ს ტ ა ნ ი

ჯერ მოგიყვები ბოსტნის შესახებ.

ძველად სვანეთში ბოსტანი არ ჰქონდათ. ნიგრის გარდა, ბოსტნეული (“სა-ბოსტნე”) არაფერი იცოდნენ. ახლა დაიწყეს ბოსტნის კეთება და ზოგს ისეთი ბოსტნები აქვთ გაკეთებული, რომ უკეთესი არ შეიძლება (“უნდა”). მოდის (“მოვა”) ყველაფერი: კომბოსტო, თაღამი, ჭარხალი, სტაფილო, ნიორი, ხახვი,

ქინძი, წიწმატი, ოხრახუმი, ბოლოკი, კიტრი, გოგრა და სხვა. ზოგ ადგილას ნესვი და საზამთრო არ მოდის (“მოვა”). საქონლის ჭარხალი კარგი იცის.

პატარა ბოსტანი თუა, მიწას ბარავენ და ფოცხით ასწორებენ, მერე კვლებად ყოფენ და თესავენ ბოსტნეულს: თაღამს, კომბოსტოს, ქინძს, სტაფილოს და სხვას; ზოგს რგავენ: კომბოსტოს, ხახვს, ნიორს.

კარგი გაზაფხული თუა, მარტში ან აპრილში თესავენ. ბოსტანს უვლიან: მარგლავენ, სათოხნს თოხნიან, ზოგ ადგილას რწყავენ. ზოგი ბოსტნეული თავს იკეთებს (“ი-დ-ებ-ს”). ბოსტნეულს ისე ხმარობენ, ე, როგორც ყველგან.

თუთუნი ბოსტნეული არაა, მაგრამ ბოსტნის ახლოს თესავენ და ბოსტნეულივით უვლიან. სვანური თუთუნი კარგი ოჯახის. იმას ზოგი თესავს შემოდგომაზე (“შემოდგომა”), უფრო მაგარი გამოდისო (“გამოვია”). თუთუნს ეწევიან (“სვამენ”).

კარტოფილი სვანეთში ბევრი მოდის (“მოვა”). მას დიდი მნიშვნელობა აქვს და ბევრს თესავენ. ძველად სვანეთში სვანური კარტოფილის დათესვა იცოდნენ. ის მოწითალო ფერის(ა) იყო ან თეთრი. მერე (“იმის მერე”) შემოვიდა (“მოვიდა”) წითელი კარტოფილი, იმას რუსულ კარტოფილს ვეძახდით, და სვანური კარტოფილი გაქრა (“დაიკარგა”). ახლა თესავენ თეთრ კარტოფილს. ამას მრგვალი თავი აქვს, ბევრი მოდის და გემრიელია (“გემოდ კარგი არის”). სვანეთში კარტოფილს ბევრს თესავენ და მოსავალიც ყოველ წელს კარგი მოდის (“მოვა”). კარტოფილს ცვლიან ხორბალზე და თვითონაც ბევრს ხმარობენ. ძალიან უყვართ და ამიტომ ერთ სოფელს ხუმრობით “კარტოფილი(ჭამი)ებს” ეძახიან.

2. ბაღ

ხილმძხილხან შუბნს ხოხალდახ: ინლა, ცინყა, ჭილუ, მეგმელდ, მნცხგლდ, სანწუფე, გოგლანდ, ჭოფლანდ, მურგუტი, დამელ (დამწლ), მუჭუბარი, გოწხირ, ბარყუნდ, მგნიმ ჰებ, გაკ, ცხეკი შდის, იცხ ი ჭისგუ. მერხი კლასრე ჰწუბარისგა ლგვანდახ ნალყინუ იცხ ი ჭისგუ, მარე მამა ხონანდახ ი ეჯდარი ცხეკი იცხარს ი უსგუბარს ხაჯონდახ. ცვგვარისგა ფირამინ არშუენდახ სანფეს, მარე ამი მუჭუბე დარ ხოხალდახ. ამჟინ ლსუ ბწლგნჟი, სემეშდ ზატუნ სგუბინ.

ათხე შუბნს ჩუ ტუნდ თერ მარე, ეჯჟერე ჩი მეზგა ბაღარ ხარხ. ბაღისგა ხრგხ ნალყინუ უსგუბარ, იცხარ, ჰებარ ი ქილუარდარ/ლ. მერხი ბაღ ეჯკალი, ერე შუბნდჟ პირობჟი ხოხა მამ ხაკუ. ხოჩამდ ხონანდის ი ქად ეშერდ იშნე. უჰა ჭისგუ, იცხ ი ქილუბარდ მგნიმ ლის, მარე მგჟიჟი გუნ მუჭუბი ლის. ჭისგუს ი იცხს ლინთჟიშდ იშხუნის. ხუბანდხანს გეჟნი ალ ხილმძხილ.

ლარტამ ი ბალ შტუნდჷშდ ჰნდურდ მახე გტეშ ლი, მარე დაბრე ლონწანი შტანარს ეზარ ხოხახ ჯტინაღენდირან. მაჯანდსი ლუმნუ ჟახწლ ხაჟხა: ლუმნუ კტეცენ, ლუმნუ ჰემინ, ლუმნუ ქართობილ ი იშგენ.

ბ ა ლ ი

ხილეულიდან სვანეთში იცოდნენ: ჟოლო, მოცვი, მაცვალი, მთის მოცვი, მოცხარი, ძახველი, ცირცელი, ხურტკმელი, თამელი, კუნელი, ასკილი, კოწახური, ტყემალი, ველური (“მწარე”) ბალი, კაკალი, ტყის თხილი, მსხალი და ვაშლი. ზოგი სკოლის (“კლას-ებ-ის”) ეზოებში იღვა (“ი-ღვ-ნენ”) ნამყენი მსხალი და ვაშლი, მაგრამ არ უვლიდნენ და ისინიც ტყის მსხლებს(ა) და ვაშლებს ჰგავდნენ. ზღაპრებში ბევრჯერ ახსენებდნენ სამეფო ვაშლს (“სინაფ-ს”), მაგრამ ამის მჭამელი არავინ იცოდნენ. ასე იყო ბალს ზემოთ, ოცდაათი წლის წინ.

ახლა სვანეთს ძლივს ცნობს კაცი, (“ისე, რომ”) ყველა ოჯახს ბაღები აქვთ. ბაღში უდგათ: ნამყენი ვაშლები, მსხლები, ბლები და ქლიავები. ზოგის ბაღი იმისთანაა, რომ სვანეთის პირობაზე უკეთესი არ იქნება (“უნდა”). კარგად უვლიან და კარგადაც (გამო)ისხამს. უმწიფარი ვაშლი, მსხალი და ქლიავი მჟავაა, მაგრამ მწიფე (“მწიფეზე”) ძალიან ტკბილია. ვაშლს(ა) და მსხალს ზამთრისათვის (“ზამთრისად”) ინახავენ. დიდხანს ძლებს ეს ხილი.

ბოსტანი და ბაღი სვანეთისთვის (“სვანეთისაღ”) მთლად ახალი საქმეა, მაგრამ ყანების მოვლა სვანებმა კარგი იციან ძველთაგან. მოსავალსაც სვანური სახელები ჰქვია: სვანური ხორბალი, სვანური ქერი, სვანური კარტოფილი და სხვა.

3. დ ა ბ

დაბარ ჩინს ხუღტა, დერჩიუს — ხოშა, დერჩიუს — ხოხტრა. დაბარ მშგ ნაკ მამა ლიხ, ხოშა ლაღნლდ გოღნა ლიხ ი ეჯლა ტრაქტორშუ ლეწინდ მამა ხაყახ.

ჯტინაღდ გიმს (დაბარს) ღწწტინშშუ აჯანდახ, ათხე გუთნარშუ აჯინხ. აჯინხ მუჟღტერ ი ლუფხტს. თებგრტწლისგა ნაჯანტ ეჯჟი ხოჩა ხაბჟახ, ერე ათხეღ ლაპრკდ ვრი ლაგწცლა ი ბოფშარ ხეჭტუდიღლხ უშხტარ: “ტოშა თებგრტწი კიჩხ?” ი ტოტისგა ხოყდწნახ ღედრწშ დედ როგტწ კიჩხ. ლახ ჟი ლახთერნე ტოშა კაკწლ ხოზ კიჩხს, ეჩქა ეჯა ქა ლეჭტუდი ხარ.

ლაჯანჟი აბერგეხ, ამგუტეხ, ღო ჟი აღწშიხ ი ნაღწშუნღო ჟი იჭწდიხ. მწანტუი აღწშიხ: კტეცენს, მანწშს, როგტს ი იშგან, ეჩუნღო — სიმინდს, ლობიოს, ჰემინს ი ტეშგიმპილს — ფვტტს.

კტეცნაშ, ჭემნაშ, ზენტხიშ, მანაშიშ, ფატტაშ, როგტაშ ი ლედრა დაბარს ლინანნი ხაკუხ: ჩიქე ჩტაჟგენეს დაბარს — ცხამს, ნახრეკს, მალდენას ი ჩინუკტი მუშტრია ჭყიუარს ქა ხალრეს, მარე სიმინდს, ლობიოს ი ქართობილს ეშ აბერგეს დურინ ი მრდედ სუმინ.

ზაულადედ, ლიმგრამე თუემსგა, მგჰი დაბარს ათიხ (მრდედ აჭმეს, დესიდესინ იწანეს), ახლუახ აგითე ი კალტისგა ქა აკლანტის ი ქა აბაბეს. ითქს იშყლდის, იწურემის, ერქანლო აფრეს ი იშხუნის. შომტაშ ხაკუხ, იგტეჰს ი ფექანქა დიარს ანყეს. მანაშხანქა ი ჭემინხანქა ჰარაყსი აპრაყსი. ქირსს, დედერს, ლობიოს, როგტს ნაყუნდ ასყენეს.

ლუშნუ დიარ გამდ ეხერ ლი. დიარგანქა, კტეცნა ფექანქა ანყეს: ქუთს, კუბლარს; სიმინდი ფექანქა: კტაშის, ჭიშდტარს. სიმინდი ლუნჩუდინს სიმინდარს ხატულის, ფეტურა ლუნჩუდინს ფეტურალ ხაყხა.

ყ ა ნ ა

ყანები ყველას აქეს, ზოგს — მეტი, ზოგს — ნაკლები. ყანები ყველა ვაკე არ არის (“არიან”), უფრო მეტად ციცაბოა (ჯაგნარია) და ამიტომ ტრაქტორით სახნავად არ ვარგა.

ძველად ყანებს კავით ხნავდნენ, ახლა გუთნებით ხნავენ. ხნავენ შემოდგომას(ა) და გაზაფხულზე (“გაზაფხულს”). თებერვალში ნახნავი ისე კარგად მიაჩნიათ, რომ ახლაც საარაკოდ არის ხუმრობისთვის და ბავშვები ეკითხებიან ერთმანეთს: “რამდენი თებერვლის პარკი?” და ხელში უჭირავთ მინდვრის ბარდის ან ცერცვის პარკი. თუ გამოიცნობს, რამდენი მარცვალია პარკში (“უდევეს პარკს”), მაშინ ის უნდა მისცეს.

ხენისას თოხნიან, ასწორებენ, მერე თესავენ და (და)თესვის შემდეგ ფარცხავენ (“აკაბლოებენ”). ჯერ თესავენ: ხორბალს, ჭვავს, ცერცვს და სხვას, მერე — სიმინდს, ლობიოს, ქერს და ბოლოს — ფეტვს.

ხორბლის, ქერის, შვრიის, ჭვავის, ფეტვის, ცერცვის(ა) და მინდვრის ბარდის ყანებს მოვლა უნდათ: ჯერ გამარგლავენ ყანებს — ღვარძლს, ნარჩენს, გორველას და ყოველგვარ მავნე ბალახს (“მაწყინარ ბალახებს”) მოაცილებენ, მაგრამ სიმინდს, ლობიოს(ა) და კარტოფილს თოხნიან ორჯერ ან (“და”) სამჯერ.

ზაფხულში (“წლი(ს) დღე(ს)”), მარიამობისთვეში, მწიფე ყანებს მკიან (ან თიბავენ, ხანდახან გლეჯენ), მოაქვთ სახლში და ეზოში (“კალო-ში”) გალუწავენ და გაანიავენ. მარცვალს (ი)რეცხავენ, ანიავენ (“(ი)ნიავენ”), მერე ახმობენ და ინახავენ. როცა უნდათ, ფქვავენ და ფქვილისაგან პურს აცხობენ. ჭვავისა(გან) და ქერისაგან არაყსაც ხდიან. ოსპს, მინდვრის ბარდას, ლობიოს, ცერცვს შეჭამადად აკეთებენ.

სვანური პური გემრიელია (“გემოდ კარგია”). პურის გარდა, ფქვილისგან აცხობენ: ხაჭაპურს, კუბდარს, სიმინდის ფქვილისგან: მჭადს, ჭიშდვარს. სიმინდშერეულს “სიმინდიანს” ეძახიან, ფეტვშერეულს “ფეტვიანი” ჰქვია.

დავალება: შეადგინეთ მოთხრობა სვანურად: “შემოდგომა სვანეთში”.

§ 21. ს ა ს ა უ ბ რ ო მ ა ს ა ლ ა

დარ დარი, ამინდი	მერე ღრუბელი
ჰანუდარ ავდარი	ლიმერაწლ მოღრუბვლა
უჩხა წვიმა	იმერაწლ იღრუბლება
უჩხე წვიმს	მეფხე მოწმენდილი (ცა)
ლიჟჩხე ოგაწვიმება	ლიმეფხაწლ მოწმენდა (ცისა)
მუს თოვლი	ლიმეტკუნაწლ დაბნელება (მდრ. უ-კუნ-ი), მწუხრობა
შდუჟე თოვს	ლირჰაწლ გათენება
ლიშდუე თოვა	ლინბოზაწლ, ლინბოზი მოსაღამოვება
კჟარემ ყინული	რგჰი რიჟრაჟი
ლიკჟრემაწლ ოგაყინვა	ნარჰი სინათლე
ლილეთი ღამის თევა	მუბირჟ ბნელი (“მო-ბურ-ულ-ი”)
ლისკგრანალი დასეტყვა	ლიბრჟე დაბნელება (“მო-ბურ-ვა”)
სკარხალ სეტყვა	ქჟეირ გრილი
ასკგრანალი, სკარხლე სეტყვავს	ინქჟერი გრილდება
ლირხუნაწლ გრგვინვა	მეხი ლიკჟანე მეხის დაცემა
ლიჰლაწლ ელვა	ლინქჟერი ოგაგრილება
მეხ მეხი	ბიქჟ ქარი
მეჰ ტბა (მდრ. ტრემბ)	ჟაბრა ბიქჟ ზენა ქარი
ნალჟრეჟ ნიაღვარი	ჩჟაბრა ბიქჟ ქვენა ქარი
ჩჟაწლ ნიაღვრის მოტანილი მეწყერი	ლიმცხანე აცივება
ლიგჟანაწლ გამოდარება (“გვალვ-ობ-ა”)	ლიშდუე ჩჟაქჟეც თოვა შეწყდა
გჟანლიანობ გვალვოიანობა	
იითჟი ცხელდება	
ლიითჟი ოგაცხელება	

ს ა უ ბ ა რ ი XX

შტან ლახტუ ვდგილ ლი. მუჟღჟერ, ლინთჟ ი ლუფხჟ დარ ი ჰანუდარ ეშ იცანდუნაწლხ. მუჟღჟერ ხოშა ლალაწლდ გჟანალი ლი. ჰამს ი ნაბოზს ქჟეირ ხოხალ, ისგლანდი ტრანაქა ათუ მანდე ტებდი ლი. დეც ეჟჟი მეფხე ლი, იმჟანაჟი ზაჟლადედ, მერე დემე თერა. ლადელ იჟღდე, ლეთ იცხემ.

ლინთჟიშ პილთე იბნე ლისკგრანაწლის, ღო ლიჟჩხეს, ლიკჟრემის ი ლიშდუეს.

ჰანუდარჟი დეც იმერაწლ. დესიდესინ ეჟჟი იმერაწლ, ერე მანგ ჩუ იბჟრი. მერაწლ ახლჟა ჩჟაბრა ბიქჟს. ჟაბრა ბიქჟსი ახლჟა, მარე ერას უჩხა ეშინეშ მამა ხეჰმენი. უჩხე ნეწჟიდლ ი მეგრად. ხჟანინ უქჟეცად უჩხე. სკარხალ ძჟირდ ხოხა. ლირხუნაწლიშ ი მეხი ლიკჟანემი ჰერ ჩჟაყალჟე მარა.

ლინთჳისგა ხტჳა მუსს ხადი. შდლუჳე უქტრცად მანდე მესიმესინ. მუსს ხტჳანანს ხჳი. კტარმობ იბნი დრსგ, ოკტონბერისგა. გტინანდ ირჳი ი დრსგ იბტრი. ლადედ მეკტშედე ლი, ლჳთ — ჳრდი. მუსს ი კტარემ ჩუ ხაზნა, მარე გუნ მეცხი მანა ლი.

სვანეთი მთა ადგილია. შემოდგომაზე (“შემოდგომა[ს]”), ზამთარ და ზაფხულ დარი და ავდარი ერთმანეთს ენაცვლება (“იცვლებიან”). შემოდგომით (“შემოდგომა[ს]”) მეტწილად დარია (“გვალვ-აა”). დილას(ა) და სადამოს სიგრილე იცის, შუადღისას ცხელა ან თბილა (“სიცხე ან სითბოა”). ცა ისე გახსნილია, როგორც ზაფხულში, ღრუბელი არსად ჩანს. დღე იკლებს, ღამე იმატებს.

ზამთრის პირისკენ იწყებს სეტყვას, მერე — წვიმას, ყინვას(ა) და თოვას.

ავდრისას ცა იღრუბლება. ხანდახან ისე იღრუბლება, რომ ყველაფერი დაიბურება. ღრუბლები მოაქვს ქვენა ქარს. ზენა ქარსაც მოაქვს, მაგრამ იმას წვიმა მაინცდამაინც არ მოჰყვება. წვიმს წვრილად და მსხვილად. ხშირად უწყვეტად წვიმს. სეტყვა იშვიათად იცის. ქუხილის(ა) და მების გავარდნის ხმა შეაშინებს კაცს.

ზამთარში ბევრ თოვლს დებს (“ა-დ-ებ-ს”). თოვს უწყვეტად ან ხანდახან. თოვლი დიდხანს დევს (“ა-დ-ევ-ს”). ყინვები (“ყინვიანობა”) იწყება ადრე, ოკტომბერში. გვიან თენდება და ადრე ღამდება (“ი-ბურ-ებ-ა”). დღე მოკლეა, ღამე — გრძელი. თოვლი და ყინვა (“ქე”) იცის (“სჩვევია”), მაგრამ ძლიერი სიცივე არ არის.

ჳ ა ტ დ ა რ

ღჳთი, ისგღჳთი ჳონაქა, ოხვა ი ოდე ლახტეთე ლჳჳმათე. ეზერ დარ ლჳსტუ ჳამს. ნანზტჳე ჳონად ეჯჳინ ლჳსტუ ი ნანბოზს ადბინე ლირხუნანლ. ხტჳა ხანს ირხუნანლ ეჯჳი, ერე უჩხა დჳსა ადბინე.

ნარხუნანლუნლო ანჳად სკარხალ ეჯჳი, ერე გიმ ჩტადთჳეთენე. ეჯ დრტჳქა ხტარდჳს ირლულდისგა. ეჯჳი უჩხა ადბინე, ერე ნალტრეტს მანგ ესლტჳან. იმტჳანჳი ჳალან, ამჳინ ანღგრდა ლიც. მერს ქორანლ ჳ'ანგტჳემლანს ლგცშტ, მერს ჳტლილლ ოთფიტხ ნჳსგაქა ი იმტჳანჳი დარქა, ეჯჳინ ანღგრდა ჳტლიღჳმი მეფტაქა. ეჩქა ანჳად ხანლხ ი მერს ბერგ ხულტჳან, მერს — ლანხირ ი ხოსპახ ლიცს განთე.

ამჳი უჩხა ი ჩტალი ლიგედ იტალადანლ დანს ხასმა. ტჳშგიმბილს ქ'ანდგტჳანლან ი უჩხა ჩტაქტიც. ლანტსგიდდად ლახტჳართე ი ჩიანგ ლუთთჳენე ლანტხ მუსშტ.

წუხელ, შუალამისას, ავდექი და წავედი მთაში სათიბად. კარგი ამინდი იყო დილას. საღამო(ს ჟამა)მდე ასე იყო და საღამოს დაიწყო ქუხილი (“გრუხ-უნ-ი”). დიდხანს ქუხდა ისე, რომ წვიმა არ დაიწყო.

ქუხილის შემდეგ (“ნა-გრუხ-უნ-ევ-ს”) მოვიდა სეტყვა ისე, რომ მიწა გაათეთრა. იმ დროს ვიყავი ირლულდში. ისეთი (“ისე”) წვიმა დაიწყო, რომ ნიაღვარს ყველაფერი მიჰქონდა. როგორც მდინარე (“ჭალა”), ასე მოდიოდა წყალი. ზოგს სახლები გაეფსო წყლით, ზოგს ყორეები გაუხვრიტა შუაში და როგორც ღარში, ისე მოდიოდა ყორის ნახვრეტში. მაშინ მოვიდა ხალხი და ზოგს თოხი ჰქონდა, ზოგს — ნიჩაბი და აბრუნებდნენ (“უქცევდნენ”) წყალს განზე.

ასეთი (ასე) წვიმა და მეწყურის მოსვლა თავის დღეში არავის სმენია. ბოლოს გამოიღარა (“გა-რმო-ი-გვალვ-ა”) და წვიმა შეწყდა (“შეწყვიტა”). გავიხედეთ მთებისკენ და ყველგან გადათეთრებული იყო (“იყვნენ”) თოვლით.

ნაკვეთი III

ტექსტიპი

I — პროზა

წეს-ჩვეულებანი

1. ი მ უ ი ნ ა ზ ნ ა ზ ო მ ხ ა

მუშხუამღეთ ზურღწარ ქა ირბიღელს ი მუჟუედეს აწყეხ (მუჟუედელ ლი მურგუენლ დიანრ ი ჟიქან ჯუარშალ ჟი ლგპანწკუე ხარ), ეჩქანლო — ნაჭმხუნუარს. ეჯდარ გირგდუღწარ ლიხ ი ჩუ ლგჭრელე ჯრდი დგთხელ დირიღწარ. ეჯდარს ერჟუამ ქა დომ ხეწდენი, ეჯას, ერხი ლადღწარ თერახ, ეჩქას ლარბიღლჟი ი ლადღარაღლჟი ქორს ლირდე მად ხოშიდ. მუჟუედეს, ნაჭმხუნუარს, ხამი თხუმ (ლახ არი), წერაქუეს, მრლა მუჭხუენღწარს, განწარს ჟარჩხლიში ი აჯალ იშგან ხოჩა ლესგდი განწს ლალაშთე დესგის ი ჩუ დგგემხ. მერმა ლადანდ დრსგ მგჭმხი ვედენი; ეჯას ლალაშს სგა ხაზუნენიხ. მგჭმხის ჩაფღწარ ეშ ხოფღღფენე წერაქუე; ხეჭმენი ქორისგა ჩი ი ჩუაშდამში, ამჟი ხაყლად:

— ზამ ყერი მგცადი, ხოჩამ ზამსუ ჯიცადი, კუმში ცხამან ი ქამანუ აღხნდღელხი! ზამ ბედნიერუ ჯარ, ქორშარ/ლე ნაშდობომ ი ისგჟა ლემკახემში; ალა მი უშონწლად ლაჯრმე ამჟი უშონწლადუ მირი ისგუ თხუმი!

— ჰო, სრჟ მირი შუიდებდ. სრ ხოჩა ზამუ ეჯცადა! — ხატხეხ მგჭმხის. ამჟინ ჩი ჩუაშდამში. ეჩქანლო მგჭმხის ხოჩამდ ხაშდბახ ი ჩუაშჩქუარის.

ზომხალადან სგა ერჟუამ ხენწლა უმხუარ, მანგ ხომჯერი:

— ხოჩანჟ ესერ ზამ ესცადა!

ჰამს ზომხალადან ერჟუამ უშკუჟუშუმდ ნაბწლს თოფშუ ჩუადგარ, ეჯა ხოჩა ხაბჟახ. ერჟუამ ხოჩა შრმიშდ თერა, ეჩხანქა მწკუე შის იფშუდე მანგ. ესჟუამ აჯალ უმხუდ ხარხ ზომწწ ლასკარ, ეჯდარ ჩუ იჟუბწლს, ლამსას ამსენიხ ი აშხჟ ლენთ-ლადანდ ხოჩა ბედ ხარხ.

რ ო გ ო რ ვ ი ც ი თ (“გ ვ ჩ ვ ე ვ ი ა”) ა ხ ა ლ ი წ ე ლ ი

ახალი წლის წინა დღეს, ღამით, ქალები ხაბაზობენ და “წინმძლოლსაც” გამოაცხობენ [“წინმძლოლი” არის მრგვალი პური და ზემოდან ჯვარივით აქვს კუწუბოები (“ამო-ნა-პწკენ-ებ-ი”), მერე — სამეკვლეოებს (“საფეხადოებს”)]. ისინი რგოლებია და აჭრელებული გრძელი, თხელი პურები. იმათ ვინც ვერ ნახავს, იმას, [ზოგი დღეები გამოირჩევა (“ჩანან”), როცა (“მაშინ”) ცხობისას და პურობისას] სახლში (“სახლს”) არ ედგომება. “წინმძლოლს”, სამეკვლეოებს, ღორის თავს (თუკი არის), თომს, რაღაც ტკბილეულ(ებ)ს,

განძ(ებ)ს ვერცხლის(ას) და კიდევ სხვა ლამაზ (“კარგ სანახავ”) განძს თასში (“სათესლე ჭურჭელში”) დებენ და დგამენ. მეორე დღეს ადრე მეკვლე (“მეფეხური”) მოვა, იმას თასს შეაგებებენ. მეკვლეს ფეხსაცმელი თომით აქვს ამოტენილი (“უ-ფამ-ფალ-ებ-ს”); ჩამოჰყვება და სახლში ყველას დალოცავს — ტკბილად დაბერებას უსურვებს (“ხელს გაუხსნის”); ასე ეუბნება, აი:

— წლის ძალის შემცვლელი (“მცვალებელი”) კარგ წელსამც გინაცვლებს, საქონლის ზრდით(ა) და მატებით გახარებულიყავი! წელი ბედნიერი გქონოდეს (“ბედ-ნიერ-ი-მც გაქვს”), შინაურებისა^ა (“სახლეულები^ს”) და შენი მოყვასის (“საიმედოთა”) მშვიდობით; როგორც ეს მე უშურველად მოგცე, ასე დაუნანებლად მყავდეს (“უშურველადამც მყავს”) შენი თავი!

— ჰო, შენ მეყოლე (“შენმცა მყავხარ”) მშვიდობით, შენც კარგი წელი გქონოდეს (შეგცვლია)! — უპასუხებენ მეკვლეს. ასე ყველას გაუხსნის ხელს. მერე მეკვლეს კარგად ექცევიან და დაასაჩუქრებენ.

ახალი წლის დღეს ვინც შეხვდება ერთმანეთს, ყველა ულოცავს:

— კარგი წელი გქონდესო (შეგცვლოდესო)!

ახალი წლის დილას ვინც უბრად (“პირუმიძრახად”) ჩიტს თოფით მოკლავს, ის კარგი ჰგონიათ. ვინც კარგი ხელისა(დ) არის (“ჩანს”), იმისგან პირველად ხელს იხსნის ყველა. ვისაც კიდევ ერთად აქვთ ახალი წლის დღესასწაული, ისინი მოგროვდებიან, საკლავს დაკლავენ და ერთ დღე-ღამეს კარგ დროს ატარებენ (“კარგი ბედ-ი აქვთ”).

2. ჰ გ ლ ი უ

ჰგლშუ საფტინ ლადლ ში ხუინზორალდ ელმან სუიფისგა. მულუნჟარა ერჟანდ ლიხ, ეჯმარ ჰარანყს ი ლესკარს ში ვიდეს; ლესკარს ჩუაჰკურეს ი შამარეს. სუიფისგა ლიხნორულ იბნი, ლითოფ ლი ნიშანთე ედ ჩირხუნლთე; ერქანლო მესტიანლარი ჰედნის; ეჯმარ ში იყუბლს, ერქა ჰარანყს ხუათრედ. ერქანლო ეჯმარი იბნეს ლიხნორულს. მეზგანანქა თუით მანქა ღერი მინდუერთექა, ჩუ ისგურის, თუით ლესკარი ნაქუიცს აჰუდლლის მულუნჟარა ი ჰარყი ლითრე ლი მასარდ. ნაბოზს ჩუ ფხუენი მანგ.

მესტიანლარს სოფლი მოხელა ინკრინეს მეზგათე, ერჩუნ ლედუ ში მგჯაბ ლი. სერ ჩუ ისგურის მოხელა ი მესტიანლარ ი ხარხ ისგლთუ ქეიფ ი ლიხნორულ. ისგლთუნლო მესტიანლარ სგა ღერის მაშდმარ.

მერმა ლადლ ნამ ნაწუხის მესტიანლარ. ერჩუნ ჰგერანგი ჰანუისგა ში ხუიყუბლდ, ჰარანყს ხუითრედ, ერქანლო ლემს აბელეს ლერაჟუ. ეზერ

ლესგდი ლი ლემი ლიბელე ი ჩაჟრე ლიჭმუნე. ობაშინ ღალ ჩუა ხუა შუა შეედნის ჩაჟარანჩუ.

ნაბოზს ნაის სერ მესტიან ლეთიშარ მეზგათე, ეჩეჩუნ მასარდ პატიუს ნაჩოხ. ლიხირულ ლი მენტარ ი ისგლეთუნდო მაშდმარ ლექუა ჭუედნიდ ლენჯართე.

ლენჯერი

“ ჰ უ ლ ი შ ი ”

ჰულიშის შაბათ დღეს შევიკრიბებით ელიის (ეკლესიის) ეზოში. მედღესასწაულენი (“ვინც არიან, ისინი”) არაყს(ა) და შესაწირ დიდ სეფისკვერს ამოიტანენ; სადღესასწაულო პურს დაჭრიან და გაამზადებენ. ეზოში მხიარულება იწყება, სროლაა ნიშანში ან სიპ ქვებში; მერე მესტიელებიც მოვლენ; ისინი (რომ) მოგროვდებიან, (მაშინ) არაყს დავალევიან. მერე ისინიც იწყებენ მხიარულებას. ოჯახიდან (“თითო”) ყველა გავა მინდორში, დასხდებიან, შესაწირი პურის თითო ნაჭერს არიგებენ მედღესასწაულენი და არაყის სმაც არის ბლომად. საღამოს დაიშლება ყველა.

მესტიელებს სოფლის მოხელეები წაიყვანენ მოსახლესთან, იქ ხორცი უკვე მოხარშულია. მერე დასხდებიან მოხელეები და აქვთ შუალამემდე ქეიფი და მხიარულება. შუალამის მერე მესტიელები მიდიან (“წავლენ”) მთვრალეები.

მეორე დღეს ჩვენ გვპატიჟებენ მესტიელები. იქ წმინდა გიორგის (ეკლესიის) ეზოში შევიკრიბებით, არაყს ვსვამთ, მერე ლომს (დროშას) ბერავენ ცხენოსნები. კარგი სანახავია ლომის (დროშის) გაბერვა და ცხენების გაჭენება. ზოგჯერ (ხშირად) ჩამოვარდებიან კიდევ ცხენებიდან ბევრი.

საღამოს წაგვიყვანენ მესტიის თავკაცები (“რჩეულები”) ოჯახში (“მოსახლესთან”), იქ დიდ პატივს გვცემენ. დიდი მხიარულებაა და ნაშუალამეს (“შუალამის მერე”) მთვრალეები ჩამოვალთ ლენჯერში.

3. ი მ უ ნ ნ ა მ თ ქ უ ა ლ ი ფ ა ნ ა ლ ი

ადგომ სგუებნე ლადან შედ-მაკუედს ჩი ბგიდ ქა ხუაშუდილიდ. ადგომლადან ზურალარ ლირბიელს იბნეს, ჩი თემი დიარს აწყენ. ეჩქანლო ობაშინარდ ნწყუნს ამარეს ეჯ ლეთიშდ. ბოფშარს ეჯუი ჩუ ნახიადს ქუნრე ლიგედ, ერე შუიმ მამა ხარ. სერ გუნ ჩუ იბური, ეჩქას, ხოშა ერუაჟი არი ქორისგა, ეჯა, ეშხუ აჯად ი კუეტოლ ბეფშუ ესუაჟ ხორი, ეჯარ ქა ღერის ქამაჟ. ეჩეჩუნ გულს ში იკედს, ეჩხან-ამხანისგა ხეგუდირინის, ბეფშუს ში ხასგურეს ი ჰაგამარისგა სგ'ანდრის; ეჩქას ხოშა ყღლე:

— ვიცო ძუნუ ბაბლუ, ძუნუ ბუნუ, ყუბ გიცარ.

აღას სუმიან ჟა ყელეს, ერქას იბნე თამაშად:

— მალდიან ქუნარ, ხოჩა ჭიშხ სგ'ანვიდდ, ხოჩა ჭიშხ ჩუენცუიოდ, ხოჩა გარ ახსაზრედ ნიშგუე ბედუინ ი ღო სგა ხოშა გარ ჟეფანოლინ!

ქორს მანგ ჩუიმდ არიხ. ზურალარ მანგ ჩუ ქუქუხ. ბეფშუს თუითოს მანგ ხაპანწკუთინ, ყუელფს გგრკდან ჟა ხეცხპენინ, ერქას ვულს თხუმხან ლემასგუთესგა ხაჩხინენ, ვიცვლდს ხადესგის ნესგაჟინ. ხეგნი ხოშა, თეტენშუ ათგენე ი ყელე:

— ეჯა ვან, ეჯა ვან, ეჯა ვან! ეჯა ფირუ, ეჯა ფირუ, ეჯა ფირუ!

ამჟი ხუანდ ქუინი უხუანტად ჩი ჟა იშგლდანი, მანგ ქუინლგმეგენე ხაკურ. ერქანლო ტაბანგს ქ'ანდაწყეს, ლეტურალს ატურეს; ხოშა თხუმხან იგნი ი იბნე ლიფანეს, ტოტარ ჟა მეფხჟე ხულჟე, ხოშუნდუები ქუნარს ხუანდ ხანს, მერმალ მანგ ჩუიმდ არიხ. მუჭნური ლახ მარ არი ქორისგა, ეჯა ჭუინირს აშუმე. აშხუნლო ხოშა ჟი ხოშუნდუები ი ტაბგარს ერქა ჟი იკედს. აშხუ აგითე ლასგურალ ლიხ ჟა ლგდაწყე; ერეჟინ დარმოშ ისგური, ეჯლ'ერე ქუნარ ესერ სგურს ერეჟინ. მერმა ყუელფხან ჩუ ისგურის ი ჩუ იდმარალს.

ნადმარობენ ლიცგენალს იბნეს, ერუანდ მოშ ხანსრე, ერეჟინ. ქუნარ ესერ იჭუნარის ცვგენარს ი ეჯლა. მერხი ხოშალ ჩუ დემ იყუნალს რიჰდ. ეჯ ლეთ მერხი აშხუ ზურალს ხოფსინ: ეჯ'ესერაჟ დო, ლიფანალსგა ქუნარს ესერ ჟა ხანსგდინა მანგ, მარე აშხუ ზურალს ესერ მიჩა ბეფშუ ცხუადრუქუან ოთშხუნა, ეჯ'ესერ ოთხასტკას ქუნარს ი ერქანლუ'ესერ დემ ხეწუენინ მარა, ადო აშ ესერ მანგ ქორისგ'არის.

ამჟი ხოფანეს აშხუ მიშუ. ადგომს დუეშდიშ ხაჭიმ, ერქას ლირჰანლთე ჟი იგნალს, ანჭიკუანჭის ანჟეს — ეჯა ხონურამ ლემზირილარს ხაჟხა. ეჯას ჩუ იზბინ, ერქა ხოშა ფიქს ჟი იკედ, ერეჟი ლგჟე ი ზეთ, ჩუ ლგნგდე, ხოგ ჭიქუშუ; “ქუნარ ესერ ათხე ღგრის სერ მინე ლარდათე”, სამინ ჟი ისპუნი ლერსგუანთე ი ერქანლო ლასპუშ ესლრი ქამაჟ, შუკუარქა. ხოშუნდუები ი ერეჟი ქანგნე ქუნარს ქამაჟ. ერქანლო სგა ტენინს ი მანგ ჩუ იხგრჰალს. მერხი იგუნინს ქუნარე ლიზი მამჭირუ.

მერმა ლადან ბოფმარ ჟი ინზორალს, იბნეს ლიგუნანდელს. ეჯმარს ხოშალი ხენჩდის, მანგ აშხუ მეზგა ხოშგბენინს, მანგ — მერმა ი ამჟინს ხუანდ ხანს იგუნანდელს, ერქანლო სერ ჩუ ფხეჟინი მანგ ი მიჩა-მიჩა ქორარ/ლთე ღგრი.

რ ო გ ო რ ვ ი ც ი თ (“გ ვ ჩ ვ ე ვ ი ა”) ს უ ლ ი ს
მ ო ს ა ხ ს ე ნ ე ბ ე ლ ი კ ვ ი რ ე უ ლ ი

მიიმე მარხვის წინა დღეს ჭურჭლეულს ყველაფერს კარგად (“მაგრად”) გაგრეცხავთ. ნათლიღებადღეს ქალები ცხოზას იწყებენ, ყველანაირ პურს აც-

ხობენ. მერე ბევრნაირ კერძს ამზადებენ იმ ღამისათვის (“ღამისად”). ბავშვებს ისე უხარიათ სულელების მოსვლა, რომ მეტი არ შეიძლება. უკვე ძალიან რომ დაბნელდება, მაშინ, ოჯახში უფროსი ვინცაა, ის, ერთი კიდე და პატარა ბავშვი ვისაც ჰყავს, ისინი გავლენ გარეთ. იქ არყის ხის ტოტს აიღებენ, აქეთ-იქიდან (“იქით-აქედან”) ხელს მოჰკიდებენ, ბავშვს დასვამენ და კარ-მიღამოში შემოვლენ; მაშინ უფროსი ამბობს (“იძახის”):

— **“ვიცი ძუნუ ბზბლუ, ძუნუ ბუნუ”**, ცარიელი ვერძი. — ამას სამჯერ (რომ) იტყვიან, მერე იწყებს წყნარად:

— მაღლიანო სულეზო, კარგი ფეხი შემოიტანეთ, კარგი ფეხი დაგვიტოვეთ, მხოლოდ კარგი მოიაზრეთ ჩვენთვის და თქვენ მხოლოდ მაშინ მოგივათ (“მო⁷-გ-ე-ფინ-ებ-ა-თ”) მეტი საკუთხი.

სახლში ყველანი ჩუმად არიან. ქალები ყველანი ჩაცუცქული არიან. ბავშვს თითოეულად ყველა ჩქმეტს (“ა-პწკენ-ს”). შუაცეცხლს ირგვლივ შემოუვლიან (“შემოერტყმიან”). მაშინ სარიტუალო ჯოხს თავით ცეცხლში შეუნთებენ (“შეურჭობენ”), ცომს დაადებენ შუაში. მიადგება უფროსი, სადგისით ჩხვლეტს და ამბობს:

— ის ხარი, ის ხარი, ის ხარი! ის ძროხა, ის ძროხა, ის ძროხა!

ასე ბევრჯერ სულმოუთქმელად ყველას ჩამოთვლის, რაც საქონელი უნდა. მერე ტაბაკს გააწყობენ, სანთლებს აანთებენ; უფროსი თავში დგება და იწყებს კურთხევას (“და-ფენ-ა-ს”). ხელები გაშლილი აქვს, შენდობას უთვლის (“შე-უ-ნდ-ობ-ს”) სულელებს დიდ (“ბევრ”) ხანს; სხვები ყველანი ჩუმად არიან. ჭიანჭურის დამკვრელი (“მე-ჭიან-ურ-ე”) თუკი ვინმეა ოჯახში, ის ჭიანჭურზე უკრავს. კარგა ხნის მერე უფროსი (სულელებს) შენდობას შეუთვლის (“შე-უ-ნდ-ობ-ს”) და ტაბაკებს მაშინ აიღებენ. ერთ მხარეს სკამებია დაწყობილი, იმაზე ვერავინ დაჯდება იმიტომ, რომ “სულელები სხედანო (“იმაზე”)”. მერე მხარეს, კერიასთან (**“ღველფ-თან”**), დასხდებიან და შეჭამენ.

ჭამის შემდგომ ზღაპრების მოყოლას იწყებენ, ვინ(ც) როგორ ასწრებს, ისე: “სულელები ისმენენო ზღაპრებს” და იმიტომ. უფროსები ზოგნი გათენებამდე არ წვებიან. იმ ღამეს ზოგნი ერთ ქალს წყევლიან (“უ-ფის-ებ-ენ”): ის რომ არა, სულელების მოსახსენიებელ კვირეულში თურმე სულელებს ყველა ხედავდაო, მაგრამ ერთ ქალს თავისი ბავშვი არაყის სახდელი დიდი ქვაბის ქვეშ დაუმალავს (“შეუნახავს”); ამაზე სულელები განაწყენებულან (< “გა-უ-სასტიკ-ებ-ი-ა-თ”) და მას შემდეგ არ ეჩვენებიან ადამიანს, თორემ ისე ყველანი სახლში არიანო.

ასე უდგამენ (“უ-ფენ-ენ”) საკურთხს ერთ კვირას. მძიმე მარხვას (რომ) ორშაბათი მოჰყვება, მაშინ გამთენიისას ადგებიან, “ანჭიკვანჭის” აცხობენ — ეს პატარა კვერებს ჰქვია. იმას (რომ) შეჭამენ, მაშინ უფროსი მრგვალ სამ-

ფეხა მაგიდას აიღებს, იმაზე რძე და ზეთი, ერთმანეთში არეული, უღვას ჭიქით; “სულელები ახლა უკვე წავლენო თავიანთ საუფლოში (“სამყოფში”); სამჯერ მარჯვნივ შემოტრიალდება და (ტრიალ-)ტრიალით მიდის გარეთ, გზაზე (“შუკ-ებ-ზე”). ჭიქას წაუქცევს (“შე-უ-ნდ-ობ-ს”) და ისე გააცილებს სულელებს გარეთ. მერე შემობრუნდება და ყველანი მიირთმევენ. ზოგნი ტირიან, სულელების წასვლის გამო.

მეორე დილას ბავშვები შეიკრიბებიან, იწყებენ გამურვას. იმათ უფროსებიც შეუერთდებიან; ხან ერთ ოჯახს მიუვარდებიან, ხანაც — მეორეს და ასე დიდ (“ბევრ” < ძვ. ქ. “ხუავ”) ხანს იმურებიან, მერე უკვე დაიშლება ყველა და წავლენ თავ-თავიანთ სახლებში.

4. ლ უ შ ნ უ ლ ი გ გ რ ც ა მ ი ლ ა მ ბ ა ნ ა ლ უ ო ნ

ლახე მორტუარს ძარ ანბანი ლამროოტუნ, ერქას ხოჩამ მგგგრცამის ითში მანგ მგგგრცამიდ. მორტუარ/ლ ქა ისკურეიხ. მგგგრცამი შდაშუ იგნი ი ხოგგრცამი ამუნ:

— დიდბუ აჯვედა ი მწლდუ აჯვედა, ფუსნბუნსდიშს ი ჯგგრანგს დიდბუ აჯვედა! მაცხტუარს დიდბუ აჯვედა! მწლდიანუ, სგამ უშხტუარ ათტყუბანდ; ჰე დომ ჯამდედახ, ლო ხოშამ ღერბათ ათგერანდ ი ეჯამ ლანმარჯუნენდ; ხოშა ღერბეთ, მწლდამან, ი შუნენ ხანტ-ნახანტ, შანდანი — მანდილშუ გუეში! ლანი მი გუეშ მულუე, ამეუნ ალ მორტუარ ქოფიშუდდ. მინე გუი ი ვანდ ჰე ქა ლოხტუზემენს, მი ტუელდ ჩოთგენენ, გოტარდ შოხტუკიდენ, იმუნ თხუმ აგნეხ, ამუნ მი ჰე ჩოთგენენ, მი მან ქოხტუგრიელ, ერესგა, ლო ლანშანდ ნიშგუეა მორტუარს ი ხოჩა გარ ახსაზრედ ალმარე ბედუნ, ჰე მრდე ი, მი ტუელდ მრდ ოხტუკიდენ, კუმში მალატ ახწინენს, ედ ეშუნალემი მორიდანბ ხარენს ი ლო სგამ მრმ ოთჰკურენდ, ისგუეა მორიდანბ მარემი მორიდანბ ოხტუცხენენს ი მინე გუი ი ვანდ ქა მან ლოხტუზემენს, ამბუნსდ ლირდ'ონოშთხ, ერახუნსდ — ლაქუნ!

ოშუნამენ ისგუა გუიდანმისგა დიდან ლუქუელი, ოშუნამდ კირიშ ი ქუიშემი ნარმეცხტ სი ჯანმარა, ოშუნამდ სი შარგიფხ ჯაბგდა, ერშელდ მეშხე ქეთხელ ახაგურ ალმარე ყუიჟა-პერშუდას! ოშუნამდ დეცხანჩუ შარგიფხ ანდრი, გიმჟი მელტუ ხანგ, ცხეკს ბალე ხეშან, ძულუამსგა ქუიშ'არი, დეცუნ ანტყუნსგ არი, ერშელდ თუეთნე ვან ოქურან ლუმიჭუ ჰე ლაქდლუენის, იურსალმი კუეცენ სეფსკუერდ ჰე აჯგდახ, იურსალმი წყილმან ზედან ჰე ლაქდლუენის, ლამარია მერბიელდ ჰე ანგდენ ამანუ, ცხეკს მეგემ ხანგ, ალა მანგ კირუნენდ ჰე ადსიპახ, ლახტუ-ზაგარ ნატუსუნდ ი სანკმეუელდ ჰე ადსიპახ, ეჯა მანგ სგამ ლაქდლუენის, ეში ალმარე უკადუდ ლომმაგუეშ ლანკაკლად! ნითი-ნთოსანუდ ანშდგხ, ქა ლგთანუ ხოლანმ

ქელეფნი ბედიშდ ახანსუ, ლეთუენ'ოხოშთხ ქორარისგა, ჭუეკს ესღგრდღდს ი ლიცი ბედიშდ ახანსუ, ცხეკს ესღგრდღდს ი ნანდრი ბედიშდ ახანსუ, შუანლა ნომჟინ ოხვდედ, მანდიანუ! მან ლერსგუანთე ჰენ სიბდღდს, მინ ი მინე ქორან მერდე მარე მან ლერთანთ'ანსიბუნ, ღენ ი ჰამურ მან ლანქან ოხსყედ, ეშხუ ქა ლახბავუნედ ი მერმაჟინ წინწილშანლ ათხგბგრედ, აშ გიმს ესყფენედ აღმანრ ი აღმანრე ქორან მერდე მარე მან ი მინე ლემკახე (ფაყუს ხატყცი გიმჟინ ი ჩუაფთხენე). ჰე სგანა ჩ'ოთგინქენდ ი ტკიც ქა ამჩედელასტხ, ღო ლახშანდ, მანდიანუ.

ეჩქანლო მორჟანრ თუითლოჟინ მგგგრცამის შის ხაჰუდის ი ხანტხენ:

— ისგუა გარცამჟინ ლულჟერ, ერე მანდოშ ლანთანლს ჩუ მანდ ი ისგუე ეჩხან-ამხანი სარჩელს გუდ ვანუდ, გუნ ტკიცქა ლინიოდ გუ მანდ ი ლანდი სი ლანგანჟინ ეჯგენედ, ალ ლანგანჟინ მი ხუიგნოლ ი სგანა ნანმართალჟე ვანდს, ალა მ'ანმედეგენ, ჟი ხუესკბენდანს ალ ნამოროჟს.

გუდ იმჟან დოშ ამჟედნხუესჟე, ეჩენგა ღერბეთ ქანუ მანანრინე. ერჟან აშ ცუიოდ ხანტს ნანჟმინედს, ნისანრინედს ი ჩუ დოშ ნიჯანჟედდს ტკიცს, ისგუ ნაგგრცამ ი ნიშგუეი — ეჯასუ ხანჟიმ!

ს ვ ა ნ უ რ ი ა ნ ა თ ე მ ა (ძვ. ქ. "გარდა-ცემ-ა") ხ ა ტ ზ ე
დ ა ფ ი ც ე ბ ი ს ა ს

როცა ვინმე მედიატორებს ხატზე აფიცებს საქმის გარჩევისას, მაშინ ყველა კარგ მენათემეს ირჩევს ხატზე გადაცემად. მედიატორები გამწკრივდებიან. მენათემე ცალკე დგება და ხატზე გადასცემს ასე:

— დიდება შენდა და მადლი შენდა ("დიდებამც მოგსვლია და მადლიმც მოგსვლია"), არსთა გამრიგეს ("ქვეყნის უფალს") და წმინდა გიორგის დიდებამც მოგსვლიათ! მაცხოვარს დიდება მოგივიდეს! მადლიანებო, თქვენ გაერთიანდით ("ერთმანეთს შე-ე-ტყუბ-ე-თ"); თუ არ ("ვერ") შეგიძლიათ, მაშინ დიდ ღმერთს შეევედრეთ და ისიც დაიხმარეთ ("მო-ი-მარჯვ-ე-თ"). დიდო ღმერთო, მადლიანო, და სვანეთის ხატებო ("ხატ-ნა-ხატ-ო"), შალიანო, — მადლით სავსეე! დღეს (რომ) მე საქმე მაქვს, ამისთვის ("ამაზე") ეს მედიატორები ჩავრიეთ ("გავუშვით"). ("თავისი") თავი თუ ჩემს ადგილას წარმოედგინათ ("გული და მუცელი თუ მიეტოლებინათ"), მე ტოლად ჩავგედე ("დავეყენებინე"), (მათს) სწორად ("გვარ-ად") მიველე, ჩემს ადგილას (თუ) წარმოიდგინეს თავი ("როგორც თავს აყენებენ, ასე მე თუ დავეყენებინე") მე რაც გა-ვ-ა-სა-ჩჩ-ელ-ე იმაში, მაშინ შეეწიეთ ("უშველეთ") ჩვენს მედიატორებს და მხოლოდ კარგი მოითათბირეთ ("მო-ი-სა-ზრ-ე-თ") ამათთვის ("ამათ ბედ-ზე"), თუ არადა, მე (თუ) ტოლად არ მიველე, ქონების სიყვარულს (თუ) დაეძლია, ან ვინმეს მოჰრიდებოდნენ ("მორიდება ჰქონდათ") და თქვენზე არ

უფიქრიათ (“თქვენ არ ეფიქრეთ”), თქვენს მორიდებას კაცის მორიდება (თუ) არჩიეს (“ერჩიათ”) და თავიანთი თავი (“გულ-მუცელი”) არ წარმოუდგენიათ (“არ მიეტოლებინათ”), (მაშინ) ამქვეყნად სიცოცხლე მოუსპე (“მოუთავე”), იმქვეყნად — სასუფეველი (“სასულეთი”)!

რამდენჯერ(აც) შენს არემარეში (“**მიდამო**-ში”) ღიდება თქმულა, რამდენი კირის(ა) და ქვიშის ნამცეცი(ც) შენ მოგახმარეს (“**გა-ჰმარ**-ი-ა”), რამდენჯერ(აც) შენ ცვარი (წვეთი) გაკურებია, იმდენი შავი წყლული მოჰგვარე ამათ ღვიძლს(ა) და ფილტვს (“ღვიძლს-ფილტვს”)! რამდენი(ც) ციდან ცვარი მოდის, მიწაზე ბალახია (“**მოლ**-ი **ა-ღგ**-ა-ს”), ტყეს ფოთოლი ასხია, ზღვაში ქვიშა არის, ცაზე ვარსკვლავია, იმდენი თეთრი ხარი, ოქროს რქიანი, რომ(ც) მოგიძღვნან, იერუსალიმის ხორბალი სეფისკვერად რომ მოგიტანონ, იერუსალიმის წმინდა ზედაშე(ც) რომ მოგიძღვნან, წმინდა მარიამი მცხოვლად რომ(ც) მოიყვანონ აქამდე, ტყეში (“ტყეს”) (რაც) ხეა, ეს სულ (“ყველაფერი”) კელაპტრად რომ გადააქციონ, მთა-ქედი სანთელ-საკმეველად (“საკმეველად და საკმეველად”) რომ(ც) გადააქციონ, ეს (“ის”) ყველაფერი (რომ) თქვენ მოგიძღვნან, მაინც ამათ გაუწყვეტლად არაფერი შეისმინოთ! ძირიან-ნათესავიანად ამოწყვიტე (“ამოთავე”), (ყოველი) სულიერი (“დაბადებული”) (“ცული”) კეთრის წერად (“**ბედ**-ის-**ა**-**ლ**”) აქციე, შვილი (“გასაჩენი”) გაუწყვიტე სახლებში, ბოგირს გადიოდნენ და წყლის წერად აქციე, ტყეში (“ტყეს”) მიდიოდნენ და ნადირის წერად აქციე, შველა არაფრით მოუვლინოთ, მადლიანებო! ყველა რომ წაღმა (“მარჯვნივ”) ტრიალებდეს, თვითონ და თავისი სახლიკაცი (“სახლი^ს მყოფი კაცი”) ყველა უკულმა (“მარცხნივ”) დაატრიალე, ალაპი თუ (“და”) უაღაპობა სულ (“ყველაფერი”) მოთქმად (“მოსათქმელად”) უქციეთ, ერთი გადააბიჯებინეთ და მეორეზე წიწილასავით გახეთქეთ, მიწასთან გაასწორეთ (“მიწას დაანარცხეთ”) ესენი და ამათ სახლში მყოფი ყველა ადამიანი თუ (“და”) მათი საიმედო კაცი! (ქუდს ^აღ^ას^აცემს მიწაზე და ^აღ^აბერტყავს). თუ თქვენ არ გაეტეხეთ (“შეეკავებინეთ”) და სწორად განესაჯათ (“სიმართლეზე გასულიყვნენ”), მაშინ შეეწიეთ, მადლიანებო!

მერე მედიატორები ხატზე გადამცემს თითოეულად ხელს ართმევენ და უბასუხებენ (“უბრუნებენ”):

— ვფიცავ (“შენს ანათემაზე დაფიცებული”), რომ, რამდენადაც გასაქანი მქონდა და იქითურ და აქეთურ (“თქვენს იქით-აქეთა”) სარჩელს ჩავწვდი (“მივხვდი”, “**გულ**-ად **მო-ვ-ჰდ**-ი”), ზედმიწევნით სამართლიანად გადაწყვეტა მსურდა (“სიმართლეზე გასვლად გული მქონდა”) და დღეს შენს ადგილას რომ მე ვყოფილიყავი [“რომელ ადგილზე(ც) (“**სა-ღგ**-ომ-ზე”) დაგაყენეთ, ამ ადგილზე მე (რომ) ვმდგარიყავი”] და თქვენ (რომ) განაჩენი (“ნასამართლე-

ვი) გამოგიტანეს (“გამოგივიდათ”), ეს ჩემთვის გამოეტანათ (“მე გამომ-სვლოდა”), დავემორჩილებოდი (“დავჯერდებოდი”) ამ ნამედიატორალს.

თუ რამეს ვერ მივხვდი (“რასაც ვერ მივხვედრილიყავი, “**გულ-**ად მომსვლოდეს”), ის (“იმაში”) ღმერთმა მაპატიოს (“ღმერთი მაპატიებსმცა”). ვინც ტყუილად (“**ცულ-**ად”) ხატზე გვაფიცებდეს (“ხატს ჩამოგვიტარებდეს”), გვიმეტებდეს და არ გვიჯერებდეს სიმართლეს, შენი წყევლა (“**გარ-და-ნა-ც-ემ-ი**”) და ჩვენიც იმასამც სდევს (“მიჰყვება”)!

რწმენა-წარმოდგენები

1. ი მ უ ო ნ ნ ა მ თ ქ უ ა ლ ი მ გ რ ა ე

ბიხობ ლადლ³³ ქორისგა ობაშ დიარს ანყეხ, ლადასა ადასენის ი, თაში ოხდრისგენქა ი ლელჟი ლიჯაბგენქა, ჩი გუაშუ შამარეს მერმა ლადლი ლეჯგრიდ.

ლიმგრე ჰამს ქუთუარს ანჟლის ი ჩუ იხგრჯალს. ეჩქანლო თაშს აჯაბს, ლელჟს სგა ხაგემს, ცხუნნლარს ჩუაცუმალის, ლგარალს შაჯაბს, ხილარს თგარარს ხოსუნლის; ტაბგარჟი ცხუნნლარს, დიარს, თაშს ი ლელჟს ჩუ დესგის, ხილარს ში ხათგენეს დირარჟი ი დროჟ ლი ლასფლანთე ლიზნე. ეჩქას ქანესგის ჩი. ეჩჩუნ მერმალი ვიდეს; მან ჩუ იყუბალ; მიჩა-მიჩა ლგდგარი საფლაჟუნ ტაბგარს ჩუ აგვალის ი მან ში ლუჟუბე ეზერ ლესგდი ლი. აერხი მანე ლგდგარი ფუსდუ ილქალს საფლაჟარუნ ი მასარდ იგუნის.

ამჟი ჩუ ხოფანეს მინე-მინე ლგდგარუს ი ეჩქანლო ში იკედ მან მიჩა-მიჩა ტაბაგს, აგითადა ი ჩუ იხგრჯალს.

რ ო გ ო რ გ ვ ჩ ვ ე ვ ი ა მ ა რ ი ა მ ო ბ ა

“ბიხობა” დღეს სახლში ბლომად პურს აცხობენ, საკლავს კლავენ და, ყველის სახსნილოსა და ხორცის მოხარშვის გარდა, ყველაფერს მოამზადებენ მეორე დღის (თვის) საკურთხად.

მარიამობის დილას ხაჭაპურებს აცხობენ და წაიხემსებენ. მერე ყველს მოხარშავენ, ხორცს ჩაადგამენ, მიცვალებულის საკურთხ ყველიან თხელ ლავაშებს ყველს წაუსვამენ, კვერცხებს მოხარშავენ, ხილს ჩხირებს ჩაარჭობენ. ტაბაკებზე თხელ ლავაშებს, პურს, ყველს(ა) და ხორცს დადებენ, ხილს დაარჭობენ პურებზე და დროა სასაფლაოზე წასვლის(ა). მაშინ გაიტანენ ყველაფერს.

იქ სხვებიც მოიტანენ; ყველა შეგროვდება; თავ-თავიანთი მიცვალებულის საფლავზე ტაბაკებს დაიდგამენ და ყველა ერთად შეკრებილი კარგი სანახავია. ზოგიერთი ახალი მკვდრის პატრონი (“პატრონები”) მოთქვამს საფლავზე (“მოთქვამენ საფლავებზე”) და ბევრს ტირიან.

ასე დაუდგამენ საკურთხს (“უ-ფენ-ენ”) თავ-თავიანთ მიცვალებულებს და მერე აიღებს ყველა თავ-თავის ტაბლას, შინ წაიღებენ და შეექცევიან.

³³ ძვ. სტილით 14 აგვისტო; მიჩნეული იყო ახალი წლის დასაწყისად (ქართ. ფერხობა).

2. ს უ ი მ ნ ი უ

ეშხუ უიქმ ნიხალ ლახრალს. ალ უიქმ ლი სუიმნიშ ი ხეხუა ლუნთუთისგა, პირუელ თებგრუალს. ლახუს ნიგ საყდარ. ეჯას ხუაყლედ მადლიანს, მრდე თარგნიდელს.

სუიმნიშ ქა ნიჭიმ სოფელს: აშხუ ზაუ ეშხუ ლი მუსუმნიშ (||მესუმნიშ) ი მერმა ზაუ — მერმე. სუმნი ლადელ მუსუმნიშ უი ღერი მადლიანთე ი ეჩე იმზირ. ეჩუნლო სოფელ ღერი, ესუამს უი ლიზი ხაკუ, ი დიარს ი ზედაშს აი მავ. დიარს უი ხამზგრიხ ი ზედაშსი. ეჩუნლო ტაბანგს იგემს ი ჩუ იდიარალს, ჰარაყს ითრეხ ი დიარს იზბიხ.

ეჩუნლო, ნაბზ პილთე, უი იცხემს ტაბანგს, ჩუ ისგურის ი კენარს ითშინ. მესუამს ხოჩამდ ხესგუუ, ეჩას გარ ითშინ კენარდ. კენარს ჩუაგუნამეხ: უი იკედს შიხს მდედ გუნამს; ეჩის უი ხაცუმენის ლაწურაუი ჩიანგ, თერალგენქა: ნებგუაუი, ჰაყბარაუი, ნექქარაუი, ნეფხუნაუი, კაპრამაუი — ჩიანგ ხაცუმენის გუნამს. ეჩუნლო უნზარალს ითშინ. ეჯარ ხეკუესე ხელჩედს კენარს. კენარ იბურდუიელ, იბუნძგუალ ი უნზარალგენქა ჩი ხელუჭინალ: მედ ლემასგუუი აცხულე, მრდე მუსისგა აშდლუი ი ილგაცალ ამუი. ეჩუნლო სერ ჩუ ინბუზი, ქა ვედნის ი ლამპრალს ატურალის.

ლამპრალს აგინან ადესგის, ჩუ ლეცლგრა ი უი ლემარა. ნაბუზს ჩუ ხანგენის მუსისგა ი ეჩეჟინ ნეწუიდედ ლემარა ლამპარს ხადის. ეჩუნლო| ეჩუნლო ხოჩამდ სგა ხანდურეხ ლემესგს. ეჩუნლო უი ხებდინი ლამპარს ი ხოშა ლემესგ ხეფსი. ეჩის მერაუამ ქა ხეწდენი გუშგუედა სოფელხანს, ეჩქა შიშდ უატურალის სოფელს ლამპრალს ი ჰგშხაშს იროხ ი იდრალს. ეჩე, საყდარსი, იროხ ჰგშხაშს ი იბუნძგუალს, კენარი იბუნძგუალ ი მიჩა უნზარალი. უნზარალ კენარს ხეწენალს. კენარს ქა დარმოშ ხეტხიელ ი ფუსდს გარ ხაყლე მავ. ლამპრალ ჩუ დეგნის ი ეჩქა აგითე ვედნის. აგის, შუკურაჩუ, ჩუ ხრე კენარს “უოოო, უოოო”, — იტლიელ ამუი. უნზარალ აზუიხ. კენარ ესუამს ქა ხეწდენი, ხეზურიელ ფაუშ, მარე უნზარალ დემ ხამბეხ ლიყერს. კენარ, უნბ (საყდარს) ნარდუ ერუამ ლი ეჯ ლადელ, ეჩას დემ ხანო.

სერ ჩუ ვედნის სოფელთე. ეჩქას მუსუმნიშთე სგა ლურიდ. ყორაუი ჩუ ხუიგნიდ ი ლიმციქუილს ხობნედ. მუმციქუილ კენარ ლი ი უნზარალი, პასხუი მტხე ალმარ ლიხ. კენარ ლექად ლი, უიდიერ ლი მენტარ ი ქორხანს ერუამ ლი პასხუი მტხე, ეჩას ჩი ხოლამ გარ ხაყლე, მარე ქორხანსი ხოლამ ხატხეხ ეჩქა.

მანკუი კენარ აზუი მეცქუილს ი ხაყლე: “ქორხანქენსერ ქაუ ესუქანხს, ადო ესერ მიჩა ჯარიმარა მემდმერუ ბერა ლაგავი ხოვინა ჰგშხრე ნაგამ ი ეჩუი ხეშტრე ნამგრინ, ეჯა ესერ ახყა ი ქორხანქა ქაუ ესუქანხს. ყორქა ესერ ნორუ ანვანდს, მავ ესერ ნანგულიქაუ ათცყერანხს. ეშხუუ ასად

საფუძარი მგლჩად. ლეჟნისგა ამაჟა ჯარ ეჩზუმ, ერე თხუიმ როქუ ვერაშ ხორი ი კაცხ ჭოლოშ; ლექუნისგა ამაჟა ჯარ, ბახსნარ, ეჩზუმ, ერე თხუიმ ქიპიერ ხორი ი კაცხ მესტიას”.

ათხე სგა ღერი მეცქუილ ი ქა ხომბუი ქორს. ქორს, ამე, პასხუი მგტხა ითშინ (პასხუი მგტხად ჩიგარ ეჩას ითშინ, ესუნდს ხოჩამდ ხოხა ეჯ ლეთი ლიმციქუილ. ეჯ ლეთი ლიმციქუილ ხოჩამდ ხოხალხ მერიარს, ესუნდს ხუნდნ ხოწუახ ალა, ი ეჯდარს ითშინ). პასხუი მგტხე ხაყლე: “მიჩა ჯარიმარად ესერ მამ ხაყლუნინ, სგაჟ ესერ ანვად, ნეჟუი გუნარა ოთგარშინენ, ჩჟუი გუნარა ჟ’ათქუემენ ი ციცუი თხუიმს ჩუესდუნენ ლაგაფდ, ციცუი ჰაკუნდს — ულამშარ ლაკუცანდ”.

ათხე ქა ვედნი მეცქუილ ი ქა ხომბუი კენსარს, მდა ლახტიხხ ქორხან. ათხე ამის ხაჟუგედ ი ფაუს ხატყცი ქორაჟ ყოროლს ი იზურიელ, იტჟლიელ: “ჟოლოლო!” ჟიდ იბნე: “ჟოლოლო!” ღუემუგინპილს სგა ლეგვარალ ხარხ ქორხან პასხუი მგტხა. აშხუ კარჟა ჰარაჟს ხოჯდე ი სგა ხაჩქუეჟუი, ხაყლე ერე “ხაპატიჟუეჟუ ესერ, მდა ესერ ნაქადჟ ლენსუ!” ეჩუნლო ქა ვიდენ ლეტჟარალს. ეჩის ჩუ არგიჟალიხ ი ჩი ხაჰუდინ თჟთს, ერჟდა საყდარს ნარდჟ ლი. ჩი ჟ’ატჟარალიხ (||ჟატჟარენ), ჩუ იყდანიხ ტოტიხგა, ჩუ იდწუეხ ჯარი გუნარდ ი სგა ღერინ ქორთე (“სადამს ლიგედს” ხუაყლედ ამის, — სგა ლიზის ქორთე კენსარიშ ი მიჩა აფხნეგარეშ). სგუებინ ქორხან ნავადჟ ხოჟოლჟ ი ეჩუნლო — კენსარ ი მიჩა ჟუნარალ. ეჩუნლო აშ ხალხ ესღრი მვა.

ამე ლალმესგს სამინ ქა ხეცხპენინ გირკიდ ლაღარალოშ (||ლაღარალოშ). მენამინ სგა ხეფურთჟინი უშხუნარ ი იბუნძგუალოხ. ეჩუნლო ქა ხეყჩინინ ლაბუნძგუალოხ ი კენსარს ი მიჩა ჟუნარალს ჩუ’ასგურენ აშხუდ, ტაბავს იგემს ი იდიარალხ, ვმზგარალიხ ჰარაჟს ი ეჩუნლო ლახხუას ხოჯდენ კენსარს: დარჟ ი სამ, მოდდე ხოშამ. ლახხუა ერ ახყან, ეჩქა მარალ ი ბოფშარ კეტარს იკედს ი ტეტს აბურდჟენ: “ქუერწილ ესერ ხარხ ბაზი კენსარიშ”. ეჩუნლო ლახხუას ჩუასგურენ კენსარცახან. კენსარ ლახხუას ხეტჟშალ, ხეყხალ. კენსარს ი მიჩა ლახხუას თაშს ხოხუტჟარენ. კენსარ ხორგიჟალი ლახხუას: აშხუ ნაპუს აშხუ ხაჰუდი, მერამე — მერამა. ჩუ სგურს ეჩიუ ხუნდ ხანს. ეჩუნლო ტაბავს ჟი იცხემს ი ხოჩამ ლარდას ასყენენ, ლასუბს ი ლაღარალს, ი ღუემუგინპილს ჩუ ფხეჟინი. მაშდმარ ღერინ ვგითე.

ლახირი

ს ვ ი მ ო ნ ო ბ ა

ერთი უქმე ვიცით ლახირლებმა. ეს უქმე არის სვიმონობა და ხდება (“უწევს, ხვდება”) ზამთარში, პირველ თებერვალს. მთაში გვიდგას საყდარი. იმას ვეძახით მადლიანს ან მთავარანგელოზს.

სვიმონობას რიგრიგობით ვიხდით (“ვაყოლებთ”) სოფელში: ერთ წელს ერთია “მესვიმონე” და მეორე წელს — მეორე. სვიმონობის დღეს “მესვიმონე” ადის (“ავა”) მადლიანში და იქ ლოცულობს. მერე სოფელი მიდის, ვისაც ასვლა უნდა, და პურს და ზედაშეს აიტანს ყველა. პურს აკურთხებენ (“ალოცავენ”) და ზედაშესაც. მერე ტაბაკს ოდგამენ და ჭამენ (“პურობენ”), არაყს სვამენ და პურს ჭამენ.

შემდეგ, სალამოს პირისკენ, ამთავრებენ სუფრას, სხდებიან და კეისარს ირჩევენ. ვისაც შვენის (“კარგად უხდება”), მხოლოდ იმას ირჩევენ კეისრად. კეისარს გამურავენ: აიღებენ ნახშირს ან მურს; იმას წაუსვამენ დაწვებზე ყველგან, თვალების გარდა: შუბლზე, ლოყებზე, წარბებზე, ცხვირზე, ნიკაპზე — ყველგან უსვამენ მურს. მერე ვეზირებს ირჩევენ. ისინი უნდა (რომ) იცავდნენ კეისარს. კეისარი “ბულრაობს”, ძიძგილაობს და, ვეზირების გარდა, ყველას დასდევს: ან ცეცხლზე ტრუსავს, ან თოვლში მარხავს და ხუმრობს ასე. მერე უკვე სალამოვდება, გამოდიან (“გამოვლენ”) და ჩირაღდნებს (“**ლამპრებ-ს**”) ანთებენ.

ლამპრებს შინიდან წაიღებენ, დაპობილს(ა) და გამზადებულს. სალამოს ჩაარჭობენ თოვლში და იმაზე წვრილად დაპობილ (“გამზადებულ”) ლამპრებს ადებენ. მერე კარგად ოშელავივებენ ცეცხლს. მერე მოეკიდება ლამპარს და დიდი ცეცხლი ინთება (“გამოდის”). იმას ვინც დაინახავს ჩვენი სოფლიდან, (მაშინ) ხელად აანთებენ სოფელში ლამპრებს და ფერხულს აბამენ (“შვრებიან”) და მღერიან. იქ, საყდარშიც, ცეკვავენ (“შვრებიან”) ფერხულს და ძიძგილაობენ; კეისარიც ძიძგილაობს და მისი ვეზირებიც. ვეზირებს კეისარი ექომავება(თ). კეისარს ვერავინ უპასუხებს (“უბრუნებს პასუხს”) და პატრონსლა ეძახის ყველა. ლამპრები ჩაქრება და მაშინ სახლში მოდიან. შინ(ისკენ), გზებზე, გააქვს (“**უ-ღგ-ა-ს**”) კეისარს “ვოოო, ვოოო”, — იძახის ასე. ვეზირები აწყნარებენ (“**ა-ზავ-ებ-ენ**”). კეისარი ვისაც დაინახავს, ემუქრება (“იწევს”) ჯოხით, მაგრამ ვეზირები არ ანებებენ ცემას. კეისარი, ზევით (“**საყდარ-ს**”) ნამყოფი ვინცაა იმ დღეს, იმას არ ერჩის.

მერე ჩამოვდივართ სოფელში. მაშინ “მესვიმონესთან” შევდივართ. კარზე დავდგებით და მოციქულობას ვუწყებთ. მოციქული კეისარია და ვეზირებიც, პასუხების გამცემი (“დამბრუნებელი”), ესენი არიან. კეისარი თავმომწონეა, კარგი შესახედავია (“**ვიდ-იან-ი-ა**”) ძალიან და სახლიდან ვინცაა პასუხის

დამბრუნებელი, იმას ყველაფერს მხოლოდ ცუდს ეუბნება, მაგრამ სახლიდანაც ცუდს უბრუნებენ მაშინ.

პირველად კეისარი აგზავნის მოციქულს და ეუბნება: “სახლი დამითმეთო (“სახლიდან გაიწიესმცა”), თორემ ჩემს (“მის”) ჯარისკაცებს თორმეტი რკინის ზღურბლი გაუცვეთია ფეხის ნაღამი და ასევე ხიშტების ჩხვლეტით, ის მომყავს (“მოჰყავს”) და სახლი დამითმეთო (“სახლიდან გაიწიესმცა”). კარშიო არავინ გამოხვიდეთ (“არავინმცა გამოვიდნენ”), ყველაო სანაკელე ხვრელში გაძვერითო (“სა-ნაგვ-ე-შიმცა გაძვრნენ”). ერთი დარჩესო ცომის (საფურის) მცველად. ქვევიდან მომყავს ჯარი იმხელა, ბაქსანელები, იმხელა, რომ თავი ქიპიერში აქვს და ბოლო (“წვერი”) — მესტიაში.

ახლა შევა მოციქული და უამბობს შინ. სახლში, აქ, პასუხის გამცემს ირჩევენ (პასუხის დამბრუნებლად ყოველთვის იმას ირჩევენ, ვინც კარგად იცის იმ ღამის მოციქულობა. იმ ღამის მოციქულობა კარგად იციან მოხუცებმა, ვისაც ბევრჯერ უნახავთ ეს, და იმათ ირჩევენ). პასუხის დამბრუნებელი ეუბნება: “შენი ლაშქრის (“ჯარისკაცებ”ის) არ გვეშინია (“ეშინიათ”), შემოდიო, ღორის ტყავს დაგიფენთო (“და-უ-ფენ-ენ-ო”), ცხენის ტყავს დაგაფარებთო (“დააფარებნო”) და კატის თავს დაგიდებთ (“დაუდებენ”) სასთუმლად, კატის კუდს — უღვაშების საწმენდად (“სახოცად”).

ახლა გამოდის მოციქული და უამბობს კეისარს, რა უპასუხეს (“და-უბრუნეს”) სახლიდან. ახლა ამას ეთაკილება და ჯოხს ურტყამს სახლის კარებს და იწევს, ყვირის: “გოგო!” ისევ იწევს: “გოგო!” ბოლოს შესახვეწი უხდებათ (“აქვთ”) სახლიდან პასუხი(ს) გამცემებს. ერთ ჯამ არაყს მიუტანს და დაუჩოქებს, ეუბნება, რომ “მაპატიეთო (“ა-პატი-ა-მცა”), რაც შემცდარი ვიყო (“რაცო შენაცდენიმცა იყოს”)!” შემდეგ გამოიტანენ სანთლებს. იმას ჩამოარიგებენ და ყველას აძლევენ თითოს, ვინც საყდარში ნამყოფია. ყველას აანთებენ, დაიკავენ ხელში, დაეწყობიან ჯარივით და შედიან (“შეველენ”) სახლში (“სადამში მოსვლას” ვეძახით ამას — კეისრის(ა) და მისი ამხანაგების შინ შესვლას). წინ სახლიდან მოსული უძღვის და მერე — კეისარი და მისი ვეზირები. მერე სხვა (ისე) ხალხი მიდის ყველა.

აქ კერიას (“საცეცხლეს”) სამჯერ შემოუვლიან სიმღერით, მესამედ დაერვიან ერთმანეთს და ძიძგილაობენ, მერე თავს ანებებენ ძიძგილაობას და კეისარს(ა) და მის ვეზირებს დასვამენ ერთად, ტაბაკს იდგამენ და შეექცვიან (“პურობენ”), ადღეგრძელებენ არაყით (“არაყს”) და მერე ცოლებს (მო)უყვანენ კეისარს: ორს(ა) და სამს ან მეტს. ცოლები რომ მოჰყავთ, მაშინ კაცები და ბავშვები კეტებს იღებენ და ნაცარს აბუღებენ: “ქორწილი გვაქვსო (“ქორწილიო აქვთ”) ამაღამ კეისრის(ა)”. მერე ცოლებს დასვამენ კეისართან. კეისარი ცოლებს ეხუტება, კოცნის. კეისარს(ა) და მის ცოლებს

ყველს უჭირიან. კეისარი ურიგებს ცოლებს: ერთ ლუკმას ერთს აძლევს, მეორეს — მეორეს. სხედან იქ დიდ (“ბევრ”) ხანს. მერე სუფრას ამთავრებენ (“მოიმატებენ”) და მხიარულებას მართავენ (“კარგ სამყოფს აკეთებენ”), ცეკვას, სიმღერას, და ბოლოს იშლებიან. მთვრალეები მიდიან (“წავლენ”) სახლში.

3. ქ ა შ უ წ თ ო ბ ლ ე ნ ჯ წ რ

ქაშუწთობს ეზერ ლარდა ლი ნიშგუემდგუ: ისგლანდი ონაქა ჟი ხუინზორანლდ ქაშუწთი ჯგერანგი კალთისგა; ხუინხედ მახედუაჟარ ლითოფს ლგერათე. დერუწან ქა ხატყცი, ეჯ’ნუერ მეთუფე ლიზ. ლგერე ლახ რუ ხეპნი, ერქას მერმა ხაგემხ ბიკს. ლგერანლ ეჯ ლადან ობანშ გედნის ნამზურუნდ ჯგერანგთესგა. კალთისგა სიმქარ ი მახედუაჟარ ლინბრულს ასყენეს. ამჟინ ხუარიდ აშხუ დროჟედ, ერქანლო ნაბოზთე ლატლარს გედნის. ეჯმარს მინე მანდნძლარ ჩაჟარს ქა ხეპნის, ჟი იყუბანლს ერქანლო ლატლარ, ჯგერანგი ლაჯუნამს ქა ხეცხეპნის კუირდოშ ი ერქანლო ლითოფს იბნეს ლგერათე, ერქანლო რუ ლგერის კალთთე, ლაჭხანშს იქანჭეს. ეჯას ნიშგურაი სგა ხეტყუბანლს. ლაჭხანშს რუ რილთეს, ერქანლო ლაშუშუპარს ასყენეს ი ლიზ ამჟი ლინბრულ ნაბოზდ. ნაბოზს რუ ფხეჟნი მანგ ი ჟიბანუიშ ი რუბანუიშ უმხუარ “ხეშიანლს” თოფარშუ ჟიქანქა.

ლატლარს სგა ინვრინე მანგ ქორთე. ლასკარჟი ლგერანლე ლიზ სერ მანგ. ლელუარს აჯანხ. ხოჩა ხარჯარს ამარე მანგ ი იბნი ლითრე ი ხოჩა ლარდა. მელტანლ მუშგურის ქაშუწთობს ეზერ პანტიუს ხუაროდ, ეჯლ’ნერე მინი ნაჩოხ უფლიში საფტინს ი მიშლადან მინეშმგუ პანტიუს. ამ ლეთ ამჟინ ლი.

მერმა ლადან ჰანდურდ ხოჩა ბედ ი ლარდა ლი. ნაბოზდ ლითრე ი ლინბრულ ნარ. ნაბოზს ლგერის სერ ლატლარ, ჟი იყუბანლს მანგ ი აშხუდ ლგერის ლათფუშ (||ლათოფშუ).

ლენჯერი

ქ ა შ უ ე თ ო ბ ა ლ ე ნ ჯ ე რ შ ი

ქაშუეეთობაზე კარგი სამყოფია ჩვენთან. შუადღისას შევიკრიბებით ქაშუეთის წმინდა გიორგის (ეკლესიის) ეზოში; ვიწყებთ ახალგაზრდები (მიზანში, ნიშანში) სროლას (“თოფ-ობ-ა-ს”) კვერცხისკენ. ვინც მოარტყამს, ის კარგი მსროლელია (“მე-თოფ-ე-ა”). კვერცხი თუ გატყდება, მაშინ მეორეს დაადგამენ სანიშნეზე. კვერცხები იმ დღეს უამრავი შემოვა შესალოცავად წმინდა გიორგის ეკლესიაში. ეზოში ქალიშვილები და ახალგაზრდები მხიარულობენ (“მხიარულებას მართავენ”). ასე ვართ ერთ დრომდე; მერე საღამოს ლატალელებიც მოვლენ. იმათ თავიანთი მასპინძლები ცხენებს გამო-

ართმევენ, შეგროვდებიან მერე ლატალელები, წმინდა გიორგის ეკლესიას შემოუვლიან “კვირიას” სიმღერით და მერე იწყებენ სროლას კვერცხისკენ, მერე ჩავლენ ეზოში (“კალო-ში”), ფერხულს (“საფერხულოს”) გააბამენ. იმას ჩვენებურებიც შეუერთდებიან (“შე-ე-ტყუბ-ებ-ი-ან”). ფერხულს დაშლიან, მერე ცეკვას (“სა-შუშპარ-ო-ს”) გამართავენ (“აკეთებენ”) და არის ასეთი მხიარულება საღამომდე. საღამოს დაიშლება ყველა და ზემოურ^ნი და ქვე-მოურ^ნი ერთმანეთს “ეომებიან” თოფებით.

ლატალელებს ყველა შეიყვანს სახლში. დღეობაზე უკვე ყველა შეკრებილია. ხორც(ებ)ს ხარშავენ. კარგ კერძებს (“ხარჯ-ებ-ს”) ამზადებს ყველა და იწყება მხიარულება. ლატალელ სტუმარს ქაშუეთობაზე კარგ პატივს ვცემთ (“ვუკეთებთ”), იმიტომ, რომ უფლის შაბათს და კვირას (ბრწყინვალე შვიდეულში) თვითონაც გვცემენ პატივს მათთან. ამ ღამეს ასეა.

მეორე დღეს მთლად უკეთესია პატივისცემაც და მხიარულებაც (“ბედ-ი და სამყოფი არის”). საღამომდე ვსვამთ და ვილხენთ (დალევთ და მხიარულება გვაქვს). საღამოს უკვე მიდიან ლატალელები, შეიკრიბებიან ყველანი ერთად და მიდიან (წავლენ) სროლა-სროლით.

4. ლ უ შ ნ უ ლ ი მ ზ გ რ

ხოშა მარე ქორისგაშე უი იკედ სამ ლემზირს, უი ნანხლინე უიბაჟე ი ამჟინ ნანშგარი: “ო, დიდება³⁴ ღმერთსა, დიდებუ აჯგედა, მწლდუ აჯგედა, ფუსნანბუნსდიშ დიდებუ აჯგედა! ფუსნანბუნსდიშ მწლდინ, ჭეგგრაწლდ ი სი ლანგგრაჟინ, მწლდინ, ლიმზგრ ი სგუებდ მეზი ნაყრ, მარცხ ი მაჟინ ანქანბჟინ, კუმაშს ი მარა ნანთხლი ი ნწლდერყი ლანო. ამახჟე ნიშგუეფაურ ათგანც. ნიშგუეფათესგა ხოლამ გუნიმიშ ი თემი მულჟენნათესგა სი ლანანა ხოლა გუი ი თე. თე ი ჰაყბა მექანბი ნაყრ. გუნჟრს ი აგის — ჩანგ სი ლანგერ ლერსგუან მეგარანან, ეშუ ხუნა დიდებ ი მწლდ აჯგედა; ნიშგუეფ ნაჟირ ი ნაოფ სწლხინისგა ლეგმარიდ ვნისყ; ნან ისგუა ლიმზგრდ მამგუეშ ნიცხა ი სი ნიშგუეფ ლიშედდ ნომა გუეშ ჩიცხენს. ცხუი ი ხანგარ ნიშგუეფათესგა ნოს ახმარგუნა ი ნან ნწლდერყი ი ხოჩა გარ ვნანზრ, მწდილშუ გუეში, ი ახსიპუნ ამ სგუებდ ლერსგუანთე ნიშგუეფ ქორან მერდე მარე ი ნიშგუეფ გუეშ-მოგუნანბ. ჰე იშგდწლდენდს, ლანმანზირ, ჰე მწდეი შემინდჟე ნაყრ მწლდინან!”

³⁴ სვანურ აუსლაუტში, ჩვეულებრივ, არ გვხვდება გრძელი ხმოვანი, მაგრამ აქ ღვთის საგალობელთან გვაქვს საქმე.

ს ვ ა ნ უ რ ი ლ ო ც ვ ა

უფროსი სახლიკაცი (“კაცი სახლში”) აიღებს სამ სეფისკვერს (“სალოცავს”), ასწევს ზევით და ასე ილოცება (“ალოცავს, ადღეგრძელებს”):

“ო, დიდება ღმერთსა, დიდებამც მოგსვლია, მადლიმც მოგსვლია, ამ სოფლის პატრონს (“უფალს სამყაროს^ას”) დიდებამც მოგსვლია! მამაზეციერო, მადლიანო, გეხვეწებით და შენც შეგვივედრე, მადლიანო, ლოცვა წინ წაგვივიდეს, მარცხი და მავნე გვაცილე, საქონელი და ადამიანი (“კაცი”) დაგვიფარე და დაგვიცავი. მტერი უჩვენოდ დააქციე. ჩვენთვის ავი (“ცუდ-ი”) გულის(ა) და თვალის მქონესთვის (“მქონესკენ”) შენ იქონიე ავი გული და თვალი. (ავი) თვალი და ყბა გვაშორე. მგზავრობაში და სახლში — ყველგან შენ გვეახლე მარჯვენა მხრიდან (მკლავიდან), მრავალი დიდება და მადლი მოგსვლოდეს! ჩვენი ნაშრომი და ნაოფლარი სალხინო სახმარად გვიქციე (“გავვიკეთე”); ჩვენ შენ^{ზე} (“შენს”) ლოცვას არაფერი გვირჩევნია და შენ ჩვენ შეველას არაფერი გერჩიოს. ტყვია და სატევარი ჩვენს საწინააღმდეგოდ (“ჩვენსკენში”) არავის (“ნურავის”) გამოაყენებინო და (ჩვენ) სიმართლე და (სულ) სიკეთე გადაგვიწყვიტე (“გვ-ი-ა-ზრ-ე”), მადლით სავსე, და დაატრიალე (სულ) წინ, მარჯვნივ, ჩვენი სახლიკაცი (“სახლი^ს მყოფი კაცი”) და ჩვენი მოყვასი (“საქმე-მდარდებელი”). თუ იკადრებ (“იკადრებოდეს”), შეიწირე (“შეილოცე”), თუ არადა შეგვინდე, მადლიანო!”

თავგადასავლები

1. თ ა თ რ ა რ ე ლ ი ვ ე დ შ უ ნ თ ე

აშხუჟინ თათრარ ამკედელიშ შუნთე ლაგუმარ ლატფურათე. ჭუბერთე სგ'ამკედხ. ეჩეჩუნ ესხუიენახ შუნანარ ი ხუნა ოხსუიტახ: ეჯარე ზისხუშუ გიმ ჩუალწერნელი. ათხეღ ლიხ აშხუ აგის ბანარ ლეწრანე. ეჯ ადგილს თურქურე ნახუიტს ხაყლებ. ეჩხან ლეჟ'ამკედხ, ლახმელდ, ი ხუნა ლაგუმამ ოთტუფურახ.

ლახმელდს ესნარ მემჟალუ თათაუ ბუტიშ'არი; ხეწად თათრარს, ანვად ლეჟა, მელახთე, ი სოფელ ჩუადბჟენე, მელახდ ლეჟ'ანვადხ თათრარ ი უღუიზაგარ ჩუნდადგუმანხ: ახცხაპხ ესნარ ქა მელხარ ი ხუნა ანხუიტხ; მინე მათხუმი ხუნთქარ ჩუნადგარხ. ეჩი ფაყუ ათხეღ ჩუნარი ჭოლში ბარბალისგა. ფაყუ ძღედ ლი წუნიმიშ.

ალ ლ'შაღუჟინ ესნარ ლანხუნსგ თათაუ ბუტიშა ი ეშხუ ძაძრა ხატარ ჟ'ოხკიდ თათრარს. ეჩესგა ლემარდ აშირ ი უსგუნ'შედიუსგუა ხატ. ეჯარ მჟალუჟ მაცხუნართე ადმე ი ათხეღ ჩუ'არის.

მელხარდ ესნარ თათრარ ქ'ადარ/ეკლებ ი ხუნა ჟ'ანხუიტხ. ეჩქახ ლიშაღლ ცხუი-ცგემადშუ ლემარ.

ლენჯერი

თ ა თ რ ე ბ ი რ ს მ ო ს ვ ლ ა ს ვ ა ნ ე თ შ ი

ერთხელ თათრები მოსულან სვანეთში ეკლესიებ'ის' გასაძარცვად. ჭუბერში შემოსულან. იქ დახვედრიან სვანები და ბევრი გაუწყვეტიათ: იმათი სისხლით მიწა გაწითლებულა. ახლაცაა ("ახლაც არიან") ერთ ადგილას ქვები გაწითლებული. იმ ადგილს თურქები'ის' ამონაწყვეტს ეძახიან. იქიდან წამოსულან ზემოთ, ლახამულამდე და ბევრი ეკლესია გაუძარცვათ ("გაუტყავებიათ").

ლახამულაში ("ლახამულას") არის თურმე მუჟალელი ბუტიანთ თათავი; დაინახა თათრები ("შეხედა თათრებს"), ამოვიდა ზემოთ, მულახში, და სოფელს აცნობა ("სოფელი გააფრთხილა"). მულახამდე ("მულახად") ამოვიდნენ თათრები და უღვირ'ის' ზეგანზე დაბანაკდნენ ("და-ი-სა-დგ-ურ-ეს"), შემოარტყეს თურმე ალყა მულახლებმა ("შემოერტყნენ მულახლები") და ბევრი ამოწყვეტეს; მათი მეთაური ხონთქარი მოკლეს. იმი'ის' ქუდი ახლაც არის ჭოლაში'ის' წმინდა ბარბარეს ეკლესიაში ("ბარბარე-ში"). ქუდი დიდია და ჭილისაა.

ამ ბრძოლისას თურმე მიეპარა ბუტიანთ თათავი და ერთი ტომარა ხატები წაართვა ("აუღო" < "ა-უ-კიდ-ა") თათრებს. იმაში ყოფილა ას

სამოცდაექვსი ხატი. ისინი მუჟალი¹ს² მაცხოვრის ეკლესიაში (“მა-ცხოვ-არ-ში”) წაიღო და ახლაც იქ არის (“არიან”).

მულახლებმა თურმე თათრები გარეკეს და ბევრიც ამოწყვიტეს. მაშინ ბრძოლა მშვილდ-ისრით ყოფილა.

2. ვ ა ლ დ ე შ ო ბ

ვალდენან ლეჰერ ლასტხ ბერითე სემი მარე: გურმარ გასტინან, ჩარგაზ ჯონაძე ი მომი ჩეგინან, მარე, ლექტა ლას მოდ ათჰერანს თაჰრობს ბერითე, ერქას ჯარ ლეჟა აჩანდ, კალთე. სგადზგზგენ კალან მოხელა ვალდეთე ი ადშურანენ, ერე “ეჟ სემი მარე ესერ ლექტანუ ანვიდს”. სგ’ანანდს აღმარ, მარე ეჯმარს ქ’ოთქანბას ი აგის დარ ანგუანბს (ესხტინდს). სგა მეზი მოხელად აღ პასტისჟ ანვიდს:

— ეჯმარ ესერ აგის მამ არის.

მანორს სგანდ ოთტინა მოხელა ი დაჟალეზა ლოხჰოდა:

— მალო ერქესერ სოფელსან მეზგემი შელდჟინ თჟით მარეჟ ანვიდს ლექტა.

სგ’ანანდს, თჟით მარე მეზგემი შელდჟინ მან ლექტა ანვანდს ლგ-რად. აღმარს ხანქტხ:

— სემი მარე ესერ ჟინჟ ოხურმანდეს ი ლექტანუ ანვიდს.

აღმარდ ლასტხის:

— მალო ეჯმარ ესერ მინე ნანქტჟინ მამ იზელანდს, ალო მინს ესერ ვანრე ლივდედ მამ ხაცხენას, მარე მამ ლასჰტედნას ი მინ ესერ მამ ლის ეჯმარე მერმი ი ლირმი ესერ ჰე ხაკუხ, მინდუ ადგრმანდეს.

აღ’ესერ ქად ლასხგმა მანორს, ჩუ აღსოჟელი ჰანდურდ:

— შიშდუ ესერ ადგრმანდეს ი ოხვიდს, ალო ჰანდურდ ესერ დანს აცჟრე მეგანჟიდი.

ალა ვალდეშანს დესამა ესჰუნრას ი ჩუ ათჩედას მან ეშიამ ი ჰანდურდ დარ ესსედას ამჩუნ. ესღრის ესნარ ვალდეშარ კალსან იფრანდთეჟინ, ერქას მანორს ესჟკამანდრა მიჩა ჯარდ: ”აღმარს ესერ ხანვიდსუ ანლბ ი ეშხუ ნორუ აცჟირს”, მარე პრისდანჟს, ჟეზდი ნანლიკს ი მერმანდს მანდ ოთნებას: “მინ ესერ მართანდ ხანლს დემ ხტიტეს”. ერქა მანორს ესჟკამანდრა ჯარდ ი ათმგრანშდ გუჯანჯანშა, ერე “მალო, ხოჟოდანჟ ესერ სგუებინ ი აჩანდსუ ვალდეთე”. ათმგრან სგა ლოხჟვერნე ბექერბიდ ჟოთარშა ჯარს.

ათმგრანს ვალდეს გეზალ ხარდენა ლანძამას ი ერხანჟ ელმან. სერ ათმგრან გუჟეჩინან, ბექან ქორქინან ი პრისდანჟ მიქელაძე ესჟოლას სგუებინ ი სგ’ათგენენას ვალდეთე. ესღრის ი იფრანდი სჟიფთეჟი ჟი მეჩდე ლის; ამეჩუნ ათმგრანად ხანგუტმინ პრისდანჟ მიქელაძეს, ერე “სგანჟ

ესერ ლოხვერნეს ბექა ქოჩიანს ი ნოთათ ესერ ლეჰერ მარაწლ ქა მოშ
ანვერნეს”. პრისდანუდ ლიგტუში ხაქუ გუნ, უი ესუთხებ ამერუნ, ქა,
მანორიშთე, ი ხაქუ:

— სგანუ ესერ აღზგზეს მორი მარე მეცქუილდ ი ქ'ესერ ანვედეს
ლეტხელ მარაწლს.

ალა მანორს ეჯუნს ჩუ ოთუნშგდა, ერე დეცს უეთ ლახხება:

— მას ესერ ხასმა ათხე სერ ჯარი უი ლიჭონუნე, ქა ლეგანლო
შუკუს?!
სერ აღ მარაწლ ი ჯარ სგანადს მანგ ვალდეთე. ერერუნ სოფელისგა,
ნესგულს, ჯარიმარე მანგ ჩუ ასგურდან ი ხეცინჟარაწლს მურყუმანთე.
ვალდეს ბეფშუ ი ზურაწლ მანგ ქა მერდე ლი ლაპანუდ კოჯართე. მახელუნუ,
დერუნდს მარალი ლიმერგენი ჩუ ხამდედენა, ეჯა მანგ მურყუმანლისგა
ხაპუა.

ათხე სერ ანად ხან ი ნაბზუნ დურეუ ანვად; ამჩიქა ლი სერ, ა, კუმან
ახეან ლალდანხან. კუმანუ სგა მევდე ლის ი მელდლა სგა ხაჭიმს. ამჩიქა
ეშხუ ზურაწლ ლახყუნფ უიქანხუნ ი ჩუადსკინე მურყუმანლ ნესგარუნ.
ალას მეშხე უოსარ სგა ხაქუ. ლოხხალდან ალა გურმარ გასუიან.

— ჰა, მალე ესერ ალა გურმარ ლი, გურმარ, გურმარ!

ამჩიქა მელდლა ანდრის ი ეჯ სალდათარს, ე, ზურაწლს ერ ათლუნჯს,
უედარ ოხუნგანბს ი მელდლა აღმარს ხაჟინს; ალა სალდათარს ლოხხალ-
დან მინე მეყერ ი ოთბინეს ხიშტრე ლიდგრი. ეჯ მელდლა ლახუნს მორი
მახელუნუ: ბექი გასუიან ი გიორგი გასუიან (ფედონ ნათმარ). ლახე აღმარ
სალდათარდ მამ აღზარეს, ერქა მინდონ ლანცხუნაპს ხანჯარალ ი მორი
გიორგიდ ადცელგრე ი სემი — ბექიდ. ჩუადცელგრეს ხანჯარალუმ ი აღ
მელდლა ჩუადცელგრეს ხიშტარუმ სალდათარდ.

მანკუნი ლანა ალა ლახსუ. ალას ქამ ხეწადს ვალდეშარ, ესუთემინეს
უშხუნარ: “ჰატ, ხოლა მახელუნაჟარ, თხუიმი ლიწური ესერ ათხე ლი
მალუნა”!

ხავიდს მურყუმარხანქა ზანლბ ი მანორი ჩუადგარს; უეზდი ნა-
ჩალნონიკი უ'ესრიწუს, პრისდანუი ჩუადგარს, დოხუტური, სალდანთ ჰან-
დურდ ხუნდ. შუანარს ხალუნენას ლუშხუ (ლეკაქ) თოფარ, მარე აღ ლე-
დგარი ხალხს ქუინ ჩნ სგა ხანგენას ი მანგ ხამგუმანს ათმერზას: “ჰა, ხოლა
ჯა, ლიცუ ლახანშ”! მარე ლახ იშგენ დოსამა ხულუნ ლათრა, ნაბდი ფა-
ყუმ ხათრინა ლიცილდს მედგარალას. ლახ აღმარდ ლოხუთგრა
ათმერზას ხუნტა, ერქას ხომგუმინა ვალდეშარდ: “ჰარი ქორალ ესერ ეში
ხეგნის ესუნლა, ექ'ესერ ეშიუ ლახდმანეს აღმარს ლადგარალდ”.

შომუნდ ერ ლითოფ უ'ალბინელი, ერქას უეზდი ნაჩალნონიკს სეკრე-
ტარდ ხანვრინა ბაქარძე, ერნარ ლოხუფხიჭა ათმერზას ი სგონთხუია ინუ-

შერ ქორთე (გეგეშ ჩოფლიანშა) ი სგა ლოხტეშეურანა: “ალ’ესერ ჩუტე ლოხტეშენინს სოჩამდ”. გეგიდ ესნარ ალა ქორს დეშ ლანდუნდე ი ში ადგენე მინე მურყუამთე, ალა ჰინრი სნარას.

ლედგარეშე შედდ ვალდეშარდ ლოხტეთონეს ზურაბშა ლექტუნ ქორთე. ერქას სერ სგ’ანდმაჯე ზურაბშა ქორთე, ჰემ ახშიდუნე-ა ჩუადყუინალო მანგ ამეჟინ. აღმარს ვალდე მახელტუაჟარდ ლემესგ ოხრეშენ მასარდ. აღ დრრეჟინ ბაქრადეშინს ახვედა მარე:

— მალო, მანდილო ესერ ხერი ათმგრზას ი მიჩა უწანდელე ნრე ადგარ.

ათმგრზაჲ ქანმჩედ ბაქრადეშთე ი ში ვმჩედ მურყუამთე. სრქტუნ ათმგრზას:

— ჰე, მალო, ათს’ესერ თხუმე სოწანდ, დაბრე ლექტუნ პილდ ქანგე ი აჩანდე.

ერქას ბაქრადეს სოშეჟმინანდ:

— მალო, მიჩ ესერ თჷეთნე ჟოხსარ სწქტე ი ალას ესერ ჩუ თერს ი მიჩ ესერ მეშხე ჟოხსარ სწქტე, ქანტე ლოხტეცანდ”.

ლასხგიდნა ამჩიქა ი ათმგრზან ჟოხსარს გჷამარქა ხანრანლ ში ლუჰკჷერ სნარა თჷეფი ნყირტე. ერქას ათყალტინნა ბაქრადეს ი სრქტუა:

— მიჩ ესერ მან ლემზარჷინს ნახუმსარ ი ჩუტე ოთთხუმანე, ამეჩუნ ესერ ადდაგრი.

აღ დრრეჟინ ესნარ ვალდეშარს დარბან ში ოხურინელჷან ზურაბშა ქორისგა ი სოყრას მახან ზანლბ ი აღმარ, ა, ლექჩუ მანგ ჟ’ოხხუნტან. შიქანჩუნ ბაქრადეს, თოფრე ჰერ ერ ხასმა, ქ’ონსკინა მურყუამხანქა, სკელ ქანთკჷეშა, მარე ეში ქ’ოთთინლა დაბრე ლექტუნ პილდ ი ქანთჩედან ქტინმეგნე. ამ ლეთ ეშხე აფიცერ — კტინინიძეჲ ქანთჩედან.

აღ ლეთ ქანდგერან სერ ამჟინ ი მერტუნდ ლემარ ვმსედს, ეჯმარ ეჯ ლეთ ქანთჩედან. მერმა ლადანდ სერ ლედგარე მერ ჰალანთე ლემარს მეშდე ი მერდ ოთბგრჯახ საფლანტე ი თხუმარ ი აღმარ სგ’ოთკოკჷან ამხანტეგა. ლას ამჟინ ადლალტან აღ ჯარ, სგა ხებჟინან მთაჷრობს ი ერქას ერხანისგა ანვანდ სერ რუსი ჯარ. ჩუ ლედლანტი მანკჷნ ჯარ ლემგენ ბეჩის.

ლას სგა ხებჟინან სგანტე, ერქას სერ სემი ნუკჷი ჯარ ანგზეს შტანთე: რუსიშ, თჷიშიშ ი გურინშ. აღმარს სერ ლეჩხუმან თაჷადაზნაჷრობა მანგ სგა ხანჯრინას. ამხანისგა ჟოთარშა ლუმსგოჟშე თჷით მუშტანი მანგ ადმეს ი შტანე ჯარ ანანზორეს. შტანისგან პრისდანტე ერქა ჟოთარშა თენგიზ ლანტე. შტანე ჯარანლ ჩუ ლუყულაჷრე სანდ: მგლახენ ლეჟანტე ჯარ — მგლახ, იფარ, კანლ ი უშგულ — თენგიზს ხაყენა ჟოთარშა. მესტია, ლენჯარ ი ლატლი ხაყენა ცხემრიშ ჟოთარშა ბექგობის. ბეჩი, მეცერ,

ცხემარ — ბერჟი ბეკერბის ჟოთარშა, ჩუბევეჟი ი ლახმელდ — მოსოსტრს ჟოთარშა.

ამრიგდ, სერ ვალდეშარცახან ლდე ნაბან შაბე ვეჟარს ჩუ ოთკჟანშხ ი ლალატს ვალდე გარ ათნახან. სერ სგანქა ქანვად რუსლეჟი ი ქართჟელდე ჟარ ლგნგდე ეჯზუმ, ერე მიჯჟირიშისგა ჩუ დეჟ ხასკგდახ. ამხანისგა შჟანე ჟარ ჟოთარშა ლათხმჟი მიჯჟირიშისგა ლანჟ ლუზჟერ.

ანბინან სერ ლიშდეშ. ვალდეშარ მურყჟმანრანქა ხეშდეშ, მთაჟრობ — მიჯჟირიშხანისგა ი ლამარმახანისგა. ლამარმახანისგა ლაჯგრაბაზნა ხარახ. სერ სემი თჟე ქანად ი დაბარი ჩჟანდეშან ი შუშხუნადარს ლუმკჟარინხ: “ნოთაჟ ესერ ჟი ახბდედახ დაბარს”, მარე ამნოჟ დეჟ აშიხხ ი ვალდეშარ აღმარე ლაცადუნად მგბიდ მაცლანარს ლუმკჟარინხ მურყჟმანლხანქა. ლახ ჟარბაზნარს ხატყცინახ, კირგქა, დე მურყჟმანლს მოჟ იმის ხანდინახ ი დე — ქორალს. ლახე ამჟინ დოშმა მოჟ ოხჟვერგეხ ვალდეშარს, ერქას ანგომეხ სერ ი ანქანხ ჟაჟჟარ, ანსყეხ ლუნჩჟარლ; ამექა თჟეფ დეჟ ლგმსკინჟინ ი ოხჟჩირიშახ ალა ამჟინ. სერ აშხჟ ლეჟ ჩუ ოთყჟილახ ჟარ მარჟ ნანჟილდ. ჟი ოთჩინახ ლუნჩჟარი საფრანდ ი სგანთშგდახ ვალდეთესგა ლეჟან ი ლექჟან. ვალდეშარ — დეშდეოარი მარე — მანგ ლუნზორე ლგმარს ჟურაბშა მურყჟამისგა ი ჟურაბშა მურყჟამ ტკიცჟი მანგჟჟე ლგმარ, მარე, ჟოდ სგა დო ახშგდახ, ერქად აღმარს დეშმა ოხჟმეგარახ.

ამრიგდ, ლახე ჟარ სგა ახშგდხ ი ლიშდეშ მრმა ხარხ, სერ ჟეშგიმ-პილს ჩუ ოდჩანდხ ცხეკთე. მურყჟამისგა აშხედხ გეგი ი ბანდრი გასჟიანარ. აღმარს ხოქჟახ, ერე “მადო, მინ ესერ მინე მურყჟამს დემის ხოქჟახ, დაგრა დესერ ამეჩუნ ხოცხახ ი სანადი”.

სერ ჟარდ ოხჟბინე ლირლჟე-დ ლილლჟი მიურგჟანლ ვალდე ქორალს ი მიურყჟმანლს ი ჟეშგიმპილს ვალდეხ “ნავგლდეშჟე” გარ ათჟახან. ბანდრიჟ ი გეგი ქორ ი მიურყჟამი ამჟინ ოთარდლჟახ ი მინი სგა ლალ ათნახან. ბეფჟეჟი ი ჟურალ — მანგ ქა მეფხჟე ლგმარ — დერ ცხეკს ი ჟელს, დერ — ნათმარისგა ი დო ჟოთარშა თენგიზს ოხანჟჟრა მანგ ი ლექჟა ოთხჟია მიჩა ქორთე — ბერჟითე, ადო მაშენამ ვალდეშარ თენგიზს ხადრალახ ლედგარიდ.

ლახ ვალდე ჩჟადვაცეხ, ერქა სერ ჟარ სგანტახ; ქა მეშჟედა მარალე ლირმი სგა ლახბარდეხ ბერჟის მესდა ჟარს ი მთაჟრობხ. ჟარ ლგმარდ ეშხუ როტა გარ. სერ ჟოდ ლიმსჟი დო ანბინე, ერქად ვალდეშარ აჟ გარ ლუმშხუნინხ თხუმ ქან ი ჟი დარმოჟ ოხჟრმახ, ადო მთაჟრობ ი თენგიზი ლგთიჟ მარე ჟიწყჟედ აჟ გარ ლგმარდხ ვალდეშარე ლარმანლს, მარე ვალდეშარს ხოშა ნდობა ხულჟანხ გალფხანშა. ეჯმარდ ხოხჟრა ხაყჟლინდახ ი სგანმუნდანხ ლაგერგანლდ.

ჟოთარშერცახან გუეში ლილჟენეს ეში მპგ ხოცხანს. გალფხანშერემ აღმარს ჩოთლორჟებს:

— მალო, მინს, ვალდეშარს ესერ, ალა ქა ხარს, ა, ქორალ ი მურ-
ყუმალ მპგ ჩუ ოთრინლუახ, ხეხუ ი გეზალ გიმდ ესუფხნჟახ ი სერ ესერ
მთაჟრობ დემგჟაშმა ხარხ.

სერ სგ'ანდმუნდეს ქუთაშთე; ალა ლემარხ: გალფხანშა თენგიზ ი
ჟოთარშა გიგო. აღმარ აღმალლინს, “ჯილდოს ესერ ანჯდეს”, მარე ეჯად
დესმა ოხკინდახ ი ვალდეშარ დეშდესეში მარე მპგ სგ'ოთხჟუახ ქუთაშთე.

ამეჩჟინ ხჟადა ოთრაგუნახ ი ხჟადა აშხჟეტხ ნაჟბაჟისგა. ეჩენქა,
დერჟადა ქ'ახსედახ, ეჯადარ ქ'ოთხიგუნახ ციმბილთე. სგა ლეე ვალდეშარ
ლემარხ დეშდესეში მარე: ჟონხან ჟონხაძე, ჩარგაზ ჟონხაძე, ზურაბ ჟონხაძე,
მომი ჩეგიან, გეგი ჩოფლიან, ბგლა გასჟიან, ბექადა გასჟიან, ჩოფე
გასჟიან, ბიტი გასჟიან, ბგლა გასჟიან (მერმე), ზურაბ გასჟიან, ხეშდე
ჩეგიან (ალა მუთხჟიში ლემარ) ი გურმარ გასჟიან. აღ'ა'არისგა შჟანთე
დორი მარე ეში ქ'ანტახხ ციმბილხან ეშდოხჟიშდ ზაუნლო.

სერ ვალდე ჩუ ლგლლატანლო ეჩჟინ აჩად სეში ზადა, ერე ვალდეში
ზურალ აშ ხეგერალ მთაჟრობს სგა ლიტეს ვალდეთე ი ნაბ დემჟინ
ლახჟემხ. სერ ეჩუნდონ ვალდეს ჟახე ჟი ოხჟსიბეს ი “მახე იფრალ”
ათჟახხ — ვალდე ჟახე ესერ ნოსაჟუ ანგრომან, დეე ფიტკარი ქორლე
ლიგეში ნაბ ხუდჟანხ, მარე ვალდეშარ ჩჟედ ადზიგანხ ი ლადი ვალდე
ხაჟხა აღ სოფელს.

ხ ა ლ დ ე ს დ ა ქ ც ე ვ ა (“ხ ა ლ დ ე - შ - ო ბ - ა“)

ხალდედან დაბარებული იყვენენ ბეჩოში სამი კაცი: გურმარ გასვიანი,
ჩარგაზ ჟონხაძე და მომი ჩეგიანი, მაგრამ, ქვევით რომ არ ეახლენენ მთავრობას
ბეჩოში, (“მაშინ”) ჟარი ავიდა ზემოთ, კალაში. შეეგზავნეს კალი'ს' მოხელე-
ები ხალდეში და დაარიგეს, რომ “ის სამი კაცი ქვემოთ წამოიყვანეთო” (“ქვე-
მოთამც მოიყვანეს”). შევიდნენ ესენი, მაგრამ იმათ თავი გაურიდებიათ და
სახლში ვერავინ იპოვეს (დახვდათ). (“შესულმა”) მოხელეებმა ეს პასუხი
მოიტანეს:

— ისინი სახლში არ არიანო.

მაიორს კიდევ შემოჟებრუნებია მოხელეები და დავალება მიუცია:

— მაშინ აბა სოფლიდან კომლზე (“მოსახლის რაოდენობაზე”) თითო კა-
ცი წამოიყვანეთო (“კაციმცა მოიყვანეს”) ქვევით.

შევიდნენ, თითო კაცი მოსახლის რაოდენობის მიხედვით ყველა
წამოვიდა (“მოვიდნენ”) ქვემოთ იარალიანად.

ამათ უთხრეს:

— სამი კაცი დაგვიჭირეთო (“დაუჭირესმცა”) და ქვევით წამოგვიყვანეთო. ამათ(მა) უპასუხეს:

— აბა ისინი ჩვენს (“მათ”, თავიანთ”) ნათქვამზე არ დადიანო, თორემ ჩვენ (“მათ”) ხარები¹ წამოყვანაც არ გვერჩივნათ (“ერჩივნათ”), მაგრამ არ შეგვეკითხნენ (“შეკითხვიან”); (მაგრამ) ჩვენ (“ისინი”) არა ვართო (“არიან”) იმათი დამჭერი და თუკი დაჭერა გინდათ (“უნდათ”), თქვენ (“მათ”) თვითონ დაიჭირეთო (“მათმცა დაიჭირეს”).

ეს როგორც კი გაუგია მაიორსო, გაგიჟებულა მთლად:

— მალე დაიჭირეთო (“ხელადმცაო დაიჭირეს”) და მომიყვანეთო (“მოუყვანეს”), თორემ მთლად არავის დატოვებთო (“დატოვებს”) ცოცხალს (“კვალში ჩამდგომად”).

ეს ხალდელებს ყურად არ უღიათ (“მოუსმენიათ”) და ყველა¹ნი¹ გაპქცევიან აღმა-დაღმა და სულ არავინ დარჩენილა(ნ) იქ. მიდიან თურმე ხალდელები კალიდან იფარამდე. მაშინ მაიორს უბრძანებია (“უ-კამანდ-ი-ა”) თავისი ჯარისთვის (“ჯარ-ად”): “ამათ ზალპი დაარტყითო (“დაარტყესმცაო”) და ერთი არ დატოვოთო (“არმცა დატოვეს”); მაგრამ პრისტავს, მაზრის (“უეზდ-ის”) უფროსს (“ნაჩალნიკ-ს”) და სხვებს არ დაუნებებიათ: “ჩვენ (“თვითონო”) მართალ ხალხს არ ამოვწყვეტთო (“წყვეტენ”). მაშინ მაიორს უბრძანებია (“უ-კამანდ-ი-ა”) ჯარისთვის (“ჯარ-ად”) და გუჯეჯიანთ ათმურზასათვის (“ათმურზა-ს-ა¹დ”), რომ “აბა, გაგვიძეხიო (“უ-ძლ-ოდ-ა-მცა-ო”) წინ და წავიდეთო (“წავიდნენმცა”) ხალდეში”. ათმურზა ოთარაანთ ბექურბიმ გააყოლა ჯარს.

ათმურზას ხალდეში (“ხალდე-ს”) შვილი ჰყოლია გაძიძვებული (“სა-ძიძა-ო-ს”) და თურმე იქ მიდიოდა (“მინავალა”). მერე ათმურზა გუჯეჯიანი, ბექა ქოჩქიანი და პრისტავი მიქელაძე გასძლოლიან წინ და შესდგომიან ხალდესკენ. მიდიან და იფრალი¹ს¹ საფიხვნომდე არიან ასეულები; აქ ათმურზამ სთხოვა პრისტავ მიქელაძეს, რომ “გამაყოლეთო (“გააყოლესმცაო”) ბექა ქოჩქიანი და იქნებ დაბარებული კაცები გამოვიყვანოთო” (“გამოიყვანესმცა”). პრისტავმა დიდი (“გულ-ად”)მადლობა გადაუხადა (“უთხრა”). მობრუნდა აქ, მაიორთან, და უთხრა:

— გავაგზავნოთო (“შე-ა-გზა-ვ-ნ-ეს-მცა-ო”) ორი კაცი მოციქულად და გამოიყვანნო (“გა-მო-ი-ვდ-ომ¹-ეს-ო”) ძებნილ კაცებს.

ამაზე მაიორი ისე გაბრაზებულა (“მაიორს ისე უუკადრისებია”), რომ კინაღამ ზეცას შესკდომია.

— ვის გაუგონიაო (“სმენია”) ახლა (“უკვე”) ჯარი¹ უკან დაბრუნება, გზაზე (“შუკა-ს”) დადგომის მერე?!

ამის შემდეგ ეს კაცები და ჯარი შევიდნენ ყველაწი ხალდეში. იქ, სოფელში, ნესგულში, ჯარისკაცები ყველაწი ჩამოსხდნენ და უთვალთვალედნენ კომკებს (“კომკებისკენ”). ხალდეში (“ხალდე-ს”) ბავშვი და ქალი ყველა გასულია დასამალავად კლდეებში. ვაჟკაცი, ვისაც იარაღის ხმარება შესძლებია, (“ის”) ყველა კომკებში ყოფილა დამალული.

ახლა უკვე გასულა ხანი და საღამო (“საღამოს დრო”) დადგა (“მოვიდა”); ამ დროს არის უკვე, აი, საქონელი (რომ) სამწყემსურიდან მოჰყავთ. საქონელი შემოსულია (“არიან”) და მწყემსები უკან მიჰყვებიან; ამ დროს ერთი ქალი გამოტყვრა ზემოდან და ჩახტა კომკებს შუა. ამას აცვია შავი ჩოხა. ეს ეგონათ გურმაჩი გასვიანი.

— აჰა, აბა ეს არისო გურმაჩი, გურმაჩი, გურმაჩი!

ამ დროს მწყემსები მოდიან და იმ ჯარისკაცებს (“ხალდათ-ებ-ს”), ე, ქალს რომ გაედევნენ, ძაღლები გამოეკიდნენ და მწყემსები ამათ ამორებენ. ეს ჯარისკაცებს ეგონათ მათზე თავდასხმა (“მათი დამრტყმელი”) და დაუწყეს ხიშტებიწ ძგერება. ის მწყემსები იყვნენ ორი ვაჟკაცი: ბექი გასვიანი და გიორგი გასვიანი (ახლო ნათესავები). რახან ესენი ჯარისკაცებმა (“ხალდათ-ებ-მა”) არ დაზოგეს, მაშინ თვითონაც იშიშვლეს ხანჯლები და ორი გიორგიმ აჩეხა და სამი — ბექიმ. აჩეხეს ხანჯლებით და ეს მწყემსებიც დაფლითეს ხიშტებით ჯარისკაცებმა.

პირველი საწყისი ეს იყო. ამას შეხედეს თუ არა ხალდელებმა, ერთმანეთი წააქეზეს: “ჰატ, კარგო ვაჟკაცებო, ახლა გვმართებს (“არის”) შურისძიებაო (“თავიწ სისხლება”), აი!”

დაარტყეს კომკებიდან ზალპი და მაიორიც მოკლეს, მაზრის მეთაურიც მიაწვინეს, პრისტავიც მოკლეს, ექიმიც, ჯარისკაცი მთლად ბევრი. სვანებს ჰქონიათ სვანური კაჟიანი თოფები, მაგრამ ამ დასახოც ხალხს სული თურმე ყველას ედგა (“ს-დგ-მ-ი-ა-თ”) და ყველა თურმე სთხოვდა (“ნათხოვან”) ათმურზას: “არიქა, წყალი დაგვალევიწეო!”, მაგრამ, რაკი სხვა არაფერი ჰქონდა სასმისი, ნაბღიწ ქუდით ასმევდა თურმე წყალს მომაკვდავებს. ამათთვის (“ამეებად”) (რომ) შეუტყვია ათმურზას კვდომა (“გაწყვეტა”), მაშინ უთხოვია ხალდელებისთვის (“ხალდე-ის-ებ-წად”): ცარიელი ქოხი (“სახლუკა”) მაინც გექნებათო (“ე-დგ-მ-ებ-ა-თ-“) ვინმეს, ის მაინც ათხოვეთო (“ისო მაინცმცა ათხოვეს”) ამათ სასიკვდილოდ.

როდესაც სროლა (“თოფ-ობ-ა”) დაწყებულა, მაშინ, მაზრიწ მეთაურს მდივნად ჰხლებია ბაქრაძე; იმისთვის უტაცნია (ხელი) ათმურზას და შეუყვანია ინუანთ (ჩოფლიანანთ გეგის) სახლში და შეუფედრებია: “ეს კარგად შემინახეთო (“ესომცა შეუნახეს”)”. გეგიმ თურმე ეს სახლში (“სახლს”) ვერ და-

აყენა (“ი-ნდ-ო”) და აიყვანა (“დააყენა”) თავიანთ კოშკში, ეს ცარიელი ჰქონიათ.

მკვდრებისთვის (“და-დგ-რ-ომ-ილ-ი”ს¹ ჰურტლ-ად”) ხალდელებმა უჩვენეს ზურაბიანთ ქვემოთა სახლი (“მიასწავლეს სახლისკენ”). მაშინ უკვე (ისინი) შეზიდა ზურაბიანთ სახლში, თივა ჩამოაყრევინა და დააწვინა ყველა ამაზე. ამათ ხალდე”ს¹ ვაჟკაცებმა ძლიერი (“ბლომად”) ცეცხლი შეუთეს. ამ დროს (“დროზე”) ბაქრაძისგან მოსვლია კაცი:

— აბა, მაღლიმც გექნება (“მაღლ-ი-მცაო ექნება”) ათმურზას და შენს (“მის”) უნახავად ნუ მომკლავო (“ნუმცა მოკლა”).

ათმურზაც გასულა ბაქრაძესთან და ასულა კოშკში. ეთქვა ათმურზას:

— ჰე, აბა, ახლა თავს უშველეო (“თხემ-ს-მცა უშველა”), ყანები”ს¹ ბოლომდე (“ქვევითა პირ-ად”) მიგაცილებ (“გააყენა”) და წადიო (“წავიდამცა”).

მაშინ ბაქრაძეს უთხოვია:

— აბა მე (“თვითონ”) თეთრი ჩოხა მაცვია (“ა-რქ-ვ-ი-ა”) და ამას იცნობენო და შენ შავი ჩოხა გაცვია (“გ-ა-რქ-ვ-ი-ა”), გამიცვალეო (“გაუცვალამცა”).

შეუხებდავს ამ დროს და ათმურზას ჩოხას მკერდზე მასრები ამოჭრილი ჰქონია თოფის ნასროლი(თ). მაშინ შეშინებია ბაქრაძეს და უთქვამს:

— თურმე შენცო (“თვითონაც”) არ გზოგავენ განსხვავებულად და თავი დამანებე (“თხემ-ი-მცა დაანება”), აქ მოვკვდებიო (“აქო მოკვდება”).

ამ დროს (“დრო-ზე”) თურმე ხალდელებს დარბაზი მოურღვევიათ ზურაბიანთ სახლში და დაურტყამთ ხელახლა ზალპი და ესენი, აი, დაჭრილები ყველა ამოუწყვეტიათ. ზემოდან ბაქრაძე(ს), თოფები”ს¹ ხმა რომ გაუგონია, გადმომხტარა (“უ-სკუპ-ი-ა”) კოშკიდან, წვივი გადასტყდომია, მაგრამ მაინც გაულწევია ყანები”ს¹ ბოლომდე (“ქვედა ნა-პირ-ად”) და გაჰქცევიათ ცოცხალი (“სულ-მ-დგ-არ-ი”). ამ დამეს ერთი ოფიცერი — კვინიხიძეც გაჰქცევიათ.

ეს დამე (უკვე) ასე დამთავრდა და ვინც ცოცხალი დარჩენილა(ნ), ისინი იმ დამეს გაჰქცევიათ. მეორე დღეს უკვე მკვდრები ზოგი მდინარეში (“ჭალა-ს¹-კენ”) ყოფილან ჩაცვნილი და ზოგისთვის (“ზოგად”) გაუთხრიათ საფლავი და თავები და ესენი მოუგროვებიათ ამაში. რახან ასე დაიღუპა (“და-ღალატ-დ-ა”) ეს ჯარი, ეცნობა მთავრობას და მაშინ იქიდან მოვიდა უკვე რუსი”ს¹ ჯარი. გასანადგურებელი (“და-სა-ღალატ-ებ-ელ-ი”) პირველი ჯარი მდგარა ბეჩოში (“ბეჩო-ს”).

რაკი ეცნობათ (“მოგნით”), მაშინ უკვე სამნაირი ჯარი გამოგზავნეს სვანეთში: რუსის, თუმის(ა) და გურიის(ა). ამათ (“უკვე”) ლეჩხუმი(ს) თავადაზნაურობა ყველა ჰხლებიათ. აქედან ოთარიანთ დასტურით (“ბრძანებით”) თითო სვანიც ყველა წაიყვანეს და სვანეთი(ს) ჯარი შეკრიბეს. სვანეთში

(“სვან-ეთ-ში-ს”) პრისტავი მაშინ ოთარიანთ თენგიზი იყო. სვანეთი(ს) ჯარები დაყოფილი ჰქონდათ: მულახს ზემოთა ჯარი — მულახი, იფარი, კალა და უშგული — ოთარიანთ თენგიზს ჰყოლია. მესტია, ლენჯერი და ლატალი ჰყოლია ცხუმარის ოთარიანთ ბექურბის. ბეჩო, ეცერი, ცხუმარი — ბეჩოს ოთარიანთ ბექურბის, ჩუბეხევი და ლახამულა — ოთარიანთ მოსოსტრს.

ამრიგად, ხალდელებთან დადებული ფიცი(“ნა-ბან-ი”) ზემო ხეველებს უკვე გაუტყდათ და ლალატს პირისპირ ხალდელა შერჩა. მერე შემოვიდა რუსებისა და ქართველები¹ არეული ჯარი იმდენი, რომ მიჯვრიშში ვერც კი ეტეოდა. აქედან სვანეთის ჯარი დადემქელიანების (“ოთარიანთ”) მეთაურობით მიჯვრიშში იყო შეკრებილი.

დაიწყო ბრძოლა. ხალდელები კომკებიდან ებრძოდნენ, მთავრობა — მიჯვრიშიდან და წმინდა მარიამის ეკლესიიდან; წმინდა მარიამის ეკლესიის მხრიდან საზარბაზნე ჰქონიათ. უკვე სამი თვე გავიდა და ყანებიც დამწიფდა და შუშხუნებს ისროდნენ თურმე: “იქნებ ყანებს წაეკიდოსო”, მაგრამ ამით ვერ დაწვეს და ხალდელები ამათ სანაცვლოდ თურმე ცეცხლმოკიდებულ მუგუზლებს ისროდნენ კომკებიდან. ზარბაზნებს რომ არტყამდნენ, კირის გარდა, ვერც კომკებს დააკლეს რა და ვერც — სახლებს. რახან ასე ვერაფერი მოუხერხეს ხალდელებს, (“მამინ”) მერე მოიფიქრეს (“მო-ი-გონ-ეს”) და მოჭრეს არყის ხე, გააკეთეს (ამისი) კონები; ამაში თოფი ვერ აღწევდა და აიფარეს ეს ასე. ერთ ღამეს გაუყვიათ ჯარი ორ ნაწილად, აუფარებიათ კონების საფარი და შესევიან ხალდეში ზემოთ და ქვემოთ (“აღმოსავლეთით და დასავლეთით”). ხალდელები — თორმეტი კაცი — ყველა(ნი) შეკრებილი ყოფილან ზურაბიანთ კომკში და ზურაბიანთ კომკი მართლაც ყველაზე მაგარი ყოფილა, მაგრამ, სანამ არ შესევიან, მანამდე ამათ ვერაფერი გაუგიათ.

ამრიგად, რადგან ჯარი შეესიათ და ბრძოლა არა აქვთ, უკვე ბოლო ჟამს გაიქცნენ ტყეში. კომკში დარჩენილან გეგი და ბადრი გასვიანები. ამათ უთქვამთ, რომ “აბა, ჩვენო (“თვითონო”) ჩვენს (“მათ”) კომკს არ მივატოვებთო (“გვერდს არ აუვლიან”), სიკვდილიც აქ გვირჩენია (“ურჩენიათ”) და გადარჩენაცო”.

მერე უკვე ჯარმა დაუწყო ნგრევა და აფეთქება მთელი (“მრგვალ-ი”) ხალდეს სახლებს(ა) და კომკებს და ბოლოს ხალდეს “ნახალდევარილა” დაერქვა. ბადრის(ა) და გეგის სახლი და კომკი ასე დაუნგრევიათ (“უ-რღვ-ევი-ათ”) და თვითონაც შიგ მოჰყოლიან (“ჩასტნევიან”) საბრალონი. ბავში და ქალი — ყველა გაფანტული ყოფილა — ზოგი ტყეს(ა) და ველში (“ველ-ს”), ზოგი — ნათესავებში და მერე ოთარიანთ თენგიზს შეუკრებია ყველა და ქვევით ჩამოუყვანია თავის სახლში — ბეჩოში, თორემ ყველაზე უფრო ხალდელები თურმე თენგიზს სდარაჯობდნენ მოსაკლავად.

ხალდე რომ დააქციეს, მაშინ უკვე ჯარი უკან გაბრუნდა. გაქცეული (“გავარდნილი”) კაცები¹ დაჭერა დაავალეს ბეჩოში (“ბეჩო-ს”) დარჩენილ ჯარს(ა) და მთავრობას. ჯარი ყოფილა მხოლოდ ერთი ასეული (“როტა”). ვიდრე თოვა არ დაიწყო, მანამდე ხალდელები კარგად ინახავდნენ თავს გარეთ და ვერავინ დაუჭერიათ, თორემ მთავრობა და თენგიზი¹ ამორჩეული კაც(ებ)ი მუდმივად მხოლოდ გარეთ ყოფილან ხალდელები¹ სათვალთვალოდ (“საჭერს”), მაგრამ ხალდელებს მეტი ნდობა ჰქონდათ გარდაფხადეების¹ (“გალფხან-ანთ”); იმათი (“იმეებად”) ნაკლებად ემინოდათ და მიენდნენ სათათბიროდ (“სალაპარაკოდ”).

ოთარიანთან საქმი¹ ქონას მაინც ყველაფერი ერჩივნათ. გალფხანანმა ესენი (“ამეებს”) მოატყუეს:

— აბა, თქვენ (“თვითონ”), ხალდელებსო, ეს გეყოფათ, აი, სახლები და კომპეები ყველა (რომ) დაგიბრეითო (“და-უ-რღვ-ევ-ი-ა-თ”), ცოლი და შვილი ქვეყანაზე (“მიწად”) დაგიბრეითო (“დაუბნევიათ”) და აწი მთავრობა აღარაფერს გიზამთო (“უზამენო”).

ასე შეიტყუეს ქუთაისში; ესენი ყოფილან გალფხანანთ თენგიზი და ოთარიანთ გიგო. ესენი თურმე მოელოდნენ, “ჯილდოს მივიღებთო (“მი-ი-ვდ-ომ-ენ”); მაგრამ ისიც არაფერი მიუღიათ (<“ა-უ-კიდ-ებ-ი-ა-თ”) და ხალდელები ცამეტი კაცი — ყველა წაუყვანიათ ქუთაისში.

აქ ღიდხანს დაუყოვნებიათ და ბევრ(ნ)იც დახოცილან (“ამოწყვეტილან”) ციხეში (“ნაუბახტ-ს¹-ში”). გარდა ამისა, ვინც გადარჩენილა¹, ისინი გადაუსახლებიათ ციმბირში. წაყვანილი ხალდელები ყოფილან ცამეტი კაცი: ჯოხან ჯოხაძე, ჩარგაზ ჯოხაძე, ზურაბ ჯოხაძე, მომი ჩეგიანი, გეგი ჩოფლიანი, ბუღა გასვიანი, ბექა გასვიანი, ჩოფე გასვიანი, ბიტი გასვიანი, ბუღა გასვიანი (მეორე), ზურაბ გასვიანი, ხეშდე ჩეგიანი (ეს მეთაური ყოფილა) და გურმაჩ გასვიანი. ამათგან (“ამათში”) სვანეთში ორი კაცი მაინც დაბრუნდა (“გაბრუნდნენ”) ციმბირიდან თხუთმეტი წლის მერე.

ხალდე¹ დაღუპვის (“და-დალატ-ებ-ის”) შემდეგ ისე გავიდა სამი წელი, რომ ყველა ხალდელი ქალი ევედრებოდა მთავრობას ხალდეში დაბრუნებას და ნება არაფრით მისცეს. მერე უკვე ხალდეს სახელი შეუცვალეს (“აუტრი-ალეს, დაუბრუნეს”) და “ახალი იფარლები” დაარქვეს — ხალდე¹ სახელი არ იხსენიოსო; არც ქვითკირი¹ სახლები¹ აშენები¹ ნება ჰქონდათ, მაგრამ ხალდელები ისევ დასახლდნენ და დღესაც ხალდე ჰქვია ამ სოფელს.

3. მ ა ნ კ უ ი ჰ ა ი რ ო პ ლ ა ნ შ უ ა ნ ს

აშხუინ აშხუ სოფელს ღენ ხადაა'ხ'. ჩუ ლუზუერ ღანსუხ მანგ ხოშა ი ხოხურა. ამ ლადალ ანვანდ მანკუი შუანთედსგა ჰანიროპლან. ალას ხეწანდ ეშხუი მარე:

— ია, სგანდ მარანლ, ალა მანდ ნაპოლ ირა?!

ერქა მერემ: — ა, მანდ ძღვდ მირ ლი, ამი ლელუხ ლეზობდ ხეყენიმა?!

ერქა მერი მარემ ათსანსტკუნე: — სუდგდ! დიდანბ ოთვანდ! ალა იანან ყერ ლი, გუშგუე ლიმზერ ხაჩა.

ლენჯერი

პ ი რ ვ ე ლ ი თ ვ ი თ მ ფ რ ი ნ ა ვ ი ს გ ა ნ ე თ შ ი

ერთხელ ერთ სოფელში რელიგიური დღესასწაული ჰქონდათ. შეკრებილი იყო ყველა — დიდი და პატარა. ამ დღეს შემოვიდა პირველად სვანეთში თვითმფრინავი (“აერობლან-ი”). ეს დაინახა ერთმა კაცმა:

— აი, ხალხო (“თქვე კაცებო”), ეს რა ჩიტი იქნება?

მაშინ მეორემ (თქვა):

— აა, რა ვებერთელაა (“რა დიდი რამე არის”)?! ამი'ს' ხორცი საჭმელად ივარგებს?!

მაშინ მოხუცი კაცი გაუწყრა (“კაცმა იწყინა < ი-სასტიკა”):

— გაჩუმდით (“სუ-თ”)! დიდება ღმერთს (“დიდება მიუვიდა”)! ეს იანი'ს' ძალაა, ჩვენი ლოცვა მოეწონება (“მიუვა”).

4. მ უ შ გ უ რ ი

ეშხუი მეზგეს (||აშხუ მეზგა) მუშგური ოხუვანდხ. ალ მეზგა ხორდახ ხოჩა ლაგციან ზურალ. მუშგურიდ ლიც იშგუმინ:

— ხოჩა ზურალ, ლიც ჯიგხმან?

ზურალდ ხანქუე:

— ლიც ჩუ ნიგ, მარე ყიარუ ლიჩედ ხანთქუა ნიშგუე ლიცს.

ათხე მუშგურის ათყალანდა ი უქუა-მანქუად უ'ესტუნ ჰგშხუი. ზურალდ ხანქუე: “ნგმა აჩე!”, მარე მუშგურიდ ეში მამ ღანჭუნრე ი აჩანდ; მარე შუკუს ლიც დემე ხეთხან ი მიჩა აგიმუყუ ღიზანდ ჩუ უეთ ად/ტყიმან ლიცი მაფუნშუ.

შომანდ ქორთე ადჰე, მიჩა ხეხუს ხანქუე: “ლიც ლამაშ!” მიჩა ხეხუდ ლიც ლანშუ. ერქანდო ქ'ონხუმბაჰე ალ მარემ მიჩა ხანხუ:

— მი ჩუ უეთ ათყიმან ღანდი ლიცი მაფუნშუ.

— იმლა, ღო მამაშერთე მან ადერა? — ღანჭუედლა ხეხუ.

— ეჯანრთე სგოდე, მარე ზურალდ მანქუე: “მინე ლიცს ესერ ყიარუ

ლიჩედ ხამთქუა”. ერქა ამყალჷნდა ჩუ ლიყმედ ი დემ ოთიგნ ეჯმარმეყ, ადო ლეზუბი ანმარხ.

ერქა ხენუდ ხჷქუე:

— ჰრე, ფისე ისგუა ნალდჷუა! ლიც ჩის ყიაჩუ ესრზი, ადო იმ ლექუა ლახგუ ათხე ლიც?!

ლენჯერი

ს ტ უ მ ა რ ი

ერთ ოჯახს სტუმარი მოუვიდა(თ). ამ ოჯახს ჰყავდა(თ) კარგი ხუმარა ქალი. სტუმარმა წყალი ითხოვა:

— კარგო ქალო, წყალი გაქვთ (“გ-ი-დგ-ა-თ”)?

ქალმა უთხრა:

— წყალი გვაქვს (“გვ-ი-დგ-ა-ს”), მაგრამ ყელში ჩასვლა (“ჩაქცევა, ჩადრომა”)იცის ჩვენმა წყალმა.

ახლა სტუმარს შეეშინდა და უსიტყვოდ (“უთქმელ-ულაპარაკოდ”) გაბრუნდა (“ფეხზე”). ქალმა უთხრა: “არ წახვიდე”-(ო), მაგრამ სტუმარმა მაინც არ შეისმინა და წავიდა; (“მაგრამ”) გზაზე წყალი არსად შეხვდა და თავის სახლში (“შინ”) მისვლამდე კინალამ დაიხრჩო (“წყლი”ს) წყურვილით.

როცა სახლში მიაღწია, თავის ცოლს უთხრა: “წყალი დამალევინე”-(ო). (“თავისმა”) ცოლმა წყალი დაალევინა. მერე მოუყვა ეს კაცი თავის ცოლს:

— მე კინალამ დავიხრჩე დღეს (“წყლი”ს) წყურვილით.

— რატომ მერე, მამისიან(ებ)ში არ წახვედი? — ჰკითხა ცოლმა.

— მათთან შევედი, მაგრამ ქალმა მითხრა: “ჩვენმა წყალმა ყელში ჩადრომა იცის”-ო. მაშინ შემეშინდა დახრჩობისა (“დახრჩობად”) და ვერ დავრჩი (“და-გ-დექ-ი”) იმათთან, თორემ საჭმელიც გაამზადეს.

მაშინ ცოლმა უთხრა:

— ოი, ჯანდაბა (“ფის-ი”) შენს სიბრიყვეს (“ნა-დეგ-რობ-ა-ს”)! წყალი ყველას ყელში ჩასდის, აბა, როგორ (“რაში”) დალიე ახლა წყალი?

5. მ ა ნ კ

თუეთნა (||თუეთნე) დოლმჷქს ხწყდი მულჩხუიმს მგლტჷლ. მულჩხუიმ ლხჷტუედდა, ერე “მ ა კ ე თ ხომ არ არისო ეს ცხვარი”?

— მ ა ნ კ მჷა ხემენკი, ხოჩამენქა?

— არა, კაცო, მე გეკითხები: მ ა კ ე თ ხომ არ არის ეს ცხვარი?

— ცახ, ხოჩამენქა მ ა ნ კ მამგუეშ: მარჷ იზწლ ზაჷთისგა.

მესტია

მ ა ნ კ ი

თეთრ ცხვარს "მიჰყიდის ლეჩხუმელს ლატალელი. ლეჩხუმელმა ჰკითხა, "მაკედ ხომ არ არისო ეს ცხვარი"?

- ზნე ("მანკ-ი") რა ექნება ("ეხასიათება"), კარგის გარდა?
- არა, კაცო, მე გეკითხები: მაკედ ხომ არ არის ეს ცხვარი?
- აჰ, კარგის მეტი ზნე ("მანკ-ი") არაფერი: ორჯერ იგებს წელიწადში.

6. მ ი უ ი ჭ ე ბ დ ა უ

აშხუ სოფელს, შუანისგა, მიუ მანდხუა ხანს გარ ხაწილ ი მასარდ მგცხი ლიზ. აშხუენ, აშხუ ლადლ, ესნარ მიუ ახწადლ ლაჭურაისგა:

— ჰი, ლეკჩე მინე ბედ! ათხ'ესერ ლაჭურაწლ ქაწ ოთდალეხ ი ღუ'ესერ მიუ ქორისგ'ანსდენი!

ამჟინ ჩუემინს ესნარ, მარე მიუს იმჟინ ანჭებდინს?! ეჯლა ხაყლე მანგ ეჯ სოფლარს "მიუი ჭებდაუს".

ლენჯერი

მ ზ ი ს მ წ ყ ვ დ ე ვ ი ე ბ ი

ერთ სოფელში, სვანეთში, მზე მხოლოდ ცოტა ("არაბევრ < არა-ხუავ") ხანს ანათებს და ძალიან ცივა. ერთხელ, ერთ დღეს, თურმე მზემ შემოანათა ფანჯარაში:

— ვაჰ, ნეტავ ჩვენს ბედსო ("ნეტარი მათი ბედი")! ახლა ფანჯრები მიეხუროთო ("ახლაო სა-ჯურ-ელ-ებ-ი მიხურესმცა") და მზე სახლში დარჩებაო!

ასეც გააკეთეს თურმე, მაგრამ მზეს როგორ დაამწყვდევენ?! ამიტომაც ეძახის ყველა იმ სოფლელებს "მზის მწყვდევიებს".

ლენჯერი

7. ნ ი ნ ი ლ ი ხ ა ლ ჩ ი გ ა რ ხ ო ჩ ა ლ ი

შუანს არდა მომსახურიდ პართენ; ლუშნუ მამა ხოხალდა. ეჩას ჰარყი ლითრე ხალტენდა ი მანგ აწიჰდა ქუერწილოთე ი იშგენ ხინთე.

აშხუინ ქუერწილისგა ჩუ სგურდახ ი აშგურაწლდახ. პართენსი აშ-ზგურდახ. პართენს ხეკუანდ, ერე თხუიმ ოხთენენს ქა ლუშუნ მონალდ ი მავუანამს ხატუილდა ლუშნუდ: "მანმარ ხუი" (ხეკუეს ხოქუენს: "მავუამარ ხუი", მარე "ვ"-ს დეშ ტუილდა. "მანმარ" აწიანი "ფხიზელს, არამთვრალს").

ტაბგი თხუიმდ ესქიქნე: "პართენ ესერ მანმარ ლი ი ჰარაყუ ლანაწი!" მეგნალდ ესხერსენ პართენს ი გესნიგენს ლანაწი ჰიქარ ჰარაყ. ეჯლა მამდამარს ამი ქანა მამა ხეკუანდ ი ნამშდგომო ქა ადკანფ ლასგურანანქა.

მულახი

— უარჩხლი მებიშდ ანგლეზგ იმნარ ჯაჯრააუახ, ჯელროჟნლხგკ ქაჯ ზურალ ი უარჩხილს ჯადურეთინ.

ალას ჩუ ლუმკუთიჰინს ჩი ტერეზია ი მიჩა ჰაშ ი მიჭრახ:

— მ'ესერ თანაფ ლადლ ბაჩიდ მასპეხ, ეჯლ'ესერ ჩუჟუ ოთიგნი!

მ'ოთჰირ:

— ჩუჯ ემსიბედ ბაჩიდ ი ეჩქასგკ სერ ისგუეჟ მანგ ჩუ ლეჯრანტი ორა. ეჩქადგკ ხალხს ნომ ხელუროჟნლდ.

ჟისილ ღალ ხათხელინა ბეფშუს, მარე ტერეზია ლემყელენ (ლუმ-ტულონი), ერე “ეჯ ესერ ლგრად ხეტხენი სგა ზაუნლო”, მარე ჩუ ღალ ათ-დაგრა ბეფშუ ტერეზიას.

ამჟი ლადელისგა თანაფი ანვანდ. ფარარ დარშალ ოფუ ლატლითე:

— ჩიქქე მიშგუ ბაჩიდ ლისპე ახსგიდნედ ლაჯუმისგა ი ღოჯ ლეჟ'ადრიდ!

გაცხანდ ხალხს უ'ანნაზორან ლაჯუმთესგა; მი წირ ჩოჩუმენ ი ბაჩიდ ანერ ემსიბანა?! ხალხს მასარდ ათიონს მიშგუ ბაჩიდ ნაჟსიბი ი ლახადალ აჩუმინს. მი ხუაყლას:

— ტერეზიანჯ ჯელუროჟნლხს ი ნორდგკ ოთჯგრაჟად!

ერხი ეჯ ლადლ ლეჟ'ანდხს ლატლითე.

ნაბოზს ანკუანჰ, ერე “ტერეზიას ესერ გაცხანდ ოხვიდა ანგლეზ ი მანგ ესერ ეჩეჩუნს არი”. მი ხუაყლას, ერე “ესუნალემი ბეფშუსგკ ანვანდ ლე-წუჟენად ი ეჯანჯ ორა”, მარე დარდ ამჯგრაჟე ი ეჯლანდ აჩანდ.

მერმა ლადლ მი ლენჯართე ლეზი მანდ, მიშგუა ქორთე. ოთანდ ბეჩუნ ბაპს. ეჩეჩუნს ყვლახ, ერე “ლეთ'ესერ, ისგლეთი ონაქა, ოხუნდა ტერეზიას ანგლეზ, ყარლარ ესერ ხანგ ათხე ჟი ი მანგ ესერ ეჩეჩუნს არი”. მი იმჟინს ათუჯგრაჟინს ალას?! ოდერ ლეჟა — აგითე, ხუინთელანშერმეყ გაცხანდ ხუნდ მარე არდა ლუზურე. მი ჟი მანდ ოდერ შუკუხანჟინს. ანვანდ მიშგუათეჩუნს მამგრაზა მიქლანდშა ი მანქე:

— ჟ'ესერ იმლა დომ ღური, მი მარე? მიჩა ბეფშუსუმ ესერ ხოსგუჯი ლაფრაჟინს ბეფშუ.

— მინჯ მანდ ღური ლანფგრცქეჟულანთე ი სიჯი მანუნანლ, ერე ამჟი ბაჟ აჯკანდ, ერე ბეფშუს ანგლეზდ დო ხოსგდი. სიჯ ხეგვრანლანს მანუმ ჯე-კუეს, ეჯზუმს;

ჟეშგმანჟ მანდ ესუსგი ი ოდერ ლეჟა. ანან ლანუმგრს ბლადოჩინს ი მიჩა აფხნეგარ ლამხუნდხს. ბლადოჩინდ ჟ'ემჰონხე: “ჩუესერ ოთგაცხდიდ, იშა ბეფშუ ხეჟენი”. მი ამხიდენ, ლახე მუმურჯი მარე მეთხანს ი ჟ'ესსუჰონ.

ოჩანდდ სგა კალთესგა; ამჩუნს ლაჰუმანშე ჟი ხოჰანჰახ, ბეფშუ ლა-ფრაჟინს სგურ ჟი ლემარე აბრეშუმე ლერქჟარშუ ი ლაჩაქუმ. ლოხუსგი ჰემხანარს ი ჰაგარ ხანდ, ეჩჟი ჩუ ლუბჰკურე, ერე ჩიჟი ჩორშალ.

აშხუ ღურეუნლო ანვანდ ბეჟანდ ი რანქე:

— მიხ ესერ მამგუტეშ ხომგერა, მადლო ლიზ, ამგნქან, ხეხუ ნარა დანაჟი
ი ალ ანგლეზ ოხუთაჟა.

ერქანლო ლაფრათეჟინ უ'ახად ბლადლორინ, თენგიზ ოთარშა ი აჯად
მერმან. მი მად ამხინ, ადო ქა ხუაკუნანს ლაფრახანქა ბეფუშს. ბლა-
ლორინ ლანჭუტედლა:

— ანრ ესერ ლი ჯა? მადეე ემმა გუეშ ხამდედა, ამერუნ სასწაულუ
ჩუემინ. მიჩა გეზალ ესერ გერმანიასან ქანუ ოხტიხ.

ბეფუტუდ ხაქუ: — ჯ'ესერ მარე ლი.

— ალუ'ესერ, მარე ჰე ლი, ჯგერანგს ესერ იმანარ ხაყლე თხუმი?

— ეჯ'ესერ, ჯა ღერთარს ოხურდახ, ადო აშ ესერ მამ ლი ჯგერანგ.

ერქანლო თენგიზ ლანჭუტედლა: — ალუ'ესერ ჯა ურე ანჰადურე.

ერქას ბეფუტუდ ხაქუ: — ხოლამ ესერი ყელე ი ხორაჟ ხაკუჩი ა?

— აჰან, დიდბი ლევედ, მაგურარდ ესერ ხოქუა.

სერ ერხი ლატლარს ათხანდხ:

— ერჟი ლიტხ'ესერ ნაკუ ნან, ესუან მამ ნაჯარაჟ'ერე ლაკოდუშუ
ესლურდედ.

თოფარ სგანქა ქა ხოქუტანხ. ერხიდ ლიფხეჟ ლანხუბინედ.

— ალრჯ სგან ხოტუსად იშგან ბეფუშს ნატუსუნს ი ლალუროჟ-
ანდგე ხეყანდ იმუნალესგი ყანბა ზურანოს.

ლონი ლანხუბინ ქანაჟ. ყორჟინ ძღუიდიშ უნსილ არდა ქანუნანა.
ერინემ ლახტუილ ბექანს:

— ალ ბეფუტუ ესერ მიჩა ფუსდსუ ლახტიხ, ადო ლანდ'ესერ ზისხი
ტომბს აგნე ამერუნ.

ლიზურიილ ლანხუბინე უნსილდ ღალ, მარე მი ქ'ოდერ მიჩეშთექა ი
სგალანშან.

ერხი სერ ლეჟა ონგუნადდ აგითე, ნიშგურა მან მი მენცუდახ, იმლ'ესერ
მოდ მაჯარაჟა ტერეზიან ჯგერანგ, მარე ლანცუდ მინ ასანდ უეშგინბილოს.

ბეფუტუ სუიბიშა ბადულ ლემარლიზ ი მანგ გუდ ავანდ ხუნუნლო.

ლატალი

ტ ე რ ე ზ ი ა ს მ ო ტ ყ უ ე ბ ა დ ა მ ი ს ი
წ მ ი ნ დ ა გ ი ო რ გ ი

ერთ წელს ხმა გავარდა, რომ ტერეზიას მკითხაობა დაუწყიაო. ტერეზია ლატალელი ქალი იყო, ხვინთელანთ ბექას ცოლი. მე ფარში (“ფარ-ს”) ვიყავი მაშინ მღვდლად.

ზოგს ეჭვრა(თ), მაგრამ მე სასაცილოდლა ავიგდე (“ავიდე”) და ვეუბნებოდი:

— ნიკოლოზმა (რომ) მოგატყუათ ძევიანები (“ძევი-ებ-ის-ა”), ისე გატყუებთ ტერეზია-მეთქი.

ბოლოს და ბოლოს შევიტყვეთ (მოვიდა ამბავი), რომ ქრისტეშობის (“ქრისტე-ს”) დღეს თავის ნაშობ ანგელოზს მოიყვანს ეკლესიაში ლატალშიო (“ლატალ-ს”). მე ვუთხარი ფარელებს, რომ “ვინც იქ წახვალთ, იმას მრევლიდან (“მღვდლობიდან”) გაგრიცხავთ-მეთქი”, მაგრამ ზოგი მაინც გამექცა ლატალში.

თურმე ქავზიანთ ვასილი“ს” ბავშვი მოუპარავს ლატალში. ის მოუყვანია ეკლესიაში, ხალხით (“ხალხ-ად”) სავსე ყოფილა. ზოგი ფულს (“ვერცხლ-ს”) აძლევდა თურმე ბავშვს, ზოგი(ც) — რას. ტერეზიას უთქვამს:

— ახლა დაიკარგება ბავშვი, იმიტომ, რომ ცოდვილი კაცი დავინახეო (“დაუნახავს”) დღეს.

ეს ყველას დაუჭერებია და ამბობდნენ ყველა(ნი), რომ “მართლა ანგელოზი მოუყვანიაო ტერეზიას”.

მე ვეუბნებოდი ყველას:

— ფულის (“ვერცხლ-ი“ს”) ამლები (“გამომრთმევი”) ანგელოზი რატომ გწამთ (“გ-ჯერ-ა-თ”), გატყუებთ (ძვ. ქ. “გ-ა-ღორ-ებ-თ < გ-ე-ღორ-ებ-ა-თ”)-მეთქი ქაჯი ქალი და ფულს გტყუებთ-მეთქი.

ამას ყველაფერს იგებდნენ თურმე ტერეზია და მისი ქმარი და მითვლიდნენ:

— შენო (“მეო”) აღდგომა დღეს ქვად გაქცევთ (“მაქცევენ”), ამიტომ (“იმიტომ”) გაჩერდიო (“გავჩერდიმცა < ქემცა და-ვ-დექ-ი”)!

მე შევუთვალე:

— გადამაქციეთ-მეთქი ქვად და მაშინ უკვე თქვენი ყველაფერი დასაჭერებელი იქნება. მანამდე-მეთქი ხალხს ნუ ატყუებთ.

საბრალო ვასილი ეძებდა თურმე (“ნაძებნავა”) ბავშვს, მაგრამ ტერეზია ამბობდა თურმე, რომ “ისო გაზრდილი დაუბრუნდება წლის მერე”, მაგრამ მოჰკვდომია საწყალი ბავშვი ტერეზიას.

ასე ლოდინში აღდგომაც მოვიდა. ფარელები თითქმის არავინ (“არავინსავით”) გავუშვი ლატალში:

— ჯერ ჩემი ქვად ქცევა იხილეთ ეკლესიაში და მერე წახვალთ-მეთქი!

მართლაც ხალხი შეგროვდა ეკლესიაში. მე წირვა გადავიხადე და ქვად ვინ მაქცევდა?! ხალხს ძალიან გაუხარდა ჩემი ქვად უქცევლობა და ღვინო გადაიხადეს (“ქმნ-ეს”). მე ვეუბნებოდი:

— ტერეზია გატყუებთ და არავინ დაუჯეროთ-მეთქი!

ზოგი იმ დღეს ავიდა (“ავიდნენ”) ლატალში.

სალამოს ამბავი მოვიდა, რომ “ტერეზიას მართლა (“ცხად-ად”) მოუყვანია ანგელოზი და ყველა იქ არისო”. მე ვეუბნებოდი, რომ “ვიღაცის ბავშვს მოიყვანდა-მეთქი საჩვენებლად და ის იქნება-მეთქი”, მაგრამ არავინ დამიჯერა და მაინც წავიდნენ.

მეორე დღეს მე ლენჯერში უნდა წავსულიყავი (“მქონდა წასასვლელი”), ჩემს სახლში. (გზად) გადავეყარე ბეჩოს³⁵ მღვდელს. იქ ამბობდნენ, რომ “წუხელო, შუალამისას, მოუყვანიაო ტერეზიას ანგელოზი, ყარაულები ადგანანო ახლა და ყველა იქ არისო”. მე როგორ დავიჯერებდი ამას?! ავედი ზევით — სახლში, ხვინთელანისანთან მართლაც ბევრი (< “ხუჯა-ი”) კაცი იყო შეგროვილი; მე გზიდან (“შუკ-იდან-ზე”) არ ავედი. მოვიდა ჩემთან მიქელაანთ მამურზა და მითხრა:

— რატომ არ ამოდიხარო (“ადიხარო”), შე (“მე”) კაცი? ჩემი ბავშვისხელა დაუბრძანებიაო საშრობში (“საშრობზე”)³⁵ ბავშვი?

— მე-მეთქი არ წავალ საფარისეველოდ და შენც უვიცი მგონიხარ (“მეუვიცები”), რომ ისე (“ასე”) დაკარგე (“გამოგელო”) გონება, რომ ბავშვს ანგელოზად ხედავ. შენ ვევედრე-მეთქი რამდენიც გინდოდეს, იმდენს;

უკან არ მოვხედე და ავედი ზევით. იანის (ეკლესიის) სალოცავზე მღვდელი (“ბლალოჩინი”) და მისი ამხანაგები შემხვდნენ. ბლალოჩინმა მომაბრუნა: “გამოვააშკარავებთ (“გა-ვა-ცხად-ებ-თ”), ვისი ბავშვი ეყოლებათ”. მე გამიხარდა, რაკი დამხმარე (“მო-მ-მარჯვ-ებ-ელ-ი”) ადამიანი (“კაცი”) ვიშოვე (“მე-შოვა”) და მოვტრიალდი.

შევედით ეზოში (“კალო-ში”); აქ ფერხული აქვთ გაბმული, ბავშვი საშრობში (“საშრობზე”) ზის გაპრანჭული (“გამზადებული”) აბრეშუმის ტანსაცმლ(ებ)ით და თავსაფრით (“ლეჩაქ-ით”). შევხედე ფეხებზე (“ფეხებს”) და შიშველი ჰქონდა, ისე დახეთქილი, რომ ცხენის³⁵ ფუნასავით.

ერთი ხნის მერე მოვიდა ბექა და თქვა:

³⁵ სვანური სახლის თავდია უმოაჯირო აივანი, რომელზედაც ახმობენ მარცვლეულს ან აშრობენ მატყლს (შდრ. იმერ. “ლა-ფარ-ე” და გურ., ლეჩხ. “ლა-ფარ-ო”).

— მე (“მას”) არაფერი გამიგია (“გაუგია”), თუ რა არის, გარდა იმისა (“ამისა”), აი, რომ ცოლი მყოლია (“ჰყოლია”) ფეხმძიმე და ეს ანგელოზი გაუჩენია.

მერე საშრობზე ავიდა ბლალოჩინი, ოთარიანთ თენგიზი და კიდევ სხვები. მე არ ამიშვეს, თორემ გადმოვავლებდი საშრობიდან ბავშვს. ბლალოჩინმა ჰკითხა:

— ვინ ხარო შენ (“არისო თვითონ”)? ანდა, თუ რამე შეგიძლია (“შეუძლია”), აქ სასწაული მოახდინეო (“სა-სწა-ულ-ი-მცა ქნა”), ჩემი (“მისი”) შვილი გერმანიიდან დამიბრუნეო (“გამოუბრუნამცა”).

ბავშვმა უთხრა: მე კაცი ვარო (“თვითონ კაცი არის”).

— აბა, კაცი თუ ხარ (“არის”), წმინდა გიორგის რატომ ეძახი (“აძახებს, ეუბნება”) თავსო?

— ისო, მე (“თვითონ”) ღმერთებს გავუზრდივარ (“გაუზრდია”), თორემ ისე (“ასე”)არ ვარო (“არისო”) წმინდა გიორგი.

მერე თენგიზმა ჰკითხა:

— აბა, მე გამომაჯანმრთელეო (“აბაო, თვითონ გაამთელამცა”).

მაშინ ბავშვმა უთხრა:

— ცუდსაც ამბობ და კარგიც გინდაო (“უნდა”)?

— აჰა, აი, დიდების მისასვლელი, როგორ თქვაო!

მაშინ ზოგიერთ ლატალელ(ებ)ს წამოსცდა(თ):

— ისე უნდა დაგვაბრუნო (“დაბრუნება გვინდა”) ჩვენ, ვისაც არ გვჯერა, რომ წასაღები ვიყოთ (“წამოკიდებით მივდიოდეთ”).

თოფები შიგნიდან ჰქონდათ გამოყოფილი. ზოგმა დაშლა დავიწყეთ.

— აბა, თქვენ უკმიეთ სხვი^ს ბავშვს საკმეველი და მოსატყუებლად (ძვ.ქ. “მო-სა-ლორ-ებ-ლ-ად”) ეყოლეთ ვილაც კახბა ქალს-მეთქი.

გარეთ გამოვწიე (“გამოსვლა დავიწყე”). ზღუდის კარზე (“კარზე ზღუდის”) ვასილი იყო ქავზაიანთი. იმან დაუძახა ბექას:

— ეს ბავშვიო თავის პატრონს დაუბრუნე (“პატრონსმცა დაუბრუნა”), თორემ დღეს სისხლი^ს ტბას დავდგამ (“და-დგ-ამ-ს”) აქაო.

გაწივა დაიწყო საბრალო ვასილმა, მაგრამ მე მივედი მასთან და დავამშვიდე (“და-მ-ზავ-და-ა”).

ზოგი ამოვედით სახლში, ჩვენები ყველა მე დამცინოდნენ, “რატომ არ გჯერაო (“მ-ჯერ-ა”) ტერეზია^ს წმინდა გიორგი”, მაგრამ სასაცილო(დ) თვითონ ღარჩნენ ბოლოს.

ბავშვი სვიბიანთ ბაძული ყოფილა და ყველა მიხვდა (“ძვ.ქ. გულ-ად მო-ვდ-ა”) დიდი ხნის შემდეგ.

9. ქუთაისის აგიდლიკე

1905 წელს ქრისტეშობის თვე იმდენხურალ, მანკატი ერთობა ლასუ ერქას. მიშგუა მუს გუნაბ მერეს ახად მიშგუ. მი ქუთაის ხუითუერდის ი ანგზე მიშგუათე გირგოლ ნიშგუე ი სამსონ; აღმარე ლიწედ მასარდ ამხიდენ. ეჩე აჯალ არდა ნიშგუემგუეშ გაბრიელ გისაშა. ლოხუკერდად სგა ნამ ოხუიშდ უშხუარ ი ახუბინედ ჭგუხუე ლიკედ ქუთაისხანქა.

შუკუეშინ ლეჩხუმარი ლანფხანგანს, მარე ეჩუი ენასდ ქენსდგარდახ, ერე მამ ხად შუიმი. მ'ონდუეღდას, ერე აღმარეგ ნაბოზდ სგადრის ლეჩხუმთესგა, მარე ამუი მად ლემარ გუეშ; ესნარ ლეჩხუმარს წამუი ლინი ხამთქუენახ ი შიშდ უი ხანგუანახ. მ'ალა მამ მიხალდა ი გირგოლდ მქუე ნიშგუეა:

— ლეჩხუმარ ესერ მეჩი შდაულარშალ იფგროხანდელს ი ბანესერ ლუიროში ძირთე დეშ ადრინეს.

გაცხად ამუი ლასუ.

მიუ მასარდ არდა, ერქას ოთანდდ ლუიროში დუქნარს ი ამჩუ უი ხანგროშილახ ლეჩხუმარ; ბრიკი ლიგემ დემთე ხემდენს საბლუს. აშხუმ რქუე:

— ნატალუ ესერ ნქუა შუანარს, მამ ესერ ეხერ ლინგზარ'უ'ალ ნიხალ, მინს ესერ ლინი დემთე ხამდენს ი ნამ ესერ ცაგერთე სგ'ოთჰესგიდ ბანი.

ეჯარ ჩ'უ'ოცუირდ ერეჩუნ ი ნამ ეკ ლეთ ჩხეტანდთე ონგუანდ, ნიშგუეა წამადლუ იზგეს ერე — სუანიძალ —, ეჯართესგა. მერმა ლადლ ხოფირთესგა გარ ონგუანდ. მერმა ლადლ ოხუნანდ ქა ი ეკ ლეთ კარუართე ლიკედ ნეკუანდ ეშინეში.

ჩოლირი აშარს ონდურდად. საყდართესგა მადხუნამ გარ ნიკანდა, ერეჩუნ, ცხეკისგა ლითოფ ნასგმდა. ოჩადდ ერხანთექა ი ლელტხანლ ითოფდახ ნიშნთე. ნამ ლახ ნეწანდ, ლითოფ ჩუაქუიცხ ი ლანჭუედდახ:

— იმსგიშ ესერ ხუიშდ?

ნამ ქა ხუნქუედ, დერუნამ ხუნსუდ. ერქას ნქუეს:

— მალუ'ესერ უიუ ესუჭუენდ ლექუსირთე ი ჩუუ ათუნახანდ ერთობს ნადრთგულაუნინ.

გირგოლს ი სამსონს ჩოლირი ნაჰოდ ბილთარ ხუდუნს ლინბანლეშ, მარე ეში დემ იჯარუნდახ ლელტხანლ. ნამ დემუი ხონგერდად უდგარინუდ. მარუ ლიუერარ ხუდუნდახ ი მესმამ — ლალლატარ. ნიშგუეა ილბანდ, მი პრაკლამაციალ მუდუნდახ ქუთაისხან. ხუნქარ, ერე “მეკ პარტიან თხუიმი ხუი. აღმარეგ ამბარდეს შუნთე ი სგამეგ ხამა მიბდანუიდ ალამანგს?!” გაცხად ჩუნდგერუეს ლელტხანლდ.

სერ ქ'ანფიშტდს, იმჟი დო ლასტუ ი ეჯ ლეთ, მუბურჟინ, სგ'ოჩანდ ზექრანლთესგა, მარე ამგურ არახუს! — ყარი მგქაფდ მუსშუ გარ ლასტუ ლელფარე. ოხტაშტედ ლემესგ, მარე მუსი ნაჰინ მანჟი ნაბდენდა. სერ ლალ მანჟი ჩტემინდ! — აშტეთე, მგცხუმ ხტიდგარიდ, მერმათე — ნად, მარე დინარ ჟი ლუკურამე ლი ი მამ ხაყა ლეზობდ. მი ძაფანანაშუ კიჩნარ მულუნს ი ეჯარ ლოხტემდ თემოშ; სგოთსგურდად უშხურ, ლანტუბინედ ლიდრანლ ი ლიტურლიელ ი მანდხუნა შელაჟანთდ ანვანდ.

იმჟი დო ლასტუ, ჩუნდარგჰან. ოხტაგანდ ჟი... ჩანგ შდუჟე, ქგსემი ბურდჟან ჩუ ლგ. ნად ესლ/ხტირიდ... ამჟინ ზუმშუ თემი ლანტხრა ლიზ. მეს მარ ხტაჰბიდ, მეს — მარ. კილოთარჟინ ლალ გაბრიელს ლულანა ოთხურ, ჟედნილდ გარ ანვანდ ზაგართეჟინ. ზაგარჟი ჟ'ანტუშტემდ.

ოხტაგანდ ჟი... სგტუბინ გირგოლ ლასტუ; ჩუდ ლანგან ზაგარხანჩუნ, რიფი ანკიდ ჟანდ. მი ლართს ოხტეხიჰ სგა ი ჟიბანტ ლანტუცურ. ჟან ლაჟულუშ ჩტაჩანდ ჩუბანტ. მასარდ ანყალტინდა, მარე იმ ხტიჩომდად?!

ლანტუბინედ ჩუბანტ ლიგედ. იმჟი დო ლასტუ, ნაბოზს კალთესგა ონტუნდ. ბანო შუშხუნამ ლიზ. კალს ისლამ მითრანდა, ხანუშა, შტენდბანტ ხარ! ეჯ ლეთ გუნ ეზერ პანტიჟ ნაყერ, მარე ქორისგა ეჯანი დემ ლანგტუნე; ამჟი ხარახ ჩტეულობ. მერმე ქორ ხანგენა, ეჩჩუნ ანაშტე ლემესგ ი ეჩხანტ ანილე.

მერმა ლადანდ დოსგ ოხტაგანდ ეჩჩუნ; ლაყარას ონტუნდ აგითე. ქაშტეთი სტიფისგა ჰარანჟ ლანანშ ი მუბურჟინ ჟ'ონტუნდ აგითე.

აგის ეჩქა ზომხა აშხუდ ნად ნად სამხუბს; მასარდ ათხიდგენს ნიშტუდე ლიგედ, თოფარი აშიდს ლანდალდ ეჯ ლეთ ი გუნ ხოჩა ლეთ ანსყენს.

ქ უ თ ა ი ს ი დ ა ნ ს ა ხ ლ შ ი მ ო ს გ ლ ა

1905 წელს, ქრისტეშობისთვე (რომ) მთავრდებოდა, პირველი ერთობა იყო მაშინ. მამაჩემს ალბათ დარდი (“გონ-ებ-ა”) შეექმნა ჩემი. მე ქუთაისში ვსწავლობდი და გამოაგზავნა ჩემთან გრიგოლი (ჩვენი) და სამსონი. ამათი ნახვა ძალიან გამიხარდა. იქ იყო კიდევ ჩვენებური გაბრიელი, გისაანთი. გავყევით ჩვენ ხუთთვე ერთმანეთს და დავიწყეთ ფეხით სვლა ქუთაისიდან.

გზაზე ლეჩხუმლებიც შემოგვიამხანაგდნენ, მაგრამ ისე სწრაფად მიდიოდნენ, რომ მეტი არ შეიძლებოდა. მე ვფიქრობდი (“მოველოდი”), რომ ესენი სალამოდე შევიდოდნენ ლეჩხუმში, მაგრამ ასე არ ყოფილა საქმე. თურმე ლეჩხუმლებს წამიერად სწრაფად წასვლა სჩვევიათ, მაგრამ სწრაფადვე (“ხელად”) იღლებიან. მე ეს არ ვიცოდი და გრიგოლმა მითხრა, ჩვენმა:

— ლეჩხუმლები ბებერი მერცხლებით ფართხალებენ და ამაღამ ღვირიში“ს” ძირამდეც ვერ მიაღწევენო.

მართლაც ასე იყო.

მზე (რომ) კარგად ანათებდა (“იყო”), მაშინ გავუარეთ ღვირილი¹⁷ ღუქ-ნებს და აქ შეკრებილი (“ახროვილი” < ა-**ხროშ**-ებ-ულ-ი”) არიან ლეჩხუმ-ლები; ნაბიჯი¹⁸ გადადგმაც კი არ შეეძლოთ საბრალოებს. ერთმა თქვა:

— ნეტავიმც თქვენ (“ნეტარებამცო გვფენია”) სვანებსო, რა კარგი მგზავრობა იცითო (“ვიციო”), ჩვენ (“მათ”) წასვლა არსად შეგვიძლიაო (“შეუძლიათ”) და თქვენ (“ჩვენ”) კი ცაგერშიც შეაღწევთო (“შეგაღწევთ”) ამაღამ.

ისინი დავტოვეთ იქ და ჩვენ იმ ღამეს ჩხუტელში მოვედით, ჩვენი თვის-ტომები ცხოვრობენ იქ — სვანიძეები —, იმათთან. მეორე დღეს ხოფურში მოვედით მხოლოდ. მეორე დღეს გამოვუღექით გზას და იმ ღამეს კარვებში მოსვლა გვინდოდა აუცილებლად.

ჩოლური¹⁹ აშარში (“**აშარ**-ს”) მოვდიოდით. საყდრამდე ცოტა (“არაბე-რი < არა-**ხუჯე**-ი”)ღა გვიკლდა; იქ, ტყეში, თოფის სროლის ხმა გავიგონეთ. მივედით იქამდე და ლენტეხლები ისროდნენ ნიშანში. ჩვენ რომ დავგინახეს, სროლა შეწყვიტეს და გვკითხეს:

— სადაურები ხართო;

ჩვენ ვუთხარიო, ვინც ვიყავით. მაშინ გვითხრეს:

— აბა, დაბრუნდითო (“ავბრუნდეთმცა”) ლექსურაში და დაიფიცეთო (“დავიფიცოთ” < **გან**-ვი-**ბან**-ე-თ-მცა”) ერთობის ერთგულებაზე.

გრიგოლს(ა) და სამსონს ჩოლურში მიცემული ბილეთები ჰქონდათ და-ფიცების(ა), მაგრამ მაინც არ იჯერებდნენ ლენტეხლები. ჩვენ არ (“არა-ფრით”) მივყვებოდით ცოცხალი თავით (“უსიკვდილოდ”). ორს რევოლ-ვერ(ებ)ი გვქონდა და მესამეს — დასალატებელი³⁶. ჩვენდა ბედად (“**იღბლ**-ად”), მე პროკლამაციები მქონდა (“მქონდნენ”) ქუთაისიდან. ვუთხარი, რომ “მე პარტიის მეთაური ვარ-მეთქი. ესენი ლენტეხლებმა გამატანეს (“**მო**-მ-**ა**-**ბარ**-ეს”) სვანეთში და თქვენ როგორ მიბედავთ-თქო ამდენს (“ამას ყველა-ფერს”)?” მართლაც დაიჯერეს ლენტეხლებმა.

მერე გავგიშვეს, როგორც იქნა, და იმ ღამეს, სიბნელეში (“**და**-**ბურ**-ულ-ზე”), მივალწიეთ ძელურებამდე, მაგრამ (“ასეთი”) მტრისას! ყავრის მაგივრად მხოლოდ თოვლით იყო დაფარული. დავანთეთ ცეცხლი, მაგრამ თოვლის ნაღნობი ყველაფერი ზედ გვესხმებოდა.

მეტი რაღა უნდა გვექნა საწყლებს! ერთი მხრივ სიცივისგან კვდებით, მეორე მხრივ — გვშია. (“მაგრამ”) პური გაყინულია და არ ვარგა საჭმელად. მე პილპილის პარკები მქონდა (“მქონდნენ”) და ისინი ვჭამეთ სიმწრით; მი-

³⁶ მტრის გზაზე დასაგები მოწყობილობა (სასხლეტზე თოკამობმული თოფი; თოკზე ფეხის გამოდებისას ტყვია სამიზნეს ზვდებოდა).

ვუსხედით ერთმანეთს, დავიწყეთ სიმღერა და ძახილი და ცოტათი შეღავათი მოგვეცა (“შეღავათ-ად მოგვივიდა < ძვ. ქ. “მო-გუ-ი-ჯღ-ა”).

როგორც იქნა, გათენდა. გამოვუდექით (გზას)... ყველგან თოვს, თოვლის ნამქერი“ს” ბურუსი (“ბუღ-ი”) დგას. ჩვენ მივდივართ... ასე ოდნავ არის თვალის გახელის (“სა-ფან-ულ-ებ-ელ-ი”) შესაძლებლობა. ხან ვინ ვკვალავთ (გზას), ხანაც — ვინ. წვეტიან კლდეებზე საწყალ გაბრიელს ძალა წაერთვა (“მუხლი მოეკვეთა”), ძლივსლა ამოვიდა ზეგანზე. ქედზე შევისვენეთ.

ავდექით... წინ გრიგოლი იყო; როგორც კი დაიწყო სვლა ქედიდან, გრუ-ხუნიც გაადინა (“გაილო”) ზვავმა. მე ნაბადს ვსტაცე ხელი და (“ზევით”) შევირჩინე. ზვავი ხმაურით (“ღრიალით”) ჩავიდა დაბლა. ძალიან შეგვემინ-და, მაგრამ რას ვიზამდით?!

დავიწყეთ ქვემოთკენ სვლა. როგორც იქნა, საღამოს კალაში შემოვედით. ამდამ ახალი წლის წინა ღამეა. კალაში (“კალას”) ისლამს ვიცნობდი ხა-ზუანთ, შენდობა ექნეს (“შენდობამც აქვს”)! იმ ღამეს ძალიან კარგი პატივი გვცა, მაგრამ სახლში მაინც ვერ გაგვაჩერა (“დაგვაყენა”) — ასეთი ჰქონიათ ჩვეულება; მეორე სახლი ჰქონია (“ს-დგ-მ-ი-ა”), იქ დაანთო ცეცხლი და იქ დაგვაწვინა.

მეორე დღეს ადრე ავდექით იქ; საყავრის გავლით (“საყავრეს”) წამოვე-დით შინ. ქაშუეთის (ეკლესიის) ეზოში არაყი დაგვალევიანეს და დაბნელებულზე ამოვედით სახლში.

სახლში მაშინ ახალ წელს ერთად ვხვდებოდით ჩვენ, სამმო (“ახალი წელი ერთად გვქონდა ჩვენ, სამმოს”); ძალიან გაუხარდათ ჩვენი მოსვლა. თოფებიც გაისროლეს სიხარულის ნიშნად (“სა-ლხინ-ო-დ”) იმ ღამეს და ძალიან (“გულ-ად”) კარგი საღამო მოაწყვეს (“ღამე გააკეთეს”).

10. ჭ ი შ ხ ი მ უ ნ ნ ა მ კ უ ა შ

მეშთხუნამ კლასს ხუაგათუნას, ერქას აშხუ ლადან, მიშგუა მისანდ, მიანდ ოდერ ბაგრატი ლაჭუმი ნამრიღთუთეჟინ — ქუთაშ ზაგარჟინ ლგ. ერხანუთეჟინ მანგ ესღერდახ ბოფშარ, ლან კიხი გუშარდ ნად ბარჟინ. ბოფშარ აფაშუდღახ: “ეზერ ესერ ლარდა ლიზ ერეჟინ”. სერ მნ ლამ-ხუნან გუი ი უ'ოდერ, მარე თხუმთეჟინ ერ ოდერ, ერქას სგა ლაგუდიორ ბანი ქანტყანც ი ჭიშხ მნგან, ეჯამ.

ქანშეჟუდ, მარე ალა უი ლანხუსკუჟერ, ერე ჭგუნარგჟ ერქგდა ქა ჭეკუშურის ი ეშხუჟ ეშნ უი ლანგნთხილ. ლერსგუან ჭიშხს ჩუ ლაშყანდუი სგა ხუიფხჟ ი ლერთანშუ გარ ხუემხ უი. უი ხუემხ, ერქას ლალ ბაჟ ქანმანდ კუეტოლ ხანს; სგა ლანტან, ერქას აშპურ უი, მარე უი ლალ ხუემხ

გიმუნი. ლოხუხსი ჭიშხს ი განთე მეთხფე მარ. ლანფრინ მანდან, ეჯა შიშდ ჩუაბჰჰკუ.

ლანხუბინ ღალ ლიკილი; ანვანდ მიშგუ აფხნეგარ, ამკოდენ ჟი ი ჩუანმთირნენ ბანდნიცათე. ეჩიჩუნ ფერშანლ არდა, დორი აფხნეგარ ჟამყურდას ჟიქან. ფერშანლდ ქანმრუწუნე ჭიშხ, ჟანმკგრფხნე ი ჩუამყუინე. ჭიშხ ჩუანდმეხანან ჰანდურდ ქუთულოთეჟინ. მერმა ლანდლ მანქუ:

— ხირურგს ესერ ვიდე.

მი ხოჩა მირ მიხანლდა, ხუეჟარ:

— ნდუჯ ხოჩა.

ანვანდ ექიმ — ხერხილდარ, ასლანდარ ი იშგენ ბარგარ/ლ ხულუნდა. რანქუ:

— ჭიშხ ესერ ქა ლეჟუცე მარ, ადო ჩუესერ ხუიდეგარი.

მი ლიკილი ლანხუბინ:

— ჭიშხი ლიქუცესგჯ დაგრა მიცხა!

ხირურგ ქანმყანჩ. ეჩქანლო ბანდნიცადგა დემუნი ოთინგ, მაყულონდა. მიშგუა აფხნეგარდ მიშგუა ბინათე ამდეხ ი ეჩიჩუნ ჟაგრალარს ხუიციუმენდას.

მარუ თუეუნლო მიშგუ მუ ღალი ანვანდ, ეჩნემ ქანმვერნე აგითე. ამეჩუნ მანდ მელენიუმ ხუისეტდას, მანდ — იმნოშ, მანდ — იმნოშ ი ქანმჟაგ ჭიშხ. ათხე დესამაგუეშ მათემ.

რ ო გ ო რ მ ო მ ტ ყ დ ა ფ ე ხ ი

მეოთხე კლასს (რომ) ვამთავრებდი, მაშინ ერთ დღეს, ეშმაკად (“ჩემს მისნ-ად”), მეც ავედი ბაგრატის ტაძრის ნანგრევებზე — ქუთაისში ქედზე (“ზეგან-ზე”) დგას. იმაზე ყველაწნი ადიოდნენ ბავშვები, ასასვლელი კიბის მსგავსად (“გვარ-ად”) ჰქონდა ქვებზე. ბავშვები აქებდნენ: “კარგი ადგილიაო (“სამყოფიაო”) იქ”; მეც მომინდა (“ამიცუნდრუკდა გული”) და ავედი, მაგრამ თავამდე რომ ავედი, მაშინ ხელის მოსაკიდი ქვაც ჩამოიშალა (“ჩამოტყდა”) და ფეხი (რომ) მეღვა, ისიც.

გადმოვვარდი, მაგრამ ის კი მოვიფიქრე, რომ “ფეხები ორივე მომტყდება (“მოგტყდებიან”) და ერთი მაინც დავიცვა (“დაიცავი”)-მეთქი”. ჩამოვარდნისას მარჯვენა ფეხზე ვიტაცე (ხელი) და მარცხენათილა დავეცი. (რომ) დავეცი, მაშინ, საწყალმა, გონება დავკარგე (“წამივიდა”) ცოტა ხანს. რომ დამიბრუნდა, მაშინ წამოვხტი, მაგრამ, საცოდავი, (ისევ) დავეცი მიწაზე. შევხედე ფეხს და გვერდზე (“განზე”) მაქვს გადაკიდებული. ფეხსაცმელი (“საჩაფ-ულ-ე”) რომ მეცვა, ის უცბად (“ხელად”) გასკდა.

საბრალომ დავიწყე კვილი. ამოვიდნენ ჩემი ამხანაგები, ამიკიდეს და ჩამათრიეს საავადმყოფოში (“ბალნიცა-ში”). იქ ფერშალი იყო. ორი ამხანაგ(ებ)ი დამაწვნენ ზემოდან. ფერშალმა გამიჭიმა ფეხი, არტაშანი დამადლო და დამაწვინა. ფეხი გაშავდა მთლიანად მუხლამდე. მეორე დღეს მითხრა:

— ქირურგს მოვიყვანო (“მოიყვანსო”, უდრ. ძვ. ქ. “ვლ-ომ-ა”).

მე კარგი რამ მეგონა, ვუთხარი:

— კი სჯობია-მეთქი.

მოვიდა ექიმი — ხერხები, პინცეტები (“სატეხები”) და სხვა იარაღები (“სა-ბარგ-ებ-ი”) ჰქონდა. თქვა:

— ფეხი მოსაჭრელი გაქვსო (“მაქვს”), თორემ მოკვდებიო (“მოკვდებიო”).

მე კვილი დავიწყე:

— ფეხის მოჭრას სიკვდილი მირჩევნია-მეთქი.

ქირურგმა თავი დამანება. მერე საავადმყოფოში (“ბალნიცა-ში”) არაფრით გავჩერდი (“და-ვ-დექ-ი”), მეშინოდა. ჩემმა ამხანაგებმა ჩემს ბინაში წამიყვანეს და იქ წამლებს ვისვამდი.

ორი თვის შემდეგ საწყალი მამაჩემიც მოვიდა. იმან წამიყვანა სახლში. აქ ხან “ლაშქარათი” (ნაღრძობის მომრჩენი ბალახი) ვმკურნალობდი (“ვიწებებდი”), ხან — რით, ხან — რით და მომიჩა ფეხი. ახლა არაფერი (“არარა საქმე”) მჭირს.

11. ს ა ლ ო ზ ი

ლეჰნწ იჟლისისგა მიშგურა ესღერდას სანთე. მი დესა მინწან ი მეკუნდ ლიზი. ლეზიზ ჟ'ონჰმარჰინ ი ხურჯნართ'ესჰიდ. აჯალ კუეტოლ ლელჰჰარილწარ მულჰწანს: ბარდწარ/ლ, აბურშჰეში ლწანქ ი ნეცჰნორ ბარგწარ/ლ. მი ჰილჰს ოხჰსგურდ. მიშგუ აფხნეგწარ მანგ ჰგშხშჰ ლწსჰს.

ანთბინედ ლიზი. ეჯ ლჰთ შინწრას ოსწდ ლანჰში ნწმრილჰისგა. ლემესგ ოხჰსშჰედ, ჩჰ'ანთჰწწმწწდ. მწრმა ლადწდ, ლირჰწლთე, ოთანწდ შუკჰს. შდუგჰრქა ჰილჰს ნესტორ ახსგურდა გიეშა ი მი მწრმწლცახწწ ჰოკწარქ'ოლდერ. ამჰინ ოწწდ ქჰიშდ. ამეჩჰ აჯალ ეხსჰიდს ნიშგურა. ჟ'ანჰუშჰემდ, ყგრგწდწ ლალდესგალთეჰინ ჟ'ოწწდ, ეჩქას ჩაფლწარ ქ'ანჰ-ცწდწლედ, წერქჰწლ მახად წხჰნახწრედ ი ეჩჰინ ოთანწწდ;

კოჯ ქ'ოშდისდ, ეჩქას შიშდ ბღე'ჰ' ეხსჰიდ ჩუ მებჰკჰე. ჰილჰს ესჰქეფგწრე ქა ბღეში პილჰინ ი სგა შყედენდა ლგბარგდ, ჰანჰ ნესტორ გიეშა ი მანგწრწა მიქლწდშა დო. ეჯწარდ ჰედწილდ გარ წდგიჰწ ჩუ ჰწდჰირშჰ ი ჰაკუნდშჰ. სერ ჰგწგირ ჩ'ონჰკიდდ; ჟი ლწდცჰეხ მიშგჰა აფხნეგწარდ ი ეჩეჰინ ჟიბანჰ ლანგწწოშჰ ოწწდ, ეჩჰი ლგმგერე ლწსჰ.

ლწმღუებთე უ'ოჩანდ, ერქას გარ ლწხტიკუშ, ერე მასარდ ამყა-
ლუწინდა.

— ძალუ'ესერ ქათლან გუგუფრუწ ჰანდურდ ხოლა შუკუ ლიზ, ერე-
ლექუ'ესერ ჰანდურდ დეშ ოდურინე მი გარ, მარე ნომანუ ესერ მაყლუწნი.

უ'ოჩანდ ზაგართეწინ, ლოხუნგანდ რუ ქათლან გუგუფს ო ერეწი წაფხ
ლანსუ რუბანუ, ერე ტკიცოშ ქათლან გუჰშალ. ერელექუა ნესტორ გიეშა სგა
მიგუდიორდა ო ერეწინ ოჩანდ. ერეწინ რუ ლგბჭკურე ლანსუხ ბღეჰარ
(||ბღარ), ერე ქა უედნილდ გარ ხუთითიშდად შუკუს. მერმანლს ხოხურა ხა-
ყულწინდახ ო მი მასარდ მაყალ აშშყად გუთე, ჰგშხარ ეშ მიფგრღენახ.

იმეო დო ლანსუ, რ'ოჩანდ ჰიბერთე ო ერეწინ ქ'ანთუბარანლანდ,
რუ'ანთუდირანდ, ლო რუ'ანთუხდანდ ო ერქანდო გარ ოთანგანდ რუბანუ. ერე-
ლექუა ლახუნარ ო ცხეკ რ'ოშდიხდ, ერქას ანგანდგნ ყარულარე ლარდათე-
რუწ, ერხანქა — თეგენეკთე.

ერეწინ სანუძარ არდახ, მარე ლურ'უსუ დანს ხოხალდახ, ლუსუ მი
მანა მიხალდა. უეშგიმპილს ანგანდ ეშხუ მგსანუ, ეჯა ხეჩხორკალ
ლურ'უსუს. ხუნმბუნლდ ხუნა ხანს; ერქას მი ო ნესტორ გიეშა სგანიე
მიჩა ქორთე. მერმანლდ იშგანგ ითხეხ ლარდა. ეჯ ლეთ ეზერ პანტიუ ნაყერ
ეჯ მგსანუდ, ლუსუ ორანში ლამანუ.

მერმა ლადან ლახუნბინედ ერექა ო მერმა სოფლანქა ლილუჭარ. ნიშ-
გურას ნანუყი, ლუბგუედე ო იცხრა ხულუნანდახ, ეჯძარს მასარდ იყიდდახ
მანტყლა. მარუ ლეთ ადგილს ლიც ხუნაშგუემნ ლეთორად ო ლიცო მგქაფ
მარწუენ აშვიდხ. ლუსუდ “ანარან” ხაყხა მარწუენს. ეზერ ლეთორე ლი.
ლუშნუ მარწუენდ ხორა ხარ მარა ო მასარდ მგხიმ ლიზ.

ამეწინ ბახსანმუყუ ოჩანდ. ერეწინ სოფელხანქა ამბანუ მულუნანდა
ბახსანართე. მერმა ლადედ რუნანანორანს ბახსანარ. უშხუნარ ოხუსყედ, მან
გუეშ ნეჭკერან, ერესგა. დორი ლეთ ოთარშერ ჯანსუხნიშმგყ ანადდა.
ნიშგურად ლილუჭარ ქ'ანდსურღეხ, ერქას ქ'ანუნგანდ ბახსანხანქა. ეჯ
ლეთ თეგენეკთესგ'ანგუნად. მი ბერეწი თანანლს დემეწინ ოდურე ო რუბე-
ვეწი თანანლს ლიგედ ახუცხენ.

მიშგუაცანან გიეშა ნესტორ, ნიშგუეძ არსენა ო ილიოზ ადგანს.
მერმა ლადან ოხუნგანდ ქა. ნიშგუეძ არსენას ეშხუ ხოშა ბოთლიკ
ნათხუმ ჰარანყ ხულუნანდა. ყარლურე ლარდამგყ ლემესგუ ოხუნაშუედ,
ბანარ ოთქენტორინედ ო ერექა მი ქ'ანსურბილან. ილიოზს ხეკუნდ ლირბი-
ელ, მარე მახერა ხანდ ო ერეწინ ნარბიანლუ მანდ ნეკუნდ.

ეჯ ლეთ ცხეკი თხუმ ხუნარდად. ისგლეთქა სანუძარ ანგანდ, ჩანუარ
ხეყანდ ნანქუთარ. ლანჭარუეხ ლეყდიდ. მიშგუა აფხნეგარს რუ ხეკუნდხ,
მარე მი მანდ რუემ. ეჯძარს ჰარანყ ლოხუნანდ ო აჩანდ. ნან ნაბდარს
ლანსუჭონანდ სგა ო მერმა ლანდლი რგჰი გარ ახუნანუდ.

ქონჯუნდლ ჩუბევეტი თანაღს, ტუიბ ხაჟხა, ეჩხანუთეჩუნი ეჩეჩუ ქანთესტულუნანდ, ნანოზს ჩუბევეტს ხუარდად. მი სგუბინ ოთქანბ აფხნეგარს ფართე — ლეზიზ ლამარათე. ლეზი ჩუ მეშთხე ნად. შუკუჟინ ფარანლს ლანჟუიდ. ეჯანრს ჰარანჟი ხულუნანს განჯუნშ, ი ჰაგუნ ლეჩიდ კუნშინარი. ჰარანჟი ლამანშ მასარდ ი დინარი მანენს.

ეჯ ლეთ ლეშდერ მიშგუა ქრისდეშერთესგა ოდერ. ეჯანრს ნადარ ხორდას ზურალარემ ი ქუთუნარდ გუნეში ხანდ მანგ.

ნანუანშმობენ ხუნა ხანს ხოდელდას აფხნეგარს, მარე დესანჯანდს. მი ეჯ ლეთ ლანფარუნ ოთჟურდ. ჰამს მიშგუ აფხნეგარი ანჯანდს. ლანჯუნედ:

— იმლანჯ აჯანხს ამჟინ?

— იმლუნეჩე ი ჩუნათბურენანს ი შუკუს დეშ ხანოლნანს ი სერ ესერ ჩუნამხედელინს ცხეკისგა მგტმად.

მი დინარ ოხოვდ ეჩხანუთექა ი ჩუნანდღირანს. ანუბინედ ლიჯედ ეჩხანქა ი ეჯ ლეთ აგიდ ონჯუნდლ.

“ს ა ვ ე თ შ ი”³⁷ წ ა ს ვ ლ ა

შარშან(ის) ივლისში ჩვენებურები მიდიოდნენ ჩრდილო კავკასიაში (“სავეთ-ში”). მე არ ვიყავი ნამყოფი (“ნავალი”) და მინდოდა წასვლა. სავზალი გავამზადებინე და ხურჯინებში ჩავადებინე. ცოტაოდენი გასაყიდებიც (“სა-ვაჭრ-ო-ებ-ი-ც”) მქონდა: ნაჭრები (“ფართლ-ებ-ი”), აბრეშუმი¹ თავსაფარი (“ლეჩაქ-ი”) და წვრილ-წვრილი ნივთები (“ბარგ-ებ-ი”). მე ჯორზე (“ჯორს”) შევეჯექი და ჩემი ამხანაგები ყველა¹ნი იყვნენ ფეხით.

დავიწყეთ სვლა. იმ ღამეს შიხრაში (“შიხრა-ს”) დავრჩით ეკლესიი¹ ნანგრევებში (“ნა-რღვ-ევ-ებ-ში”). ცეცხლი დავანთეთ. ვივანშმეთ. მეორე დღეს, გამთენიისას, გავუდექით გზას (“შუკა-ს”); შდუგერის გზაზე ჯორზე (“ჯორს”) ნესტორი შეჯდა, გიეანთი, და მე სხვებთან (“მე-ორ-ე-ებ-თან”) ერთად საცალფეხო ხიდზე (“ჭოკ-ებ-ზე”) გადავედი. ასე წავედით ქვიშამდე (“ქვიშ-ად”). აქაც დაგვხვდნენ ჩვენებურები. შევისვენეთ. “ყირინდა(ს) ფეხთ-

³⁷ “ოსები” სვანები უწოდებენ მთის გადაღმა მცხოვრებ თურქულად მოლაპარაკე ჩრდილოკავკასიელ ტომებს: ყეგმელებს, მალყარლებსა და ყარაჩაელებს. გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად (რომ მკითხველმა არ აურიოს ეს “ოსები” იმ ოსებთან, რომლებსაც ჩვენ საზოგადოდ ამ სახელით ვიცნობთ) ვარჩიეთ თარგმანში სვანური ძირი ქართულად გაგვეფორმებინა: “სავეები” (სვანურად სანუან), “სავეთი” (სვანურად სანუ).

ჩასაცემელამდე” (ტოპ.) (რომ) ავედით, მაშინ ფეხსაცმელები გამოვიცვალეთ. თომი (“წერექო-ებ-ი”) ხელახლა¹დ¹ ამოვიფინეთ და ისე გავუდექით.

კლდე (რომ) გავლიეთ, მაშინვე (“ხელად”) მყინვარის ნაპრალი დაგვხვდა (“გამსკდარი”). ჯორი (“ჯორს”) დატურდა (“დაუტურდა, გამოეშალა”) მყინვარის ნაპრალი¹ს¹ პირას და ჩავარდებოდა შიგ ბარგიანად, რომ არა გიეანთ ნესტორი და მიქელაანთ მამურზა; იმათ ძლივძლივობით დაიჭირეს მხოლოდ აღვირით(ა) და კუდით. მერე უკვე უნაგირი ჩამოვულეთ; წამოიკიდეს (“წამოი-ცვ-ეს”) ჩემმა ამხანაგებმა და (“იმაზე”) ზევით (გზის) კაწვრა-კაწვრით წავედით, ისე გაყინული იყო (თოვლი).

სამშვიდობოს (“სა-მშვიდ-ობ-ო-¹ს¹-კენ”) რომ ავედით, მაშინლა გამოვ-ტყდი, რომ მეტისმეტად შემეშინდა.

— აბაო, “ქათმი¹ს¹ მკერდზე” (ტოპ.) მთლად უარესი გზაა (“შუკა არის”). იქ მთლად ვერ ჩახვალო (“ჩავალ მე”)მარტო, მაგრამ ნუ გეშინიაო (“მეშინია”).

ავედით ზეგანზე, დავადექით ქვემოთ “ქათმის მკერდს” და ისეთი ციცაბო (“წარაფ-ი”) იყო (“ქვემოთ”), მართლაც ქათმის მკერდივით. იქით გიეანთ ნესტორს ხელი ეკიდა (ჩემთვის) და ისე ჩავედით. ისე იყო (“იყვნენ”) დამსკდარი მყინვარის ნაპრალები, რომ ძლივსლა ვირჩევდით გზას. სხვებს ნაკლებად (“პატარა”) ეშინოდათ და მე ნამეტანი შიში ჩამივარდა გულში, ფეხები მიკანკალებდა.

როგორც იქნა, ჩავედით ჭიბერში და იქ დავიბანეთ, დავპურდით, შემდეგ დავიძინეთ და იმის მერეღა დავადექით (გზას) ქვემოთ. იქ მთები და ტყეები რომ გავლიეთ, მაშინ მივედით სადარაჯომდე (“ყარაულ-ებ-ი¹ს¹ სამყოფამდე”), იქიდან — თეგენეკამდე.

იქ “სავები” იყვნენ, მაგრამ რუსული არ იცოდა (“იცოდნენ”) არც ერთმა, “სავური” მე არ ვიცოდი. ბოლოს მოვიდა ერთი “სავი”, ის ეწვალებოდა (“ე-ჩხორკ-ებ-ოდ-ა”) რუსულს. ვსაუბრობდით დიდხანს; მერე (“მაშინ”) მე და გიეანთ ნესტორი შეგვიყვანა თავის სახლში. სხვებმა სხვაგან იშოვეს ბინა (“სამყოფი”). იმ ღამეს კარგი პატივი გვცა იმ “სავმა”. “სავური” ბუზალაყიც (არყის ნახადი) დამალევინა.

მეორე დღეს დავიწყეთ იქ და სხვა სოფლებში ვაჭრობა. ჩვენებურებს ნადვის კევი, ჩირი და მსხალი ჰქონდათ, იმათ კარგად (“ნამეტნავად”) ყიდულობდნენ მატყლზე. ორიოდე ადგილას წყალი ვთხოვე დასალევად და წყლი¹ს¹ მაგივრად მაწონი მომიტანეს. “სავურად” აირანი ჰქვია მაწონს. კარგი დასალევია. სვანურ მაწონზე უფრო უხდება (“კარგი აქვს”) კაცს და მეტად მჟავია.

ასე წავედით ბახსანამდე. იქ სოფლიდან ამბავი რი¹მქონდა ბახსანლებთან. მეორე დღეს შეიკრიბნენ ბახსანლები. ერთმანეთს კარგად შევეწყვეთ,

რა საქმეც გვაწუხებდა, იმაში. ორი ღამე ოთარიანთ ჯანსულთან დავყავით. ჩვენებურებმა ვაჭრობა (რომ) დაამთავრეს, მაშინ გამოვუდექით ბახსანიდან (გზას). იმ ღამეს თეგენეკში მოვედით. მე ბეჩოს უღელტეხილზე არაფრით არ წამოვედი და ჩუბეხევი¹ უღელტეხილით (“უღელტეხილს”) წა²მოსვლა ვარჩიე.

ჩემთან გიანთ ნესტორი, ჩვენი არსენა და ილიოზი დარჩნენ. მეორე დღეს გამოვუდექით (გზას). ჩვენს არსენას ერთი დიდი ბოთლი მაგარი (“ნათვედი”) არაყი ჰქონდა. ყარაულები³ სამყოფთან ცეცხლი დავანთეთ, ქვები გავახურეთ და მე იმაზე პურები გამოვაცხვე. ელიოზს უნდოდა პურის გამოცხობა, მაგრამ მუნი სჭირდა და მისი ნახაბაზები არ გვინდოდა.

იმ ღამეს ტყის თავში (“თხემ-ს”) ვიყავით. შუალამისას “საგები” მოვიდნენ, ცხენები ჰყავდათ ნაქურდალი. შემოგვთავაზეს საყიდლად. ჩემს ამხანაგებს უნდოდათ, მაგრამ მე არ დავანებე (“ვქენი”). იმათ არაყი დავალევიეთ და წავიდნენ. ჩვენ ნაბადში გავეხვიეთ და დილასლა გაგვეღვიძა (“მეორე დღი⁴ სინათლეა გავიგეთ”).

გადმოვედით ჩუბეხევი⁵ უღელტეხილზე, ხეობა ჰქვია, იქამდე და იქ დავიბანეთ, საღამოს კი ჩუბეხევიში (“ჩუბე-ხევ-ს”) ვიყავით. მე (“წინ”) გავასწარი (“გავერიდე”) ამხანაგებს ფარში, საგზლის გასამზადებლად. საგზალი გამოლეული გქონდა. გზაზე (“შუკა-ზე”) ფარელებს დავეწიე. იმათ ანწლი⁶ არაყიც ჰქონდათ და ჭლაკჩართული მჭადებიც. არაყიც ბლომად დამალევინეს და პურიც მაჭამეს.

იმ ღამეს ღეშდერში (“ღეშდერ”) ჩემს ნათლიაანთან შევედი. იმათ ქალების ნად(ებ)ი ჰყავდათ და ხაჭაპურებით (“ხაჭაპურებად”) ჰქონდათ სავსე ყველაფერი.

ნავახშმევს დიდ(“ბევრ”)ხანს ველოდე ამხანაგებს, მაგრამ არ მოვიდნენ. მე იმ ღამეს საშრობზე დავწექი. დილას ჩემი ამხანაგებიც მოვიდნენ. ვკითხე:

— რატომ დაგავიანდათ ასე-მეთქი?

— რატომ და დავგიღამდა (და-ჰ-ბურ-ებ-ი-ა-თ), გზას (“შუკა-ს”) ვერ ვაგნებდითო (“გაუგნიათ”) და მერე უკვე დავრჩითო (“დარჩენილან”) ტყეში უჭმელად.

მე პური გამოვუტანე (იქ) და დაპურდნენ. დავიწყეთ სვლა იქიდან და იმ ღამეს სახლამდე (“ა-დგ-ილ-ად”) მოვედით.

ზღაპრები

1. კოლეფ

ლემზერეჟე ხი ი სარი ხეხუ-ჭაშ.

ლანსუნ ეშხუ ხეხუ-ჭაშ. აღმარს ხორდახ ეშხუ ბეფშუ. აშხუინ ლეცთე აღზეზენ ბეფშუ. ალა შუკუს ათქად ი სგა ლანგადღენ ცხეკთესგა.

ცხეკისგა ჩუ სგურდა ხოშა დაჟ. ბეფშუს ათყალუნდა ი ჟ'ესთხობ, მარე დაჟედ ლახტჟელ:

— ნომანუ ესერ ხაყლუნნი, ქანუ ესერ ანგად ამხანუ, სგანუ ესერ აჩად ქუანბთე ი სტოლჟი ესერ კოლეფ სარი, ეჯა ესერ ქანუ ოხვიდ.

ბეფშუ სგ'ანად ქუანბთე, ჟანკიდ კოლეფ ი სგ'ესგე ვუნენაჟუთე, ქ'ესთხობ ქა ლანგად, მარე ყორ ჩუნდმედენან... ჩუნდლაფრან. ბეფშუ სგა ლანსად მუბურისგა. ამნემ ლიგუნ'ანდბინე, — ქა ლან დემთე ხად. შიმდ ჟურულ ესწუნე ი ქ'თცეყერან, ქ'თცეყერან ი სგ'ანყად ძულუათესგა. ძულუაისგა ლიცდ ლიურენდინანლ ათბუნე. ამჩიქა პარახოთ ანგად, ერხანქა ჩუნესწუნენ მეთურენდინანლ: “ამესგა ესერ კალმან სარი”. ანკუნარხ ბად, ჟ'ანგარმენ ი ჟ'ანდრეენ — კალმან მადე ლანსუ, ბეფშუ ლანსუ. ქ'ანდმენ სტანციათე. ერეჩუნ მანგ იღეშგალდახ ბეფშუს. მეპარახოთე ყელა: “ბეფშუ ესერ მიჩ ხაკუ”, აფიცარ ყელა: “მიჩ ესერ ხაკუ”; ლუეშგინპილს ხადურდ სგა ლანსადღენ ი ჩუაცურიხ სტანციაჟი.

ანგან ბეფშუ ი სგ'ანად დარიბ მედუქნი ბალკონ ჩუქუნთე. ამეჩუ ჩუნთუჟდა.

ისგლეთი ონაქა მეცხ'ანად ი ლიკუეც ადბინე. ალა ქა ხასგმა მედუქანს. ჟ'ანგან ი სგ'ანდმე ბეფშუ ქორთე. კოტოლ დერი ნაკუიშ ლანსუმ ი ლეტურე ოხტურე. ხაქუ:

— ჩუ'ესერ ლახ ადდორენს, ლეტურე ესერ ჩუჟ ადიგ.

მედუქან ჩუადყურდა. იდიარანლ ალა, ბეფშუ, ლანდუგუნე ვუნენეჟ ი კოლეფ სგანჩუ ხრან. ჟ'ანკიდ კოლეფ, ჩუადკარე ი სემი სანთელ არდა სგანჩუ. ალა მენუარ ათხიდენ ბეფშუს:

— ამის ესერ ჟ'ანტურენე ი მედუქნი სანთელ ესერ მამა ადხარჯუი.

ჟ'ანტურე სანთელ, ესფა/ედგანს ამჩუ სემი ზურანლ, სემი ქესა თეთრ ოვიდს; ერეჟი ლიდრანლ ქა რაქუნს, ერე შუიშ მამ ხად. ჟოშუანდინ ჩუ დიგა (ლო ჟიდ ატურა), ერშელდ თუით ქესა თეთრს ხოვდახ ი ლიდრანლს ყელახ. ეჯ ლეთ მეშდინ ანტურე.

მერმა ლადედ ჟ'ანგან. ბეფშუდ ხაქუ მედუქანს:

— ხოჩამ დუქანს ესერ იმლა დომ იგემ?

მედუქანდ ხაქუ:

— დარიბ ესერ ლი, საბრა, თეთრ ესერ მამ ხულუე ნამჭურ.

ბეფშუდ ხაჭუ:

— თეთრს ესერ ჯა ლაჰოდნე.

— ჯა ესერ იმხან ლაჰოდნე, მიჩოშდ ესერ ღარიბ ლი; ლეთ'ესერ მეჟირ ხაკუარენა მიჩა ბალკონ ჩუქუნ.

ბეფშუდ ხაჭუ:

— ეჩი ღედ ესერ ნუმანუ ხარ.

ჟ'ანკიდ თეთრ ი ლახუმე მედუქანს უსგუა ქესა.

მედუქანდ ძღედ დუქნარ ადგე, ჩუანდგნბეცან, ჩუანდკუბცან.

აშხუინ ბეფშუ ხელწიფი ბალთე აჩან. ეჩე ხუანინ ანტუარანლე სანთლარ. თოშუანდინ ატურა სანთლარს, ეჩმელდინ ვედენს სემი ზურანლ, სამ ქესა თეთრს ხოვდახ ი ლიდრანსი ყვლახ.

ეჰ ლადედ მებადე მერმა ნუკუი ხილარს ალჯგრა. ანვანდ ამხანუ ხელწიფი დინა ი ლახუედლა მებადეს:

— იმ ესერ იჩო? ათხად ესერ დესა ხარა ამჟი, ლანდ'ესერ ძღედს იმანლ.

მებადედ ხაჭუ:

— იმლა ესერ დამ იმარანლუნი? ლანდ'ესერ ეშხუ ამსუნლდ ვმგედ, სანთლარს ესერ ლემტუარანლუნ; სემი ზურანლ ესერ ლემვანდუნს, თუით ქესა თეთრს ხანდინახ ი ლიდრანს ლემყვლანს. ელმანუ ი ეშხუ ქესა მიჩაშუდი ქა ლოჰოდა, მინს ესერ მანათი დანს ხოჰუდახ.

დინად ესჰკურე, ერე “ამის ესერ ქანუ იმჟი ახლორუმეს სანთლარ ი კოლეფ”. აღმარდ ხაჭუხ ჰყინტს, ერე “ჟოუ ესერ ესჩიჟან ხელწიფს”. ჰყინტდ ჩუ ჩუემინ. აშხუ ლეთ მუგუედან ქუერწილ ხანდ, ეჩჟი სგ'ანჰჰეს, ჩუადშდემეს, კოლეფ ქ'ოთქუითხ ი ჯა ქ'ანდემეს ჯუენდია მინდუერთე ი ეჩეჩუ ესდეს.

მერმა ლადედ ჟ'ანდანცხ ბეფშუ ი აჩან მედუქანთე; ლანდუგუმე კოლეფ ი დესა ხულუან; ხაჭუ მედუქანს:

— მიჩა ლირდე ესერ მამა ლი სერ, ხეკუმეს ესერ ლეცთესგა ადსკინახ.

მედუქანდ ხაჭუ:

— ლეცთე ესერ ჰამა ადსკინი, ალა ესერ მანგ მიჩა ლი, მანდ ესერ მიჩ ხულუმე. ჩუუ ესერ ესგურდა ი ლალემუ.

ბეფშუ ეში აჩან ჰალანთე ი სგა ლისკნეს ყვლა, მარე ხამჭირგნდად ადუ. ჩუ სგურ ლეცე პილს ი ჩუესსუყდა. ქ'ანვანდ კალმახ, ჩუადურტყუმე ბეფშუ, სგ'ანანდ ძულუათესგა ი მერმა პილთე ქ'ანდკუარ.

ლადგნჯუნლე ბეფშუდ ი მინდარისგა ჩუ ლეგ ხოშა ლარდა. ამის ქა ხაცხიპხ გირკიდ არანბი მარანლ. აღმარ მანგ თხუიმს ხონკუმეს ბეფშუს. ბეფშუ სგ'ანანდ ლარდათე; ეჩეჩუ სგურ ლეფკელ. ლეფკელდ ხაჭუ:

— მიჩ ესერ თეთრს ხაზინა ი ზურლარს ხანბრანა, ეჰ'ესერ ჯა ლემარ. მიჩ ესერ კოლეფ ი სანთლარ ხალუმენა, ეჰ'ესერ დანუს ოთქუითა

მიჩნობ. ეჩუნლო ესერ ძერჟემდ ზნა ლი; ჯ'ესერ ლგდგარ ლგმარ ძე-
რჟემდ ზაჟისგა. ეჯ'ესერ ამსუნლდს ოთკუნარა შგნთესგა, ეჩქ'ესერ
ჟ'ალსელჟელი. მიჩ ესერ ხოქჟა, ერე "ერჟნა ესერ კოლეფს სგადკუნნე
შგნთესგა, ჯ'ესერ ეჩი ხეხჟუ ლსსჟ" ო ლნდ'ესერ ჯ'ესერ ჭანჟუ ლსსჟ ო
ჯ'ესერ ხეხჟუ ორა.

აღმარ ჩუნდხეხჟაშნს.

ხელწიფი დინად (ხედუნად ალ ჭყინტს კოლეფ ოთქჟით) ესქკურე:
"ეჩის ესერ ხნვდინახ თეთრს ო მიჩი ესერ ოხვიდეს". ანტჟარალე ჟი ბა-
ღისგა სანთლარ. ესფა/ედგანს ამჩუ უსგჟნშდ არაბი მარე. ერჟნა ხნლს
ჩჟარდა, ჩი ხოლამდ ლსხელანს.

მერმა ლადელ ხელწიფი ჭყინტდ ანტჟარე: "მიჩ ესერ ეში დემ ხნჩოხ
ამჟი", მარე ესფადგანს ამჩუ უსგჟნშდ არაბი მარე, ხელწიფი ჭყინტს ლა-
ყარს მნგ ქანგჟეჟს, სანთლარი ქოთლეს ო ადმეს ლგფკელთე.

ლგფკელდ ო ჭყინტდ ხოჩა ლირდჟ-ლიზგე ადმეს ო ლგმზგარჟუ ხი!

მულახი

კოლოფი

დალოცვილი იყავი ("დალოცვილიმც ხარ") და არის ცოლ-ქმარი.

იყვნენ ერთი ცოლ-ქმარი. ამათ ჰყავდათ ერთი ბავშვი. ერთხელ წყალზე
გააგზავნეს ბავშვი. ის გზას ასცდა და მოხვდა ("უნებურად მივიდა") ტყეში.

ტყეში იჯდა დიდი დევი. ბავშვს შეეშინდა და მოტრიალდა, მაგრამ დევმა
დაუძახა:

— ნუ გეშინიაო ("ნუმცაო ეშინია"); გამოდიო ("გამოვიდამცაო") აქეთ,
შედიო ("შევიდამცაო") გამოქვაბულში ("ქუაბ-ს-კენ") და მაგიდაზე
("სტოლ-ს-ზე-ო") არის კოლოფი, ის გამომიტანეო ("გამოუტანამცაო").

ბავშვი შევიდა გამოქვაბულში, აიღო კოლოფი და ჩაიღო ("ჩა-ღგ-ა")
უბეში; მოტრიალდა წამოსასვლელად, მაგრამ კარი "დაიმასქნა"... დაიხურა
("და-ი-ფარ-ა"). ბავშვი ჩარჩა სიბნელეში ("ბურ-ს-ში"). ამან ტირილი დაიწყო
— წასასვლელი ("გასასვლელი") არსად ჰქონდა. უცებ ("ხელად") ხვრელი შე-
ნიშნა და გაძვრა. გაძვრა და ჩავარდა ზღვაში. ზღვაში წყალმა ტივტივი
დააწყებინა.

ამ დროს გემი ("პარახოთ"-ი) მოვიდა. იქიდან დაინახეს მოტივტივე —
"ამაში თევზი ("კალმახ-ი") არისო". გადმოისროლეს ბადე, დაიჭირეს და
ზევით აიყვანეს — თევზი (კი) არ იყო, ბავშვი იყო. წაიყვანეს სადგურში
("სტანცია-ში"), იქ ყველანი (ერთმანეთს) ეცილებოდნენ ("ცილაობდნენ")
ბავშვს. მეორთქლმავლე ("მე-პარახოთ-ე") ამბობდა: "ბავშვი მე მინდაო" ("მას

უნდა). ოფიცერი ამბობდა: “მე მინდაო”, ბოლოს სულაც გადაავიწყდათ და დატოვეს სადგურზე (“სტანცია-ს-ზე”).

ადგა ბავშვი და შევიდა ღარიბი მეღუქნის აივნის (“ბალკონ”) ქვეშ. აქ ჩაეძინა.

შუალამისას (“შუალამის დროზე”) შესცივდა და კენესა დაიწყო. ეს მოესმა მეღუქნეს. ადგა და შეიყვანა სახლში. პატარა პურის ნატეხი მისცა და სანთელი აუნთო. უთხრა: “საჭმელს რომ შეჭამ (“დაიპურებს”), სანთელი ჩააქრეო (“ჩააქრომცაო”).

მეღუქნე დაწვა. ჭამს (“იპურება”) ეს, ბავშვი. მოისინჯა უბე და კოლოფი შიგნით ეღო (“ე-ღვ-ა”). აიღო კოლოფი, გახსნა და სამი სანთელი იყო შიგ. ეს ძალიან გაუხარდა ბავშვს: “ამას ავანთებო (“აანთებს”) და მეღუქნი¹ სანთელი არ დაიხარჯებაო”.

აანთო სანთელი და გაჩნდა (“გაჩნდნენ”) აქ სამი ქალი, სამი ქისა ფული (“თეთრ-ი”) მოუტანეს. იმისთანა სიმღერა თქვეს, უკეთესი რომ არ შეიძლე-ბოდა (“საზღვარი არ აქვს”). რამდენჯერ(აც) ჩააქრობდა (მერე ისევ აანთებ-და), იმდენ თითო ქისა ფულს მოუტანდნენ და სიმღერას ამბობდნენ. იმ ღამეს ათჯერ აანთო (სანთელი).

მეორე ღღეს ადგა მეღუქნე და ბავშვიც ადგა. ბავშვმა უთხრა მეღუქნეს:

— კარგ ღუქანს რატომ არ იღვამო (“ი-ღვ-ამ-ს”)?

მეღუქნემ უთხრა:

— ღარიბი ვარო (“არის”), საბრალო, ფული არა მაქვსო (“აქვს”) დასად-გმელად...

ბავშვმა უთხრა:

— ფულს მე (“თვითონ”) მოგცემო (“მისცემს”).

— შენ საიდან მომცემო (“მისცემს”), შენთვის (“შენისად”) ღარიბი ხარო (“არის”); წუხელ სველი გდებულხარ (“გდებულა”) ჩემი (“მისი”) აივნის (“ბალკონ”) ქვემოთო.

ბავშვმა უთხრა:

— იმი¹ ღარდი ნუ გექნებაო (“ნუმცა აქვსო”).

აიღო ფული და მისცა მეღუქნეს ექვსი ქისა. მეღუქნემ დიდი ღუქნები ააშენა (“ა-ა-გ-ო”). შეძლებული შეიქმნა, ვაჭარი (“კუბეც-ი”) გახდა.

ერთხელ ბავშვი ხელმწიფი¹ ბაღში წავიდა. იქ ბევრჯერ აანთო სან-თლები. რამდენჯერაც აანთებდა სანთლებს, იმდენჯერ მოვიდოდა (“მო-ვღ-ებ-ოდ-ენ”) სამი ქალი, სამ ქისა ფულს მოუტანდნენ და სიმღერასაც ამბობდნენ.

იმ ღღეს მებაღე სხვადასხვა სახეობის (“მე-ორ-ე-ნაირ”) ხილ(ებ)ს რგავ-და. მოვიდა აქ ხელმწიფი¹ ქალიშვილი და ჰკითხა მებაღეს:

— რას შვრებო (“ი-ქმ-ს”)? აქამდე (“ახლად”) ასე არ აკეთებდით (“ჰქონია”)! დღეს ძალიან ემზადებო (“ემზადებაო”).

მებაღემ უთხრა:

— რატომაც არ მოვემზადებო (“მოემზადება”)? დღეს ერთი ადამიანი მოვიდაო, სანთლებს ანთებდა (“ნანთება”). სამი ქალი მოდიოდა (“მონავალან < *მო-ნა-ვლ-ომ-ან”), თითო ქისა ფულს მოუტანდნენ და უმღეროდნენო (“სიმღერას ნათქვამან”). მიდიოდა (“მინავალა”) და ერთი ქისა ჩემთვისაც მოუცია (“მისთვისაც მოუცია”), თქვენ (“მათ”) მანეთიც არავის მოგიციათო (“მოუციათ”).

გოგომ გაიფიქრა, რომ ამას როგორმე გამოგტყუოთო (“მო-ა-ღორ-ეს-მცა”) სანთლები და კოლოფი.

ამათ უთხრეს ბიჭს, რომ “ჩაესიძეო (“და-ეს-სიძ-ა-მცა-ო”) ხელმწიფეს”.

ბიჭი დასთანხმდა (“ბიჭმა გააკეთა”). ერთ ღამეს ვითომ ქორწილი ჰქონდათ, ისე შეიპატიჟეს, დაათვრეს, კოლოფი მოჰპარეს და თვითონ გაიტანეს შორს (“შორეულ”) მინდორში და იქ დადეს.

მეორე დღეს გაიღვიძა ბავშვმა და წავიდა მედუქნესთან. მოისინჯა კოლოფი და არ ჰქონდა; უთხრა მედუქნეს:

— ჩემი (“მისი”) ცხოვრება აწი ა^აღა^არ ღირსო (“არის”), წყალში უნდა ჩავხტეო (“ი-სკუპ-ო-ს”).

მედუქნემ უთხრა:

— როგორ თუ წყალში ჩახტები (“ი-სკუპ-ებ-ს”)? ეს ყველაფერი შენია (“მისია”), მე (“მას”) რაც მაქვსო (“აქვს”). დაჯექი (“დაჯდამცაო”) და ჭამეო (“ჭამამცა”).

ბავშვი მაინც ჩავიდა მდინარეზე (“ჭალა-ს^ა-კენ”) და ჩახტომას ფიქრობდა (“ამბობდა”), მაგრამ ეზარებოდა კიდევ.

ზის წყლი^ას პირას და ფიქრობს. გამოვიდა თევზი (“კალმან-ი”), ჩაყლაპა ბავშვი, შევიდა ზღვაში და მეორე ნაპირისკენ გადააგდო.

მიმოიხედა (“მი-მო-სინჯ-ა”) ბავშვმა და მინდორში დგას დიდი სახლი (“სამყოფი”). ამას ირგვლივ არტყია(ნ) არაბი კაცები. ესენი ყველა(ნი) თავს უხრიან ბავშვს. ბავშვი იხმეს სახლში; იქ ზის ბანოვანი.

ბანოვანმა უთხრა:

— შენ (“მას”) რომ ფულს გიგზავნიდი (“ნა-გზ-ავ-ნ-ა”) და ვატანდი, ის მე (“თვითონ”) ვიყავიო (“ყოფილა”). (“თვითონ მას”) კოლოფი და სანთლები (რომ) მქონდა, ის ღევმა მომპარაო მე (“ღევს მოუპარავს მის^აღ”). მას შემდეგ ოცი წელი გავიდა (“არის”). მე (“თვითონ”) მკვდარი ვიყავი ოცი წლის განმავლობაში (“წელში”). ის (რომ) ადამიანს ჩაუგდია ხელში, მერე გავ-

ცოცხლდით (“მოსულიერებულა”). მე (“მას”) ვთქვიო (“უთქვამს”), რომ “ვინც კოლოფს ჩაიგდებს ხელში, მე (“თვითონ”) იმიწსი ცოლი ვიქნებიო (“ცოლიმცა იყო”)” და დღეს შენ (“თვითონ”) ქმარი იყავი (“ქმარიმცა იყო”) და მე (“თვითონ”) ცოლი ვიქნებიო (“იქნება”).

ესენი დაქორწინდნენ (“დაცოლქმარდნენ”).

ხელმწიფის ქალიშვილმა (რომელმაც ამ ბიჭს კოლოფი მოჰპარა), იფიქრა: “იმისთვის მოჰქონდათ (“მონატანან”) ფული და მეც (“მასაც”) მომიტანნენო (“მოუტანეს”)”. ანთო ბაღში სანთლები. მყისვე გაჩნდა (“გაჩნდნენ”) აქ სამოცი არაბი (კაცი); ვინც ხალხი იყო, ყველას ცუდად მოექცნენ.

მეორე დღეს ხელმწიფის ბიჭმა ანთო (სანთელი): “მე (“მას”) მაინც ვერ მიზამენო (“უზამენ”) ასე,” მაგრამ გაჩნდა აქ სამოცი არაბი (კაცი), ხელმწიფის ვაჟს (“ბიჭს”) საშინლად სცემეს (“ცემით ყველაფერი დაუფქვეს”), სანთლებიც წაართვეს და წაიყვანეს ბანოვანთან.

ბანოვანმა და ბიჭმა კარგი ყოფა-ცხოვრება განვლეს და დალოცვილი იყავი (“დალოცვილიმც ხარ”)!

2. ს ო ს რ უ ყ უ

ამწარი ლემზგრე სოსრუყუ. ეჯა ქწლოთენელი, ერქა სოლომთე ოთხუია მიჩა მუს. ერეჩუ უოხფგრას ი ჩიწგ უალფგრელი, მარე ქუთუღწარისგა დემუი ალფგრელი. ეჯწათხგრენას ნართაღს. ახჩღდას ლიშიწლ სოსრუყუს ი ნართაღს. ნართს ხწქუა:

— თხუიმუ ესერ ლოხუხელ სოსრუყუდ!

სოსრუყუს თხუიმ ლოხუხელა, ერქას ნართაღს შწრა ხოყრას. სოსრუყუს (თხუმ) მამგუემ ხეყარ. ერქას სოსრუყუდ ლახტის შწრა ნართაღს ი ხუწა ანხუიტ. ერქანდო ხწქუს ნართაღდ სოსრუყუს:

— ათხწსერ ბარჯუ ლოხუხელ!

ერქას სოსრუყუდ ბარჯ ლოხუხელ, მარე ნართაღდ დემმაგუემ ხაყერს; ათხე სოსრუყუდ ლახტის ი ერხაუ ხუწა ადგარ.

— ათხწსერ ძაღო ლესგუ ლოხუხელ!

სოსრუყუდ ლესგ ლოხუხელ, ახფიშუდს შწრა ი დემმა ხაყერს. ათხე ღუემუგდიდ ლახტის სოსრუყუდ ი ხუწაღდ ანხუიტ.

— ათხწსერ ფოყუ ლოხუხელ!

მარე ეჯისი დემმა ხაყერს. ღუემუგიმპილს

— ქუთუღწარ ესერუ ლოხუხელ!

ათხე სოსრუყუდ რწქუ:

— აჰა, ჯა საბრალ ესერ ი ჯა ლეჟრი! ათხ'ნსერ გუდ ახვედახ, ერე ქუთულარქა ფგრი მამ ლიზ ი ცოდუ ესერ ხარ სოლომს, ერე ქა მად ოხუფგრა!

ახფიშუდხ შირა ი ქუთულარ ქ'ნთჳკურხ სოსრუყუს. ამის ოხუჩანდ ზისხ; ამექ'ანვად თხერე. სოსრუყუდ ხაქუ:

— თხერე, მიჩაჳ მანზიგ ლახვედა, ლაიშუ ესერ ზისხ!

— აჰ, ღერთემუ ესერ ხაქდის, ჯ'ნსერ დემ ითრე მიჩა ზისხს!

— ძალუ'ნსერ ჰე დომ ითრე მიჩა ზისხს, მიჩა ჰენჳნ გაუაჳ ესერ ხუღუე მიჩა კინჩხს!

ი ეჯლა ლი თხერემი კინჩხ ლგვამშ.

ათხე ანვად ღუემანლ. სოსრუყუდ ხაქუ:

— ღუემანლ, ლაიშუ ესერ მიჩა ზისხ!

— აჰ, ხეტკლები ესერ, ადო, ჰან-ჰან, ესერ სურნ!

— მამ'ნსერ ლიტკლებე.

ჩუ ლაიშ ღუემანლ.

— ესბიზენ'ნსერ მო?

— ადუ'ესერ.

— ძალუ'ნსერ მიჩა შგუშუ ლეკუშენუ ხარ მიჩა წინწლარ!

ერქანლო ეშდარჳ თანანლსუ ესერ ხარ ლენტუ, ადო ჩუჳ ესერ აცლგარხს მიჩა წინწლარ.

— ათხ'ანვად შუაჳუ.

— ლაიშუ ესერ, შუაჳუ, მიჩა ზისხ!

— ღერთემუ ესერ ხაქდის, ერე მიჩა ზისხ დო ლაიშ მიჯ/ჩინემ!

— ძალუ'ნსერ ჯა ლახ პერენდენდს, ერჳი ბგლუ ხოლნა მიჩა ლალარს, ერე ჩი ჩუაჳალუენდს!

ი სერ ჩუდ ადგან სოსრუყუ.

მესტია-ლენჯერი

ს ო ს რ უ ყ ვ ი

აქ არის დალოცვილი სოსრუყვი. ის (რომ) დაბადებულა (“გაჩინილა”), მაშინ სოლომთან წაუყვანია მამამისს. იქ გა(მო)უხშიათ და ყველგან გამხმარა, მაგრამ მუხლებში ვერაფრით გამხმარა. ის სწყენიათ ნართებს. დაუწყიათ (“მოსვლიათ”) ომი სოსრუყვს(ა) და ნართებს. ნართს უთქვამს:

— თავი მომიშვიროსო (“თავიმც მიაწოდა, მიაგება”) სოსრუყვმა.

სოსრუყვს თავი (რომ) მიუშვერია, მაშინ ნართებს დოლაბი დაურტყამთ. სოსრუყვს (“თავს”) არაფერი დაემართა. მაშინ სოსრუყვმა დაუბრუნა დოლაბი ნართებს და ბევრი ამოწყვიტა. მერე უთხრეს ნართებმა სოსრუყვს:

— ახლა მხარი მოგვიშვირეო (“მხარიმც მიუშვირა”).

მაშინ სოსრუყვმა მხარი მიუშვირა, მაგრამ ნართებმა ვერაფერი (“ვერა საქმე”) უყვეს. ახლა სოსრუყვმა უბასუხა (“დაუბრუნა”) და იქით ბევრი მოკლა.

— ახლა გვერდი მოგვიშვირეო (“გვერდიმც მიუშვირა”).

სოსრუყვმა გვერდი მიუშვირა. ესროლეს დოლაბი და ვერაფერი უყვეს. ახლა ისევ უკან დაუბრუნა სოსრუყვმა და კიდევ ბევრი ამოწყვიტა.

— ახლა თეძო მოგვიშვირეო (“თეძომც მიუშვირა”).

მაგრამ იმასაც ვერაფერი უყვეს. ბოლოს

— მუხლები მოგვიშვირეო (“მუხლებიმც მიუშვირა”).

ახლა სოსრუყვმა თქვა:

— აჰა, მე (“თვითონ”) საბრალო და მე (“თვითონ”) საცოდავი! ახლა მიმიხვდნენო (“**გულ**-ად მი-**ვლ**-ომ-ი-ა-თ”), რომ მუხლებში გამხმარი არ ვარო (“არის”) და ცოდვა ექნეს (“ცოდვამცაო ჰქონია”) სოლომს (სვე-ბედის მომნიჭებელი კაც-ღვთაება), რომ არ გამახმოო.

ესროლეს დოლაბი და მუხლები გადაუჭრეს სოსრუყვეს. ამას წამოუვიდა სისხლი; აქ გამოიარა მგელმა (“გამოვიდა მგელი”). სოსრუყვმა უთხრა:

— მგელო, შენი ჭირიმე, (“იმისიმც ტკივილი მომსვლია”) დალიეო (“დალიამცაო”) სისხლი!

— აჰ, ღმერთმამც მაშოროს (“აშოროს”), მე (“თვითონ”) არ დავლევო შენს (“მის”) სისხლს!

— აბა, თუ არ სვამო (“სვამს”) ჩემს (“მის”) სისხლს, ჩემი (“მისი”) მაჯი¹ს² ძალა ჰქონდეს (“ძალამცაო აქვს”) შენს (“მის”) კისერს!

და იმიტომ არის მგლის კისერი ძლიერი.

ახლა მოვიდა ყვავი. სოსრუყვმა უთხრა:

— ყვავო, დალიეო (“დალიამცაო”) ჩემი (“მისი”) სისხლი!

— აჰ, ¹და²გენანებაო, თორემ, ჰაი-ჰაი, სიამოვნებითო!

— არ მენანებაო (“არაო დანანება”)

დალია ყვავმა.

— მისძლომიხარო (“მისძლომიაო”)?

და

— კიო!

— აბა შენი (“მისი”) ზურგით გამოჩეკე (“გასატეხიმც გაქვს”) შენი წიწილები! მერე თორმეტ მთასამც ხარ გასაქცევი (“აქვს სა-**ლტ**-ოლ-ელ-ი”), თორემ დაგვლეჯენმცაო (“დაგვლეჯენმცაო”) შენი (“თავისი”) წიწილები!

ახლა მოვიდა მწყერი.

- დალიეო (“დალიამცაო”), მწყერო, ჩემი (“მისი”) სისხლი!
- ღმერთმამცაო მაშოროს (“აშოროს”), რომ მე (“თვითონ მან”) შენი (“მისი”) სისხლი დავლიო (“დალიოს”)!
— აბაო, შენ (“თვითონ”) თუ აფრინდები (“ფრინდებოდეს”), ისე მოგექნოს ფრთები (“ისეთი ხმამც გაუდენია მის ფრთებს”), რომ ყველა შეეშინებინოს (“შეაშინებდეს”)!
და მოკვდა კიდევ სოსრუყვი.

3. შ ი ნ ღ ლ დ ი მ ა ლ გ ლ დ

ამწარი, ლემზგარეჟ ლიშდ, შინღლდ ი მალღლდ; ადმუხუბანხ. დაბ ხულუხ ეშხი. მალღლდდ ხაქუ შინღლდდს:

— ქა სი ავან ი ში მ'ანხულანხე.

ქანან შინღლდდ. ათხე მალდ ხაქუ:

— ში ს'ანლანუ ი ში მ'ანხუთინე.

ქანლანუ შინღლდდ ი აჯად ხაქუ:

— ში ს'ანით ი ჩუ მ'ოთკალუი.

შინღლდდდ შ'ანთე. მალღლდდ აჯად ხაქუ:

— ჩუ ს'ათკალანუ ი ჩუ მ'ოთბანხე.

ჩუადკალუე შინღლდდდ ი ათხე მალდ ხაქუ:

ჩუ ს'ათბანხე ი ითქს ი უეგს მ'ოთხუინე დარბანხთე.

ამჟი ლადროჟანლუშ სგ'ათხანსგუინე მალღლდდდ შინღლდდს მანგ დარბანხთე.

ჟეშგიმბილს მალდ ხაქუ შინღლდდს:

— ათხე ქანლსკინლად ი იმუანჟი ძარ ელბეთქინედ, ეჯას ეჯა გუერა.

ადსკინე მალდ ი უეგჟინ ესბეთქ; ადსკინე შინღლდდდ ი ითქჟინ ესბეთქ. ითქ შინღლდდს ხანდ ი უეგ — მალს.

ანვანდ მალ,ლოხუბინე ლიფხრიჭუი ი სემი ითქილდ ახხუინდ. სგ'ესდე გუდრათე ჩიქე შინ, ღო შიქანქა ითქარ ესშიდ ი აჩანდ აშხუ მეზგათე. სგა ლანმუშგურან ალ მეზგა ი ხაქუ:

— ჰაგანმისგა გუდარ'ესერ ხოგ, ეჯა ითქშუ ესერ გუეში ხარ ი, მანდილუ ხერის, ნოსამაჟ ათყარ!

ისგლეთი ონქა ანგან ში მალ ი ითქილდარ ქანშიდ გუდრახანქა ი ჩუადყურდა. მერმა ლადანდ ანგან ში, ანწუინე გუდრა ი შინშუ გუეში ახხუინდ. ლანდინე ლიგუინი:

— ჟე, მიჩა ცოდ, შინ ესერ ერეს ლოხუცანდა ითქდა!

ალ მეზგემ შ'ოხგუანლუე გუდრა ითქშუ, ლანდუე მალდ ში ითქ ი აჩანდ კესარშერთე. ალძარს ხაქუ:

— ოქრშუ გუეში გუდრ'ესერ სულჟე, მანდილუ ხერის ი ჟიუ ოხუნთხილენ, ადო ხეხუი ფასდაქ ესერ ხარ!

ისგლეთი ონაქა მალდ ითქ ქ'ადჰარე ლეცთე ი ჰარი გუდრა ჰაგამისგა ჩუადკუარ. მერმა ლადან, ჰარი გუდრას ლახ ხეწანდ მალ, ლანბინე ლიტფურანლ:

— უმ, მიჩა ცოდ, ხეხუი ფას ესერ ხარა მიჩ ოქურ, ათხ'ესერ მან ხეშდენი?

ანგანდ კენარშა ი დინა ლახუემხ მალს. ვნცუე ჟი მალდ გუდროჟუ დინა ი აჩანდ.

ჰამს ბაბს ლანხუშგურან. ბაბ გუდ ავანდ, ერე მალს დინა ესყანდა. დინა ჟ'ანტიხ გუდრახანჟი ი ერე მგქაფდ ჯუჟა ესგენე გუდრათესგა.

მალ აჩანდ ბაბხანქა ი მინდურთ'ერ ქ'ანანდ. ერქას ოხვანდ დინან საუდ. ჩუესგე გუდრა, თხუიმ ჟ'ოხფეშგერე ი ლიყხანლ ლახკაფუნე დინას, მარე დინან მგქაფდ ჯუად ანსკინე გუდრახანჟინ, ახფხიქე სგა მალს, ხიწარ ჩუ ჟეთ ადცელგერე ი ჟედნილდ გარ ოთჩანდ.

ლემზერჟე ლიშდ!

ბ ა ტ კ ა ნ ი დ ა მ ე ლ ა

აქ არიან (“არის”), დალოცვილი ვიყოთ (“დალოცვილიმც ვართ”), ბატკანი და მელა; დამოზილდენ. ყანა აქეთ ერთი. მელამ უთხრა ბატკანს:

— შენ მოხანი და მე დავთესავ.

მოხანა ბატკანმა. ახლა მელამ უთხრა:

— შენ დათესე და მე მოვიმკი.

დათესა ბატკანმა და კიდევ უთხრა (მელამ):

— შენ მო'ი'მკე და მე გავლეწავ.

ბატკანმა მომკა. მელამ კიდევ უთხრა:

— შენ გალეწე და მე გავფანტავ.

გალეწა ბატკანმა და ახლა მელამ უთხრა:

— შენ გაფანტე და მარცვალს(ა) და ბზეს მე ავიტან საბძელში'ო (“დარბაზ-‘ს’-კენ”).

ასე მოტყუებით შეატანინა მელამ ბატკანს ყველაფერი საბძელში.

ბოლოს მელამ უთხრა ბატკანს:

— ახლა გადავხტეთ და ვინც როგორ დავახტებით (“და-ვე-ბეთქებ-ით”), იმას ის გვექნება.

გადახტა მელა (“ი-სკუბ-ა მელამ”) და ბზეს (“ბზეზე”) დაახტა (“და-ე-ბეთქ-ა”); გადახტა ბატკანი და მარცვალს (“მარცვალზე”) დაახტა. მარცვალი ბატკანს ერგო (“ჰქონდა”) და ბზე — მელას.

მოვიდა მელა, დაუწყო ქექვა (“**ფხოჳნ-ა**”) და სამი მარცვალი იბოვა (“**მე-ხვ-დ-ა**”). ჩადო გუდაში ჯერ ნახშირი, მერე ზემოდან მარცვლები დააყარა და წავიდა ერთ მოსახლესთან. ესტუმრა ამ ოჯახს და უთხრა:

— ეზოში (“**კარ-მიდამოში**”) გუდა მიდგასო (“**უ-ღგ-ა-ს**”), ის მარცვლით მაქვსო (“**აქვს**”) სავსე და, მადლიმც გექნებათ (“**ექნებათ**”), არაფერი მოუვიდესო (“**არაფერიმც დაემართა**”).

შუალამისას (“**შუალამის დროზე**”) ადგა მელა, მარცვლები გადაყარა გუდიდან (“**გუდ-ურ-ა-დან**”) და დაწვა. მეორე დღეს ადგა, გასინჯა გუდა და ნახშირით სავსე დახვდა. დაიწყო ტირილი:

— უი, ჩემი (“**მისი**”) ცოდვა, ვილაცას ნახშირი გაუცვლიაო მარცვალზე!

ამ ოჯახმა გაუგესო გუდა მარცვლით, წამოიკიდა მელამ მარცვალი და წავიდა კეისრის ოჯახში (“**კეისრ-ის-ან-თან**”). ამათ უთხრა:

— ოქროთი სავსე გუდა მაქვსო (“**აქვს**”); მადლიმც გექნებათ და გაუფრთხილდითო (“**გა-უ-ფრთხ-ილ-დ-ნენ**”), თორემ ცოლის საფასურად (“**ფას-ად**”) მინდაო (“**აქვსო**”).

შუალამისას (“**შუალამის დროზე**”) მელამ მარცვალი გადაყარა წყალში და ცარიელი გუდა ეზოში (“**კარ-მიდამოში**”) ჩააგდო.

მეორე დღეს, ცარიელი გუდა რომ დაინახა მელამ, დაიწყო მოთქმა (“**პირისახის ხოკვა**”):

— უი, ჩემი ცოდვა, ცოლის საფასურად (“**ფას-ი**”) მქონდაო (“**ჰქონია**”) მე (“**თვითონ მას**”) ოქრო, ახლა რა მეშველებაო (“**ეშველება**”)?

მოვიდნენ კეისრისა^{ნი} და ქალიშვილი მისცეს მელას. წამოიკიდა (“**წა-მო-ი-ცვ-ა**”) მელამ გუდით ქალიშვილი და წავიდა.

დილას მღვდელს ესტუმრა. მღვდელი მიხვდა (“**გულ-ად მო-ვდ-ა**”), რომ მელას გუდით გოგო მიჰყავდა. ქალიშვილი ამოიყვანა გუდიდან და იმი^ნ მაგივრად (“**მუქაფა-დ**”) ძუ ძალლი ჩაუსვა გუდაში.

მელა წავიდა მღვდლისგან და მინდორში გავიდა. მაშინ მოენატრა (“**მო-უ-ვდ-ა სევდა**”) გოგო, დადგა გუდა, თავი მოუხსნა და კოცნა მოუნდომა გოგოს, მაგრამ ქალიშვილი^ნ ნაცვლად ძუ ძალლი ამოხტა გუდიდან, სტაცა მელას (პირი), კინაღამ დაფლითა და ძლივსლა გაექცა.

დალოცვილი ვიყოთ (“**დალოცვილიმც ვართ**”)!

II – ხალხური პოეზია

ლოლე

ისგუამ დიდებინ გოშია,
დიდება თარინგლეზერის!
აღვგონალედ ლიშედს გუშგუთედ,
ლიმზირ-დიდებ ლუჭუნარუ გუნარ!

ძღუდილიდ ჯეცხადა ოქურაში
ოქურა სამგვარინ გოშია
ლაღენა ისგუ ვანარე,
მუჭუნარ ხაგანდას ოქურაში,
იბირღუიღლხ ზაგანიზაგარ,
სუიფილიდ მეტყუფე ხეროლენს;
ლაღენა ისგუ გიცრარე,
მუჭუნარ ხაგანდას ყორყოჯამ,

იკუნჩხაღენ ზაგნი ზაგარ.
დიდებ ოთვანდ ყერის ისგუა!
ისგუა დიდებდ მამგუთეშ ნიცხა;
ლიშედ ნიშგუთე სი ჯიცხანდედს,
ამ ლერსგუთანთე გირი მურგუთაღდ!

შენი დიდებით სავსეა,
დიდება მთავარანგელოზს!
შევევედროთ ჩვენს შეწევნას
წირვა (“ლოცვა < ძვ.ქ. ზორ-ვ-ა”)-
-დიდება⁴⁵ ჯვრიანი გვექონდეს!
ზღუდე გერტყა ოქროსი,
ოქროს სამკაულით სავსეა
შენი შესაწირი ხარები,
რქები ჰქონდათ (“ე-ღვ-ა-თ”) ოქროსი,
დაბუღრაობენ ქედ-ქედ,
მოედანი გადატყაული ექნებათ;
შენი შესაწირი ვერძები,
რქები ჰქონდათ (“ე-ღვ-ა-თ”)
დაგრეხილი,

დახტოდნენ ქედ-ქედ.
დიდება მოსვლოდეს შენს ძალას!
შენს დიდებას არაფერი გვირჩევნია;
ჩვენი შეწევნა შენ გერჩიოს,
ასე მარჯვნივ ირგვლივ!

ლენჯერი

თამარ დედფალ

ო, ხიადულ, თამარ დედფალ,
ჩინ მაჩენე თამარ დედფალ!
ფანთუნარ ჯაგანდა ყუნარყულაი,
თერალ ჯისგურდა გიშრიშე,
შდგქარ ჯაღდა მარგალიტიშე;
სგაშხან ჯაქუდა ატლასე,
ქამშხან ჯაქუდა აბჯარე,
ქგშხას ჯასდანდა, ო, ჩექმარე,
თხუმას ჯაგანდა ზურჩია;

ო, სიხარულო, თამარ დედოფალო,
ყველაზე უკეთესო თამარ დედოფალო!
თმები გქონდა (“გ-ე-ღვ-ა”) ხუჭუჭი,
თვალეები გქონდა (“გეჯა”) გიშრისა,
კბილეები გქონდა მარგალიტისა;
შიგნით გეცვა ატლასი,
გარეთ გეცვა აბჯარი,
ფეხზე გეცვა, ო, ჩექმები,
თავზე გედგა ზუჩი;

⁴⁵ “სვანურ პოეზიაში” ამ სტრიქონის თარგმანი შეცდომითაა (იხ. გვ. 313).

ჩაჟილდ ჭეჟად ქუთიშშიშ ფერიშ,
ჰუნგრილ ჭიგანდა, ოფ, ლგშკანდი,
ჰანდუთი ჭისდანდა ლუნცროჟე,
მადრან ჭულუნდა ოქურანში,
თამარ დედფანლ, თამარანლსი,
ჩიდ მაჩენე თამარანლსი!

ცხენი გყავდა ქვიშისფერის(ა),
უნაგირი გედგა, ოფ, მოჭედილი,
აღვირი გედგა მოვერცხლილი,
მათრახი გქონდა ოქროსი,
თამარ დედოფალო, თამარს,
ყველაზე (“ყველად”) უკეთეს თამარს!

მულახი

ყ ა ნ ს ა უ ყ ი ფ ძ ა ნ ე

ყანსაჟ ყიფძანე, ყანსაჟ ყიფძანე,
უმჩა-უდგარა, უმჩა-უდგარა!

ყანსაჟ ყიფიანი, ყანსაჟ ყიფიანი,
უბერებელ-უკვდავი, უბერებელ-
უკვდავი!

ჟი ინზორალეს:
სოლა-ლენჯარე,
მესტია-სეტარე,
მგლან-მეჟალე,
წჟირმი-იფარე,
კალა-უმგულა...
ხოჩა ღჟაჟარე
ბაჯას იშაღლეს;
ბარჯას ხასდანდახ
ნამცა თოფვარე,
დგთხელ პილარე...
ხოლა ღჟაჟარე
ტუბას ზგსდანდახ,
ბარჯას ხასდანდახ
ჯიჰრან ტყენარე.

შეიკრიბებიან:
სოლა-ლენჯერი,
მესტია-სეტელეხი,
მულახ-მუჟალი,
წვირმი-იფარი,
კალა-უმგული...
კარგი ვაჟკაცები
ბახში (“ბაჯა-ს”) ომოხენ;
მხარზე (“მხარს”) ეღვათ
ნამცა თოფეხი,
თხელ პირიანეხი...
ცული კაცეხი
ხეგში (“ტბ-ორ-ს”) ეყარნენ (“იდენენ”),
მხარზე (“მხარს”) ეღვათ
მუხი“ს” კეტეხი.

ლენჯერი

III – ანდაზები

ბეფშუს ესერ მიჩა მუგტუნე ხალატ.

ბავშვს თავისი ამტირებელი უყვარსო.

ერხის შიარქა ზეთ ესერ ოხონი ი ძერხის — ლიცი მამა.

ზოგს ხელებიდან ზეთი სდის და ზოგს — წყალიც არაო.

ერხიცანს ლირდეს ესერ ბანს ლიქვი ხოჩა.

ზოგთან ყოფნას ქვის ზიდვა სჯობსო.

კეთლი გუმარუშ ესერ გუი დას ხანბა.

ქონების (“კეთ-ილ-ი”სო) სურვილით გული არავის გასკდომიაო.

მალატ ი მანისგ უი დასმოშ ხოწნა.

სიყვარული და სიძულვილი ვერავის აუწონია.

ხოლამ ამბაუშუ ესერ ფირუ დასმოშ ოხონგა.

ცული სიტყვით (“ამბ-ით”)ძროხა (“ფურ-ი”)ვერავის მოუწველიაო.

ხოჩამ ამბაუშუ ესერ ლანჩუი ჩუ აღშგელი.

კარგი სიტყვით (“ამბ-ით”)შველიც ჩამოწველილაო.

ხოჩამ მუშგურბ ლიგედ ესერ კა-კერანსი ხანდად.

კარგი სტუმრი”სო მოსვლა კერასაც უხარიაო.

ისგუ უსპანუ ესერ ჯიცხა მერმემი ქუთს.

შენი ქერის პური გერჩიოს სხვი”სო (“მე-ორ-ი”სო) ხაჭაპურსო.

ილბალ მერშალ ესერ ლი, მამ თუის ხეგნი, მამ — ჰანწს.

ილბალი ბუზივითაა, ხან თავლს დააჯდება (“ე-დგ-მ-ებ-ა”), ხან — ნეხესო.

ბეფშურ ქორ ყურიუ ესერ ლი.

უბავშვო ოჯახი ყრუაო.

აგბ ნამატუ ქანს ესერ დაჩ ლგთილელი.

სახლიდან გაქცეული (“ნა-ლტ-ოლ-ვი”) გარეთ არავინ აშენებულაო (“გა-კეთ-ილ-ებ-ულ-ა-ო”).

ამახუს ჩიძუშ ამახუ ესერბ დეშ ისრე.

ყველაფრისთვის (“ყველაფრით”)მტერი მტერსაც ვერ იმეტებსო.

ამსუწლდ ლიმარსუ ლუზორისგ'ესერ ითუერი.
ადამიანი კაცობას თავყრილობაზე ისწავლისო.

ამსუწლდჷ ჟაგარ ამსუწლდ ესერ ლი.
ადამიანი'ს' წამალი ადამიანიაო.

მარე მიჟიქდ მეზუბელს ესერ ხეწდენი.
კაცი მზეზე ადრე ("მზედრომდე") მეზობელს დაინახავსო.

მარემი ღერბეთ მარ'ესერ ლი.
კაცი'ს' ღმერთი კაციაო.

მიჟ ჳუწდიას არი, მარე ატბიდე.
მზე შორსაა, მაგრამ ათბობსო.

მახალს მადუენაჲ ესერ ახლუა.
ცოდნას ქონებაც მოაქვსო.

მანუშიურ ქორისგა მპგ ესერ მანუში ლი.
უუფროსო სახლში ყველა უფროსიაო.

სარჩევი

წინასიტყვაობა	7
---------------------	---

ნ ა კ ვ ე თ ი I

მოკლე გრამატიკული მიმოხილვა (§§ 1—107)	9
ზოგადი ცნობები	9
ფონეტიკა	15
მორფოლოგია	24
სახელი	24
ზმნა	38
ნაზმნარი სახელები	64
ფორმაუცვლელი და დამხმარე სიტყვები	69
სინტაქსი	78
ლექსიკა	86
მოკლე ცნობები დიალექტთა შესახებ	87

ნ ა კ ვ ე თ ი II

სასაუბრო მასალები, საუბრები და მათი თარგმანები (§1—§21)	93
--	-----------

ნ ა კ ვ ე თ ი III

ტექსტები (პროზა, ხალხური პოეზია, ანდაზები და მათი თარგმანები)	177
--	------------

